
BIBLIOTECA ȘCOLARULUI
Dimitrie
CANTEMIR
Istoria ieroglifică
*
LITERA

biblioteca școlarului

Dimitrie
CANTEMIR

ISTORIA IEROGLIFICĂ
*

Litera
INTERNAȚIONAL
BUCUREȘTI — CHIȘINĂU

CUPRINS

CZU 859.0-31
C 19

Textul romanului se reproduce după:

D i m i t r i e   C a n t e m i r, *Istoria ieroglific[* (în două volume). Colecţia „Biblioteca pentru toţi“. Editura Minerva, Bucureşti, 1983.

În prezenta ediţie s-a păstrat ortografia sursei.

Coperta: *Isai C`rmu*

ISBN 9975-74-028-1

CUPRINS

TABEL CRONOLOGIC

1673 La 26 octombrie se naşte Dimitrie Cantemir, într-o fimilie de răzeşi de la Silişteni, în ţinutul Fălciului (azi — judeţul Vaslui). Tatăl, Constantin Cantemir, a luptat ca mercenar în războaiele din Polonia (unde a slujit 17 ani); de aici a trecut în Muntenia, pe vremea lui Grigore Ghica, de la care a primit slujba de ceauş spătăresc. Fără avere şi cultură (n-a ajuns niciodată să ştie măcar să se iscălească, deşi cunoştea câteva limbi), Constantin Cantemir ocupă totuşi demnitatea supremă de domn al Moldovei (1685—1693), datorită conjuncturii politice şi sociale de atunci.
Mama, Ana Bantăş, femeie învăţată, era a treia soţie a lui Constantin Cantemir. După câţiva ani de convieţuire moare, lăsând orfani nevârstnici pe Antioh şi pe Dimitrie.

1685 Intuind înclinaţiile fiului sau, Constantin-Vodă aduce din Muntenia pe călugărul Ieremia Cacavela, om de mare cultură, căruia ii încredinţează educaţia lui Dimitrie. Aşa se face că savantul de mai târziu îşi desăvârşea pregătirea literară, filozofică, de limbă latină şi greacă, de retorică şi logică, încă din fragedă copilărie.

1688 Dimitrie schimbă pe Antioh, fratele său, la Constantinopol, în dubla calitate de învăţăcel şi de ostatic al tatălui său, garantând credinţa acestuia. Aici preocupările tânărului moldovean au cuprins domenii multiple şi o sferă largă de probleme. A învăţat limbile turcă, arabă, persană, franceză şi italiană, a studiat filozofia, etica, logica, istoria, geografia şi muzica.

1693 La moartea tatălui său, boierii l-au chemat domn pe Dimitrie Cantemir; o domnie neoficială, de o lună (martie-aprilie), deoarece turcii, câştigaţi de Constantin Brâncoveanu — domnul Tării Româneşti — nu recunosc alegerea lui Dimitrie şi numesc domn pe Constantin Duca.

1693-1695 Se retrage la Constantinopol ca exilat. Îşi face relaţii şi se împrieteneşte cu mulţi demnitari şi învăţaţi turci; în acest fel reuşeşte să pătrundă în bibliotecile şi arhivele inaccesibile creştinilor, unde studiază cu multă pasiune manuscrisele şi cronicile turceşti. Vastul material documentar studiat de Dimitrie Cantemir în decursul celor 22 de ani de şedere la Constantinopol îi va permite să cunoască foarte bine istoria şi cultura popoarelor musulmane, pe care le-a înfăţişat ulterior în lucrări de o mare valoare ştiinţifică. Prin operele dedicate popoarelor orientale, Dimitrie Cantemir s-a afirmat ca primul nostru orientalist de valoare europeană.

1697 Participă la lupta de la Zenta, când turcii sunt înfrânţi de Eugeniu de Savoia.

1698 În august i se tipăreşte la Iaşi *Divanul sau G`lceava]n\eleptului cu lumea sau Giude\ul sufletului cu trupul* (româneşte şi greceşte), lucrare care îşi înscrie autorul drept întemeietor al filozofiei româneşti. Fără să aparţină strict literaturii religioase, aşa cum s-ar părea la prima vedere, *Divanul* este mai degrabă o carte de etică filozofică; în 1705 este tradus în arabă.

1699 În timpul domniei fratelui sau Antioh (1696—1700), când era reprezentantul acestuia pe lângă Poartă, se întoarce pentru scurt timp în ţară pentru a se căsători cu Casandra, fiica răposatului domn muntean Şerban Cantacuzino.

1700 Termină *Sacrosanctae scientiae indepingibilis imago (= Imaginea =tiin\ei sacre care nu se poate zugr[vi,* în traducere română *Metafizica,* 1928), operă scrisă în latineşte la Constantinopol.
Deşi orientarea generală a lucrării este mistic-religioasă, punerea în discuţie a principalelor probleme ale filozofiei din vremea lui (teoria cunoaşterii, teoria atomilor şi a originii materiei, problema timpului etc.) face din Cantemir un precursor în filozofia românească.

1701 Cam în acelaşi timp a scris şi *Compendiolum universae logices institutiones (= Prescurtare a sistemului logicei generale)* cunoscută sub numele de *Logica,* concepută în limba latină; la noi a apărut în 1883 în *Operele principelui Demetriu Cantemir,* tipărite de Societatea Academică Română, vol. VI, p. 409—468. Lucrarea respectivă pare a fi luat naştere din intenţia autorului de a da un manual clar, cu

definiţii sobre, destinat studiului; este de fapt o tratare sistematică a regulilor de gândire corectă.

1701-1705 Dimitrie Cantemir desfăşoară o intensă activitate politică, împotriva lui Constantin Brâncoveanu, puternicul domn muntean, şi a influenţei acestuia asupra scaunului Moldovei, în care reuşea să-şi impună câte un om al său (Constantin Duca, apoi Mihai Racoviţă).

1703-1704 Inventând un nou sistem de notaţie, compune un tratat de muzică turcească, pe care-l dedică sultanului Ahmed al III-lea, în baza căruia până azi este citat printre clasicii muzicii turceşti: *Tarifu ilmi musiki ala vegni maksus (= Explicarea muzicii teoretice pe scurt)*. Apar fragmente în „Revue musicale“, VII, Paris, 1907; la noi, în „Analele Academiei Române“, Memoriile Secţiunii literare, seria II, tom. 32, 1910: T. T. Burada, *Scrierile muzicale ale lui Dimitrie Cantemir.* În contextul întregii activităţi scriitoriceşti, preocupările pentru muzică ni-l înfăţişează pe Dimitrie Cantemir drept omul integral de cultură, un spirit cu preocupări universale după chipul umaniştilor.

1705 Scrie *Istoria ieroglific[*, „adevărat Roman de Renard românesc însă cu scopuri polemice“ (G. Călinescu, *Istoria literaturii rom`ne*, p. 44), o istorie secretă alimentată de rivalitatea dintre Cantemireşti şi Brâncoveneşti. Este a doua lucrare concepută în limba română. Ca orientare de idei, *Istoria ieroglific[* ni-l înfăţişează pe Cantemir drept „primul nostru scriitor social de nuanţă progresistă“, pe de o parte prin ura sa împotriva boierimii, simpatia faţă de ţărani şi răscoalele lor, iar pe de altă parte prin atitudinea faţă de asuprirea turcească şi intuiţia decăderii imensului imperiu otoman (vezi P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir, via\a =i opera*, p. 255). La noi a apărut prima dată la 1883 în *Operele principelui Demetriu Cantemir*, publicate de Academia Română, vol. VI, p. l—408.

1705-1707 Reuşeşte să câştige domnia Moldovei pentru fratele său Antioh.

1710-1711 La câţiva ani după aceasta dobândeşte în sfârşit tronul pentru sine. Idealul politic însemna pentru Cantemir, pe plan intern, înlăturarea oligarhiei boiereşti, iar pe plan extern, lupta împotriva

stăpânirii turceşti. În lupta împotriva turcilor Cantemir s-a aliat cu Rusia, considerând că este singura ţară, dintre cele vecine nouă, care poate ajuta efectiv Moldova în lupta ei pentru independenţă. Legăturile lui Dimitrie Cantemir cu această putere datau încă din vremea şederii sale la Poarta Otomană. De pe atunci el făgăduise lui Petru Tolstoi, ambasadorul Rusiei pe lângă sultan, că, în caz de război, între imperiul ţarilor şi cel otoman, va trece de partea celui dintâi. Ca urmare a acestei atitudini încheie tratatul de la Luţk cu Petru I, ţarul Rusiei, vizând pentru Moldova independenţa prin înlăturarea jugului otoman. Curând însă, după înfrângerea ţarului la Stănileşti, Cantemir a trebuit să părăsească Moldova; s-a stabilit în Rusia, unde a rămas până la moarte. În încheierea la *Istoria Imperiului Otoman*, Cantemir relatează cum în timpul tratativelor care au urmat după bătălia de la Stănileşti, turcii au cerut ţarului extrădarea lui, „rebelul principe al Moldovei“ (Ediţia românească, 1876—1878, p. 793). Petru I le-a răspuns: „Aş putea să dau turcilor toata ţara până la Kursk, pentru că îmi rămâne speranţa de a o recupera, dar nu pot în nici un mod să frâng credinţa şi să extrădau pe un principe care pentru mine şi-a lăsat principatul; căci este cu neputinţă a repara onoarea ce o dată s-a pierdut“ (*ibidem*). La plecarea în Rusia, Dimitrie Cantemir a fost însoţit, în afară de membrii familiei sale, şi de un mare număr de oşteni, curteni, printre care şi Ion Neculce, cronicarul de mai târziu.

1713 Moare doamna Casandra, soţia lui Cantemir, în vârstă de numai 30 de ani.

1714 Este ales la 11 iulie membru al Academiei din Berlin, o înaltă societate ştiinţifică înfiinţată de Leibniz şi patronată de regele Prusiei. În diploma acordată cu acest prilej se subliniază rarul exemplu ca un principe — prin definiţie ostaş şi om politic — să-şi consacre talentul şi eforturile cercetării ştiinţifice. De la înălţimea unei asemenea tribune, la sugestia şi cererea acesteia, Cantemir avea să se adreseze lumii învăţate a timpului său, făcându-şi cunoscută patria şi trecutul neamului prin *Descriptio Moldaviae* şi *Historia moldo-vlahica*.

Este prima dată când un român devine membru al unui important for ştiinţific din străinătate, fapt care consemnează, de altfel, afirmarea culturii româneşti pe plan european.

1716 Scrie *Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae (= Descrierea statului vechi =i contemporan al Moldovei)*, lucrare care apare la noi pentru prima dată — tot în limba latină — la 1872 în *Operele principelui Demetriu Cantemir*, tipărite de Societatea Academică Română, vol. I, p. 1—154; mai târziu apare în traducerea începută de Papiu-Ilarian şi terminată de Iosif Hodoş, la 1875, în vol. III al aceleiaşi colecţii, p. 1—171. Alte traduceri româneşti: în 1825, sub titlul *Scrisoarea Moldovei*, la Mânăstirea Neamţ, şi în 1865 la Iaşi; sub titlul *Descrierea Moldaviei*, tot la Iaşi în 1851. Lucrarea cuprinde, pe lângă geografia fizică a ţarii, şi date referitoare la sistemul de cârmuire, organizarea statului, viaţa poporului, cultură, obiceiuri etc. Ideea fundamentală a cărţii este latinitatea limbii şi a poporului român. Pe lângă acestea, *Descrierea Moldovei* se remarcă prin pagini de o neasemuită frumuseţe închinate naturii plaiurilor moldoveneşti. Prima carte a lui Cantemir care ne făcea cunoscuţi opiniei publice intra în circuitul cultural european, la câteva decenii după publicarea textului latinesc, în diverse traduceri, care au precedat cu mult transpunerea lucrării în limba română (în 1769 apărea la Hamburg o traducere în limba germană, peste doi ani o a doua ediţie la Frankfurt şi Leipzig —- 1771; în 1789, la Moscova, o traducere rusească).

1714-1716 Cam în acelaşi timp cu *Descrierea Moldovei* redactează *=i Incrementa atque decrementa aulae othomanicae (= Cre=terea =i descre=terea Cur\ii Otomane)*, lucrare care avea să lămurească pe deplin marele interes suscitat în Rusia şi Europa de informaţiile unuia din cei mai buni cunoscători ai istoriei musulmane. „În inima acestui imperiu puţini puteau înţelege mai bine decât Dimitrie Cantemir cursul inexorabil al „descreşterii“ otomane, de care erau legate şi aspiraţiile către libertatea patriei sale. Structura şi însuşirile, cultura şi experienţa făceau din prinţul român un excelent expert în „chestiunea orientală“ (Virgil Cândea, *Marile anivers[ri UNESCO, Dimitrie Cantemir, 1673— 1723, 300 de ani de la na=tere*, Editura Enciclopedică Română, p. 9). Transpusă în engleză (la Londra în 1734), în franceză (la Paris în 1743) şi în germană (la Hamburg în 1745), lucrarea, despre care traducătorul german încheia zicând că dă în mâinile publicului său o carte ce nu-şi are perechea, apare

în limba română la peste un secol şi jumătate de la data la care a fost concepută (Vezi *Istoria Imperiului Otoman, cre=terea =i sc[derea lui*, cu note foarte instructive de Demetriu Cantemir, principe de Moldavia, tradusă de Dr. Iosif Hodoş, vol. III-IV, Bucureşti, Ediţiunea Societăţii Academice Române, 1876—1878, p. 1—793).

1716-1718 Scrie *Vita Constantini Cantemyrii* (= *Via\a* lui *Constantin Cantemir*); apare la noi, tot în limba latină, la 1883, în *Operele principelui Demetriu Cantemir*, publicate de Academia Română, vol. VII, p. 1—85, iar la 1925 şi în traducere, ediţia N. Iorga. În 1783 apare la Moscova o prelucrare în limba latină şi rusă de T. S. Bayer. Lucrarea este „întâia biografie istorică românească“ şi „prima monografie modernă, ca spirit şi metodă, a unei domnii“ (George Ivaşcu, *Istoria literaturii rom`ne*, I, p. 255). În paginile cărţii Dimitrie Cantemir pledează pentru dreptul de moştenitor al tronului tatălui său, iar în ceea ce priveşte datele biografice asupra acestuia, se observă o oarecare tendinţă de idealizare a lui Constantin-Vodă.

1717-1718 *Evenimentele Cantacuzinilor =i Br`ncovenilor* a fost scrisă în limba rusă; la noi a fost publicată pentru prima oară în „Arhiva românească“, vol. II, Iaşi, 1841 şi în *Operele principelui Demetriu Cantemir*, tipărite de Societatea Academică Română, vol. V, p. 1-46, sub îngrijirea lui G. Sion, 1878. La 1783 apare în traducere germană (Riga, St. Petersburg, Leipzig), iar la 1795, în traducere greacă (Viena). Cantemir caută să contureze prin această scriere ideea că neînţelegerile dintre cele două mari familii au favorizat întărirea jugului otoman.

1717 *Historia moldo-vlahica* (inedită) este o lucrare de 96 pagini, scrisă în limba latină, care demonstrează romanitatea poporului român, unitatea de origine şi de limbă, continuitatea lui pe teritoriul vechii Dacii. Ca şi Descrierea Moldovei, cartea respectivă fusese cerută de Academia din Berlin.

1719 Se mută din Kiev (unde venise din Ucraina în prima parte a şederii în Rusia) la Petersburg, ca senator.
Se căsătoreşte cu o prinţesă Trubeţkoi, Anastasia.

1720 Cantemir îl însoţeşte pe ţar în Persia.

1721 Ţarul îl face senator şi consilier intim. În această calitate participă

nemijlocit la conducerea statului, la pregătirea şi traducerea în viaţă a unor importante acte de stat, iniţiate de Petru I.

1722 Ia parte cu ţarul Petru 1 la expediţia din Caucaz şi tipăreşte, tot atunci, din porunca acestuia, *Kniga sistema ili sostoianie muhammedanskoi religii (= Sistema religiei mahomedane)*. Cartea fusese scrisă mai întâi în limba latină, în 1719, sub titlul *Curanus*, apoi a fost tradusă în ruseşte şi tipărită; ea cuprinde o descriere a civilizaţiei musulmane (religie, organizare a învăţământului, creaţie artistică, filozofie, justiţie, viaţă populară, medicină), cu foarte preţioase informaţii. Titlul lucrării exprimă părerea autorului potrivit căreia religia, cel puţin la mahomedani, avea un sens foarte larg. „De aceea a şi pus în titlu cuvântul *sistema*, care arată că lucrarea tratează despre tot complexul de cultură în legătură cu religia“ (P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 213).

La 1805 a fost tradusă şi în bulgară. Traducerea românească, *Despre Coran*, a apărut mai întâi în „Analele Dobrogei“, vol. VII, 1927, următoarea a apărut sub titlul *Sistemul sau]ntocmirea religiei muhammedane*, traducere, studiu introductiv şi comentarii de Virgil Cândea, Editura Minerva, Bucureşti, 1977.

1717-1723 Despre trecutul neamului său, aşa cum îl creionase pe scurt în *Historia moldo-vlahica*, D. Cantemir mărturiseşte că „întâi pre limba lătinească izvodit,... [apoi] pre limba româniască [l-a] scos“ (*Hr. 1*)[1], pentru că ar fi fost nedrept să nu vorbească în limba conaţionalilor săi.

Cu *Hronicul*, D. Cantemir „pune temeliile istoriei critice a românilor, reia ideea cronicarilor moldoveni despre unitatea de origine a poporului român, idee căreia îi dă însă un fundament critic bazat pe o vastă erudiţie“ (P. P. Panaitescu şi I. Verdeş, *Dimitrie Cantemir, Opere, Istoria ieroglific[*. Editura pentru Literatură. Bucureşti. 1965, p. XXII). *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor* este cunoscut la noi, mai întâi în Transilvania, în copii manuscrise (1730, 1756) în 1835—1836 este tipărit la Iaşi, în două volume (editor G. Săulescu), şi după aproape şapte decenii, la 1901, apare în *Operele*

[1] Sigla respectivă, cu cifra de alături, indică *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor* şi pagina originalului.

principelui Dimitrie Cantemir publicate de Academia Română, tomul VIII (editor Gr. Tocilescu).

Deşi majoritatea lucrărilor lui Cantemir au fost concepute în latină, greacă, turcă sau rusă, unele dintre ele bucurându-se de o largă audienţă în rândurile oamenilor de cultură ai vremii şi fiind traduse în arabă, franceză, germană sau engleză, nu trebuie să ne scape din vedere, ca un fapt deosebit de semnificativ, că savantul moldovean, în ciuda nenumăraţilor ani petrecuţi în afara graniţelor ţării sale, şi-a început şi şi-a încheiat activitatea de scriitor cu lucrări în limba română: *Divanul* (1698) şi *Hronicul* (1723).

1723 În ziua de 21 august, moare, de diabet, la moşia pe care i-o dăruise ţarul şi care-i purta numele, Dimitrievka, cel mai învăţat principe din vechea istorie a poporului nostru. Este înmormântat la Moscova, la 1 octombrie 1723, în mica biserică Sf. Constantin şi Elena, clădită de el, alături de prima lui soţie, Casandra Cantacuzino, şi fiica lui, Smaragda. Mai târziu s-au adăugat aici şi mormintele Mariei Cantacuzino, fiica lui Dimitrie Cantemir, şi al lui Dimitrie, fiul lui Antioh-Vodă.

Osemintele lui Dimitrie Cantemir, aduse în patria natală în 1935, odihnesc azi la biserica Trei Ierarhi din Iaşi.

CUPRINS

ISTORIIA IEROGLIFIC{

ÎN DOAĂSPRĂDZECE PĂRŢI ÎMPĂRŢITĂ,
AŞIJDEREA CU 760 DE SENTENŢII FRUMOS ÎMPODOBITĂ,
LA ÎNCEPĂTURĂ CU SCARĂ A NUMERELOR
DEZVĂLITOARE.
IARĂ LA SFÂRŞIT CU A NUMERELOR STREINE
TÂLCUITOARE,

ALCĂTUITĂ DE
4.8.40.8.300.100.10.400 DIMITRIU
20.1.50.300.5.40.8.100. CANTEMIR

CUPRINS

IZVODITORIUL CITITORULUI, SĂNĂTATE

Precum de toată probozirea vrednic să fiu, o, iubitule, foarte bine cunosc (că osteninţa cheltuită nu să jeleşte, fără numai când în urmă vreun folos cumva nu aduce); de vreme ce acea aievea ale lucrurilor pre aceasta vreme trecute istorie, precum ieste a să şirui şi după cursul vremilor, careaşi la locul său a să alcătui mai pre lesne mi-ar fi fost, cu care chip mai mult a te îndulci şi de ştiinţa lor mai de saţiu a te îndestuli ai fi putut. Şi aşe, nici truda mea până într-atâta în deşert fără mulţămită şi fără folos ar fi rămas. Ce întâi sfârşirea undelemnului şi piierderea vremii mele bucuros mărturisesc. Apoi giudecătoriu asuprelelor mele şi drept sămăluitoriu să fii te poftesc. Că câteva şi nu iuşoare pricini sint carile spre ieroglifica aceasta istorie condeiul a-mi slobodzi tare m-au asuprit. Întâi: că cu pomenirea istorii <i> nu mai mult a streinelor decât a hireşelor case fapte să dezvălesc. Alor noastre de proaste a le huli (adevărul să mărturisim), frageda fire nu-mi priimeşte. De bune a le lăuda şi după pofta adevărului, precum sint lumii a le obşti, ascunsul inimii şi stidirea ne pedepseşte. Ale streinilor (carii mai cu toţii încă între vii sint) cele de laudă vrednice vrednicii, macar că cu dânsele condeiul a-mi împodobi foarte priimitoriu aş fi fost, însă alalte, carile din calea laudei abătute sint, numere, nevoinţe şi fapte, aşe de tot dezvălite în mijlocul theatrului cititorilor a le scoate şi faptele într-ascuns lucrate fără nici o siială în faţă a le lovi, nici cinsteş, nici de folos a fi am putut giudeca. A doa: că istoriia aceasta nu a vreunor ţări ƒaqolifÒ ce a unor case numai şi merifÓ ieste. De care lucru, pentru asupreala mai sus pomenită, pre fietecare chip supt numele a vreu-

niia din pasiri sau a vreunuia din dobitoace a supune, şi firea chipului cu firea dihaniii ca să-şi răducă tare am nevoit. A triia şi cea mai cu deadins pricină ieste că nu atâta cursul istoriii în minte mi-au fost, pre cât spre deprinderea ritoricească nevoindu-mă, la simcea groasă ca aceasta, <pre> prea aspră piatră, multă şi îndelungată ascuţitură să-i fie trebuit am socotit. Din carea une sentenţii (putea-le-am dzice cuvinte alese), carile (de ochiul zavistiii supt scutul umilinţii aciuându-mă) din tâmpa priietinului tău pricepere născându-să şi prin osteninţa a câtăva vreme dobândindu-să, prin voroavă îndelungată a le sămăna şi la loc cu cuviinţă după voroavă a le alătura am silit, pre carile prin parenthesii (...) încuiate şi pre margine câte cu doaă puncturi roşii însămnate le vii videa. Deci stâlpul voroavei neamestecat a ţinea de vii pofti, după obiceiul parenthesii, din mijloc ţircălamul carile sentenţia cuprinde, cu ochii râdicând, cursul istorii <i> necurmat şi stâlpul voroavii nefărâmat vii afla.

Pentru acestea dară, iubitule, întâi o iertăciune dăruindu-mi, încă pentru una să mă rog rămâne, pre carea (de vreme ce brudiii noastre limbi cunoscătoriu eşti) de la tine pre lesne a o dobândi curând nedejduiesc. Căci în une hotare loghiceşti sau filosofeşti a limbi streine, elineşti, dzic, şi lătineşti cuvinte şi numere, cii şi colea, după asupreala voroavii aruncate vii afla, carile înţelegerii discursului nostru nu puţină întunecare pot să aducă. Ce după a ta voioasă snmpaqian pre acestea cu osăbită scară, după numărul feţelor însămnată, pre cât mai chiar a le descoperi s-au putut, după înţelegerea limbii noastre a ţi le tâlcui mi-au căutat. Deci fietecare cuvânt strein şi neînţeles, oriunde înainte ţi-ar ieşi, după rândul azbuchelor şi după numărul feţelor, la scară îl cearcă, că aşe pofta să ţi să plinească nedejduiesc.

Aşijderea în minte să-ţi fie, te rog, că, ca moimâţa omului, aşe eu urmele lui Iliodor, scriitoriului *Istoriii ethiopice=ti*[1], călcând,

---

[1] P. P. Panaitescu a demonstrat că în realitate D. Cantemir nu a imitat, în *Istoria ieroglific[*, pe Heliodor, scriitor grec din secolul al III-lea î. e. n., al

mijlocul istoriii la început şi începutul la mijloc, iară sfârşitul scaunul său păzindu-şi, pre cât slăbiciunea mea au putut, pre picioare mijlocul şi capul să stea am făcut[1]. Cătră aceasta, macar că tot trupul istorii <i> unul şi nedespărţit ieste, însă în doaăsprădzece părţi a-l împărţi am socotit, precum pentru mai lesne alcătuirea scării, aşe pentru mai pre iuşor pecetluirea istoriii în ceara pomenirii alegând.

Acestea dară de la mine, orcum şi cât de proaste ar fi, cu q¡ r̓r̓oz înainte ţi să pun. Iară de la tine, ce din bună vrerea ţ-ar izvorî, într-îmbe părţile învoind şi priimind, să <nă> tate şi toate cele sufletului şi trupului folositoare îţi poftesc.

---

cărui roman, *Etiopicele*, are cu totul alt subiect şi altă factură, ci a împrumutat de la acesta doar procedeul de a pune începutul acţiunii la mijlocul lucrării (Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglific[*, vol. I şi II. ediţie îngrijită şi studiu introductiv de P. P. Panaitescu şi I. Verdeş, E. P. L., Bucureşti, 1965, I, p. 5).

[1] Deşi *Istoria ieroglific[* oglindeşte istoria Moldovei şi a Ţării Româneşti pe o durată de aproximativ 2 decenii (1688 —1705), scriitorul a fost obligat să nu respecte ordinea cronologică a evenimentelor, ci să se conformeze procedeului amintit, adoptat de la modelul său antic.

CUPRINS

IARĂŞI CĂTRĂ CITITORIU

Vii şti, iubitule, că nu pentru cei carii într-aceste pomenite limbi pedepsiţi sint scara acii am supus, ce, pentru ca de împrumutarea cuvintelor streine cei mai nedeprinşi lovind, vreare-aş ca aşe a le înţălege şi în dialectul strein să să deprindză. Că aşe unul după altul nepărăsit urmând, spre cele mai adânci învăţături, prin hirişă limba a noastră a purcede a să îndrăzni, cu putinţă ar fi, precum toate alalte limbi de la cea elinească întâi îndămănându-să, cu deprinderea îndelungă şi a limbii sale supţiiere şi a cuvintelor însămnare ş-au agonisit. Aşe cât, ce va să dzică; Ïp¨qeaiV înţelege latinul, leahul, italul şi alţii, *hypothesis*, macar că cuvântul acesta singur a elinii numai ar fi. Într-acesta chip, spre alalte învăţături grele, trebuitoare numere şi cuvinte, dându-te, a le moldoveni sau a le români sileşte, în moldovenie elinizeşte şi în elinie moldoveniseşte.

Însă cu atâta îndestulit să nu fii, foarte bine cunoscând pre Dumnădzău a toate darurile deplin dăruitoriul, amândoi noi a-l ruga rămâne ca toată învăţătura loghicăi pre limba noastră în curând să videm, carea învoind Puternicul, în curând de la noi o nedejduieşte.

CUPRINS

SCARA A NUMERELOR ŞI CUVINTELOR STREINE TÂLCUITOARE

A

avocat *(l[t.)* Cela ce trage pentru altul pâra cu plată.
agona *(el.)* Lupta carea face trupul cu sufletul în ceasul morţii.
acouthos *(el.)* Şi aşe urmadză, în urmă, mai apoi.
activitas *(l[t.)* Făcătoriia, lucrarea lucrului.
alaiu *(turc.)* Petrecanie, tocmală de oaste, şicuire.
alofilii *(el.)* Cei de alt neam, streinii.
ananheon *(el.)* Atâta de treabă, cât fără dânsul a fi nu poate.
anatomic *(el.)* Cela ce ştie meşterşugul mădularelor trupului, despicătoriu de stârvuri.
anthrax *(el.)* Piatră scumpă roşie, rubin mare, carvuncul.
anagnostis *(el.)* Cela ce, citind, alţii ascultă.
anonim *(el.)* Cela ce, izvodind ceva, numele nu i să ştie, fără nume.
antepathia *(el.)* Împoncişere, nepriimirea firii, ura şi urăciunea din fire.
antifarmac *(el.)* Leac împotriva otrăvii.
antidot *(el.)* Leac împotriva boalei ce să dă.
apothecariu *(el.)* Cela ce şede la prăvălie, şi, mai cu de-adins, cela ce vinde ierbi, doftorie.
apofasisticos *(el.)* Ales, de istov, cuvânt carile într-alt chip nu să mai poate întoarce.
atheofovia *(el.)* Nefrica dumnădzăiască.
apelpisia *(el.)* Deznedejduirea, scăparea a toată nedejdea.
aplos *(el.)* Chiar, de-a dreptul, prost, curat.
aporia *(el.)* Întrebare cu prepus, carea pofteşte dezlegare.
apofthegma *(el.)* Cuvânt, voroavă aleasă, filosofască.
alhimista *(ar[p.)* Cela ce sileşte a face din aramă aur, cela ce ştie a preface formele materiii.
argument *(l[t.)* Dovadă, cuvânt, voroavă doveditoare.
armisti\ie *(l[t.)* Vreme pusă, în carea, de războiu său de pace, solii şi mijlocitorii să aleagă.
aromate *(el.)* Toate săminţele, ierbile şi unsorile frumos mirositoare.

articule *(l[t.)* Încheietura osului şi a voroavii capete.

arete *(l[t.)* Un fel de bolovani cu carii, bătând, zidiurile cetăţilor sfărâmă.

anevsplahnos *(el.)* Nemilostiv, carile nu ştie a să milostivi.

Asia *(el.)* A patra parte a lumii, carea ţine părţile răzsăritului.

astrolav *(el.)* Cinie de aramă sau de lemn în carile drumul stelelor să arată.

atomistii *(el.)* Filosofii carii sint din ceata epicurilor şi dzic că toate în lume sint tâmplătoare.

atomuri *(el.)* Lucrul carele într-alt chip sau parte nu să mai poate despărţi, despica, tăia; netăiat.

afthadia *(el.)* Obrăznicie, îndrăzneala fără socoteală, nebunească.

aftocrator *(el.)* Singur ţiitoriu, carile la stăpânire altă soţie nu are.

axioma *(el.)* Dzisă filosofască carea în loc de canon, de pravilă să ţine.

atheist *(l[t.)* şi *(el.)* Fără Dumnădzău, om carile vreunui dumnădzău nu să închină.

Afroditis *(el.)* Steaoa carea întâi să arată de cu sară, steaoa ciobanului; boadza dragostelor, a curviii.

afrodis[u *(el.)* Cela ce îmblă după curvie, muierareţ.

ahortatos *(el.)* Nesăturat, nesăţios, lacom peste măsură.

anomalia *(el.)* Îndrăptnicie, lucru, cuvânt carile merge împotrivă.

apsifisia *(el.)* Nebăgarea în samă, ţinerea în nemică.

austru *(el.)* Vântul despre amiadzădzi, Notos.

B

barbara *(l[t.)* Ieste o formă de siloghismuri, carile să face din toate protasele adeveritoare şi părtniceşti.

blagoutrobnii slov. Milos, milostiv, duios.

boala hronic[*(el.)* Boala carea ţine cu ani, cum ieste oftica, dropica şi alalte.

V

vase priimitoare *(mold.)* Stomahul, rindza, maţele şi toate măruntăile în carile întră bucatele.

vasuri *(el.)* Temelie pre carea să pune stâlpul.

vatologhie *(el.)* Chip poeticesc, când aceleaşi cuvinte cu întoarsă orânduială le poftoreşte.

G

galactea *(el.)* Drumul carile să vede pe ceriu.

gheneralis *(l[t.)* De neam, cel mai de frunte; cel ce cuprinde chipurile supt sine.

gheomandia *(el.)* Vrajă, când vrăjesc pe crăpăturile pământului.

gnomon *(el.)* Ceasornic de soare, umbra soarelui carea arată ceasurile.

D

diathesis *(el.)* Orânduiala firii, năstav, abaterea firii, în ce să pune firea.
dialectic *(el.)* Cela ce ştie a să întreba după canoanele loghicăi.
dialog *(el.)* Voroavă carea ieste tocmită cu întrebare şi răspundere.
dimocratie *(el.)* Stăpânire în carea cap ales nu ieste, ce toată ţara poate întra la sfat.
disidemonie *(el.)* Ţărămonii şi aflările omeneşti în loc de dumnăzăieşti cinstite.
discolii *(el.)* Nevoi, lucruri aspre, grele, de neputut.
dihonie *(el.)* Neunirea sfatului, împărechere.
duhul vinului *(mold.)* Vinars, vin prefăcut.

E

evghenie *(el.)* Neam bun, nemişie, de bună naştere.
erdemon *(el.)* Demon bun, înger, bunăvoia dumnădzăiască.
evlavie *(el.)* Cinste cu stidire, ruşinarea de chip.
Evropa *(el.)* Una din părţile pământului, cea mai mică, despre apus.
evsevie *(el.)* Bună credinţă în Dumnădzău, pravoslavie.
Ethna *(el.)* Numele unui munte în Sichiliia, carile, din sine aprindzindu-să, arde.
eclipsis *(el.)* Întunecarea soarelui sau a lunii.
ek ton hrismon *(el.)* Cel ce ieste din tainele hrismurilor, prorociilor.
eleghii *(el.)* Un fel de stihuri amestecate.
Elada *(el.)* Ţara Elinească, Greţiia, despre Evropa.
energhie *(el.)* Putinţa a face, făcătorie, lucrare.
enthimema *(el.)* Siloghism ritoricesc.
exighisis *(el.)* Tâlcuire, tălmăcire, dezvălirea voroavii ascunse.
experien\ia *(l[t.)* Dovadă, ispită carea să face cu lucrul, cu simţirea.
ex\entrum *(l[t.)* Loc carile ieste dinafară de mijloc.
epifonema *(el.)* Cuvânt carile de câteva ori în gura mare să strigă.
epithimia *(el.)* Pofta, vrerea a avea ce nu are.
epiorchie *(el.)* Călcarea giurământului.
epitrop *(el.)* Namestnic, cela ce în ceva locul altuia ţine.
epihirima *(el.)* Ori de ce să apucă cineva a face, începeri.
erese *(el.)* Stricarea legii; cel ce deşchide învăţătură minciunoasă.

ermafroditis *(el.)* Cel ce ieste şi bărbat şi femeie sau îmblă în pofta a doaă părţi.

etimologhia *(el.)* Tâlcuirea a hireşului nume.

Z

zizanie *(el.)* Neghină, sămânţă sălbatecă în cea bună.

Zefs *(el.)* Bodzul carile să crede a fi părintele tuturor bodzilor. Planeta a dzilei gioi, de neamul său dzic să fie fost din ostrovul Critului.

zilotipie *(el.)* Temerea iubovnicului cătră ibovnică şi împotrivă.

I

izgnanie *(slov.)* Izgonire cu de-a sila, trimetere în streinătate.

ithica *(el.)* Învăţătură carea tocmeşte obiceile oamenilor, cetăţilor.

idea *(el.)* Chipul a fietecui lucru, pre carile mintea plăzmuindu-l, ca cum ieste îl înformuieşte.

idol *(el.)* Chip de bodz în piatră săpat sau în metal vărsat.

ielcovan *(turc.)* Gonitoriu de vânt să cheamă, un fel de pasiri carile nepărăsit în sus şi în gios pe mare zboară.

ieroglifia *(el.)* Chipuri de pasiri, de dobitoace şi de alte jigănii şi lighioi cu carile vechii în loc de slove să slujiia.

interiec\ie *(l[t.)* La gramatică, una din cele opt părţi a cuvântului.

iroas *(el.)* Cela ce, după multe şi vestite vitejii, capul pentru moşie ş-au pus.

ironic *(el.)* Cuvânt cu carele lăudăm pe cel de hulă şi hulim pe cel de lăudat în şagă.

isimeria. *(el.)* Ceasul în carile dzua cu noaptea sint de-a tocma.

C

cabala *(evr.)* Învăţătură disidemonească cu carea evreii Sfânta Scriptură după voie tâlcuiesc.

cacodemon *(el.)* Demon rău, îngerul Satanii; urgie dumnădzăiască.

catholichi *(el.)* A tot, peste tot, sobornic, a toată lumea.

capituluri *(l[t.)* Zacele, condeie, capete.

categorii *(el.)* Sint dzece forme supt carile Aristotel toate fiinţele lucrurilor cuprinde.

catalog *(el.)* Izvod, catastih, însămnarea numerelor după orânduială.

cataracte *(el.)* Praguri în apă, pre carile apa să răstoarnă, sau zăstalniţă la mori.

chentru *(el.)* Ţinta, punctul carile este tocma în mijlocul lucrului rătund.

colachie *(el.)* Linguşitură, voroavă după plăcere.

comedie *(el.)* Figuri, voroave carile scornesc râsul şi închipuiesc istoriile adevărate.
comitis *(el.)* Stea cu coadă. Stea să naşte şi piiere.
condi\ii *(l[t.)* Aşedzământuri, legături, tocmele de pace.
corresponden\ii *(l[t.)* Unul cu altul pre taină răspunsuri a avea. Blende.
cfartana *(l[t.)* Frigurile a patra dzi.
cfidditas *(l[t.)* Ceinţa, singură fiinţa lucrului, ceia ce ieste.

L

lavirinth *(el.)* Temniţă supt un munte în ostrovul Critului săpată cu acela meşterşug ca ori pre cine slobod într-însa să nu mai poată ieşi.
lacherda *(el.)* Un fel de peşte în mare.
laringa *(el.)* Gâtul, gâtlejul, gâtlanul.
lembic *(el.)* Căldare cu carea scot rachiu sau apă de flori.
lemarghia *(el.)* Lăcomiia la mâncare, lăcomiia pântecelui.
lir[*(el.)* Alăută.
Liviia[1] *(el.)* Ţara pe marginea Nilului, păn'la ocheanul despre amiadzădzi.

[1] Prin Liviia (Libia), Cantemir, ca şi cei vechi, înţelege Africa, fără Egipt.

M

mateologhia *(el.)* Voroavă în deşert, buiguire, cuvânt fără socoteală.
materie *(l[t.)* Orice supt formă s-ar supune, precum materia lumănării ieste ceara, săul.
megalopsihia *(el.)* Mărimea sufletului, neînspăimare.
Mediteran[*(l[t)*, Marea de la Stâlpii lui Iraclis[2] până la Elispont[3].
melanholie *(el.)* Boală de voia rea, pătimirea întristării, fiierea neagră.
melodie *(el.)* Cântare alcătuită, dulce, frumos tocmită.
merichi *(el.)* Părtnicească, partnică, de parte.
Mesopotamia *(el.)* Ţara carea între Tigris şi între Evfrath apele să cuprinde, Vavilonul.
metalon *(el.)* Orice materie vârtoasă iese din pământ, precum ieste aurul, argintul, arama, custoriul.
metamorfosis *(el.)* Schimbarea feţii, preobrajenie, schimosire.
meteris *(turc.)* Şanţ, hendec, groapă în carea să aciuadză oamenii la războiu, la cetate.

[2] Coloanele lui Hercule, Gibraltarul.
[3] Helespont, azi Marea Marmara; aici este vorba de Dardanele.

metafizic *(el.)* Cela ce are ştiinţa a celor peste fire[1].

metafizica *(el.)* Învăţătura carea arată lucruri mai sus de fire[2].

mihanii *(el.)* Cinii cu carile să slujesc la vremea războiului, meşterşuguri pentru luarea cetăţii.

mehlem *(ar[p.)* Unsoare cu carea să slujesc ţirulicii la rane.

mehenghiu *(ar[p.)* Piatră pe carea ispitesc aurul, argintul de bun.

modul *(l[t.)* Chipul, mijlocul, leacul lucrului greu.

monomahia *(el.)* Bataia, războiul numai a doi, poidinoc.

Monocheroleo-pardalis *(el.)* Inorog — leu — pardos, din trii numere într-un nume alcătuite.

monarhie *(el.)* Stăpânire carea singură stăpâneşte, precum ieste a Turcului, a Neamţului, a Moscului.

Musele *(el.)* Şepte surori, carile să dzic boadzele cântării şi a dăscăli<i >să fie.

N

navarh *(el.)* Mai-marele corăbiii, reis.

nafaca *(turc.)* Obroc, mirtic, carele să dă în toate dzilele.

nedierisit *(el.)* Nedespărţit, lucru carile într-altă parte nu să poate abate.

neis\elit *(slov.)* Netămăduit, nevindecat, lucru crile nu poate avea leac.

necromandia *(el.)* Vrajea carea să face asupra trupurilor moarte; la toate limbile în loc de păcat să ţine.

O

onirocrit *(el.)* Izbânditoriu de vise.

omofil *(el.)* Tot de un neam, de o săminţie, tot de un fel.

orizon *(el.)* Zarea pământului, marginile ceriului, unde să pare că să împreună cu pământul.

omonie *(el.)* împreunarea, unirea sfatului, învoinţa inimilor.

ohendra, ehidna *(el.)* Viperă, năpârcă, neam de şerpe prea veninat, carea crăpând îi ies puii prin pântece.

P

padzerh *(agem.)* Un fel de piatră carea în şerpe şi în inima cerbului rar iese.

palat *(el.)* Curte domnească, împărătească.

palestra *(el.)* Armă de războiu, arc cu zemberec, carile ca sineţul de la obraz să sloboade.

---

[1] Ca în accepţia aristotelică: filozof care se ocupă cu ontologia, acea latură a filozofiei care studiază categoriile cele mai generale ale existenţei.

[2] Ontologia.

palinodie *(el.)* Cântarea, cuvântul carile de multe ori acelaşi să poftoreşte.

paradigma *(el.)* Pildă, asămănare a cuvântului, arătare prin chipurile ştiute.

paradosis *(el.)* Învăţătura nescrisă, din gură în gură lăsată, ce învaţă fiiul de la părinte.

parahorisis *(el.)* Lepădare, întoarcerea feţii de cătră cineva, ales dumnădzăiască.

paremie *(el.)* Ciumilitură, cuvânt alta tâlcuind, dzicătoare.

parisie *(el.)* De faţă, înainte a tot norodul, la ivală.

parigorie *(el.)* Mângâiere, leacul întristării.

parola *(ital.)* Cuvânt, cuvânt dat, stătătoriu, neîntors.

perigrapsi *(el.)* A şirui, a scrie, a însămna lucrul precum ieste.

period *(el.)* Drumul carile, întorcându-să, iarăşi de unde au ieşit să întoarce, încungiurare, împregiurare.

peristasis *(el.)* Stare împrejur, orice pe lângă altul să ţine.

Pithianul *(el.)* De la Pithii, din locul unde era vrajea lui Apolon.

Pithii *(el.)* Un loc în carile vestit era Apolon cu vrajea.

pilula *(l[t.)* Pirulă, gogoaşă, bubuşlie, carea dau doftorii de înghit pentru leacul.

piramide *(el.)* Mormânturile împăraţilor Eghiptului, cu mari cheltuiele, ca carile nu să mai pot face.

platan *(el.)* Un fel de copaciu carile să face prea mare şi trăieşte prea mult, să samănă cu paltinul.

planeta *(el.)* Stea rătăcită, carea îmblă împotriva altora.

pleonexie *(el.)* Poftă, lăcomie spre averea tuturor.

polipichilie *(el.)* Pestriciune, lucrul carile are multe feţe, flori.

politie *(el.)* Tot nărodul cetăţii, târgul, cetatea; fruntea, boierimea oamenilor.

pompa *(l[t.)* Petrecanie, alaiu, tocmala, slava, şicuirea oştii împărăţiii.

porii *(el.)* Găurici prin piielea omului, prin carile ies sudorile.

porfir[*(el.)* Un fel de marmure scumpă, vărgată în tot feliul de flori, şi o haină mohorâtă, carea numai împăraţii purta.

praxis *(el.)* Facere după învăţătură, urmarea lucrului.

poslanie *(slov.)* Carte trimisă, scrisoare, răvaş.

prezen\ie *(l[t.)* Starea de faţă, aflarea denainte, denainte la obraz.

prezentuie=te *(l[t.)* Arată, de faţă îl scoate, înainte îl pune.

preten\ie *(l[t.)* Întinderea înainte, lucrul carile arată socoteala sfârşitului mai denainte.

privat *(l[t.)* Deosăbit, înstreinat, chip carile nu ieste dintre dânşii.

privileghii *(l[t.)* Ispisoacele, uri-

cele, lăgăturile, aşedzământurile mai-marilor.

provlima *(el.)* Întrebare, cuvânt carile, înainte puindu-să, cere răspuns şi dezlegare.

proimion *(el.)* Predoslovie, capul voroavii, în carile tot chipul cazaniii să arată.

provide *(l[t.* şi *slov.)* Cela ce cu înţălepciunea lucrurile, până a nu fi, cum vor cădea cu mintea le află.

prodrom *(el.)* Povaţă, înainte-mărgătoriu.

prothimie *(el.)* Voia inimii, liubov, nevoinţa din suflet.

prob[*(l[t.)* Ispită, dovadă, căutare, lucru adeverit.

prognostic *(el.)* Cunoştinţă înainte, gâcitoare, gâcire.

profesui *(l[t.)* A da învăţătură, a mărturisi ce slăveşte, a propovedui.

procathedrie *(el.)* Şederea mai sus, scaunul cel mai de sus, capul mesii.

polos arctic *(el.)* Stea carea nu să clăteşte, fusul, carile de la noi să vede.

polos antarctic *(el.)* Stea neclătită, împotriva ceştii ce să vede de la noi.

provatolicoelefas *(el.)* Oaie-lup-fil, nume din trii numere alcătuit.

pronie *(el.)* Mai denainte cunoştinţa dumnădzăiască, orânduiala vecinică.

propozit *(l[t.)* Cuvântul pre carile înainte îl punem, pentru ca mai pre urmă să-l dovedim, lucrul de carile ne apucăm.

protasis *(el.)* Înainte punere, din trii să face un siloghizm dialecticesc.

public[*(l[t.)* Politie, sfatul a toată cetatea, boierimea.

R

referendar *(l[t.)* Purtătoriu de răspunsurile împărăteşti. Boieriia carea duce şi aduce răspunsurile. Talhâsciu.

re\eta *(ital.)* Izvodzel de leacuri, carile trimăt doftorii la spiţeri, să facă leacul asupra boalei.

ritor *(el.)* Cela ce ştie meşterşugul a vorovi bine; bun de gură.

romfea *(el.)* Sabie dintr-îmbe părţile ascuţită; paloş lat şi drept.

S

savoane *(el.)* Pândzele în carile învălesc trupurile morţilor.

salamandra *(el.)* Un fel de jiganie, pentru carea băsnuiesc poeticii că lăcuieşte în foc.

sam *(ar[p.)* Un fel de vânt otrăvit, carile, lovind pe om, îndată să face cenuşă şi hainele-i putredzesc.

samsun *(ar[p.)* Coteiu mare şi foarte vârtos, carile pe urs biruieşte.

senator *(l[t.)* Sfetnic, boier de sfat, boier mare.

senten\ie *(l[t.)* Sfatul cel mai de pre urmă. Cuvânt carile într-alt chip nu să mai poate muta, ales.

sicofandie *(el.)* Clevetă, clevetuire, trecerea cu cuvântul.

scandal *(el.)* Scandală, bântuire, supărarea, împiedecarea voii.

schithii *(el.)* Tot neamul tătărăsc, tătărâmea.

schipticesc *(el.)* Cuvânt carile pururea supt prepus rămâne; era filosofi schipticii, carii în toate prepus avea.

schiptr *(el.)* Beţişor scurticel, carile obiciuiţi sint împăraţii în mână a-l ţinea.

solichismos *(el.)* Cuvânt carile nu ieste după canoanele gramaticăi.

stem[*(el.)* Coronă, cunună, port împărătesc de cap.

stihie *(el.)* Începătura lucrului de materie unii dzic să fie patru, alţii trii, alţii mai multe, alţii numa una.

strofi *(el.)* Voroavă şuvăită, în multe părţi întorcătoare, şi înşelătură.

sofisma *(el.)* Ştiinţă înşelătoare, ştiinţă minciunoasă în locul a ceii adevărate vândută.

sfigmos *(el.)* Vână moale carea pururea să bate, de pre a căriia clătire aşedzimântul firii să cunoaşte.

sfer[*(el.)* Glonţ, chipul din toate părţile rătund, precum ieste pământul, ceriul.

shizma *(el.)* Rumptură, scăderea credinţăi în pravoslavie

shimate *(el.)* Chipuri, feţe, arătările obrazului.

siloghismos *(el.)* Socoteală adevărată, carea la dialectici din trii protase să face.

simptomatic *(el.)* Din tâmplare, din cădere, carile nu din tocmala înainte mărgătoare s-au făcut.

sinod *(el.)* Sobor, adunarea a multe capete, sfatul de obşte.

simperasma *(el.)* Încheierea voroavei, trecerea din necunoştinţă la cunoştinţă.

simbathia *(el.)* Învoinţa firilor; împreună pătimire.

sinonim *(el.)* Tiz, fârtat, a cărora fiinţa neamului alta, iară numele unul.

simfonie *(el.)* Tot un glas, tocmirea la cuvânt, la glas.

sinhorisis *(el.)* Iertare, slobodzenie, darea voii.

sistatichi *(el.)* Aşedzătoare, întăritoare, stăruitoare.

sistima *(el.)* Aşedzătură, stăruitură, stare.

sirina *(el.)* Fată de mare, carile dzic că cu cântecul adoarme pe călători.

siurmea *(el.)* Un fel de piatră vânătă, cu carea văpsăsc genele.

T

talant *(el.)* Ieste măsura carea trage 6.000 de dramuri. Talantul mare trage 80 de mine, iară mina, 100 dramuri.

temperament *(l[t.)* Aşedzământul, stâmpărarea firii, întregimea sănătăţii.

tiranie *(el.)* Stăpânire asupritoare, vrăjmăşie, silă.

titul *(el.)* Cinstea numelui, nume vestit, tituluş.

topicesc *(el.)* De loc, de moşie, de tară, de pământ.

traghelaf *(el.)* Capră-cerb, adecă, dobitoc carile nu să află.

tragodic *(el.)* Cântec, verş de jele, hăolitură, bocet.

tractate *(l[t.)* Tragere, zbaterea cuvintelor, ales de pace

trigon *(el.)* Chipul, figura în trii colţuri, în trii unghiuri.

tripos *(el.)* Cu trii picioare. Scaun în trii picioare.

tropuri *(el.)* Chipuri, mijloace, lesniri, împodobiri ritoriceşti,

tropicesc *(el.)* Cela ce să ţine cu sau de tropuri.

tropic *(el.)* Să cheamă dunga ceriului din carea soare<le> să întoarce, veri la suit, veri la coborât, Racul, Capricornul.

F

fantazie *(el.)* Părere, închipuirea minţii.

figur[*(l[t.)* Chip, formă, schizmirea trupului.

filaftie *(el.)* Trufie, dragostea, iubirea sa.

filoprosopie *(el.)* Făţărnicie, căutarea voii pe strâmbătate.

fizic *(el.)* Cela ce ştie ştiinţa firii.

fiziognomie *(el.)* Ştiinţa firii de pre chipul obrazului şi a tot trupului.

f`=chie *(turc.)* Gunoiu, balegă de cal, baligă.

filohrisos *(el.)* Iubitoriu de aur, lacom la avuţie.

Th

theatru *(el.)* Locul privelii în mijlocul a toată ivala.

theologhicesc *(el.)* Lucru carile cu voroava dumnădzăiască să ţine; cel ce ieste din theologhie.

theorie *(el.)* Privală, ştiinţa, viderea, cuprinderea minţii.

therapevtis *(el.)* Cel ce face după voie; slugă, cel ce aduce altuia odihnă.

thronul *(el.)* Scaun de cinste împărătesc, stăpânesc.

H

harmonie *(el.)* Cântare dulce, după meşterşug tocmită.

himera *(el.)* Dihanie carea în lume nu să află, ciuda nevădzută, neaudzită, afar din fiinţă.

hirograf *(el.)* Scrisoarea a hirişei mâni, zapis cu mâna lui scris.

hiromandie *(el.)* Vrajea carea pe

crăpăturile şi în frânturile mânii să face.
hersonisos *(el.)* Ostrov carile cu dosul să ţine de uscat, cotitură, scruntariu.
hrismos *(el.)* Vrajă, prorocie, descoperirea a tainelor, până a nu fi.

O

oxia, varia şi alalte *(el.)* Caută pre rândul la gramatică.
organ *(el.)* Cinie, măiestrii, lucruri cu carile să fac alte lucruri.

|

\ircumstan\ii *(l[t.)* Peristases, el. Lucrurile ce stau pre lângă altele.
\irulic *(le=.)* Vraciu carile tămăduieşte ranele, frânturile.

Œ

œira *(turc.)* Un fel de copaciu ca molidvul, cu a căruia surcele săracii în loc de lumânare să slujesc.

+

=erbet *(ar[p.)* Băutura de doftorie şi tot ce să bea.

Ia

iasimin *(agem.)* Un fel de copăcel, să suie ca viţa şi face flori albe cu puţin ghiulghiuli amestecate, prea frumos mirositoare.

Ps

psifisi *(el.)* A însămna spre cinste, spre suirea stepenii, alegere.

Y[1]

ypervolice=ti *(el.)* Laude peste putinţa firii, când dzucem: frumos ca soarele, mânios ca focul, înger pemintean.
ypoghei *(el.)* Cei ce lăcuiesc pe faţa pământului dedesupt şi vin talpele noastre la talpele lor.
ypothetic[*(el.)* Întrebare supusă, carea dzicem; de va fi aşe, va fi aşe.
ypohimen *(el.)* Lucrul ce dzace supt altul, ca cum ieste materia supt formă, lâna supt văpsală.
ypohondriac *(el.)* Boala carea sminteşte fantazia, slăbiciunea părţilor trupului carile sint pregiur inimă.
ypothesis *(el.)* Supunere, lucrul pre carile altele să sprişinesc. Aşijderea, ypothesis se înţelege arătarea şi materia, carea cele mai de treabă capete supt dânsa strânge. Iar la ritori să înţelege întrebare hotărâtă şi sfârşită, pre lângă carea toate mărginile întrebării să învârtejesc.

---

[1] Cuvintele începând cu ***y*** le transcriem în text prin ***i***.

ISTORIIA IEROGLIFICĂ

CUPRINS

adev[rat[, pentru lucrurile carile]ntre doa[mari =i vestite a Leului =i a Vulturului monarhii[1] *s-au t`mplat =i prin vremea a 1700 ani*[2]*, de vrednicie a s[ crede scriitoriu, foarte pre am[nuntul ]ns[mnat[, carile prin tot cursul vremii aceiia ]ntre vii au fost, de v`rst[la 3100 ani*[3] *fiind, c`nd sf`r=itul]nceputei sale istorii a videa s-au]nvrednicit.*

---

[1]. *Monarhia Leului* — Moldova; *monarhia Vulturului* — Ţara Românească.

[2] Cantemir obişnuieşte să înmulţească cu 100 cifra indicatoare de date, ceea ce ne obligă să citim 17 ani, perioada cuprinsă între 1688, data urcării în scaun a lui Constantin Brâncoveanu, şi 1705, anul revenirii la domnia Moldovei a lui Antioh Cantemir, fratele scriitorului, eveniment prin care se încheie povestirea *Istoriei ieroglifice*.

[3] 31 ani, vârsta la care scriitorul a terminat, după propria mărturisire, *Istoria ieroglific[*. Precizarea făcută de însuşi Cantemir creează o nedumerire, deoarece, socotind că lucrarea a fost terminată în 1705 (pe temeiul că menţionează evenimente ce au loc în acest an: revenirea la tron, pentru a doua oară, a fratelui său Antioh — în februarie — şi moartea lui Cornea Brăiloiu — după 28 noiembrie), ar rezulta că autorul s-ar fi născut la 26 octombrie 1674, ceea ce nu este adevărat, căci anul real al naşterii este 1673.

PARTEA I

CUPRINS

Mai dinainte decât temeliile Vavilonului a să zidi[1] şi Semiramis[2] într-însul raiul spândzurat (cel ce din şepte ale lumii minuni unul ieste) a sădi[3] şi Evfrathul[4] între ale Asiii ape vestitul prin uleţe-i a-i porni, între crierii Leului[5] şi tâmplele Vulturului[6] vivor de chitele şi holbură de socotele ca aceasta să scorni. Leul dară de pre pământ (carile mai tare şi mai vrăjmaşă decât toate jigăniile câte pre faţa pământului să află a fi, tuturor ştiut ieste) şi Vulturul din văzduh (carile precum tuturor zburătoarelor împărat ieste, cine-şi poate prepune?) în sine şi cu sine socotindu-să şi pre amănuntul în samă luându-să, după a firii sale simţire aşe să cunoscură, precum mai tari, mai iuţi şi mai putincioasă dihanie decât dânşii alta a fi să nu poată.

Însă singuri cu a sa numai ştiinţă şi simţire neîndestulându-

---

[1] *Zidirea Vavilonului:]ncep[tura r[ut[\ilor (D.C.)* — este vorba despre Conflictul dintre Cantemir şi Brâncoveanu, care reprezintă acţiunea principală din *Istoria ieroglific[*.

[2] *Semiramis* (o regină legendară a Babilonului): *pofta izb`ndirii str`mbe (D.C.)* — aluzie la politica lui Brâncoveanu de tutelare a Moldovei.

[3] *Raiul sp`ndzurat* (grădinile suspendate din Babilon, socotite una din cele şapte minuni ale lumii antice): *fericirea nest[ruitoare (D.C.)*, nestatornică; aluzie la zadarnica şi costisitoarea politică de supremaţie a lui Brâncoveanu.

[4] *Evfrathul: nesa\iul l[comiii (D.C.)* — scriitorul consideră că la baza politicii brâncoveneşti ar sta lăcomia.

[5] *Leul: partea moldoveneasc[(D.C.)* — Moldova.

[6] *Vulturul: partea munteneasc[(D.C.)* — Ţara Românească.

să, cu a tuturor a altor ale lumii jigănii şi pasiri a lor socoteală să adeverească şi să întărească vrură, ca precum într-acesta chip să fie cătră toate dovedind şi din gura tuturor mărturisire luând şi împărăţiia ce-şi alesese şi socoteala ce în gânduri îşi pusese în veci nemutată şi neschimbată să rămâie[1]. Aşedară, Leul — jiganiile în patru picioare clătitoare, iară Vulturul — pre cele prin aier cu pene şi cu aripi zburătoare ca la un sfat îndată le chemară şi în clipală le adunară[2].

Deci denaintea Leului mai aproape acelea jiganii[3] sta, carele sau în colţi, sau în unghi, sau într-alta a trupului parte arme de

---

[1] Socotindu-se, fiecare în parte, cel mai puternic dintre animale, Leul şi Vulturul convoacă pe supuşii lor într-o mare adunare, aceştia urmând să întărească în plen pretenţia „împăraţilor“ lor.

Cantemir satirizează pretenţia la întâietate a conducerilor politice din cele două ţări româneşti, pretenţie care nu de puţine ori a dus la conflict între ele. Astfel de neînţelegeri ar fi mai vechi decât actuala „începătură a răutăţilor“, adică decât duşmănia dintre Cantemireşti şi Brâncoveanu; de remarcat faptul că la asemenea adunare urmau să fie chemate şi „jigănii“ şi păsări străine de neam, amestecate în viaţa culturală şi politică din Moldova şi Ţara Românească.

[2] „Sfatul“, la care sunt chemate atât păsările (muntenii), cât şi patrupedele (moldovenii), este în realitate adunarea de la Arnăut-chioi, un sat de lângă Adrianopol, convocată, în vara anului 1703, la îndemnul şi sub patronajul lui Constantin Brâncoveanu. Aici au participat într-adevăr moldoveni şi munteni în vederea alegerii unui nou domn al Moldovei în persoana boierului moldovean Mihai Racoviţă, susţinut de curtea munteană, care urma să înlocuiască pe domnul recent mazilit Constantin Duca. Ţinerea unei adunări a moldovenilor şi a muntenilor în localitatea Arnăut-chioi, la 1703, în scopul amintit, este confirmată de izvoarele istorice ale vremii.

[3] *Jiganie: tot neamul moldovenesc (D.C.)* — reflectând structura socială a timpului, Cantemir este primul în literatura română care face o prezentare a societăţii vremii sale după criteriul claselor (boierime-ţărănime), păturilor şi categoriilor sociale (“tagmele“ boiereşti, profesii etc.)

moarte purtătoare poartă, precum ieste Pardosul[1], Ursul[2] Lupul[3], Hulpea[4], Ciacalul[5], Mâţa Sălbatecă[6] şi altele ca acestea, carile de vărsarea singelui nevinovat să bucură şi viaţa hireşă în moartea streină le stăruieşte. Iară înaintea Vulturului mai aproape sta pasirile, carile sau în clonţ, sau în unghi lance otrăvite, aducătoare

---

[1] Urmează numele câtorva mari boieri moldoveni, toţi simbolizaţi prin animale de pradă, reprezentativi pentru tagma din care făceau parte, unii vor fi amestecaţi în desfăşurarea evenimentelor narate, alţii nu. *Pardosul*, adică leopardul este *Iordachi vornicul (D.C.)* — Iordarche Ruset, membru al puternicei familii a Cupăreştilor, de origine grecească, mare latifundiar, setos de venituri necinstite, vestit intrigant, conducătorul din umbră al politicii Moldovei; mai întâi, prieten al familiei Cantemir, iar acum duşmanul ei, joacă un rol de prim ordin.

[2] *Ursul: Vasilie vornicul (D.C.)* — marele boier Vasile Costache, refugiat în acea vreme de frica lui Constantin Duca la curtea lui Brâncoveanu; personaj cu totul nesemnificativ în povestire.

[3] *Lupul: Bogdan hatmanul (D.C.)* — Lupu Bogdan hatmanul, cumnat al fraţilor Cantemir, prin căsătoria cu sora lor, Ruxandra. Personaj de rangul întâi, simbolizează prietenul credincios, omul înţelept şi prudent, adept al unei filozofii practice, aplicată la viaţa cotidiană; nu a participat în realitate la adunarea de la Arnăut-chioi.

[4] *Vulpea: Ilie stolnicul (D.C.)* — Ilie Enache Ţifescu, cumnat cu viitorul domn Mihai Racoviţă şi unul dintre marii intriganţi ai vremii. Personaj foarte important în povestire. Se manifestă drept o minte strălucită şi un remarcabil sofist; este o întruchipare a oportunismului politic şi un model exemplar al ipocriziei, al perfidiei şi al gustului diabolic pentru intriga de culise.

[5] *Ciacalul: Maxut s[rdarul (D.C.)* — personalitale minoră a epocii, capătă un oarecare contur datorită ataşamentului său constant faţă de familia Cantemir.

[6] *M`\a s[lbatec[: Ilie Cantacuzino (D.C.)* — membru al ramurii moldovene a Cantacuzinilor şi ginere al lui Miron Costin. Nu are nici un rol în povestirea *Istoriei ieroglifice*, probabil, pentru că nu a luat în realitate parte la evenimentele descrise în ea, deşi este ştiut că a îndeplinit anumite roluri politice în acea vreme.

de rane netămăduite au[1], precum ieste Brehnacea[2], Soimul[3], Uleul[4], Cucunozul[5], Coruiul[6], Hârăţul[7], Bălăbanul[8], Blendăul[9] şi altele asemenea acestora, carile într-o dzi singe de nu vor <văr>

---

[1] *Pasire: tot neamul muntenesc (D.C.); pasire rump[toare: rudeniia =i boierimea celor mari a muntenilor (D.C.).*

[2] *Brehnacea: Constantin stolnicul (D.C.)* — stolnicul Constantin Cantacuzino, marele cronicar muntean, frate cu fostul domn Şerban Cantacuzino (1678—1688) şi unchiul lui Constantin Brâncoveanu. A condus din umbră politica Ţării Româneşti. Sfetnic înţelept, se declară împotriva spiritului de aventură în politică, fiind model al ponderaţiei şi al acţiunilor bine gândite, propovăduitor al unei comportări omenoase faţă de ţărănime; în această ipostază el devine în mare măsură purtătorul de idei al scriitorului însuşi; nu a participat, în realitate, la adunarea de la Arnăut-chioi.

[3] *+oimul: Toma postelnicul (D.C.)* — Toma Cantacuzino, viitorul mare spătar, fiu al lui Matei Cantacuzino, fratele stolnicului, văr cu soţia lui Dimitrie Cantemir şi, de asemenea, văr cu Brâncoveanu; el a fost prezent la adunarea de la Arnăut-chioi, deşi scriitorul nu-l face participant la discuţii. Se dovedeşte receptiv la înţelegerea marilor probleme politice ale vremii, exemplu al conduitei cavalereşti medievale, gata de a deveni din duşman prieten al scriitorului, amănunt ce explică actul de trădare faţă de domnul său în 1711, când trece de partea ruşilor, asemenea lui Dimitrie Cantemir.

[4] *Uleul: +tefan paharnicul (D.C.)* — Ştefan Cantacuzino, fiul lui Constantin Stolnicul şi vărul lui Brâncoveanu; contribuind la mazilirea şi la uciderea domnului său, îi va lua locul la domnie (1714), dar va avea aceeaşi soartă (1716).

[5] *Cucunozul: Mihai sp[tar (D.C.)* — spătarul Mihai Cantacuzino, fratele stolnicului şi unchiul lui Brâncoveanu; lacom fără margini, trufaş şi fanfaronard, el apare frământat de planuri măreţe, nesprijinite însă de voinţă şi perseverenţă, fiind, în acelaşi timp, şi modelul sfetnicului lipsit de înţelepciune politică, gata oricând să-şi îndemne domnul spre aventură şi ţeluri periculoase.

[6] *Coruiul: R[ducanu (D.C.)* — Răducanu Cantacuzino, alt fiu al stolnicului, frate cu Ştefan şi vărul lui Brâncoveanu.

[7] *H`r[\ul: Radul Golescul (D.C.)* — fiul lui Matei Leurdeanu şi nepot al lui Stroe Leurdeanu, cunoscutul adversar al Cantacuzinilor.

[8] *B[l[banul: +erban Cantacuzino (D.C.)* — nu este cunoscutul domn, ci fiul fratelui acestuia, Drăghici Cantacuzino, nepot al stolnicului şi văr cu Constantin Brâncoveanu.

[9] *Blend[ul: +erban logof[tul (D.C.)* — Şerban Greceanu, fratele cronicarului Radu Greceanu: amândoi au tradus *Biblia* (1688).

sa şi moartea nevinovatului de nu vor gusta, a doa dzi perirea sa fără greş o ştiu. Acestea într-acesta chip fietecarea în partea împăratului său şi la ceata monarhiii sale locul cel mai de frunte şi stepăna cea mai denainte ţinea. Aşe dară era orânduiala dintâi.

Iară orânduiala a doa la Leu o ţinea câinii[1] ogarii[2], coteii[3], mâţele de casă[4], Bursucul[5], Nevăstuica[6], Guziul[7], Şoarecele[8], şi alte chipuri asemenea acestora, carele pre cât sint vânătoare, pre atâta să pot şi vâna, şi pre cât iele pre altele în primejdiia morţii pot duce, pre atâta şi nu mai puţin de la alţii lor li să poată

---

[1] Cantemir trece în categoria boierilor de rangul al doilea unele dregătorii şi slujbe ale vremii, deşi dregătoria de capuchehaie putea fi ocupată şi de boieri de rangul întâi şi chiar de fraţi ai domnului; urmează dregătoriile şi numele unor boieri moldoveni de rangul al doilea.

C`inii: capichehaile (D.C.) — reprezentanţii domnilor Moldovei şi Ţării Româneşti pe lângă Poarta Otomană, ambasadorii; sub denumirea de "câini" Cantemir înglobează însă şi pe subalternii capuchehaielor.

[2] *Ogari: c[l[ra=i (D.C.)* — curierii domneşti care duceau şi aduceau corespondenţa, poruncile şi ştirile de la Poarta Otomană.

[3] *Cotei: iscoade (D.C.)* — spionii pe care domnii români îi aveau la Poartă pentru a se informa şi a zădărnici acţiunile adversarilor politici.

[4] Nu sunt explicate la cheie, dar ar putea semnifica pe slujbaşii curţilor domneşti.

[5] *Bursucul: Lupu vornic (D.C.)* — vornicul Lupu Costache, fratele lui Vasile Costache (Ursul); mare boier, de o anumită suprafaţă politică în acea vreme; nu are nici un rol în povestire.

[6] *Nev[stuica: fata Dediului (D.C.)* — Ana, fiica spătarului Dediul Codreanu şi viitoarea soţie a lui Mihai Racoviţă; sub numele de Helge este personaj principal în povestirea alegorică despre nunta sa cu Struţocămila.

[7] *Guziul orb: Dediul (D.C.)* — spătarul Dediul Codreanu din Galaţi, tatăl Anei, personalitate militară a vremii, dar de origine socială destul de umilă; fără rol important în roman.

[8] *+oarece; Ursechel (D.C.)* — Dumitraşco Ursachi, numit Ursechel de către contemporani pentru a-l deosebi de tatăl său Gheorghe Ursachi; duşman al Cantemireştilor şi preţuit de Constantin Duca, el nu ajunge totuşi să capete o funcţie în evenimentele descrise de *Istoria ieroglific[*.

aduce[1]. Iară de la Vultur, a doa tagmă[2], cuprindea Corbul[3], Cioara[4], Pelicanul, Coţofana, Puhacea, Cucuvaia, Caia şi altele lor asemenea, carele mai mult de prada gata cu truda altora agonisită, fie macară şi împuţită, decât de proaspătă, cu a lor osteninţă gătită, să bucură[5].

Iară a triia tagmă şi cele mai de gios prapuri (căci acestea în scaune a şedea nu să învrednicesc[6]) le ţinea jiganiile şi pasirile, carile în sine vreo putere nu au, nici duh vitejesc sau inimos poartă, ce pururea supuse[7] şi totdeauna în cumpăna morţii dramul vieţii

---

[1] De reţinut şi caracterizarea de la cheie a boierimii moldovene de rangul al doilea: *Jiganie v`n[toare =i de v`nat: boierimea mai de gios a moldovenilor (D.C.)*.

[2] Urmează numele unor boieri munteni de rangul al doilea.

[3] *Corbul: Basaraba vod[(D.C.)* — Constantin Brâncoveanu, domnul Ţării Româneşti (1688—1711), aşezat de Cantemir, din cauza urii pe care i-o purta, în categoria boierilor de rangul al doilea, deşi Brâncoveanu era unul dintre marii latifundiari ai ţării.

[4] Despre numirile care urmează (Cioara, Pelicanul, Coţofana, Puhacea, Cucuvaia, Caia) Cantemir nu dă nici o explicaţie la cheie, mulţumindu-se să afirme doar: *Alalte numere de pasiri* (munteni — n.ed.) *sau dobitoace* (moldoveni — n.ed.) *carile s[pomenesc, sau aici vreo sem[nare nu au, sau carea ieste sa aib[ ]ns[mnare la locul s[u s[va pomeni (D.C.)*. S-ar putea ca scriitorul să nu fi cunoscut bine pe toţi boierii din jurul lui Brâncoveanu, deşi trebuie să fi ştiut că participanţii la adunarea amintită au fost numeroşi.

[5] De reţinut şi caracterizarea de la cheie a boierimii muntene de rangul al doilea: *Pasire v`n[toare =i de v`nat: boierimea mai de gios a muntenilor (D.C.)*.

[6] Într-adevăr, boierii de rangul al treilea, dintre care se alegeau dregători mai mărunţi, precum şi celelalte stări sociale nu aveau dreptul să fie în conducerea ţării. Însă atât micii boieri, cât şi reprezentanţii ţărănimii libere erau invitaţi, potrivit unui obicei străvechi, să participe la adunările pentru alegerea domnilor. O astfel de adunare era şi cea de la Arnăut-chioi, la care au fost de faţă, după cum afirmă izvoarele contemporane, exponenţi ai tuturor stărilor sociale.

[7] *Dobitoc supus: \[r[nimea, prostimea moldovenilor; pasire supus[: \[r[nimea, prostimea muntenilor (D.C.)* — Cantemir dă în continuare o listă nediferenţiată de numiri în care boierii de rangul întâi sau al doilea sunt incluşi printre patrupedele şi păsările supuse şi de consum, aşadar în rândul boierilor de rangul al treilea sau chiar al ţărănimii.

li să spândzură (că sufletul supus de ţenchiul negrijei departe stă), precum ieste Boul[1], Oaia, Calul, Capra, Râmătoriul, Iepurile, Cerbul, Căprioara[2], Lebăda[3], Dropiia[4], Gânsca, Raţa, Curca, Porumbul, Găina, Turtureaoa şi alalte, cineşi după neamul şi chipul său. Ce pre acestea nu pentru altă ceva le-au adunat, ce numai pentru ca nu cumva vreuna să dzică că de acea adunare ştire n-au avut, nici în ceva pricină să poată pune, ca cum la acea adunare neaflându-să, sfatul cel de pre urmă ce s-ar fi ales n-au înţeles. Aşe cât toate firile de duh purtătoare, carile întru monarhiia acestor doaă stihii să află, precum vruna macar de faţă n-au fost, să nu să numască, nici din hirograful de obşte[5] numele să le lipsască.

Adunarea dară a cestor doaă monarhii şi orânduiala a cestor doaă soboare[6] într-acesta chip după ce să orândui şi să tocmi, dintr-îmbe părţile cuvânt mare şi poruncă tare să făcu, ca olăcari cu cărţi în toate părţile şi alergători în toate olaturile să să trimaţă, ca prin toate ţările şi oraşurile crainicii strigând, de această mare

---

[1] *Boul: Donici lugufetul (D.C.)* — logofătul Nicolae Donici, un mare boier cu un anumit relief politic, pe care scriitorul îl trece, nu ştim din ce motive, în tagma a treia, a animalelor de consum. Următoarele numiri de patrupede (Oaia, Calul, Capra, Râmătoriul, Iepurile, Cerbul) nu sunt descifrate la cheie, probabil pentru că semnifică reprezentanţi ai ţărănimii sau boieri de rangul al treilea,

[2] *C[prioara: Caragie=tii (D.C.)* — familia Caragea. Vom întâlni în *Istoria ieroglific[* doi reprezentanţi ai acestui nume: Căprioara de Aravia şi Căprioara Hindiii.

[3] *Leb[da: Cornescul banul (D.C.)*— marele ban Cornea Brăiloiu, boier de rangul întâi, trecut de scriitor în mod nejustificat în rândul boierimii de rangul al treilea; trimisul special al lui Brâncoveanu la Poartă.

[4] Celelalte numiri (Dropia, Gânsca, Raţa, Curca, Porumbul, Găina, Turtureaoa) nu sunt descifrate la cheie.

[5] Actul semnat de toţi participanţii, prin care urma să se încheie lucrările adunării.

[6] Este vorba de cele două grupări: cea munteană şi cea moldoveană a adunării amintite.

a marelor monarhii adunare, tuturor în ştire să dea, şi cu de-adinsul iscotind, să poată cunoaşte de ieste lipsind vreun chip din vreun feliu din duhurile purtătoare[1] şi de nu să află cu toţii la această a tuturor adunare şi de obşte împreunare. Aşijderea îngrozături şi înfricoşeturi să să dzică porunciia unuia ca aceluia, carile la acel sobor a să obşti[2] ar tăgădui sau alt feliu de pricini spre apărare ar scorni şi celuia ce cât de puţin în ceva împotrivire ar arăta, plata cu pedeapsa morţii şi cu prada casii i să punea[3]. Aşedară[4], cu cuvântul deodată şi porunca li să pliniia şi precum s-ar dzice cuvântul, deodată cu gândul pretiutinderile şi pre la toţi sosiia (că vestea aspră tare pătrunde urechile şi inima înspăimântată îndată simte sunetul) de vreme ce de alergăturile iuţilor olăcari şi de tropotele picioarelor a neobosiţilor alergători toată pulberea de pre toată calea, în ceriu să râdica. Toate văile adânci de tari strigări tare să răzsuna, toate a munţilor înalte vârvuri de iuţi chiote şi groase huiete în clipă să covârşiia şi toţi câmpii pustii şi necălcaţi de groznice strigări şi de fricoase lăudări să împlea. Nu era dară, nici să putea afla ureche în văzduh şi pre pământ carea, de straşnic sunetul veştii şi de groznic cuvântul poruncăi aceştiia, să nu să sfredelească; nu era, nici să afla într-aceste doaă stihii dihanie, carea de vârtutea şi puterea învăţăturii aceştiia cu mare frică, cu neîncetat tremur şi cu nespusă groază să nu să

[1] Ar semnifica tot ce este viu, însufleţit, adică toţi locuitorii. Exagerând, scriitorul subliniază complexitatea adunării; de altfel, asemenea adunări, prin larga cuprindere a straturilor sociale, aveau un caracter destul de popular, de democratic, cum îi place lui Cantemir însuşi să spună.

[2] *}n s[bor a s[ob=ti: cu to\i]ntr-un sfat a fi (D.C.).*

[3] O exagerare literară; în realitate nu se aplicau astfel de pedepse pentru neparticiparea la asemenea adunări.

[4] Urmează un pasaj interesant, care prezintă sistemul de transmitere a ştirilor şi poruncilor prin olăcari şi crainici, după obiceiul timpului, amănunt consemnat şi de izvoarele vremii; fragmentul are şi reale calităţi literare, scriitorul dovedind un simţ deosebit pentru imaginile vizuale şi auditive construite pe un fond plin de turbulentă mişcare.

clătească (că cu cât vestea oţărâtă mai de năprasnă vine, cu atâta mai mare tulburare şi grijă scorneşte). De care lucru într-alt chip a fi nu putu, fără numai cu toatele deodată, cu cuvântul, porunca cu fapta plinină şi la locul însămnat şi sorocul pus să găsiră.

Aşedară, a marilor acestora împăraţi poruncă tot deodată şi dându-să şi plinindu-să, toate jiganiile uscatului şi pasirile văzduhului în pripă să adunară şi fietecarea, după chipul şi neamul său, la ceata monarhiii sale să alcătuiră. La care adunare cineşi în partea împăratului şi oblăduitoriului său dându-să, şi una de alta deosăbindu-să, lucru ca acesta a fi să tâmplă (că mai totdeauna obiciuit lucru ieste, la adunări mari ca acestea, oarecare amestecături şi împoncişituri a să face, şi de multe ori pentru mici şi în samă nebăgate pricini, cu cât ieste mai mare adunarea, cu atâta mai mare se face şi împărechiere)[1].

Deci, precum s-au pomenit, fietecarea cu ceata sa, în partea monarhului să alegea, şi una după alaltă la orânduiala sa să alcătuia. Iar mai pre urmă decât toate, Liliacul[2] urma, carile cu

---

[1] Cantemir ridiculizează certurile violente, ca expresie a divergenţelor de opinii, care luau naştere între participanţi cu prilejul acestor adunări.

[2] *Liliac: Marco pseudobeizadea (D. C)* — dându-se drept nepot al lui Matei Basarab, acest Marco, despre care izvoarele vremii nu spun nimic *(Istoria ieroglific[* şi o autobiografie putând fi considerate ca singurele ştiri), a urmărit, în jurul anilor 1700 — 1703, să ocupe tronul Ţării Româneşti şi chiar al Moldovei; după cum rezultă din „povestea corăbierului cu dulful" — un episod din *Istoria ieroglific[* — nereuşindu-i încercarea, a fost urmărit de creditori şi condamnat să muncească la galere. În povestire poartă numele de Liliac, adică jumătate pasăre (muntean) şi jumătate patruped (moldovean), tocmai pentru a exprima dubla tentativă despre care am vorbit. Discuţiile din adunare în jurul acestui personaj pot fi considerate o pură ficţiune literară, cu scopul de a satiriza unele aspecte ale vieţii politice interne a vremii, de pildă, conştiinţa de sine a puterii domneşti, relaţiile dintre domn — sfetnici, domn — supuşi, clasă conducătoare — oameni de rând, problema participării maselor la viaţa politică. Despre încurcăturile şi necazurile pe care le-a produs cu adevărat Marco în împrejurările anului 1703 şi mai ales în desfăşurarea adunării de la Arnăutchioi vom afla şi din lucrările adunării şi din ultima parte a *Istoriei ieroglifice*.

aripile ce zbura şi cu slobodzeniia prin aier ce îmbla, spre ceata zburătoarelor, adecă supt stăpânirea Vulturului a fi îl arăta, iară amintrilea într-însul alalte hirişii socotindu-să, în neamul jiganiilor, supt domnia Leului îl da. Care lucru pricina cercetării, apoi şi gâncevii între doaă monarhii fu: fietecarea socotind că chip ca acela şie supus a fi s-ar cuvini şi de nu s-ar şi cuvini, să i să cuvie a sili, i s-ar cuvini (căci lăcomiia slăvii nu bunătatea sau folosul lucrului priveşte, în carile să slăveşte, ce numai pre altul mai gios decât sine a pune socoteşte, fie macară şi fără de folos; încă de multe ori şi pagubă de i s-ar aduce, sau necunoscând şi nevrând, sau vrând şi cunoscând, priimeşte).[1] Pentru care lucru, într-îmbe părţile feliu de fel de voroave scornindu-să, cu multe chipuri de cuvinte greţoase urechile amânduror împăraţilor împlea. Căci fietecarile cu inima spre partea împăratului său trăgând şi cu sufletul spre adaogerea monarhiii sale stăruind, lor biruinţa socotiia şi precum aşe să fie cu cale, adeveriia. Iară amintrilea de s-ar cumva tâmpla, dzicea că scăderea cinstii (care lucru mai vârtos decât alalte inimile stăpânitorilor împunge) şi micşurarea slăvii numelui monarhiii sale a fi şi a să face aievea striga (O, oarba jiganiilor poftă, lucrul din potrivă nesocotind, că mintea şi socoteala slăvii la aceasta să sprijeneşte, că ea cearcă pre cela ce nu o cunoaşte, voroveşte cu cela ce nu o aude, cu acela are a face carile nu au văzut-o, după acela merge carile de dânsa fuge, pre acela cinsteşte carile puţin în samă o bagă, pre acela ce nu o pofteşte îl pofteşte, celuia ce nu o va înainte îi iese, şi celui necunoscut pre samă să dă. Iară hirişiia slăvii cea mai cu de-adins ieste ca să părăsască pre cel ce o cinsteşte, şi cu acela să rămâie carile o necinsteşte).

Amândoi, dară; împăraţii nu puţin fură clătiţi de împotrivă cuvinte ca acestea şi fietecarile în valurile chitelelor ni în sus, ni

[1] Prin felul în care scriitorul ridiculizează defectele celor doi „împăraţi“, Leul şi Vulturul, manifestarea grotescă a conştiinţei de sine a puterii, anticipă pe regii Liliputului şi Blefuscului, din *C[l[toriile lui Gulliver* de Jonathan Swift.

în gios sălta (că inima neaşedzată, ales pentru lăcomiia cinstii, în mai mari valuri înoată, decât corabiia în ochean), de vreme ce pre o parte socotiia că de vor scoate întrebarea aceasta la ivală, oricarile pofta inimii sale ar izbândi, nu puţină întristare şi a voii frângere celuialalt a aduce s-ar socoti. Iară pre altă parte, pofta lăcomiii şi jelea mărimei numelui şi a lăţimei împărăţii <i> ca cu o nepotolită şi nestânsă de foc pară îi pârjoliia (că focul poftei nu mai gios în stepăna arsurii ieste decât metalul înfocat) şi într-alt chip stâmpărarea aceii înfocări şi potolirea aceii arsuri a fi sau a să face nu socotiia, fără numai ce va şi ce porunceşte, aceia să să facă. Ce această sentenţie, precum amândoi în inimă o avea, aşe unuia cătră altul, precum cererea nu i să va trece, adeveriţi era (căci iute ieste adulmăcarea adeverinţii unde a sufletului pătimire într-altul de pre a sa o măsură cineva). Şi aşe, aceşti doi împăraţi într-un nepovestit chip cu duhurile în sine tare să lupta, şi precum unul nu biruia, aşe altul nu să biruia; ce numai ca cum preste puterea simţirilor ar fi, între sine o luptă nesimţită simţiia, şi precum spre biruinţă ceva nu nedejduia, aşe precum nu să va birui nedejduia. Puterea a cunoştinţii sfârşitului într-amândoi lipsiia, şi cineşi după pofta sa în ceva a să îndestuli sau a să odihni neputând, cu sufletele numai, tând biruia, tând să biruia (că precum îndreptariul nu mai mult pre lucrul strâmb de strâmb dovedeşte decât pre sine de drept). Aşe şi ei, unul de pre măsura altuia, cât şi ce ar putea, să măsura şi să pricepea. Într-acesta chip ei singuri şie adeverindu-şi din toată socoteala carea înainte îşi punea, departe de la ţenchiu-i să abătea.

Câtăva vreme dară războiu ca acesta, ca cum duhnicesc s-ar putea dzice, între aceşti doi monarhi vrăjmaşi să bătea, şi unul a altuia pofta nesimţitoreşte tare pătrundea, atâta cât prin neştiinţă, a amânduror ştiinţa să împreuna şi până mai pre urmă a amânduror sentenţia şi alegerea sfatului la un săvârşit să împropiia şi să lipiia (că sufletele înţelepte macar şi asupra vrăjmăşiii socotelii drepte să pleacă). Adecă fietecarile lucrul acesta într-acela

chip să să caute şi să să aleagă socotiia, în carile nici cinstei în ceva betejire, nici spre a necinstii obrăznicire să să dea, ce ca cum încă la urechile lor scrâşnetul strâncenoaselor acestora voroave încă n-ar fi agiuns şi ca cum ideea [sic] acestui primejduios sfat în mintea lor încă nu s-ar fi cuprins (că de multe ori a lucrurilor propuse acoperire vârtoase leacuri aduce ranelor, carile la ivală de s-ar scoate, aşeşi de tot s-ar face netămăduite). Aşijderea (mai cu iuşor ieste a să suferi obrinteala ranii la aier scoasă decât patima sufletului cătră împotrivnicul său arătată). Şi aşe, fietecarile pre sfetnicii săi deosăbi chemând, într-acesta chip le poruncіră, dzicând (pentru lucrurile mici mari gâlceve a scorni, a înţelepţilor lucru nu ieste, macară că aceasta şi la cei înţelepţi de multe ori s-au vădzut). Deci socotim, precât în putinţă va fi, sau noi de la dânsele, sau pre dânsele de la noi să le abatem (că pre câtă vrednicie ieste cineva în vrajbă a nu intra, pre atâta ieste, şi nu mai multă din vrajă a ieşi). De care lucru dzicem, în descâlcitura gâlcevii aceştiia, puterea monarhiii noastre lângă noi să oprim şi pre dimocratiia voastră epitrop monarhiii noastre să punem[1]. Carea lucrul acesta să-l scuture, să-l iscodească şi ce ar fi dintr-îmbe părţile mai cu cale şi mai cu cuviinţă, aceia să aleagă şi să isprăvască, aşe ca până înaintea feţii noastre a nu ieşi, din toate nodurile să să dezlege, ca oricând ar vini, ori într-a cui parte acea mică jigăniuţă ar trece, ca cum din veci şi din bătrâni aşe ar fi fost obiciuit, iară nu ceva nou şi de curând s-au scornit[2] (căci

[1] Este unul din principiile de bază ale gândirii politice cantemirene privind colaborarea dintre domn, care trebuie să exprime autoritatea politică nediscutată şi nelimitată („puterea monarhiii“), şi sfatul boieresc (numit de scriitor „dimocratiie“), având doar atribuţia de povăţuitor, de consilier (aşa ar trebui înţeleasă aici noţiunea de „epitrop“).

[2] Cantemir (asemenea altor contemporani), este adeptul păstrării obiceiurilor şi tradiţiei în măsurile de stat, ştiind bine că orice înnoire însemna, cel mai adesea, o nouă modalitate de adâncire a exploatării otomane.

amintrilea pricina clătirii dându-să, odihna şi liniştea fără tulburare şi strânciunare a fi nu poate).

Lăudară sfetnicii sfatul împăraţilor lor şi cu mare minune mintea şi înţelepciunea lor cu nespuse măriri în ceriu râdicară, pentru căci în chivernisala lucrurilor publicăi sale nu atâta celea ce pot, pre cât celea ce nu pot ocolesc, şi nici cu putinţa îşi slobod mândriia, nici cu neputinţa îşi aţiţă mâniia (că neputinţa aduce mâniia, şi mâniia aşteaptă izbânda); ce precum cu putinţa spre umilinţă şi blândeţe, aşe cu neputinţa spre a gâlcevii potolire s-au slujit (căci la cei mai puţin domoliţi neputinţa prinde obrazul putinţii şi de lucrurile de neputut să apucă) (iară împotrivă, cei ce la poarta vrednicii<i> slujesc, adese s-au vădzut că mai cu fericire le isprăveşte neputinţa cu părăsirea decât putinţa cu prepus, cu începerea. Căci neputinţa neîncepând, de nu-şi foloseşte, încailea nu-şi strică. Iară putinţa în mândriia sa amăgindu-să, lucruri peste putinţa sa începe şi la săvârşit a le duce nu poate, carea fără greş în loc de folos pagubă îi aduce). Aşedară, senatorii[1], după ce cu nesăvârşite (precum s-au dzis) şi vecinice laude cineşi pre împăratul său binecuvântară, cu toţii la locul şi la scaunele sale să întoarsără.

După aceia, unii cătră alţii veşti pentru adunarea de obşte a dimocratiii[2] a trimete începură. Pentru ca cel tăcut între inimile împăraţilor făcut sfat înaintea tuturor să-l puie şi fără betejirea şi julirea cinstii, a slăvii numelui împăraţilor lor la ivală să-l scoaţă,

---

[1] *Senator: sfetnic, boier de sfat, boier mare (D.C.)* — membru al divanului boieresc.

[2] Deşi, la “scară“, Cantemir înţelege prin democraţie *st[p`nirea]n carea cap ales nu ieste, ce toat[\ara poate intra la sfat*, deci un stat republican, aici termenul desemnează adunarea de la Arnăut-chioi, care era democratică, întrucât exprima o largă reprezentare a straturilor sociale din cele două ţări româneşti.

în care descoperire sentenţiia sfatului monarhilor săi să să aşedze şi să să adeveredze. [Însă acesta lucru asemenea să făcu celora cărora de mare căldura văzduhului denafară, cea în trupul său născută din fire căldură, tare spre clătire li să porneşte şi setea vârtos li să pricineşte. Căriia leacul o umedzală limpide şi rece fiind, ca aceia lipsind, alta împotrivnică, adecă limpede umedzală, dară călduroasă de faţă aflându-să (precum ieste duhul vinului sau alta acestuia asemenea) şi de limpegiune numai şi umedzală amăgindu-să (puţin pentru hirişiia răcelii şi a căldurii grijă purtând), pentru ca setea să-şi stâmpere mai pre larg decât s-ar cădea o înghite, ce aceasta mai pre urmă în vasele priimitoare mărgând şi după a sa fire cu cea din naştere a trupului căldură împreunându-să (căci amândoa surori a unui părinte, a soarelui sint), scăpărăturile scânteilor dintâi puţin clătite încă mai iute clătindu-le şi pornindu-le (ca cum ieste osiia neunsă în butea roţii uscate), din scântei scăpărătoare pară ardzătoare să face. Din carea mai mare pârjol de sete să ijdăreşte şi în materiia mai denainte gătată cu iuţimea pătrundzind, mai mult setea să spudzeşte şi să lăţeşte (căci după socoteala unor filosofi, toată materiia focului iuţime şi forma-i iute clătire ieste), căriia ceva împiedecare nepuindu-să, fără nici un prepus toată umedzala din fire ar usca şi după cea de săvârşit uscăciune cea de pierire putregiune cu bună samă ar urma].

Într-acesta chip fu şi învăţătura împăraţilor, intrând în urechile supuşilor. Căci ce mai denainte cu lumina stidirii feţelor împăraţilor într-inemile gloatei întunecat (căci lumina mare pre cea mică întunecă) şi nearătat era, acmu cu lipsa ei, toate fără nici o siială şi stidire la ivală ieşiia (că precum lumina soarelui să are cătră alalte stele, aşe chipul împăratului cătră senatori şi alalţi supuşi ieste. Şi precum în prezenţiia lui toate să fac nevădzute, iară în lipsa lui cea cât de mică şi de departe lumineadză şi scânteiadză, aşe înaintea feţii împăratului toate

chipurile supuşilor să micşoreadză şi toată gura slobodă să înfrâneadză. Iară în dosul lui şi cel mai mic în palatul lui, precum schiptrul împăratului în mâna sa poartă să arată). Că după ce trâmbiţa pozvoleniii dimocratiii în audzul tuturor cântă, dintr-îmbe părţile fietecare dihanie glas de sfat şi bolbăitură de învăţătură începu a da. Şi aşe, câţi mai denainte era ascultători, atâţe atuncea să făcură învăţători, dintr-a cărora cuvinte şi sfaturi altă ceva nu să înţelegea, fără numai chiote netocmite şi huiete neaudzite [că precum nenumărate picăturile ploii din nuori cu repegiune pre pământ cădzind un huiet oarecare dau, iară vreun glas tocmit nicicum, şi precum a unui organ de muzică toate coardele deodată lovindu-să, o răzsunare oarecarea dau, însă vreo melodie tocmită şi după pravilele muzicăi alcătuită nicicum nu să aude (carea puterii audzului mai mult îngreţoşere aduce decât plăcere), aşe ieste şi voroava a mulţi şi tot deodată]. Într-acesta chip şi şiganiile acestea într-atâta voie slobodă vădzându-să, cu toatele socotiia că carea mai tare va putea striga, aceiia învăţătură să va asculta. Aşijderea deosăbi ce ar fi fost destulă şi încă de prisosală gâlceava pentru alegerea aceii pasiri dobitocite sau jiganii păsărite, încă mai mare era dihoniia şi zarva carea între dânsele să făcea, cine ar giudeca şi cine s-ar giudeca, carea ar sfătui şi carea s-ar sfătui (precum aievea ieste că unde lipseşte începătura stăruitoare, toate mijloacile începăturii nestăruitoare să să facă). Ce, pentru ca într-un cuvânt să dzic, toate spre tulburare şi neaşedzare să întorsese, ase cât ce s-ar fi spre binele şi folosul de obşte nedejduit, spre răzsipa şi prăpădeniia tuturor să făcea.

Îmbe părţile amânduror monarhiilor într-acesta chip împărechindu-să şi fără nici o ispravă din cuvinte deşerte numai oproşcându-să şi ce mai cu cuviinţă de grăit şi de făcut ar fi nedomirindu-să.

Totdeodată şi fără veste, în mijlocul theatrului, jiganiia carea

Vidră[1] să cheamă, cu mare obrăznicie sări şi într-acesta chip proimiul voroavei sale începu: „Vestită axiomă între cei fiziceşti filosofi ieste că cel de asemenea iubeşte pre cel şie de-asemenea (iubirea dară cătră cel şie de-asemenea va să arete neiubirea cătră cel şie nu de-asemenea). Aşedară, pasirea zburătoare oricând pricina pasirii şie de-asemenea ar grăi, totdeauna mai cu priinţă partea i-ar ţinea decât pravila dreptăţii ar pofti. Aşijderea, oricând dobitoc pentru dobitoc în pricină ar vorovi, mai cu iubirea firii l-ar ocroti decât dreptatea giudecăţii ar suferi. Şi aşe într-îmbe părţile mai mult făţărnicie decât omenie, sau mai mult asupreală decât dreapta socoteală s-ar face. De unde urmadză ca supt poala priinţii sau a nepriinţii pururea chipul adeverinţii ascuns şi acoperit să rămâie (că precum în teaca strâmbă sabia dreaptă, nici în teaca dreaptă sabiia strâmbă a întra nu poate, aşe unde ieste luarea feţii sau strămurarea priinţii, toată nedejdea giudecăţii drepte afară să scoate). Pentru care lucru, eu, cu proasta mea socoteală, aşe mai de folos a fi aşi afla, ca gâlceava a atâtea guri în zădar să

---

[1] Vidra: *Constantin vod[Duca* (D.C.) — sau Duculeţ, domnul recent mazilit, la stăruinţele fostului său socru şi protector Constantin Brâncoveanu, nemulţumit de comportarea sa nerecunoscătoare; domneşte de două ori în Moldova (1693 — 1695 şi 1700 — 1703), mai întâi înlocuind pe Dimitrie Cantemir în prima domnie, neconfirmată de turci, şi în cea de a doua, pe Antioh Cantemir, fratele scriitorului; în aceste domnii a dat dovadă de o lăcomie nemărginită, semănând astfel întru totul cu tatăl său, Gheorghe Duca, fost şi el, de câteva ori, domn al Moldovei. Numele Vidra desemnează originea sa dublă, animal de uscat (moldovean după mamă şi fost domn al Moldovei) şi animal de apă (grec după tată; prin el ţinea de Imperiul Otoman, elementul apă semnificând acest stat).

O dată cu intrarea sa în scenă, adunarea animalelor devine adunarea reală de la Arnăut-chioi, din 1703. Este greu de conceput ca Duca să fi participat cu adevărat la lucrările adunării, menite să dea un cadru juridic mazilirii lui şi să aleagă un nou domn în persoana lui Mihai Racoviţă. După cum va arăta mai departe povestirea şi după cum dovedesc şi izvoarele vremii, drept răzbunare, el a creat multe neplăceri bunului mers al desfăşurării adunării, punând chiar în primejdie confirmarea de către Poartă a viitorului domn.

părasim şi un chip ca acela să găsim, carile într-îmbe părţile a face să nu aibă, pentru ca priinţa firească mai mult într-o parte sau într-altă parte să nu-l năstăvască, ce numai orice ar pofti dreapta socoteală, aceia să dzică, să facă şi cu giudecata să aleagă (că dreptul giudecătoriu întâi pre sine de drept, apoi pre altul de strâmb giudecă, şi întâi ascunsul inimii sale de făţărnicie curăţeşte, apoi pre altul sau din nevoie îl izbăveşte, sau după a lui vină îl osindeşte)[1]. Aşijderea aşi sfătui, ca ori în ce chip s-ar putea, cu un ceas mai înainte hotar şi săvârşit gâlcevii aceştiia să punem (că gâlceava lungă atocma ieste cu boala hronică), ca nu cândai mai îndelung scuturându-să şi cernându-să voroava cătră acestea, încă mai multe shismate şi erese să să scornească, pre carile sau prea cu mult greu, sau nicicum vreodată a le potoli veţi putea."

Acestea încă vorovind Vidra şi încă bine sfârşit cuvântului său nepuind, preste a tuturor nedejde pasirea carea să cheamă Bâtlan[2]

---

[1] Prin Constantin Duca, scriitorul pune în discuţie un element fundamental de jurisprudenţă: principiul obiectivităţii din partea celui obligat să hotărască, principiu ce nu se respectă dacă judecătorul şi împricinatul fac parte din acelaşi grup de interese. Intervenind într-o discuţie în care părtinirea ("priinţa") nu putea fi evitată, Duca pleda în realitate pentru propria sa cauză, căutând să atace juridic obiectivitatea şi ca atare legitimitatea mazilirii sale. După opinia lui Cantemir, interesele pot modifica nu numai „pravila dreptăţii" şi „dreapta socoteală" în înţelesul lor juridic, ci şi adevărul în sine, ca materie a ştiinţei logicii.

[2] *B`tlanul: Dimachi (D.C.)* — Chiriţă Dimachi, un grec, fost capuchehaia lui Duca la Poartă, pe care însă îl trădează pentru a trece în serviciul lui Brâncoveanu. Intuind că Duca manevra pentru propria sa cauză — amestecul în disputa privitoare la Liliac fiind doar un pretext —, Dimachi intervine prompt şi energic împotriva fostuliii său slăpân, amintindu-i că fiind grec şi legat de interesele Porţii Otomane, nu are nici dreptul, nici căderea să se mai amestece în treburile Moldovei şi Ţării Româneşti. Astfel se încheie disputa privind Liliacul, discuţiile din adunare fiind acum orientate numai spre persoana lui Duca, prezent, fără să fi fost invitat. Prin intervenţia lui Dimachi începe în adunare seria de atacuri împotriva fostului domn al Moldovei, prilej de a i se scoate în evidenţă toate fărădelegile, pentru ca mazilirea lui să rămână un act definitiv, ceea ce de fapt s-a şi întâmplat.

cu mare mânie şi probozală a o ţistui începu şi groznice semne din ochi şi din cap să tacă îi făcea, şi cătră acestea o aporie ipothetică[1] dzicând, scorniia: „Tu, o, Vidro, di ai fi sau din pasirile zburătoare, sau din dobitoacele pre uscat îmblătoare, ar putea cineva dzice că doară a îmbe părţilor în ceva mai denainte ştiinţa ai fi avut. Iară acmu, jiganie în neam prepus, dintr-altă stihie şi supt altă monarhie supusă fiind[2], cum socoteşti că pentru lucrurile ţie în rădăcina lor necunoscute învăţătura cea mai bună şi sfatul cel mai ales a da vii putea? Ce mai bine ar fi, precum mi să pare, pentru lucrurile carile în înaintea mărgătoare simţirea nu le-ai avut a le şti şi a le cunoaşte, să nu te făleşti (că precum toată ştiinţa din povaţa simţirilor să află, toată lumea ştie, căci nu orbul, ce cel cu ochi giudecă de văpsele, şi cel cu urechi, iară nu cel surd, alege frumseţea şi dulceaţa viersului). Au nu tu odânăoară prin fundul mării prinblându-te şi spre vânarea peştelui şipurindu-te, eu din faţa apei te oglindiiam? Ce poate fi că sau nechemată ai vinit la locul ce nu ţi s-au cădzut, sau, de te-au chemat cineva prin greşala neştiinţii aceasta s-au făcut. Căci Câinele Mării[3] şi Vidra cu jigăniile uscatului ce treabă sau ce amestec pot avea[4]? Au doară vii să dzici că din fire aşe ieşti tocmită, ca de pre uscat fiind, putere să aibi prin multă vreme în apă, fără a aierului trebuinţă a te zăbăvi să poţi[5]? Ce aceasta mai vârtos împotriva ta

---

[1] În logică înseamnă încurcătură fără ieşire, înfundătură, realizată sub formă ipotetică. Astfel, prin judecăţi în relaţie de condiţionare îşi începe Bâtlanul atacul împotriva Vidrei.

[2] Se însinuează că Duca nu este nici moldovean, nici muntean, ci ţarigrădean (grec).

[3] Nu are explicaţie la cheie, probabil, pentru că nu reprezintă o persoană anume; expresia desemnează numele popular al unei specii de rechin.

[4] Ca animal de apă, deci, aparţinând lumii otomane, Duca nu are ce căuta printre moldoveni.

[5] Aluzie la faptul că Duca n-ar fi putut ajunge domn al Moldovei fără sprijinul muntenilor.

face, căci au putea-va racul jiganie de pre uscat a să numi, căci cu dzilele prin otavă să paşte şi din aier vreo înăduşală sau putregiune nu i să naşte? De care lucru, precum mi să pare, negreşit socotesc că cum cu mare obrăznicie la adunare nechemată te-ai aflat, aşe mai cu mare neruşinare, de nime neîntrebată, sfat, şi acesta spurcat, ai dat (că pre cât ieste de folos la vremea de trebuinţă cuvântul cuvios, cu atâta ieste de împuţicios cuvântul aceluia carile de nime neîntrebat tuturor dă sfat). În inima ta aceasta ascuns având ca cu o voroavă vicleană şi cu un obraz ce nu ştie a să ruşina, doaă vicleşuguri să poţi aşterne şi cu doaă răutăţi să te poţi acoperi: Una, că chip după învăţătura ta cercându-să, pre tine să te afle şi apoi cu sfatul şi alegerea a monarhii mari ca acestea, giudecătoare şi alegătoare tuturor împotrivirilor lor puindu-te, lumea să dzică precum tu decât toate alalte mai cu minte şi mai cu socoteală să fii. De ciia, tu, jiganie mijlocie şi de neam cu prepus fiind[1], prostiia în evghenie să ţi să întoarcă (căci toată evgheniia la muritori în lauda numelui videm că să stăruieşte). A doa, că macară cum mai mult dobitoacelor în patru picioare asămănându-te (precum singură tu cu al tău cuvânt te-ai legat) (căci la cel cunoscătoriu mai tare să ţine şi ieste legătura hireşului cuvânt decât frenghiia întreită de la altul înfăşurată), mai mult în cumpăna dobitoacelor greuimea dreptăţii să pleci, şi după făţărniciia priinţii, iară nu după pofta dreptăţii, giudecata să abaţi. Însă eu, o pasire şi de neam şi de minte proastă fiind (căci nici în carne vreo dulceaţă, nici în pene vreo frumseţă port), mai mult a grăi nici pociu, nici mi să cade, fără numai ce şi cât într-adevăr am înţeles şi am ştiut, aceia din prostiia inimii am grăit. Iară giudecata fie a înţelepţilor.

Toate gloatele de cu socoteală cuvintele a prostului Bâtlan nu

---

[1] Aluzie la originea umilă a lui C. Duca. Tatăl său, Gheorghe Duca, înainte de a ajunge domn, era un negustoraş oarecare de postavuri, după cum afirmă izvoarele istorice ale vremii.

numai cât să mirară, ce încă şi foarte plăcându-le, cu mari laude le lăudară, căci nu puţin prepus în inimile tuturor intra pentru a Vidrei fără veste voroavă, nepoftită învăţătură şi necerşută sfătuitură. Şi aşe, îndată despre partea pasirilor, într-o inimă şi într-o gură, cu toatele alegere făcură că precum Vidra nicicum în ceata zburătoarelor nu să poate numi, aşe şi din monarhiia dobitoacelor trebuie a lipsi. La care sentenţie mai multă sfadă şi voroavă strânciunată s-ar fi scornit şi mai multă ocară s-ar fi lucrat de n-ar fi fost Brebul[1] lucrul cu un ceas mai înainte spre descoperirea adevărului apucat.

A Brebului dară voroavă într-acesta chip fu: „Vidra odânăoară din neamul nostru şi era şi să ţinea şi cu noi de-a valoma şi hrana şi traiul îi era (precum şi faţa şi floarea părului o vădeşte, macar că statul trupului de mojicie i s-au schimosit şi s-au logoşit). Pre carea noi vădzind-o că cu vremea mărimea sufletului carea la noi ieste, precum toată lumea ştie că partea trupului cea roditoare, carea în cevaş macară betejindu-să, de grabnică moarte aducătoare ieste, pentru a vieţii sprijeneală a o rumpe şi de la noi a o lepăda, nici ne îndoim, nici ne ferim. Aceasta dară a sufletului vitejie, precum am dzis, vădzind că la dânsa din dzi în dzi scade, apoi şi alte lucruri de vicleşuguri, îngăimele de amăgele şi fapte pline de răutate, precum sint sicofandiile, clevetele, minciunile, cătră carile şi furtuşagul adăogea şi lucruri de ocară şi blăstămăteşti, iară nu de numele neamului nostru vrednice făcea, macar că şi de multe ori am certat-o şi am dojenit-o, ce în zădar (că precum ieste suflarea la cărbunele acoperit, aşe ieste certarea la inima într-ascuns dată răutăţii). Pentru care pricini, din tabla neamului şi a rudeniii noastre de tot am ras-o şi aşeşi de tot din hotarele noastre am izgonit-o[2] (căci mai mult folos aduce publicăi

---

[1] *Brebul: Burnaz postelnic (D.C.)* — fost şi el, ca şi Dimachi, capuchehaia lui Duca la Poartă şi trecut, de asemenea, în slujba lui Brâncoveanu.

[2] Burnaz trece la atacuri directe împotriva lui Duca, explicând faptul că mazilirea lui a fost o măsură dreaptă, pentru multele sale blestemăţii, printre

din sine un chip rău a izgoni decât dzece bune în sine a priimi, că precum aluatul mic într-o covată mare toată frământătura dospeşte, aşe un om rău într-o publică pre toţi cu răutatea lui amestecă şi-i tulbură[1]). După aceia ea în ceata altor jiganii a să da, sau temându-să sau ruşinându-să, sau poate fi şi de trufie înflându-să (căci mândriia, de tot oarbă fiind, precum peste cei mari, aşe şi peste cei mici dă), de lăcaşul stătătoriu de pre uscat s-au părăsit şi prin adâncurile apelor orbăcăind, cu piticei foamea a-şi potoli şi ca valurile ce în spinare poartă, cea mai multă viaţă tulburată şi neaşedzată a-şi petrece ş-au ales[2] (că cine neamului său ieste urâcios cum poate fi streinilor drăgăstos? Şi a căruia răutăţi pământul său a le suferi n-au putut, cel strein cum le va putea răbda?). Pre carea, de atâta vreme în perire şi rătăcire ştiind-o, iată acmu între gloate amestecată o vedem[3]. Povestea Vidrii, noi, Brebii, din moşii, strămoşii noştri, aşe am apucat-o, aşe o mărturisim şi aşe o întărim. Iară voia fie a celor mai mari."

Cu toţii priimiră marturiia Brebului şi cu toţii într-un sfat aleasără ca Vidra dintr-amândoaă monarhiile afară să să gonească şi nici într-un neam de a lor să nu să mai numască[4] (că precum celui bun toţi streinii rude, tot bătrânul părinte, tot vârstnicul frate şi tot locul moşie, aşe celui rău toate rudele streine şi toată moşiia nemernicie îi ieste) şi cum mai curând dintre adunări să lipsască, dzisără, ca nu cumva între dânşii mai multă zăbavă făcând, mai pre urmă şi aceasta vreo pricină mai spre mare vrajbă între monarhii să să scornească.

---

care şi furtul, adică însuşirea veniturilor rezultate din fiscalitatea sa apăsătoare iniţiată de el, despre care vorbesc documentele vremii.

[1] Cantemir este pentru eliminarea din sfatul domnesc a elementelor dăunătoare.

[2] Izgonit din domnia Moldovei, Duca trăia foarte strâmtorat.

[3] Se pare, totuşi, că Duca n-a avut cum să participe la lucrările adunării de la Arnăut-chioi.

[4] Intervenţia lui Burnaz postelnicul a fost bine primită şi adunarea a hotărât izgonirea definitivă a lui C. Duca atât dintre moldoveni, cât şi dintre munteni.

Vidra, sau pentru vicleşugul ei sau pentru veche pizma [alto] altora (că pizma veche ieste ca cariul în inima copaciului), sau la vremea rea pentru bună sfătuirea ce dedese (că, precum să dzice, toate vremea sa au şi, fără vreme, şi pâinea face greutate stomahului, carea cea mai de treabă şi mai de aproape hrană-i ieste), sau ori în ce chip ar fi fost, acmu vădzindu-să osindită şi dintre toate cetele cu mare ocară şi dosadă izgonită, aşijderea pentru binele ce sfătuisă, precum cu rău i să plăteşte simţind, mintea de i-au fost rea, încă mai rea a fi socoti, iară de i-au fost bună, spre rea socoteală o întoarsă (că nemulţemita pentru mari slujbe şi de binefaceri din nedejde în nenedejde îl bagă, nenedejdea în nebunie îl împinge, şi aşe, din slugă credincioasă nepriietin de cap îl face), carea într-acesta chip voroava întoarsă: „De vreme ce pre mine din ceata celor cu patru picioare mă lepădaţi — că în partea zburătoarelor sau să fiu, sau să fiu fost nici chipul, nici firea mă arată — iată că urmadză ca în monarhiia celor de apă să mă dau[1]. Fie dară şi aşe (Că limba gloatelor ieste vrajea bodzilor[2], şi mai lesne ar fi cuiva apa curătoare a popri decât limbilor multe a stapâni). Şi iată că dintr-adunările voastre, vrând-nevrând, îm caută a lipsi. Însă oarce, ce rădăcina adevărului atinge, a grai nu voi părăsi. Bâtlanul, pasire de apă sau peşte de aier fiind, căci şi în fundurile apelor prin multă vreme şi prin aier nu mai puţin decât alalte pasiri mare slobodzenie are[3], însă adevărul ce ieste să dzic: adevărat pasire ieste, macară că carnea la gust îi ieste ca a delfinului şi macară că precum prin aier cu slobodzenie poate

[1] *Monarhia celor de ap[: \`ringr[denii (D.C.)* — Gonstantin Duca, de origine grec din Imperiul Otoman, fiind lepădat de moldoveni, rămâne să se stabilească la Constantinopol, în Fanar.

[2] Corespondent pentru expresia latină: *Vox populi, vox Dei.*

[3] Drept răzbunare, Duca ponegreşte la rândul său pe Dimachi, demascându-i jocul dublu, acesta fiind în realitate un grec pus în slujba muntenilor („pasăre de aer“) şi în acelaşi timp un om legat de interesele turceşti („peşte de apă“).

zbura, ase şi prin fundul apii să poate primbla. Însă de multe ori mi s-au tâmplat a-l videa în novoade ca peştii încâlcit şi de multe ori şi înecaţi şi de tot înădusiţi din mreje îi scot, căci lăcomiia astupându-i ochii, după peşti fără sine alergând, în loc de vânat el să vâneadză. Care lucru din toată ipopsiia peştelui îl scoate. Şi macar că precum aievea ieste tuturor că el mie nepriietin de moarte mi s-au arătat, însă adevărul ce ieste a tăgădui nici poci, nici mi să cade[1] (căci nu puţină vrednicie ieste şi pentru nepriietin adevărul a mărturisi). De care lucru poci să dzic că el câte pentru mine au grăit şi au mărturisit să fie şi adevărate. Însă nu atâta de grea era pricina vinovăţiii mele, ca cu izgnanie[2] ca aceasta să fiu osândit, căci canon de obşte ieste, carile dzice (pedepsitului nu trebuie a i să adaoge pedeapsa)[3]. Căci destulă era nesuferita mea izgnanie şi din rudele şi moşiile mele înstreinare, şi ce ar fi mai mult trebuit pedeapsa încă mai înainte a urni, adecă precum din rudele dobitoace, aşe şi din streinele pasiri izgonit să fiu[4] (ce precum să dzice cuvântul, că nevinovăţiia unuia oţapoc stă în ochiul altuia.). Ce la cuvântul ce vream să dzic să mă întorc. Iată că cu pâra Bâtlanului şi numai cu o mărturie a [a] Brebului (şi aceasta împotriva a legii tuturor legilor, cu o mărturie numai senténţiia vinovatului cea de pedeapsă a să da)[5], dintr-îmbe iz-

---

[1] Duca îl avertizează apoi pe Dimachi că, datorită lăcomiei sale fără margini, este atât de încurcat în „năvoade", adică în „lucrurile turceşti" (D.C.), încât n-ar fi exclus ca până la urmă să devină el însuşi o victimă a intereselor turcilor.

[2] Recunoscându-şi în parte greşelile de care era acuzat, Duca nu se declară totuşi de acord cu trimiterea sa în exil, (izgnanie — alungare, exil, în poloneză) şi ca atare continua să-şi apere cauza.

[3] Cunoscutul principiu juridic *non bis in idem*: nu este drept să se dea două pedepse pentru aceeaşi vină.

[4] Sprijinindu-se pe principiul juridic *non bis in idem*, Duca pretinde că o dată ce fusese pedepsit cu mazilirea şi exilul, este cu totul nejust să mai fie izgonit şi dintre moldoveni şi munteni (aluzie la înrudirea sa cu Brâncoveanu, al cărui ginere fusese).

[5] Un alt principiu de drept, care cere să nu se dea pedeapsa pe baza depoziţiei unui singur martor.

voadele m-aţi lepădat. Dară aşi pofti să ştiu cu ce privileghie puteţi strica axioma vechilor filosofi şi mathematici, carii dzic (carile sint tot într-un chip cătră altul al triilea, tot într-un chip sint între sine[1])? (Căci Vidra [nu puţine] nu puţine făclii topise asupra cărţilor filosofeşti[2]). Şi de vreme ce eu, căci în prepusul dobitoacelor şi a pasirilor am cădzut precum să fiu de apă, cu cât dară, rogu-vă, mai vrednic ieste să să numască pasire carile fără prepus dobitoc ieste şi căci să să numasca dobitoc carile fără prepus pasire ieste?[3] (Nici vă mieraţi de ale mele împleticite protases, căci simperazma va ieşi arătătoarea adevărului). Şi aşe doaă fire

[1] Teoremă în geometrie: două mărimi egale cu a treia sunt egale între ele. Apelul făcut în acelaşi timp la vechii filosofi şi matematicieni pare să se refere la pithagoreici, primii care au îmbinat în antichitatea greacă problematica filosofică cu cercetarea matematică.

Mai semnalăm aici un lucru foarte interesant: cât timp se punea problema apărării sale faţă de sancţionarea fărădelegilor prin mazilire şi exil, Duca orientează discuţiile din adunare pe coordonate juridice. Însă pe măsură ce îşi dă seama că pleda pentru o cauză pierdută, el îşi începe cu subtilitate seria atacurilor împotriva noului candidat la domnie, susţinut de Brâncoveanu, Mihai Racoviţă. Folosind faptul că Duca era nu numai un jurist erudit (aflăm aceasta numai din *Istoria ieroglific[*), ci şi un om cu o serioasă pregătire filozofică (după cum ne informează şi alte izvoare), Cantemir pune pe fostul domn să împingă şi să deplaseze discuţiile în domeniul filozofic şi mai cu seamă pe terenul logicii.

[2] Deşi îl duşmănea, Cantemir recunoaşte cultura filozofică a lui C. Duca. De altfel, acesta a lăsat în urma sa o serie de lucrări cu caracter filozofico-teologic în limba greacă (vezi lista lor la D. Russo, *Studii istorice greco-rom`ne*, II, Bucureşti, 1939, p. 421—424).

[3] Începe atacul, în formă aluzivă, la adresa lui Mihai Racoviţă — Struţocămila. Pasajul trebuie citit: Din moment ce eu, Vidra, am rămas să fiu considerată numai un animal de apă (aparţinând doar lumii otomane), pe ce temei trebuie considerat pasăre (muntean) un patruped (moldovean) ca Mihai Racovită şi, de asemenea, pe ce temei, să se numească patruped (moldovean), ceea ce este neîndoielnic o pasăre (muntean)? Pentru înţelegerea temeiului logic al unui asemenea sistem de judecăţi, a se vedea nota 1 de la p. 36.

într-un ipohimen neputând sta[1], iată că fire ca aceasta, oricarea ar fi, nici pasire, nici dobitoc ar fi, şi căci acela mai mare dreptate înaintea nu a feţelor, ce a faţărniciii voastre ai afla?[2] Şi eu până într-atâta de la toţi de la voi m-am aşe de greu osândit?“

L-a aceasta cu toţii întâi să zâmbiră, apoi râsă, iară mai pre urmă cu chicote hohotiră, dzicând: „Vidra, cu neamul, şi gândul şi cuvântul ş-au pierdut! Că cine poate macar cu mintea doaă firi într-un ipohimen cuprinde? Sau cine vreodată pasire dobitocită sau dobitoc păsărit au vădzut?[3] Vidra dzisă. „Într-acesta chip şi eu mai denainte pentru himera filosofilor nu săvârşiiam a mă mira şi peste putinţă a fi în fire, precum şi voi acmu, socotiiam. Ce de vreme ce Brebul s-au făcut peşte, cu cât mai pre lesne va fi pasirea zburătoare a să face dobitoc ca cele în patru picioare îmblătoare.[4]

---

[1] Un important principiu de logică: două naturi diferite nu pot avea o substanţă comună. Acest lucru este însă valabil în cadrul logicii aristotelice, o logică a imobilităţii, unde sub raport ontologic, genurile şi speciile sunt stări absolute.

[2] Cantemir pune pe Duca să se îndoiască de obiectivitatea adunării în ceea ce priveşte respectarea regulilor adevărului. O acuză în acelaşi timp de făţărnicie, de o conduită dominată de interese într-un domeniu atât de neutru ca al logicii. Insinuarea lui Cantemir la adresa logicii mânuite, nu în spiritul adevărului absolut ci în spiritul intereselor individuale sau de grup, este gravă şi trebuie reţinută, pentru că devine o idee cheie în satira cantemireană la adresa logicii timpului, aşa cum o întâlnim numai în *Istoria ieroglific[*.

[3] Adunarea repetă principiul de logică amintit, subliniind că ar fi de neconceput ca două naturi diferite să fie exprimate de aceeaşi substanţă, şi adăugând, pentru concretizare, că nimeni n-a văzut o pasăre (muntean) transformată în patruped (moldovean) şi nici un patruped (moldovean) prefăcut în pasăre (muntean). Trebuie respectată, aşadar, concepţia conform căreia nu este firească o transmutaţie a „firilor“, adică nu este posibilă o trecere de la o specie la alta.

[4] Duca este pus de Cantemir să facă o observaţie de mare subtilitate, plină de consecinţe pentru logica tradiţională: Şi eu eram convins — spune el — de adevărul acestui principiu aristotelic şi ca atare, socoteam şi eu ca toată lumea, o adevărată absurditate, o imposibilitate firească (aşa s-ar traduce expresia

Şi încă mai aievea de viţi vrea spre aceasta să vă pricepeţi. Întâi a şti vi să cade că ce hotărâre are trigonul la mathematecă, aceiaşi are siloghismul la loghică, a cărora hotărâre mai sus v-am pomenit. Acmu, dară, binişor socotiţi că, de vreme ce eu am putere din fire[1] dăruită, precum aerul a trage, aşe a nu-l trage în voie să-mi

---

„himera filosofilor“) trecerea de la o natură la alta în cadrul aceleiaşi substanţe, sau, mai concret, trecerea de la un specific la altul în cadrul aceleiaşi persoane (astfel putem interpreta aici termenul *ipohimen*— substanţă). Dar, din moment ce realitatea ne oferă exemplul Brebului (Burnaz postelnicul), deci un moldovean, care a ajuns peşte, adică a devenit locuitor al „monarhiei de apă“ (Imperiul Otoman), prin calitatea sa de capuchehaie (ne amintim că a fost capuchehaia lui Duca însuşi), cu atât mai uşor va fi pentru Brâncoveanu de a metamorfoza în dobitoc o pasăre, adică de a pune un muntean pe tronul Moldovei (aluzia priveşte pe Mihai Racoviţă, rudă în realitate cu domnul Ţării Româneşti).

Din punct de vedere filozofic, rămâne de făcut observaţia că ne aflăm la un loc de răscruce în domeniul logicii. Căci pentru a admite transformarea specificului în cadrul aceleiaşi substanţe, înseamnă a nega valabilitatea conceptului aristotelic al imobilismului şi a-l înlocui cu conceptul ontologic de devenire, la care obliga natura şi viaţa socială. O sursă posibilă a acestei descoperiri putea fi aprofundarea, de către Cantemir, a ontologiei heraclitene, Heraclit fiind cel care sugerase ideea că lucrurile, fenomenele sunt transformări, înfăţişări pe care le ia, în devenirea sa, o singură substanţă: focul. Numai că Dimitrie Cantemir face apel la exemple ale vieţii sociale contemporane lui, ceea ce măreşte valoarea descoperirii, întrucât aceasta ar putea constitui punctul de plecare pentru o înţelegere dialectică a instrumentului logic. Rămâne însă de văzut dacă marele nostru gânditor a tras, cel puţin, principalele concluzii pentru a iniţia o anumită schimbare în acest domeniu. Deocamdată putem anticipa că Dimitrie Cantemir operează cu termenul dialectică pentru a desemna o logică sofisticată, o logică adaptată la sarcina de a înveşmânta interesele personale în haina acestui instrument al adevărului.

[1] Este semnificativ termenul *fire* (*din fire*, *]n fire*) la care se face apel pentru a desemna modalitatea transformării. În timp ce în cadrul conceptului aristotelic al imutabilităţii, devenirea era „peste putinţă a fi în fire“, în conceptul de devenire, care presupune posibilitatea oricărei schimbări, o asemenea posibilitate apare firească.

fie, şi pentru căci în doaă stihii poci lăcui, dintr-aceleşi mă izgoniţi şi altă pricină în mine, precum mi se pare, a afla nu puteţi, fără numai căci din fire cu oarece mai mult decât alalte dobitoace sint dăruit, eu dară, căci aşe pociu, în vinovăţie ca aceasta am cădzut[1]. Dar încă cel ce nici într-o parte deplin şi nici a unii firi, celea ce i să cad hirişii nu va avea, oare de acela ce viţi putea giudeca?[2] Că, precum am dzis, simperasma trebuie să urmege protaselor[3]. Ca aceasta minune între voi, o, jiganiilor şi pasirilor, ieste cămila nepăsărită şi pasirea necămilită, căriia unii, alcătuindu-i numele, Struţocamilă[4] îi dzic. Aceasta precum hirişă Cămilă să nu fie penele o vădesc, şi iarăşi hirişă pasire să nu fie nezburarea în aer o pâreşte şi vântul, carile nu o poate ridica. Că precum tuturor ştiut ieste

[1] La această însuşire, specific natural, face apel Duca, atunci când afirmă că fără temei l-au izgonit din cele două elemente care îi erau proprii: aerul (prin înrudirea cu Brâncoveanu) şi pământul (se considera moldovean, întrucât mama sa era moldoveancă). Ca atare schimbarea nu poate fi numită una oarecare, deoarece el, Duca, are o natură dublă în mod natural, putând deveni, la libera sa alegere, când muntean, când moldovean, ceea ce ar însemna că el ar putea candida cu acelaşi drept la domnie şi în Moldova şi în Ţara Românească.

[2] Dacă el este dotat cu asemenea calităţi de excepţie (*hiri=ie*: însuşire, specific natural) şi i se face totuşi o nedreptate atât de mare ca alungarea din drepturile sale, Duca se întreabă cum va judeca adunarea cazul cuiva care este lipsit de orice fel de însuşire naturală în raport cu sine? Aluzia este, evident, la persoana aceluiaşi Mihai Racoviţă. Termenul *hiri=ie* anunţă începutul folosirii metodologiei porfiriene în aplicarea criteriilor logice pentru judecarea lucrurilor.

[3] Regulă de bază în teoria raţionamentului: concluzia trebuie să urmeze premiselor.

[4] Duca precizează cine este persoana: Struţocămila, deci o unire între struţ şi cămilă, o aberaţie, un nonsens, o structură absurdă de însuşiri ("minune"), care nu era altul decât Mihai Racoviţă, candidatul susţinut de Brâncoveanu, Mihai Racoviţă va domni de trei ori în Moldova (1703—1705, 1707—1709, 1715—1716) şi de două ori în Ţara Românească (1730—1731; 1741—1744).

că toată hotărârea pasirii ieste a fi dihanie cu pene, zburătoare şi oătoare. Deci dihaniia ieste neamul, iară zburătoare deosăbirea, care deosăbire aşeşi de tot de la Struţocamilă lipseşte. Aşedară aievea fiind, au putea-va cineva cu mintea întreagă a dzice să îndrăznească, precum toată hotărârea pasirii în Struţocamilă să cuprinde[1]? Şi aşe urmadză că sau pre mine încă nu m-aţi cunoscut, sau şi pre aceasta dihanie precum şi ce ieste să o cunoaşteţi. Şi aşe rădăcina adevărului întingând, sau arătaţi (că pizma veche vă împinge la lucruri noăa), sau mărturisiţi că în capete de hârtie purtaţi crieri de aramă. Iară cel mai de pre urmă al mieu cuvânt ieste că adunarea aceasta chedzi răi ş-au vrăjit, de vreme ce numele fiindu-i adunare, altora cu lucrul ieste strămutare şi slava titului de monarhie, iară fapta îi ieste de tiranie[2]". Acestea Vidra cu lacrămi dzicând, după poruncă în izgnanie la marginile gârlelor[3] să dusă.

Ieşind ea de acolea, îndată în mijlocul gloatelor ieşi Căprioara

---

[1] Vidra judecă în privinţa Struţocămilei cu ajutorul categoriilor metodologice ale lui Porphyriu ("cinci glasuri a lui Porfirie"), pentru a dovedi că asocierea celor două nume constituie o aberaţie logică şi o imposibilitate firească. Porphyrios (234—305), filozof neoplatonic, din şcoala alexandrină, elev al lui Plotin. Sub numele lui circula, pe la începutul evului mediu, un compendiu asupra logicii aristotelice — numit al lui Pseudo-Porphyriu, cunoscut şi în lumea constantinopoliteană în vremea lui Cantemir. Cele cinci categorii metodologice care îi poartă numele (*quinque voces Porphyrii*) sunt (termenii din paranteze aparţin lui Cantemir): *genus* (neamul), *species* (chipul), *differentia* (deosăbirea), *proprium* (hiriş), *accidens* (tâmplarea)

[2] Fără a trage ultimele concluzii din atacul îniţiat, cu ajutorul logicii, la adresa Struţocămilei, Duca acuză adunarea din 1703 că a fost convocată cu scopul de a impune voinţa tiranică a lui Brâncoveanu.

[3] *Marginile g`rlelor: F[nariul |arigradului (D.C.)* — Fanar, cartierul grecesc al Istanbulului, din care s-au recrutat, în secolul al XVIII-lea, domnii fanarioţi din Muntenia şi Moldova. De menţionat că Duca nu a rămas în Fanar, ci a fost surghiunit de turci la Cavalla. Nu s-a mai întors niciodată în Moldova.

de pustiiul Aravii[1], carea, după siloghizmul[2] Vidrii, lucrul cu ispita într-acesta chip dovediia, dzicând: „Vidra pentru Struţ au pus socotele loghiceşti, dară eu să vă spui ce au văzut ochii arăpeşti[3]. Eu şi Struţocamila împreună la pustiile Araviii lăcuim. În părţile

---

[1] *C[prioara de Aravia: Dimitra=co Caragea (D.C.)*. Din „Povestea Camilopardalului pentru apa Nilului“, alegorie inserată în *Istoria ieroglific[*, în care cadrul vieţii politice din ambele ţări româneşti este deplasat în Africa, ar rezulta că Aravia ar simboliza Moldova, iar Livia (Libia), Ţara Românească. În cazul de faţă, „pustiile Araviii“ ar constitui doar fundalul conceput ad-hoc pentru naraţiunea ce urmează. „Căprioara de Aravia“ ar indica deci un Dimitraşco-Caragea de loc din Moldova, ceea ce este adevărat, întrucât acesta fusese dregător însemnat în vremea lui Antioh Cantemir; în povestire el este prieten devotat al familiei Cantemir, în special al lui Antioh.

[2] *Siloghizmul: mazilie unuia =i domnie altuia (D.C.)* semnifică mazilirea lui C. Duca, faptul având loc pe la mijlocul lui iunie 1703, ceea ce denotă că adunarea de la Arnăut-chioi are loc după această dată, ea ţinând până în luna august a aceluiaşi an, când Mihai Racoviţă este numit domn.

[3] *Istoria ieroglific[* devine, prin adunarea animalelor, un fel de tribunal al eficienţei ştiinţelor vremii. Astfel, o dată cu intervenţia lui C. Duca, logica îşi dezvăluie contradicţiile metodologice, oscilând între factura aristotelică pură şi cea porfiriană, lăsată de-abia în schiţă; ea părăseşte în acelaşi timp *in nuce* avantajele oferite de exemplele de viaţă, care ar fi obligat-o la o înţelegere dialectică a metodei. Dar prin intervenţia lui Dimitraşco Caragea, Cantemir reabilitează empirismul ca metodă — de altfel o mare îndrăzneală în faţa logicii, adevărul trebuind să treacă prin proba (“ispita“) simţurilor şi mai ales a văzului, căruia îi cere o deosebită perspicacitate (“ochi arăpeşti“: acuitate vizuală; expresia vine de la proba arabă a controlării acuităţii vizuale, un ochi bun trebuind să perceapă pe Alcor, o stea de mărimea a şasea, aflată lângă cea de a doua stea din oiştea Carului Mare).

În acest spirit, Căprioara de Aravia este pusă de scriitor să declare că nu va discuta despre Struţocămilă creând, ca Vidra, probleme sau folosind criterii de logică, ci, dimpotrivă, nu va spune despre straniul personaj decât ceea ce a văzut cu propriii săi „ochi arăpeşti“. Rostul intervenţiei acestui personaj este de a demonstra empiric incapacitatea şi slaba dotare naturală a Struţocămilei. Se vede, din această intervenţie, ataşamentul personajului respectiv faţă de interesele Cantemireştilor.

acelea[1] câmpii niciodată cu pajişte nu înverdzesc, ce pururea cu mari năsipişuri gălbenesc. Că de s-ar şi naşte vreun fel de buruiană, de mari holburule, carile vântul austrului scorneşte, să acopăr. Căci într-alt chip cineva să-i numască nu va putea, fără numai sau munţi clătitori, sau câmpi nestători le va dzice. Deci cu vânturile pre acolo mutându-să şi locurile, alt feliu de copaciu sau de buruiană de mare grămădirea năsipului aceluia neacoperită să rămâie nu poate, fără numai înalţii copaci carii finici să cheamă, în carii nici odânăoară Strutocamila urcată a videa nu mi s-au tâmplat. Şi nu numai în vârvul finicului[2] (carile într-acele părţi odihna şi aciuarea a tuturor zburătoarelor ieste), ce aşeşi nici un cot de la faţa pământului în aer ridicându-să nu l-am vădzut. Încă şi alta (carea mai mult ieste de mierat), că de multe ori arapii asupra noastră gonitoare scornind[3], pre amândoi o dată

---

[1] Începe descrierea peisajului exotic torid, specific Saharei şi Arabiei, dovadă a influenţei exercitate de Orient asupra lui Cantemir. Tema peisajului exotic va fi întâlnită şi în „Povestea Camilopardalului pentru apa Nilului".

[2] *Finicul: cinstea numelui (D.C.)* — Dimitraşco Caragea afirmă că Mihai Racoviţă nu s-a bucurat până acum de un prestigiu deosebit, nici de stima şi aprecierea muntenilor (finicul mai înseamnă la cheie „odihna şi aciuarea a tuturor zburătoarelor") şi nici între moldoveni nu s-a ridicat prea mult pe scara socială (afirmaţie inexactă, deoarece Mihai Racoviţă îndeplinise funcţii înalte şi în timpul lui Constantin Cantemir, cu a cărui fiică, Safta, se căsătorise. D. Cantemir îl ura însă acum pe fostul său cumnat, pentru că trecuse de partea adversarilor munteni, făcându-le jocul politic prin acceptarea candidaturii la domnia Moldovei, domnie la care fraţii Cantemir socoteau că ar avea dreptul în exclusivitate).

[3] În cadrul peisajului exotic are loc o vânătoare a arapilor împotriva Struţocămilei, episod cu totul fictiv, pentru a sublinia neputinţele fireşti ale acesteia. După cum vom vedea mai departe, demonstrarea incapacităţii Struţocămilei — temă de mare tensiune în discuţiile adunării animalelor — îşi avea rostul de a convinge asistenţa că Mihai Racoviţă nu era dotat cu nici o calitate pentru funcţia de domn. Tema vânătorii în mediul exotic o vom întâlni şi în „Povestea Camilopardalului pentru apa Nilului", bineînţeles sub altă formă şi cu altă semnificaţie.

din năsipuri ne scorniia, unde cu puterea răpegiunii picioarelor din fierăle suliţilor, din simcelele ţidelelor şi din vrăjmaşi colţii ogarâlor scăpam. Iară Strutocamila şi de mine înapoi rămânea, şi cu penele şi aripile ce avea în primejdia morţii cădea. Căci cu alergarea ogarul o agiungea, şi în aer, de greuime, neputându-să râdica, decât un iepure mai slabă şi mai peminteană a fi să arăta. De care lucru socotesc ca cuvintele Vidrii adevărate sint."

Iară în monarhiia pasirilor[1] era pasirea carea să chiamă Corb[2], carea macară că din tagma a doa era, însă, cu o întâmplare, pre acea vreme epitrop Vulturului era. Acesta toate lucrurile în monarhiia pasirilor a face sau a desface în voia sa avea, nici glas sau cuvânt împotriva lui cineva a scorni a îndrăzni putea (că în vremile vechi poftele stăpânilor pravile de lege supuşilor era). Aceasta pasire precum tuturor dobitoacelor moartea le pofteşte cine poate să nu ştie? Şi precum pre dinafară neagră, din hereghie, încă mai poneagră pe dinluntru era de pizmă şi de mânie[3] (căriia ce să-i fie fost pizma şi pricina pizmei la locul său pre larg să va dzice) (că precum arşiţa soarelui peliţa mută din albă în neagră, aşe pizma inimii mută gândul din bun în rău). Deci Corbul, precum a Vidrii, aşe a Căprioarei cuvinte macar că le audziia, însă cu greu şi cu greaţă le suferiia (că cuvântul bun şi neplăcut ieste ca doftoriia greţoasă, însă folositoare în trupul bolnavului. Ce la cel înţelept aşe, iară la cel nebun ieste ca otrava în mănuntăile sănătosului). Le suferiia Corbul acestea pentru a vremii neîn-

---

[1] Ţara Românească.

[2] *Corbul: Basaraba vod[(D.C.)* — Constantin Brâncoveanu, despre care Cantemir afirmă injurios că „cu o întâmplare (din întâmplare, n. ed.)... epitrop Vulturului era"; *epitrop Vulturului: domn |[rii Muntene=ti (D.C.)*. Dimitrie Cantemir era în realitate rudă cu Brâncoveanu, prin căsătoria sa cu Casandra, fiica lui Şerban Cantacuzino, aceasta fiind, la rândul său, verişoară cu domnul Ţării Româneşti.

[3] Ca pasăre de pradă, Brâncoveanu urmărea moartea tuturor dobitoacelor, adică a moldovenilor. Cantemir subliniază, în mod subiectiv, caracterul tiranic şi lipsit de scrupule al lui Brâncoveanu.

dămânare, iară cumplită amărăciune nu numai în glas ce meniia, ce încă şi în pântece dospiia. Şi câtăva vreme un siloghism alcătuit în *barbara* împotriva Vidrii[1] a face siliia, mai vârtos că la dânsul viersul grumadzului într-această formă a suna să părea şi încă mai ales că el alt gând asupra proastei dihanii Strutocamilii având (precum mai în urmă aievea va fi). Şi siloghizmul Vidrii de tot a strica în minte având, forma aceasta numai după socoteala loghicilor, nedierisită şi nestricată şi în tot chipul adevărată a fi credea. Deci aşe Corbul, după ce multe sudori vărsă, până hotarul mijlocitoriu află, siloghizmul din protase într-acesta chip încuie: „Toată dihaniia cu doaă picioare, cu pene şi oătoare ieste pasire. Dară tot Strutocamila ieste cu doaă picioare, cu pene şi oătoare. Iată dară că tot Strutocamila fără nici un prepus ieste pasire."

Iar după încheierea siloghismului acestuia, palinodiia ritoricească a poftori începu şi vatologhiia poeticească prin multă vreme crăngăi: „Pasire ieste Strutocamila, pasire ieste; şi iarăşi dzic: pasire ieste Strutocamila, dihaniia aceasta, Strutocamila, ieste pasire. Pasirea aceasta şi dihaniia aceasta ieste Strutocamilă."

Apoi iarăşile hotarăle loghiceşti în sine înturna, dzicând: „Pasirea să oaă, oaăle sint a pasirii. Struţul să oaă, oaă are Struţul. Iată dară că pasire ieste Struţul." Apoi iarăşi ca dintâi, numai într-altă formă siloghizmul înturna:"Pasirea are pene, Strutocamila are pene. Iată dară că Strutocamila ieste pasire[2]. Aşedară, Strutocami-

---

[1] Se repetă afirmaţia, adevărată, că mazilirea lui Constantin Duca s-a făcut la stăruinţele lui Brâncoveanu, fostul său socru. Acesta era nemulţumit şi îngrijorat de politica internă apăsătoare a lui Duca, precum şi de primejdioasele şi nereflectatele sale manevre politice faţă de Bucureşti şi Poarta Otomană.

[2] Făcându-l reprezentantul logicii tradiţionale, academice, Cantemir pune pe Corb să apeleze pentru sprijinirea protejatei sale, Struţocămila, la metoda silogistică ("socoteala loghicilor"). Astfel, pe când lucra la „stricarea" silogismului Vidrei, adică la distrugerea domniei lui Duca, se străduia în acelaşi timp să alcătuiască un alt silogism, adică o nouă domnie, de astă dată pentru Mihai Racoviţă. După Cantemir, silogismul recent alcătuit, deşi respecta cerinţele de elaborare a oricărui raţionament ("protase": premise; „hotar

la, precum până acmu adevărat pasire au fost, aşe şi de acmu înainte pasire a fi vrednică ieste, şi încă nu fietece pasire, ce aşeşi slăvită, lăudată şi în buni chedzi luată, de vreme ce, deosăbit de deafirimea trupului ce poartă şi în basna veche va să să dzică, că oarecare evghenie în neamul său are. Însă ca asina despre maică[1] partea Vulturului spre sămnul monarhiii să fie având."

Toţi Şoimii, Uleii şi Coruii şi alalte de stârvuri iubitoare pasiri frumos crăngăitul Corbului lăudară şi cu multe linguşituri şi colachii învăţătura-i şi înţelepciunea-i preste nuări râdicară (că mai toţi supuşii de frică obiciuiţi sint, nu ce adevărul, ce ce stăpânul pofteşte, aceia să laude şi să fericească)[2] şi fietecarile în sine şi cu sine socotiia, precum alt siloghizm împotriva acestuia arătătoriu nici a să afla, nici în mintea altuia a să naşte ieste cu putinţă. Ca acestea pasirile iele în de iele prin limbi purtând, oricarea împletecitura cuvintelor audziia, de dovadă ca aceasta amuţiia (că macar că rea ieste amuţirea din lipsa organelor de

mijlocitoriu": termen mediu; „încuiere": concluzie), nu reuşeşte să fie decât o „palinodie ritoricească", ceea ce înseamnă o repetiţie retorică a aceloraşi judecăţi, şi o „vataloghie poeticească", adică o repetare inversă a şirului anterior de judecăţi, asemenea unei glose poetice. Degenerarea silogisticii în retorică şi în glosă poetică era probabil un fenomen curent în acea vreme. Din această intervenţie a Corbului se observă insistenţa cu care se demonstrează apartenenţa exclusivă a Struţocămilei la păsări, adică la munteni.

[1] *Ca asina despre maic[: vi\a bun[carea s[trage despre maic[. (D.C.)*, aluzie la originea nobiliară cantacuzină a lui Mihai Racoviţă. Mama sa, Anastasia, este fiica lui Toma Cantacuzino, fratele postelnicului Constantin Cantacuzino din Ţara Românească ("oarecare evghenie în neamul său are"). Insistenţa cu care Corbul este pus să afirme mai sus apartenenţa lui Racoviţă la munteni îşi are, aşadar, explicaţia în originea cantacuzină a acestuia. De aceea, Racoviţă ar avea drept la domnie nu numai în Moldova ci şi în „Ţara Românească: „partea Vulturului spre sămnul monarhiii să fie având".

[2] Cantemir ironizează aprobarea unanimă pe care, de frică, boierimea munteană i-o acordă lui Brâncoveanu în părerile şi actele sale. Deci, limitată deocamdată la partea munteană, adunarea începe să se contureze ca un personaj colectiv, facându-se ecoul voinţei absolute a domnului.

voroavă tocmitoare, dară încă mai rea ieste când purcede din lipsa şi neştiinţa cuvintelor trebuitoare) şi acmu mai mai tot cuvântul să curma şi tot răspunsul împotriva Corbului şi toată gura mai mai să astupa (că precum ştiinţa lucrurilor ieste lumina minţii, aşe neştiinţa lor ieste întunecarea cunoştinţii).

Şi acmu cu toatele mai mai după voia Corbului să lăsa, de toată împotrivirea să părăsiia şi toată întrebarea cu atâta să potoliia, de n-ar fi Ciacalul[1] către Hulpe[2] cum mai curând alergat. Carile, la dânsa lipindu-să: „Frate Hulpe, dzisă, poţi răbda ca între pasiri dihanie mai cu socoteală şi mai cu meşterşugul loghicăi[3] decât între noi să să afle? (că nu ieste în lume cuvânt atâta de isteţ, sau lucru aşe de cu preţ, ca carile vreodată să nu mai fie fost sau a nu mai fi de acmu înainte să poată)“. La aceasta întrebare a Ciacalului râsă Hulpea pe supt mustăţi şi în grabă greu răspunsă (căci la întrebarea grabnică, greu sfat a da, sămn de minte ascuţită ieste) şi dzisă: „De n-aşi avea frica Vulturului, când ceva din colţii miei pe ciolanele stârvului ar rămânea, atuncea şi Corbul de uscate vinele goalelor ciolane clonţul ş-ar ciocăni. Ce doaă lucruri sint carile la ivală a mă pune mă opresc: unul, căci că din fire mai bucuroasă sint cu meşterşugul decât cu tăriia a mă sfădi, altul, căci totdeauna voia Vulturului a căuta m-am obiciuit, pentru căci adese la un ospăţ şi la o masă amândoi a ne ospăta s-au tâmplat. Şi aşe adese în mâncări şi în băuturi împreunarea spre cinstea politicească şi dragostea în faţă prietinească

[1] Maxut serdarul este cel care ia iniţiativa, deocamdată în culise, de a forma un curent de opinie antibrâncoveneasca din partea boierimii moldovene; semnificativ că tocmai Şacalul, devotat Cantemireştilor, este pus de scriitor să facă acest lucru.

[2] Ilie Ţifescu.

[3] Logica fiind regina ştiinţelor timpului, este normal ca să-i fie pomenit numele în competiţia de valori a celor două tabere ale adunării: moldovenii şi muntenii; de altfel, scriitorul însuşi era, deja de câţiva ani, autorul unui compendiu de logică *(Compendiolum universae logices institutionis)*.

a arăta mă sileşte[1] (căci dragostea cumpărată pre bani sau pre mâncări şi băuturi în sfârşitul acelora şi ea să sfârşeşte. Iară dragostea din suflet adevărată în sărăcie şi în foamete slujba vredniciii îşi arată). Deci, de vii vrea să mă asculţi, supt piielea Ciacalului pune meşterşugurile Vulpii şi gura ta grăiască, fie duhurile împingătoare ale mele."

Ciacalul, acestea de la Vulpe audzind, dzisă: „Eu după cuvântul tău şi în fundul mării a mă afunda şi în mijlocul focului a mă arunca şi nicicum vieţii mele a cruţa nu mă voi feri. Numai precum toţi cei cu socoteală în lume, aşe şi eu, nu numai pentru agonisirea, ce şi pentru paza cinstei mă nevoiesc (căci spre agonisirea şi câştigarea cinstei sudorile trupului destule sint, iară spre paza nebetejirii ei lacrămi de singe trebuiesc) (că cu multul mai pre lesne ieste cetatea cinstii a dobândi decât pre aceeaşi despre nenumăraţii nepriietini a o străjui şi nebiruită a o păzi). De care lucru socotesc că macară cu duhurile tale vitejeşte cinstea cuvântului spre stricarea siloghizmului Corbului voiu agonisi, şi hrizmurile ce sint în triposul lui Apolon întemeiate pre lesne îm va fi a le fărâma şi în toate stramţile a le destrăma, numai spre cele mai următoare una mă face mai tare şi cu tot deadinsul a socoti, adecă cuvântul carile îm dzisăşi, precum cinste Corbului de frica Vulturului dai. Deci de-ţi ieste gândul într-această socoteală şi de

---

[1] Începe să se contureze de pe acum conduita lui Ilie Ţifescu: calcul oportunist, prudenţă împinsă până la meschinărie, poltronerie, preferinţa pentru strategeme şi mijloace subterane în locul luptei drepte în problemele de viaţă. După cum se va vedea mai departe, scriitorul preferă, în cele mai multe cazuri, ca însăşi Vulpea să-şi facă o autocaracterizare. Ilie Ţifescu caută să-şi motiveze comportarea, invocând natura circumstanţelor şi imperativul unor obligaţii de onoare. Astfel, el declară că nu poate lua atitudine pe faţă împotriva lui Brâncoveanu, întrucât, pe de o parte, îi este frică, iar, pe de alta, trebuie să-i fie recunoscător pentru ospitalitate, ceea ce era adevărat, Ţifescu fiind unul din boierii moldoveni care se refugiaseră la Bucureşti de frica lui Constantin Duca.

vii să-i păzeşti cinstea nebetejită, mie lucrul acesta până mai pre urmă fără primejdie să-m fie socotesc că nu va putea (că de multe ori s-au tâmplat într-înima ce întră frica nepriietinului afară scoate dragostea priietinului). De care lucru, sau vrând, sau nevrând, într-o parte dându-te, eu fără nici un agiutoriu în gura şi vrajba precum a Corbului, aşe a altora carii caută în gura Corbului voiu cădea. Şi aşe atuncea te vii arăta că cu mâna altuia şerpele din bortă să scoţi ai vrut şi pre mine cleşte împotriva jeraticului m-ai făcut.“[1]

Hulpea dintâiaş dată cu blăstămi şi cu giurământuri pre Ciacal dintr-acestea prepusuri a scoate începu (că giurământurile între muritori pentru altă nu s-au scornit, fără numai supt numele marelui Dumnedzău, demonul mai pre lesne meşterşugurile sale să-şi lucredze) (că unde ieste inima curată, nici întâi giurământul, nici pre urmă vicleşugul sau călcarea giurământului încape). Hulpea, dară, începătura voroavii într-acesta chip făcu: „Iubite priietine, nu cu divă îţi pară pentru căci dziş că cinstea Corbului pentru frica Vulturului păzăsc (căci lucrurile între muritori nu atâtea să isprăvesc ce le pofteşte voia, ca câte să lucreadză ce le dă mâna şi vremea).[2] Pentru care lucru nu numai a Corbului şi a Vultu<ru>lui, ce de multe ori şi a Cucoşului voie caut, şi după îndămânarea vremii cinste şi inchinăciune a-i da pociu[3], după vânt întorcând

[1] Acuzâdu-l că urmăreşte să scoată castanele din foc cu mâna altuia, Maxut serdarul declară interlocutorului său că, deşi ar putea să anuleze efectul tuturor silinţelor lui Brâncoveanu (înzestrate cu autoritatea oracolelor lui Apollo de la Delfi), nu procedează astfel, din prudenţă. Este de remarcat felul cum scriitorul ştie să sugereze psihologia omului pus în situaţia de a lua atitudine împotriva autorităţii politice.

[2] Vulpea îşi motivează oportunismul în viaţă, invocând limitele voinţei omeneşti în faţa împrejurărilor.

[3] Vulpea merge aşa de departe cu oportunismul încât încearcă să facă pe plac nu numai unor factori de forţă ca Vulturul şi Corbul, ci şi Cocoşului, adică şi unor persoane cu putere neînsemnată.

vetrelele (că nebun corăbiier s-ar socoti a fi acela carile pândzele împotriva vântului a deschide ar îndrăzni), însă adeverit trebuie să fii că cu tot neamul pasirilor dragoste adevărată a avea nu pociu[1] (Şi unde dragostea adevărată nu ieste, acolea [acolea] cinstea ieste de frică; şi unde cinstea să face de frică, acolea îndămâna vremii să cearcă şi să aşteaptă, în carea nici frică să-i mai fie, nici cinstea carea de frică îi da, de bunăvoie în ocară să i-o întoarcă). Că pentru acesta lucru întâi din fire plecare, apoi de la părinţi blăstămare am luat, ca nici odânăoară cătră cineva de tot inima să nu-m deşchidz (că cu anevoie un gând în doaă inimi a să ascunde poate, pre carile una şi mai nici una de abiia şi mai nici de abiia îl poate stăpâni) şi cu vreo pasire prieteşug adevărat să nu leg, fără numai cu Vulturul şi Corbul, pentru adese hrana împreună, oarece chivernisală poliliticească să fac. Iară amintrilea oricând cu vreo primejdie simptomatecă penele le-ar cădea, sau de vremea schimbării tuleielor puterea aripilor şi a zburării le-ar scădea, fără nici un prepus adevărat să fiu îm porunciia, precum acestora, oricât de macră şi de vânjoasă carnea le-ar fi, decât stârvul impuţit tot mai dulce ieste. Aceasta, dară, a şti ţi să cade, o, iubite frăţioare, că precum să dzice din bătrâni un cuvânt şi precum şi noi ceşti mai tineri acmu cu simţirile le-am dovedit (că de multe ori clonţul Corbului şi a Vulturului ochiul Vulpei s-au vădzut scobind). De vreme ce pasirile acestea din fire nu numai dobitoacelor, ce şi pasirilor, nu numai tuturor dihaniilor pre picioare îmblătoare, ce şi lighioilor pre pântece târâitoare şi nu numai tuturor viilor, ce încă şi tuturor morţilor nepriietini de cap sint (că cine numai al său bine şi fericire cearcă, a tuturor răul şi bezcisniciia pofteşte), şi precum de sângele fierbinte, aşe de

[1] Deşi nu-i iubeşte pe munteni, Ilie Ţifescu caută, totuşi, amiciţia lor, întrucât este silit de împrejurări; atunci când nu vor mai fi puternici, îşi va schimba, desigur, şi el comportarea; de remarcat motivarea ambelor atitudini cu maxime populare.

stârvurile împuţite totdeauna însătate şi nesăturate sint. Aşijderea, nici între vitioan şi gras vreo deosăbire sau alegere fac, nici între mare şi mică bucata sau înghiţitura mai de saţiu sau mai de nesaţiu a fi socotesc (căci lacomul şi sătul flămând ieste, şi lăcomiia nici în hotărăle gheometriceşti să opreşte, nici de exţentrurile astrologhicesti să covârşeşte, nici caută materia şi forma filosofască, nici cunoaşte deosăbirea şi alcătuirea loghicească, nici în ritorică tropul îndestulirii au ascultat, nici în gramatică graiul fără chip şi cuvântul „agiunge“ au învăţat, ce, precum să vede, nu ucinică, ce didascală alhimistilor ieste, cărora nici adânc fundul mărei, nici nestrăbătută a pământului grosime, nici pre supt rădăcinele munţilor şi stâncilor a metalilor şuvăite vine, nici [nici] depărtarea locului, nici primejdiia mărsului, nici nevoia agiunsului şi aşeşi nici iuţimea şi arsura focului de la acel din fantazie născut şi din crieri prefăcut aur îi poate opri[1]). De care lucru singur poţi socoti, o priietine, de ieste cu putinţă lacomul a cuiva într-adevăr dragostea să păzască şi vreodânăoară a altuia folosul şi precopsala să poftească[2]. Într-acesta chip Vulturul şi Corbul fiind şi într-această rea diathesin aflându-să, cum cineva în lume atâta de fără crieri s-ar afla, ca nu numai pofta spre săvârşirea răului să le facă, ce macar aşeşi din gând spre aceasta să gândească (că cel ce spre rău cu lucrul agiutoreşte şi cel ce fapta rea cu gândul o priimeşte şi o învoieşte totuna sint). Aşedară, iubita mea, în toate împotrivnicele fortuni nedespărţită soţie[3], din toate prepusurile ieşind,

---

[1] Ţifescu face un amplu şi sinistru portret lui Brâncoveanu, totul exprimând ura şi cruzimea atât faţă de moldoveni, cât şi faţă de munteni, dezvăluind o lăcomie mai mare decât a alchimiştilor care urmăreau să transforme totul în aur.

[2] Din cauza acestei lăcomii, Brâncoveanu n-ar putea niciodată păstra o prietenie şi nici să aducă cuiva fericire.

[3] In împrejurări grele, Ilie Ţifescu şi Maxut serdarul fuseseră deci împreună. Maxut este invitat să-şi aducă aminte că, faţă de el, Ţifescu a arătat întotdeauna sinceritate şi bune intenţii.

curata mea cătră tine inimă precum ieste, cunoaşte (precum Hulpea mai mult în şuvăiţi decât în fugă nedejduieşte, aşe inima vicleană mai mult acoperit decât aieve grăieşte) şi spre ridicarea a cădzutei cinstei a tot neamul dobitoacelor şi jigăniilor, pre cât poţi în lucru şi în cuvânt, te nevoieşte[1] (că toată slava şi lauda numelui cea mai de frunte ieste, când cineva cu osteninţele carile pentru moşiia sa sudorile ş-au vărsat şi pentru neamul său toate primejdiile în samă n-au băgat)[2]. Iară eu cu curată inimă mă giuruiesc că în toate agiutoare şi împreună lucrătoare şi ce ieste capul lucrului spre toate primejdiile priimitoare şi suferitoare voi fi.“,

Săracul Ciacalul, macar că şi el de viclean ieste lăudat[3], însă „cu bucăţeaoa dulce a Vulpii înghiţi şi undiţa otrăvii amară (căci precum decât dreptul să poate afla altul şi mai drept, ase şi decât Vicleanul ieste altul şi mai viclean). Şi aşe el înşelându-să şi de la Vulpe ce va grăi foarte bine învăţindu-să, în mijlocul theatrului cu mare îndrăzneală ieşi şi înaintea tuturor gloatelor cuvinte ca acestea făcu[4]:

---

[1] Ilie Ţifescu sfătuieşte pe Maxut serdarul să ia atitudine împotriva lui Brâncoveanu pentru ridicarea prestigiului moldovenilor, adică în vederea scoaterii Moldovei de sub tutela acestuia, demonstrându-i că o asemenea intervenţie se impune ca un act patriotic care cere ca primejdiile să nu fie luate în seamă.

[2] Adevăratul prestigiu îl dobândeşte cineva când dă dovadă de patriotism, jertfindu-şi totul pentru neam şi pentru ţară. De observat cum fricoasa Vulpe pledează pentru jertfa patriotică atunci când este vorba de altul.

[3] Nu numai Ilie Ţifescu, dar şi Maxut serdarul trecea drept un om inteligent şi şiret.

[4] În timp ce laşul Ţifescu rămâne în umbră, Maxut ia până la urmă cuvântul şi, dând dreptate demonstraţiei lui Duca împotriva sprijinului acordat de Brâncoveanu Struţocămilei, demonstrează şi el că protejatul domnului Ţării Româneşti nu poate fi nici muntean şi nici moldovean adevărat. În realitate domnul mazilit este deosebit de înzestrat pentru domnie. Ca urmare, dacă un domn atât de corespunzărtor ca Duca a fost eliminat şi dintre moldoveni şi dintre munteni, cu atât mai mult trebuie înlăturată Struţocămila, a carei fiinţă nefirească, absurdă ar trebui situată undeva în afara lumii noastre.

„Vidra, neam cu prepus, cuvânt fără prepus au grăit şi sfat adevărat prietinesc au sfătuit[1] (ce unde urechile adevărului sint astupate, acolea toate hrizmurile să par basne). Însa fietecarile dintre noi, cu cea stângă numai, iară nu şi cu cea dreaptă ureche ascultându-l, nu numai cât că cuvântul nu ş-au întărit, ce încă mare grămadă de ură asupra ş-au grămădit (că mare scârşnetul roatelor astupa voroava cărăuşilor) şi în loc ce mulţumită pentru dezvălirea adevărului i s-ar fi cădzut, nu numai din ţară-şi s-au izgonit, ce încă şi din izvodul neamului său s-au lipsit, şi aceasta nu dintr-altă pricină, precum mi să pare, au purces, fără numai din vechea şi rânceda pizmăluire. Iară încăsi, oricum ar fi, atâta cunosc, că toate cu folos voroava Vidrii şi ei în stricare, şi altora spre mai mare neascultare şi neaşedzare s-au făcut (că vântul vivorât sau aerul tare clătit, tocmit şi frumos viersul muzicăi alcătuit, de la cât de ascuţitele la audzire urechi abătându-l, neaudzit îl face). Şi iarăşi (ca mai aproape de ţenchiul voroavei mele să mă lipăsc) obiciuită ieste minciuna haina adevărului a fura, cu carea, îmbrăcându-să şi împodobindu-să, să vede ca în hrizmurile lui Apolon Pithianul dă şi în triposul cel neclătit stăruită

[1] Maxut îşi începe intervenţia prin a acorda dreptate atacului lui Duca împotriva Struţocămilei şi, deci, metodei sale de judecare şi de promovare a adevărului. De pe acum se schiţează o anumită orientare a intervenţiilor personajelor, după cum ele sunt de acord cu susţinerea Struţocămilei pentru candidatura la domnie sau sunt împotrivă, nu neapărat de partea Cantemireştilor, ca în cazul lui Duca. Această împărţire în *pro* şi *contra* este şi un criteriu de orientare în evaluarea calităţii metodelor logice de cunoaştere şi de promovare a adevărului. Cantemir procedează astfel, din maliţie, ca susţinătorii lui Racoviţă să se folosească de metode deficitare sau intenţionat deviate, în timp ce detractorii acestuia să apeleze la procedee înzestrate cu un plus de siguranţă şi de eficienţă. Am cita, din prima categorie, silogistica Corbului, deviată voit în repetiţie retorică şi în glosă poetică, iar din a doua categorie — logica devenirii, schiţată de Vidră, metoda empirică promovată de Căprioara de Aravia precum şi modalitatea de tip porfirian folosită de Duca şi de Maxut în intervenţia sa.

şi aşedzată a fi să pare. Dară lin suflând austrul adeverinţii şi într-o parte dând poalele hainei adevărului, grozavă goliciunea minciunii descoperindu-să să arată (că din trii picioare a scăuieşului minciunii, unul şcoţându-să, în vicleşug rădzimatul fără greş pohârnindu-să, cu bună samă cu capul în gios să dă). În care scăuieş şi siloghizmul dumisale Corbului spre dovada şi întemeierea vredniciii Strutocamilii întemeiat şi alcătuit a fi să vede[1]. Însă lucrul după socoteala adevărului cu multul într-alt chip să are[2]. Hirişiia dară a lucrurilor de la câţiva, în câteva chipuri să hotăreşte. Iară cea mai adevărată şi mai gheneralis ieste aceasta: Hirişiia să cuvine totului, fietecăruia şi pururea. Deci cea mai deplin, cea mai adevărată şi cea mai gheneralis hirişiia pasirii ieste a zbura. Căci toate pasirile şi fietecare pasire şi pururea au putere a zbura, şi nu atâta pre pasire penele şi oatul o face pasire, şi dintr-alte dihanii o deosăbeşte, pre cât o face şi o deosăbeşte zburatul, căci amintrilea şi şerpele să oaă, dară pasire nu ieste. De ciia pasirile toate după hirişiia lor cea mai chiară numele neamului ş-au agonisit, de unde elineşte puÒuou ptinon, evreieşte, hof, arăpeşte tair, lătineste *volatilis* să cheamă, carile în limba noastră s-ar dzice zburătoare. Aceasta, dară, hirişă hirişiia pasi<ri>lor

[1] Abordând, ca şi Daca, silogistica Corbului, pentru a-i demonstra netemeinicia, Maxut, mai meticulos în observaţie decât Vidra şi mai metodic, scoate în evidenţă faptul că din raţionamentul domnului Ţării Româneşti lipseşte de fapt o premisă, ceea ce înseamnă că acesta apelează la entimemă (pe care Cantemir, la scară, o defineşte ca „siloghism ritoricesc“); Corbul se folosea, prin urmare, ca un retor şi nu ca un logician adevărat de această modalitate de exprimare a adevărului.

[2] După ce îi arată valoarea metodologică faţă de silogistică, uşor de convertit în formule logice convenabile, şi după ce face o teorie a hirişiei (specific firesc, *proprium* în terminologia porfiriană), unde accentul cade pe definiţia ei (de reţinut: „hirişiia să cuvine totului, fiecăruia pururea“, ceea ce s-ar exprima prin: specificul natural este obligatoriu pentru sferă în întregul ei şi pentru fiecare individ în parte, fără nici o excepţie), Maxut trece la aplicarea acestei categorii porfiriene în situaţia Struţocămilei.

fiind de carea Strutocamila lipsindu-să (precum alegerea tuturor priimeşte), iată că Strutocamila hirişă pasire a să numi şi a fi nu poate. Că amintrilea, Strutocamila de-ar fi adevărată pasire, adevărata a pasirilor hirişie i s-ar cuvini, adecă tot struţul, ca toată pasirea şi pururea să poată zbura. Aceasta, dară, lipsindu-i, iată, dară, că pasire nu ieste. În cea sistatichi diafora hirişiia lucrului locul cel mai de sus poate ţinea după deosăbire, precum cele cinci glasuri a lui Porfirie[1] poftesc, adecă neamul a fi dihanie, chipul pasire, deosăbirea zburătoare, hirişiia piuitoare, tâmplarea în pasire iarăşi supt hirişie să cuprinde, că pasirea ver ar piui, ver n-ar piui, fiinţa pasirii nu să strică. Deci, precum am şi mai dzis, hirişiia cea mai mare în cea stăruitoare deosăbire fiind, carea în Strutocamilă cercându-să şi neaflându-să, iată, dară, că pasire a fi nu poate. Că precum a omului dintr-alte neamuri de dobitoace deosăbirea îi ieste socoteală şi hirişiia râsul, aşe în pasire să socoteşte zburatul şi piuitul. Şi de s-ar da în lucrurile firii vreun dobitoc cu pene, cu patru picioare, ce numai dreapta socoteală deplin ca omul să aibă, acela dobitoc adevărat om ar fi. Aşijderea împotrivă, de s-ar afla un dobitoc în doaă picioare, cu cap şi nas şi cu toată alaltă forma omului, numai să aibă aripi şi să zboare, iară socoteala şi râsul să-i lipsască, adevărat dobitocul acela pasire, iară nu om, ar fi. De care lucru aievea ieste că la fietece dihanie deosăbirea şi hirişiia i să socoteşte, iar alaltă formă a chipului nicicum, macar pasire cu patru picioare, macar dobitoc cu doaă aripi, macar cu mâni cu cinci degete, cu unghi şi fără păr şi fără pene şi fără socoteală, acestea toate nicicum hirişă deosăbirea pot stărui că, veri mânule omului ar fi la moimâţă, veri obrazul

[1] Dintre cele 5 categorii porfiriene: genul, specia, diferenţa, specificul, întâmplarea, Cantemir acorda cea mai mare importanţă diferenţei şi specificului pentru determinarea unui lucru, întâmplarea neputând fi definitorie, deoarece, în conformitate cu logica aristotelică, orice însuşire întâmplătoare nu afectează esenţa unui lucru. În ceea ce priveşte aplicarea şi înţelegerea celor două categorii cu care operează pentru definirea unui lucru, scriitorul dovedeşte o anumită imprecizie.

moimâţii la arap[1], moimâţa în deosăbirea dobitocului, fără socoteală, socotelii uimitoare, iară arapul în deosăbirea dobitocului cu socoteală rămâne şi pururea ieste. Acmu dară ce mai multă dovadă din socoteala loghicească trebuie, şi ce mai înainte proasta mea socoteală un picior din triposul lui Apolon a scoate sileşte, şi cea mai de folos o protasin din siloghizmul dumisale Corbului în barbara alcătuit a trage să nevoieşte[2] (căci experienţia şi ispita lucrului mai adevărată poată fi decât toată socoteala minţii, şi argumenturile arătării de faţă mai tari sint decât toate chitelele)[3]. Că au nu Vidra, săraca, toată dovada ispitii cum să cade ne prezentuieşte? De vreme ce ea toate hirişiile a dobitocului în patru picioare având şi căci numai une tâmplări (carile precum nici fac, aşe nici strică fiinţa)[4] mai deasupra i-au vinit, adecă şi cu văzduhul, şi cu apa în locul văzduhului a să sluji firea au agiutorit-o, pentru adaogerea, iară nu pentru scăderea puterilor firii din catalogul jiganiilor aţi lepădat-o.[5] Au doară de s-ar afla vreuna dintre noi în para focului nebetejită, ca salamandra, a vieţui să poată, pentru căci de la fire cu această putere dăruită ar fi, eu dzic că şi pe aceia pentru mai multe vredniciile firii sale din

---

[1] Aceeaşi neclaritate apare, după părerea noastră, şi în exemplificarea celor două categorii prin aplicarea la om, maimuţă, patruped şi negru (arap).

[2] Se repetă folosirea entimemei de către Corb, insinuându-se că este uşor să transformi un silogism, riguros alcătuit, într-unul deficitar.

[3] Adică: experienţa şi studierea fenomenelor constituie o mai reală sursă de adevăr decât orice construcţie mintală şi argumentul cunoaşterii senzoriale este mai important decât oricare raţionament. Acest principiu exprimă convingerea lui Cantemir că adevărurile obţinute pe calea logicii scolastice nu puteau avea prioritatea şi greutatea celor obţinute prin cunoaştere senzorială, cerinţă de altfel specifică ştiinţelor naturii şi nu filozofiei. Principiul mai presupune ca adevărurile obţinute pe cale formală să fie confruntate cu realitatea concretă. (O idee oarecum asemănătoare, am văzut, la Duca).

[4] Se repetă regula aristoteliano-porfiriană că întâmplarea (din categoriile porfiriene) nu afectează esenţa unui fenomen.

[5] Maxut acuză adunarea că eliminase pe Duca, deşi acesta era superior dotat.

monarhiia noastră aţi izgoni-o. Care lucru de l-aţi face, mă credeţi, fraţilor, că prost l-aţi socoti (că cine-i mai cu multe vrednicii, veri din fire, veri din osteninţă, împodobit, acela mai mare cinste trebuie să aibă şi mai tare de la toţi să să iubască să cade)[1]. De care lucru drept şi cu cale socotesc a fi, ca poftei adevărului, iară nu glasului Corbului, ascultători să fim.[2] Aşedară, aievea ieste că precum pofta adevărului, aşe încheierea voroavei mele aceasta va să fie, adecă că de vreme ce Vidra, pentru pricinele carile s-au pomenit, cu sfatul tuturor s-au ales ca din tabla amânduror monarhiilor să să radză, aşe şi numele Strutocamilei, precum dintr-a în patru picioare îmblătoarelor, aşe dintr-a cu aripi zburătoarelor dihanii izvod să să şteargă, dintr-a celor de pre stihiia pământului izvod să să şteargă, dzic, căci pene are şi să oaă, iară dintr-a celor din stihiia văzduhului, căci nu zburătoare, ce pedestră ieste. Iară amintrilea, de va cineva împotriva firii şi în pizma adevărului socoti[3] (căci voia slobodă obiciuită ieste mai mult spre rău şi împotriva adevărului decât spre bine şi spre plăcerea adeverinţii puterea sa a-şi arăta)[4] şi pre Strutocamilă în monarhiia şi în partea sa a o

---

[1] Cantemir cere ca omul să fie preţuit nu după ascendenţa sa nobiliară, ci după valoarea sa reală, după calităţile individuale.

[2] Un principiu îndrăzneţ: în conduita umană, prioritate trebuie să aibă adevărul şi nu supunerea necondiţionată faţă de absolutismul domnesc (aceasta înseamnă şi negarea posibilităţii de adevăr a silogisticii, în măsura în care aceasta devenea o aliată a voinţei absolute şi arbitrare).

[3] O idee directoare în gnoseologia cantemiriană: necesitatea de a judeca, aşadar, după cerinţele adevărului, în conformitate cu „firea“, cu legile şi regulile impuse de natură. Firescul, regula naturii devine, astfel, împotriva formalismului logicii scolastice, un criteriu şi un imperativ al unei judecăţi care te conduce spre adevăr. Această necesitate a orientării gândirii spre firesc şi nu spre procedee formale a fost schiţată şi mai înainte prin Vidra, care cerea întoarcerea de la principii abstracte la exemplele oferite de viaţă.

[4] Libertatea totală poate fi folosită de unii spre a-şi da frâu liber pornirilor rele şi nu spre satisfacerea exigenţelor adevărului. Pornirile rele ale omului — trăsătură individuală — şi libertatea totală — un factor social — ar constitui, după opinia lui Cantemir, două surse posibile ale tendinţei umane spre

trage s-ar nevoi, acelaşi nu mai puţin pe Vidra între dobitoace a o numi ar trebui. Pre Strutocamilă, dară, lipsa slujbelor firii dintre pasiri afară o scoate, iară dintre dobitoace toate hirişiile o gonesc, pre carea noi, pedestrele, aşeşi macar vreodânăoară nici am numit-o, nici am pomenit-o, nici între noi cumva a încăpea am gândit-o. Şi aşe de va fi şi a voastră socoteală, precum a adevărului pofteşte orânduială,[1] ca nici pre pământ, nici în văzduh, nici în apă şi nici în foc şi aşeşi, nici undeva loc de traiu a avea va putea, ce doară în a cincilea stihie lăcaş de-şi va dobândi[2] (că obiciuită ieste fortuna, pre cel ce multe haine pofteşte a cerca şi de cele ale sale a-l dezbrăca)".

Aceste ale Ciacalului cu îndrăzneală cuvinte şi socoteli de argumenturi nebiruite[3] nu numai cât urechile tuturor împlură, ce încă şi inimile de dânsele, ca cu o ascuţită lance li să împunsără, şi ce să răspundză cu toţii în îngăimare sta, şi despre ce parte a cuvântului întâi s-ar apuca să miera. Tărimea argumenturilor îi spăriia, îndrăzneala voroavei îi îmblăzniia şi ce ieste mai cu greu,

---

încălcarea adevărului şi, subînţeles, a dreptăţii. Într-alte scrieri, marele gânditor român afirmă, pe de o parte, necesitatea educaţiei pentru a modela omul şi a împiedica dezlănţuirea pornirilor rele, iar pe de alta, imperativul îngrădirii libertăţii prin legi.

[1] „Socoteala", adică modul de a gândi, de a judeca, să se conformeze unor reguli ale adevărului; este vorba, probabil, de nişte norme care nu privesc numai silogistica, ci şi cerinţa ca judecata formală să fie confruntată permanent cu natura, cu ceea ce este firesc.

[2] Maxut cere, în final, ca acceptarea drept moldovean a lui Mihai Racoviţă, să fie condiţionată de considerarea ca moldovean şi a lui Duca, ştiindu-se bine că acesta avea mai multe merite. Se face aluzie la faptul că mai fusese domn şi că era în acelaşi timp fiu de domn, aşadar cu drepturi legale şi prioritare la domnia Moldovei; altfel, Struţocămila trebuie exclusă şi dintre moldoveni şi dintre munteni, locul ei neputând fi lumea celor patru elemente: apa, aerul, focul şi pământul.

[3] Apreciere semnificativă, pentru concepţia gnoseologică a lui Cantemir: intervenţia Şacalului era fundată pe „socotele de argumenturi nebiruite", adică pe o metodologie infailibilă.

neştiinţa lucrului şi a adevărului aşeşi de tot din ţircălamul minţii îi izgoniia (că pre cât lumina soarelui a lucra poate în organele vadzătoare, pre atâta agiutoreşte mai denainte ştiinţa în mintea adulmăcătoare[1]).

Aşe ei, tuşind, scuipând şi cuvintele prin limbi-şi învăluind, Lupul (carile nu proastă între toate jiganiile să numiia) cuvinte cioplite şi supt pilde oarecum acoperite, însă tocmai la ţenchiul adevărului dusă şi nemerite, intr-acesta chip a grăi începu[2]:

„(De multe ori împăraţii să văd preste vrerea lor a proroci, căci sufletele lor, oarecum de mărimele şi greuimele lucrurilor, mai de multe ori şi mai adese atingându-să, şi preste simţirea lor să par a prosgnostici). A cării păreri aieve acmu să făcu dovada, de vreme ce dintâiaş dată chiar amândoi dzisără (de veţi pomeni pricina ce să scornisă pentru mică şi de nemică jigăniuţa, ce să cheamă Liliac) şi amândoi în gura mare spusără (că din pricinile mici mari gâlceve să scornesc şi ţinţariul să face armăsariu). Au nu, dară, pentru aceasta mai denainte să feriia şi acestea pre carile noi acmu cu ochii trupului de faţă le privim, pre acele ei, încă până a nu fi, cu ochii sufletului le oglindiia? Noi, dară, atuncea

---

[1] Pentru mintea înclinată spre cercetare ajută foarte mult cultura dobândită dinainte („mai denainte ştiinţă“); se subliniază deci rolul erudiţiei, ideal al umanismului renascentist, în procesul de permanentă îmbogăţire a cunoştinţelor şi de cercetare a fenomenelor.

[2] Cuvântarea lui Lupu Bogdan hatmanul, cumnatul şi amicul devotat al fraţilor Cantemir, este „în pilde acoperită“, evidenţiind un orator de o excesivă prudenţă, de o mare abilitate, dotat cu o deosebită inteligenţă, care, la adăpostul vorbelor cu tâlc, spune totuşi lucrurilor pe nume. Spre deosebire de antevorbitori, care în mare măsură puseseră problemele în termenii abstracţi ai logicii, el orientează discuţiile spre latura vieţii sociale şi politice, şi în special spre relaţiile interumane, dovedindu-se astfel un om practic, legat de cotidian. Prezenţa sa în adunarea de la Arnăut-chioi este fictivă, deoarece, potrivit izvoarelor istorice contemporane, el n-a luat parte, fiind reţinut de Constantin stolnicul la Bucureşti, cu scopul de a împiedica astfel influenţarea participanţilor în favoarea lui Antioh Cantemir.

cuvântul lor în puţin socotind, acmu să vede ca de capul viperii ei cu socoteala ferindu-ne, noi cu nesocoteala în coada scorpiii am cădzut, neferindu-ne[1] (însă precât semnele cuvintelor împungătoare, chipul inimii pizmuitoare au arătat). La arătare s-au făcut că nu spre aşedzarea gâlcevii proaspete, ce spre obrinteala pizmei împuţite şi cuvintele, şi lucrurile s-au început, carile ranelor trupului monarhiilor nu tămăduire, ce burzuluire aduc (că precum otrava cumplită stomahul otrăvind, tot trupul putredzeşte, aşe pizma veche spre izbândă a aduce, tot statul monarhiii răzsipeşte) (şi precum un mădulariu cu netămăduită boală pătimind, princet, princet, tot trupului moarte pricineşte, aşe în toată publica cu rău gând şi cu pizmă asupra altora îmblând, cu vreme toată monarhiia cu capul în gios prăvăleşte[2]). Întâi fost-au trebuit pre cei ce aducători şi pricinitori gâlcevii ar fi fost fără nici o zăbavă dintre mijlocul nostru să-i fim scos, şi, până a nu pătrunde gâlceava aceasta inimile şi sufletele tuturor, să fim ales ce-i de scădere şi de folos (că precum cineva, pentru mântuinţa a tot trupul şi pentru paza vieţii, fier, foc, şi tăierea a unui sau şi a doaă mădulare ardere, tăiere şi de tot de la sine lepădarea, macar că cu mari chinuri şi dureri, însă sufere şi priimeşte, aşe şi în statul publicăi, unul nestătătoriu şi de răscoale şi gâlceve scornitoriu să socoteşte, carile ca un rău şi beteag mădulariu din trupul monarhiii curmat şi tăiat a fi să cade)[3]. Că ce folos noaă şi ei Vidra cu sfatul fără

[1] Lupu Bogdan consideră că adunarea, în loc să soluţioneze problema succesiunii la tronul Moldovei, a încurcat şi mai rău lucrurile, dezlănţuind şi mai mult patimile, interesele şi urile care în mod obişnuit înveninau relaţiile omeneşti.

[2] Cantemir, prin Lupu Bogdan, subliniază rolul nefast al învidiei şi intrigii în viaţa noastră politică de atunci, avertizând că permanentizarea acestor obiceiuri şi practici detestabile va duce la distrugerea celor două ţări româneşti, bineînţeles, prin accentuarea dependenţei faţă de turci.

[3] Pentru a salva „publica", adică statul, de asemenea efecte nefaste, Cantemir propune măsuri radicale, mergând până la exterminarea intriganţilor.

vreme au adus? Şi ce treabă au avut Bâtlanul cu atâtea cuvinte inima Vidrii a amărî şi a dosedi? Pre Breb la mărturie cine l-au chemat? Şi cine cu ce treabă l-au ascultat? Numele Strutocamilei, siloghizmul Corbului, împotrivă voroava Ciacalului la propozitul adunării aceştiia ce folos au adus? Vânătoarea arapilor, fuga Căprioarii şi primejdiia Strutocamilei la acesta sinod ce amestec au avut? Ce adevărul ieste acesta (că zavistiia ieste jiganie cu multe capete şi cu toatele înghit pizmă şi deodată borăsc gâlceavă şi vrajbă). Căci Bâtlanul socotind că Vidra prin gârle vânatul peştelui îi împuţineadză, i s-au părut că i să va deşerta vreodată guşea de putregiune de peşte şi maţile de viermi de putregiune (căci lăcomiia Bâtlanului lumii ieste vestită). Brebul aşijderea ieste jiganie carea, puterea organelor născătoare pierdzindu-şi, în firea şi îndrăpniciia hadâmbilor cade, carile vreunui de duh purtătoriu, pre câţi soarele încăldzeşte, priietin adevărat să-i fie, sau binele să-i poftească nici s-au vădzut, nici s-au audzit[1] (că năcazul lipsii la unul scorneşte zavistiia prisoselii la altul). Şi aşe mărturiia lui asupra Vidrii de păcura zavistiii neimată şi neîntinată să să socotească nu să poate (că mai lesne ieste cineva o mie de ani în fântânele cătranului să lucredze şi cu cătran să nu să pice decât un ceas zavistnicul cu cela căruia zavistuieşte voroavă să facă şi cuvânt pizmos din gură-i să nu-i iasă). Au doară căci odânăoară un blănariu în meşterşug isteţ pre altul în conoştinţă prostatec au amăgit şi în loc de piiele de breb i-au vândut blană de vidră? Au numai spicul părului şi floarea pieii amânduror asămănându-să, pre Vidra precum odânăoară Breb să fie fost o dovedeşte? Ba mă

[1] Amănunte interesante date de Lupu Bogdan despre unele personaje, precum şi despre mobilurile patimilor mărunte care produceau vrajbă: Dimachi era cunoscut de către toţi ca foarte lacom, capabil de orice spre a-şi satisface această pornire. El se ridică împotriva lui C. Duca, fostul său stăpân, întrucât se temea de concurenţă în propriile afaceri din capitala Imperiului Otoman, mai ales dacă acesta ar fi revenit pe tronul Moldovei; Burnaz postelnicul, din cauza infirmităţii sale, este invidios pe oricine, căutând întotdeauna să facă rău şi să nu-şi respecte prieteniile.

credeţi că, de s-au amăgit ochii prostatecului, nici Vidra, nice pielea Vidrii fiinţa sa ş-au schimbat. Că firea în lucruri nu în celea ce-şi răduce, ce în celea ce ieste să socoteşte. (Că tâmplările precum vin, aşe să şi duc, deasupra ipohimenului, nicicum fiinţa-i stricând)[1], ce toate acestea altă nu fac, fără numai (din zavistie împoncişere, din împoncişere năduşală şi asupreală, din asupreală gânduri de şuvăială şi cuvinte de răzsuflare să scornesc), precum Bâtlanul asupra Vidrii cu Brebul în pâră şi mărturie s-au împreunat, Ciacalul şi Căprioara partea Vidrii ţiind, siloghizmul Corbului au răzsipit şi mii de mii de ocări împotriva Strutocamilii au scornit. Aceasta iarăşile mai mult prin mijlocul gloatelor de să va tăvăli, sau ea, sau alta în locul ei, de năcaz împingându-să, asupra alţiia altă ceva mai mult şi mai de ocară poate să gârâiască. Şi aşe în toată gâlceava întorcându-să, o clătire nestătută şi neobosită între toţi să va scorni.

Şi de ciia urmadză între împăraţi nu numai pentru Liliiac scânteile împotrivirii a scântiia, ce încă şi pentru Fili[2] şi Inorog[3] pârjolul mâniii şi pojarul izbândii a să aţiţa. Care lucru, numele adunării fericite în porecla răzsipei nefericite fără greş va muta[4].

---

[1] Se repetă un principiu de logică: întâmplarea nu afectează substanţa; ca atare, asemănarea dintre lucruri („răducerea“) — formă a întâmplării, ea exprimând deci o însuşire întâmplătoare, nu esenţială — nu constituie un factor al identităţii lor, aceasta fiind dată de substanţă.

[2] *Filul, elefantul: Antioh vod[(D.C.)* — Antioh Cantemir, fratele scriitorului, domn al Moldovei între 1695—1700. Acesta făcea demersuri pentru reocuparea scaunului domnesc în împrejurările vacanţei din 1703. Scriitorul numeşte pe fratele său elefant, întrucât, cum afirmă şi izvoarele timpului, era un om mare la trup.

[3] *Irod, Inorog, Monocheros: Dumitra=co vod[(D.C.)* — este vorba de scriitorul însuşi, căruia îi plăcea să se ascundă de preferinţă sub ieroglifa Inorog. Şi el va face demersuri pentru reocuparea domniei, fie în Moldova, fie în Ţara Românească, în aceleaşi împrejurări.

[4] În adunare, pe de o parte, s-a realizat o coalizare a lui Dimachi şi Burnaz împotriva lui C. Duca, pe de altă parte, o alianţă a lui Dumitraşco Caragea cu Maxut pentru apărarea aceluiaşi Duca. Împreună urmăreau să distrugă

Aşijderea că lucruri mici ca acestea, iată că şi spre mari gâlceve cresc, şi, de să vor cumva putea aşădza, încă vreun sămn de nedejde ca acela până acmu nu să arată. Dară de va agiunge giudecata cineva între doi monarhi a căuta şi inimile a doi împăraţi a împăca, oare cum aceasta la săvârşit a aduce va putea? Şi cine în mijlocul lor a întra va îndrăzni? (Că mai greu nu ieste de giudecat decât pâra între doi priietini — ales împăraţi fiind— a căuta, căci cineva între doi nepriietini pâra alegând, pre unul priietin poate să facă, iară dintre doi priietini unul să face aşeşi de tot nepriietin[1]). (Că din fire moritorii aşe sint tocmiţi, nu numai în războaie şi nu numai în gâlceve şi aseşi nici în glume şi giocuri a să birui de la altul priimăsc.) Apoi din gura Ciacalului cineva poate a vrăji că, precum socotesc, gura numai era a lui, iară duhurile până într-atâta îndrăznitoare şi cuvintele aşe la inimă lovitoare a altuia sint, carile ca toate grosimea fumului ce iese mare văpaie pre urmă a izbucni arătătoare sint".

Aceasta Vulpea audzind, tare în ascunsul ştiinţii sale să împunsă şi, pentru ca nu mai în mult voroava Lupului să să trăgănedze, cu scurtă voroavă cuvintele într-altă parte sili a le abate[2] (însă firea

---

sprijinul acordat de către Brâncoveanu candidaturii lui Mihai Racoviţă. Lupu Bogdan avertizează că certurile şi tensiunea se vor amplifica şi mai mult şi n-ar fi exclus ca până la urmă să fie puşi în discuţia adunării şi cei doi fraţi, Dimitrie şi Antioh Cantemir, lucru nedorit de munteni, ceea ce ar duce la abandonarea lucrărilor. De altfel, menţionarea celor doi fraţi este o aluzie vagă la amănuntul că în realitate Antioh fusese chemat de către boierii Cupăreşti să stea în jurul adunării, aceştia amăgindu-l cu susţinerea candidaturii sale.

[1] Lupu Bogdan, mereu foarte prudent, lasă să se înţeleagă că discuţiile ar trebui orientate către soluţii ce nu trebuie să lovească una sau alta din părţi, având în vedere prestigiul Moldovei şi al Ţării Româneşti.

[2] Lupu Bogdan bănuieşte că intervenţia lui Maxut serdarul este inspirată de altcineva, iar Ilie Ţifescu, simţind că face aluzie la el, de frică să nu fie demascat, intervine, pentru a orienta în altă parte dialogul; Ilie Ţifescu este prezentat drept un distins logician, de fapt un subtil sofist. Intervenţia sa reia discuţiile pe planul logicii.

totdeauna pre meşterşug biruieşte şi din plinirea inimii cuvântul şi fără veste izbucneşte). Într-acesta chip şi Vulpea făcu, că în loc ce gândiia, spre potolirea cuvintelor să grăiască, cu iarbă pucioasă focul vru să potolească şi cu iască scânteia sili să înaduşască, şi într-acesta chip cu mare glas cuvântul din gura ca piiatra din praştie îşi slobodzi (că cuvântul slobodzit mai iute decât fierul împănat să duce, şi piatra în fundul mării aruncată precum vreodată tot a mai ieşi tot să nădăjduieşte, iară cuvântul grăit, precum va fi putinţă a să dezgrăi, toată nedejdea lipseşte):

„Şi oare cine, dzisă, vreodânăoară au dzis că glasul Corbului ieste spre chedzi buni? Carile macar siloghizmul lui Aristotel, macar sofisticul lui [...][1] ar avea în gură?[2] Şi cu atâta de acmu înainte grăiască şi altul, de vreme ce eu nu din cap, ce din coadă, nu denainte, ce dinapoi încheierea siloghizmului fac, adecă (mai prelesne ieste soarelui răzsărit radzele luminii de pre faţa pământului a-şi opri decât adevărul în veci cu minciuna a să coperi“[3]).

Toate zburătoarele să tulburară şi de dulce otrava Hulpii tare să ameţiră. Căci bine cunoscură că toată puterea siloghizmului Corbului să curma şi apărarea carea spre partea monarhiii sale făcea în deşert ieşiia. Pre lângă a Vulpei de cuvânt împunsătură toată a Lupului uitară învăţătură[4].

Iară în monarhiia pasirilor era o pasire carea să cheamă Cucunos; aceasta ieste din fire cu socoteală înaltă, cuvântul vreo-

---

[1] Loc alb în manuscris.

[2] Adică, oricum şi-ar demonstra punctul de vedere, fie pe baza unei silogistici corecte, aşa cum cere Aristotel, fie folosindu-se de sofisme, acest lucru este fără nici o importanţă, din moment ce orice ar grăi Corbul, spre nenorocirea altora grăieşte.

[3] Spre deosebire de Lupu Bogdan, care vorbise cu prudenţă, Ilie Ţifescu atacă direct pe Brâncoveanu. El îşi încheie scurta sa intervenţie prin inversarea silogismului Corbului, cu înţelesul direct de a face analiza de fond a premiselor spre a vedea în ce măsură aserţiunile lor au sau nu valoare de adevăr. Paranteza sugerează însă ideea că ele nu erau fundate pe adevăr.

[4] Reflectând puterea de convingere a cuvântătorilor, toţi buni oratori, adunarea este de părerea ultimului vorbitor.

dată gios să-i rămâie nu priimeşte, însă multe grăieşte, dară puţine isprăveşte, la mânie iute, la foame nesăturată ieste: dzic că viţelul întreg de-abiia îi ieste de gustarea dimineţii. Iară la ospăţul prândzului cu taurul şi cu cămila nu să satură. Despre partea stomahului aşe, iară despre partea sufletului cu multul mai mult nesăţios şi nesăturat ieste; prin olaturile ei altă jiganie nu numai cât a nu vieţui, ce nici a trece fără primejdie poate (că mai pre lesne socotesc şi mai fără primejdie cineva călătorie pre lângă vârtopile zmeilor şi bârlogurile leilor a face să poată decât prin hotarăle aceluia a trece carile pururea de foamea lăcomiii să chinuieşte). Aceasta pasire, dară, cu mare mânie, mai mult din stomahul tulburat decât din rostul fără sfat, într-acesta chip cuvintele deodată cu balele îşi stropiia[1]:

„Fi-s-ar cădzut, o, priietinilor[2], Lupul pildele sale ciobanului să le vândză şi Vulpea prisăcariului bătrân ciumiliturile să-şi arete. Iară de ieste glasul Corbului spre sămn rău luat, cine va fi acela carile să nu poată cunoaşte (că când unuia veste rea de la cineva îi vine, aceiaşi veste altuia altul de bună îi o duce), ce fie glasul Corbului rea veste în urechile Lupului, Ciacalului, sau măcară şi singur Leului, însă sint alte urechi carile, cu dragoste priimindu-l, cu dulce în cămara inimii sale îl ascund. Iarăşi şi amintrilea, că deşi peste tot şi tuturor glasul Corbului ieste neplăcut, avem între noi Coţofana[3], căriia din limbă-i fericire şi din gură-i bună vestire

---

[1] Cucunozul este spătarul Mihai Cantacuzino. Din portretul satiric, făcut de scriitor, rezultă că importantul boier era un om cu planuri mari, trufaş, mânios, lacom şi rău, care îşi propunea multe şi isprăvea puţine; descrierea corespunde în mare măsură adevărului.

[2] Mihai Cantacuzino ţine o cuvântare plină de aroganţă, amintind participanţilor la adunare că au fost chemaţi pentru a se supune fără crâcnire voinţei şi puterii lui Brâncoveanu.

[3] *Co\ofana: gramaticul muntenesc (D.C.)* — socotim că nu este vorba de o persoană anumită, sensul frazei putând fi: dacă vouă nu vă place ce spune Brâncoveanu, avem noi scriitorii noştri de cancelarie şi cronicarii, care scriu despre domnul lor numai de bine. Se ştie, din izvoare, că Brâncoveanu avea

îi cură. Dară şi cu aceasta ce să isprăveşte? Până când dară, o, pasirilor, în glogozala în zădar vă îngăimaţi şi statul vredniciii voastre în samă nu băgaţi? Până când vor urla, vor lătra şi vor scânci jigăniile şi dobitoacele acestea, carile pururea supt umbra noastră îmblă[1] şi ochii noştri totdeauna în spinarea lor privăsc? Până când ce firea singură arată, voi aceasta nu cunoaşteţi vreodată? Că din fire aşe ieste orânduit, ca tot dobitocul şi toată jiganiia în patru picioare cu capul spre pământ plecată să îmble, şi toată pasirea prin aier zburând şi pe deasupra lor trecând, uneori cu umbra să le ocrotească, iară alteori cu unghiile şi cu pintinii să le lovască (că pururea şi mai totdeauna pre stârvul dobitocului pasirea să pune, iară de penele sau tuleiele pasirii rar dobitoc să îneacă). De care lucru, socotesc că cinstea şi vredniciia monarhiii noastre puţin de la ai săi socotindu-să, spre deşchiderea gurii a jigănii ca acestea pricină s-au dat. Deci guri ca acestea nu cu siloghizmuri loghiceşti, ce cu porunci împărăteşti sint să să astupe. Precum marele nostru împărat şi nebiruitul monarh, Vulturul, sămnul biruinţii Corbului au dat, Corbul dară şi epitropul Vulturului, *a=e va, a=e porunce=te, a=e s[s[fac[.*

Cu a ceştiia sentenţie putere şi eu acmu sprijenindu-mă, cuvânt şi sfat ales dau. Vidra dintr-amândoaă monarhiile afară să fie, Strutocamila ori în care izvod îi va plăcea, într-acela să să scrie. Strutocamilii, după chipul ce din fire are şi din ocrotirea Corbului cea

---

mulţi secretari şi nu era lipsit nici de cronicari ai curţii, unul dintre aceştia fiind Radu Greceanu, fratele lui Şerban Greceanu (Blendăul).

[1] Cuvinte jignitoare la adresa boierimii moldovene, aflate sub protecţia muntenilor. Brâncoveanu schimba după bunul său plac pe domnii Moldovei. De reţinut ameninţarea că gurile celor recalcitranţi vor fi astupate nu cu „siloghizmuri loghiceşti ce cu porunci împărăteşti“, o dată ce domnul ţării „aşe, va, aşe porunceşte să să facă“. Adunarea, numită de scriitor, în altă parte, „democratie“, era, aşadar, un simulacru democratic al unei hotărâri autocratice dinainte stabilite şi irevocabile; nici vorbă, deci, de o alegere liberă. Afirmaţia de mai sus mai are şi un alt înţeles, din perspectivă metodologică: logica devine instrument al puterii, şi ca atare utilizarea ei este un act de simplă formalitate.

tare, între alalte dihanii şi cornul cel de putere să i să dea, căci partea Corbului clironomiia Vulturului are[1]. Iară cine acestora împotrivă ar gândi, ar grăi sau ar face, pedeapsa moarte groznică să-i fie. Acesta ieste cuvântul Corbului şi bună plăcerea Vulturului (că când grăiesc preoţii lui Apolon de la Delfis, atuncea tac toate vrăjile de la Memfis).“

Atuncea toate pasirile şi dihaniile zburătoare, socotind că nici cuvânt împotrivă, nici socoteală de asemenea Coconozului să va mai putea afla, cu toatele într-o gură: „Facă-să, facă-să, şi voia şi porunca împăratului şi epitropului plinească-să!“ strigară[2].

Însă, precum dzice dzicătoarea (că răspunderea moale frânge mâniia, şi trestiia înduplecată de vivor nu să frânge) (aşijderea, potolindu-să mâniia, cuvântul cel moale, tare şi vârtos a fi să arată, şi, trecând vivorul, trestiia iară la locul său rămâne dreaptă), într-acest chip smerit chipul jigăniuţii[3] (carile să

---

[1] *Cornul cel de putere* (prin analogie cu cornul abundenţei): *pecetea domniii Moldovei (D.C.)* — să se dea domnia lui Mihai Racoviţă, aflat de aici înainte sub „ocrotirea Corbului cea tare“. Expresia „partea Corbului clironomia Vulturului are“ trebuie înţeleasă în sensul că Brâncoveanu, din moment ce are moştenire firească domnia Ţării Româneşti, nu poate pretinde şi pe cea a Moldovei; ideea aparţine, bineînţeles, scriitorului, care vroia înlăturarea amestecului muntean în treburile interne ale Moldovei.

[2] O nouă manifestare de adeziune linguşitoare din partea boierimii muntene faţă de voinţa lui Brâncoveanu.

[3] Jigăniuţa este un nume imposibil de identificat, scriitorul nesimţind nevoia să-l descifreze nominal. În text este un „chip smerit“, aparţinând deci unei categorii sociale inferioare şi fără drept la conducerea societăţii; în acelaşi timp, tot în text, este lămurită ca „povaţa Leului şi adulmăcătoriu vânatului“, deci un fel de călăuză de vânătoare, în vreme ce la scară „povaţa Leului“ este descifrată la rândul său „jelea şi tragerea (suferinţa —n.ed.) neamului moldovenesc“, expresie ce încurcă şi mai mult lucrurile; în continuarea textului se mai spune despre ea că face parte din rândul „sufletelor supuse“, adică din cea de a treia tagmă, şi că are „voia legată“, adică se află sub interdicţia manifestării libertăţii de voinţă în viaţa socială. Toate determinările date de scriitor ne îndreptăţesc să vedem în acest nume un ins oarecare din lumea micilor boieri sau slujbaşi, reprezentând necazurile şi aspiraţiile clasei sociale din care făcea parte. Pentru

cheamă povaţa Leului şi adulmăcătoriu vânatului îi ieste) şi moale glasul lui[1], precum dârdze cuvintele Cucunozului într-altă parte abătu, aşe cu prea supţire meşterşug toată învăluiala desfăcu şi Strutocamila cine şi ce ieste singură pre sine să să vădească îndemnă (că mai de credzut ieste un cuvânt de mărturisire a gurii hirişe decât o mie de mărturii a altora streine)[2].

---

identificarea sa cu situaţia de mic boiernaş ar pleda şi expresia: „cea mai mică şi cea mai de nemică între toate jigăniile să fiu aievea ieste".

[1] Intervenţia Jigăniuţei are loc, aşadar, când toată lumea se aştepta mai puţin, deoarece cuvântarea lui Mihai Cantacuzino făcuse pe participanţi să înţeleagă că este dinainte hotărâtă candidatura lui Racoviţă şi că ei nu ar mai avea nimic de ales. Dar neaşteptatul personaj, un om, după cum se vede, foarte inteligent, ştie să reanimeze discuţiile din adunare, imprimându-le o turnură cu totul nouă şi de-a dreptul originală. Astfel, pe de o parte, el cere Struţocămilei să devină actorul propriului său rol, iar, pe de alta, ca exponent al celor fără drepturi politice, aduce în discuţie probleme ale vieţii sociale şi de stat văzute prin prisma acestora. Un astfel de reprezentant era Cantemir însuşi, datorită originii sale umile, tatăl său fiind răzeş de Fălciu, silit, până la urcarea în scaunul domnesc, să-şi câştige existenţa ca soldat mercenar; de altfel nici cei doi copii ai săi, Antioh şi Dimitrie, nu se îmbogăţiseră şi nici nu făceau parte din vreo tagmă boierească. Prin ideile pe care le expune în faţa adunării, suntem îndreptăţiţi să considerăm că Jigăniuţa este personificarea gândirii social-politice cantemirene exprimând tocmai poziţia stărilor sociale inferioare.

[2] După ce scoate pe participanţi din starea de confuzie provocată de intervenţia lui Mihai Cantacuzino, Jigăniuţa cere asistenţei să nu mai discute despre calităţile altuia, ci Struţocămila însăşi să ia cuvântul pentru a-şi dezvălui în public vocaţia pentru domnie. Este o poziţie radical deosebită în metodologia cercetării omului, care nu mai trebuie deci privit doar ca obiect al cunoaşterii, prin intermediul unei ştiinţe din afara lui, aşa cum se întâmpla cu fenomenele naturii, şi mai ales drept obiect al unei ştiinţe formale cum este logica, deoarece omul însuşi se poate descoperi cunoaşterii prin manifestarea personalităţii sale. Aceasta cere, desigur, o altfel de ştiinţă, aceea despre om. În *Istoria ieroglific[*, scriitorul realizează într-o însemnată măsură bazele acestei noi ştiinţe, psihologia, limitată deocamdată la observaţii, aforisme, judecăţi de valoare, născute din experienţa dramatică de viaţă şi puterea excepţională de observaţie a lui Cantemir.

Aceasta jigăniuţă într-acesta chip scurte, dară cu virtute cuvintele sale începu:

„Singura a mea a trupului slăbiciune şi micşurare a sufletului supus şi a voii legate aratătoare ieste (că obiciuiţi sint muritorii cu înălţimea statului, cu frâmseţe trupului şi cu ghizdăvia feţii, ca cu un lucru prea mare de la fire dăruit a să lăuda şi încă mai mult între alţii nu numai arcoasă sprâncenele-şi a-şi râdica, ce şi sfaturile preste cuviinţă a-şi da şi socoteala preste măsură a-şi râdica)[1]. Aşijderea, împotrivă ieste de socotit (că în cei mai mulţi mărimea şi greuimea trupului sămnul micşorimei sufletului şi iuşurimei minţii ieste). Şi iarăşile cine în lume aceasta dovedit nu-şi va avea (că vredniciia sufletului nu de pe frâmseţea trupului să măsură. Căci nebunul la chip frumos şi trupului grea pedeapsă şi numele la mare ocară ş-au scos. Iară înţeleptul grozav şi ghibos nici au gândit vreodată, nici au făcut lucru fără folos)[2]. Deci precum cu cea mai mică şi cea mai de nemică între toate jigăniile să fiu aievea ieste. De care lucru mie nu cuvânt între voi a grăi ce nici împins de flegmă a tuşi macară nu mi s-ar cădea. Însă de vreme ce voia şi porunca a marilor împăraţi au fost ca în adunarea de obşte şi sfaturile de obşte să fie, cu a lor poruncă sprijenindu-mă, supunerea trupului în slobodzeniia sufletului acmu îmi întorc[3] (că spre închisoarea şi legarea trupului un lanţuh

[1] Cantemir se ridică împotriva mentalităţii curente care apreciază omul după calităţi fizice (datorate naturii şi nu meritelor personale) şi nu mintale, şi care, de asemenea, preţuieşte pe cei mândri şi îndrăzneţi la vorbă; este o critică a valorilor sociale de tip feudal, calităţile fizice şi îndrăzneala fiind unele din acestea.

[2] Observaţie justă: o minte strălucită se poate întâlni la un trup lipsit de frumuseţe. Scriitorul, un intelectual de înalt nivel, subliniază ori de câte ori se iveşte ocazia, necesitatea preţuirii sociale a calităţilor intelectuale.

[3] Solicitând să fie lăsată să vorbească, Jigăniuţa îşi motivează dorinţa pe temeiul că nu cere ceva incompatibil cu rangul său social, ci consideră că participarea sa la discuţiile din adunare vine din spirit de supunere, deoarece cei mari hotărâseră „ca în adunarea de obşte şi sfaturile de obşte să fie“.

şi o vartă destule sint, iară spre strânsoarea sufletului şi spre opreala voii slobode nici mii de mii de lanţuje, nici dzăci de mii de închisori pot ceva face)[1]. De care lucru într-acesta chip dzic (că unde pravila în silă şi în tărie, iară nu în bună socoteală şi dreptate să sprijineşte, acolo nici o ascultare a supuşilor trebuitoare nu ieste[2]). O, cinstiţilor şi dintr-îmbe părţile vestiţilor senatori, ce poate fi aceasta între voi din toate părţile neaşedzată, iară altă dată mai mult decât să cade simaţă voroavă? (Nime în lume atâta de ascuţit la minte şi iute la giudecată a afla să poate, carile în toată alegerea negreşit şi nesmintit să fie) şi (macară că aspru lucru ieste pentru cele şie cunoscute dreapta giudecată a face cât mai vârtos cu greu şi aşeşi peste putinţa a toată firea va fi, pentru cele şie mai denainte nicicum ştiute sau cunoscute, de bune sau de rele, de vrednice au blăstămate, deosăbire a face). Că după a mea socoteală dzic (că mai pre lesne ieste cuiva fără organul ochiului şi fără lumina soarelui între alb şi între negru a deosăbi decât fără cunoştinţa lucrului de vrednic sau de nevrednic a-l alege). Într-acesta chip poate fi să fie şi sentenţiia carea dumnealui Cucunozul spre vredniciia Strutocamilii au lăsat. De care lucru dzic (că nime mai mult a altuia decât al său giudecătoriu şi nime mai mult pre altul decât pre sine a să cunoaşte poate, când spurcata lipseşte filaftie). De unde urmadză mai cu cuviinţă a fi de toată voroava dezmăţată părăsindu-vă, pre Strutocamila de faţă

Pasajul este o satiră la adresa ierarhiei sociale specifice feudalismului, ierarhie care nu permitea amestecul în viaţa publică a celor de jos. Împotriva acestor reguli de viaţă politică se ridică scriitorul când cere, cu insistenţă, categorisirea omului după calităţile personale şi mai ales preţuirea celor intelectuale.

[1] Idee socială deosebit de importantă, care anunţă viitoarea ideologie burgheză: nu poate exista nici o constrângere pentru libertatea gândirii şi a voinţei.

[2] Concepţie de-a dreptul revoluţionară: supuşii nu trebuie să asculte de legile asupritoare şi nedrepte ale stăpânitorilor. De aceea, se consideră legitime mişcările maselor împotriva abuzurilor şi nedreptăţilor.

să chemaţi şi pre dânsa pentru sine ce dzice şi ce socoteşte să o întrebaţi. Şi orice răspuns ar da, pre acela în ciurul alegerii cu dreapta bunei socotele să-l zbateţi. Şi aşe atuncea pre lesne deosăbirea între grăunţe şi între pleave a face viţi putea“[1].

La acesta sfat nu numai cât Coconozul nu avu împotrivă ceva a răspunde, ce încă şi tuturor gloatelor foarte plăcut fu şi toate capetele mari şi deşerte celui mic şi plin să plecară (că sfatul carile poate da săracul învăţat şi înţelept toţi împăraţii nebuni şi neispitiţi nu-l pot nemeri). (Că ştiinţa înţelepciunii nu în scaunele trufaşe şi înalte, ce în capetele plecate şi învăţate lăcuieşte.)[2] Şi aşe, Strutocamila în mijlocul theatrului chemară. Căriia întrebarea pentru sine înainte-i pusără: „Şi ce? Şi cine ieste?“ o întrebară.

Iară Strutocamila răspunsă, dzicând:[3] „Eu sint un lucru mare

---

[1] Acuzând pe antevorbitori, inclusiv pe Mihai Cantacuzino, de cuvântări îndrăzneţe şi insuficient gândite, şi făcând apel la principiul că nu poţi hotărî fără greşeală cu privire al un lucru care nu-l cunoşti bine, Jigăniuţa propunea Struţocămilei să vorbească despre sine, pentru a da astfel prilej adunării să judece în cunoştinţă de cauză calităţile şi vocaţia acesteia pentru domnie.

[2] Sfatul bun se întâmplă să provină de multe ori de la un om de jos, dacă este învăţat şi cu o gândire întemeiată pe experienţă de viaţă („înţelept“), iar înţelepciunea însăşi este o ştiinţă care nu poate fi apanajul boierimii trufaşe, ci se dobândeşte prin învăţătură şi atitudine respectuoasă faţă de om („capete plecate“, adică lipsite de trufie).

[3] Cuvântarea lui Mihai Racoviţă este un autoportret moral, Cantemir satirizând cu acest prilej pe pretendenţii care, fără a avea ca temei anumite calităţi („vrednicii“) ce se cereau unui domn, dovedeau numai că sunt stăpâniţi de complexul de putere. „Eu sunt un lucru mare — spune Struţocămila — şi vreau să fiu şi mai mare“, adică vrea să fie domn. Ridiculizând această manie a puterii, scriitorul subliniază că astfel de pretendenţi la domnie erau gata, pentru a dobândi puterea, să suporte orice neplăceri şi umilinţe: „puterea stomahului atâta îmi ieste de vârtoasă, cât şi pre fier şi pre foc a amistui poate“ (expresia întemeindu-se pe faptul real, că struţii înghit din lăcomie orice, fără alegere), focul simbolizând *binele =i desf[t[rile lumii (D.C.)*.

De altfel Racoviţă, după ce a ajuns domn, a devenit unealta intereselor marii boierimi moldovene.

şi voiu să fiu şi mai mare, căci aceasta chipul îmi vrăjeşte, de vreme ce tuturor celor ce mă privăsc mierare şi ciudesă aduc. În palaturile împăraţilor de pururea mă aflu[1], puterea stomahului atâta îmi ieste de vârtoasă, cât şi pre fier, şi pre foc a amistui poate. Acestea vrednicii la mine aflându-să, au nu toate laudele Cucunozului şi sămăluirile Corbului mi să cuvin? Aşijderea, agiutorind priinţa şi ocroteala Vulturului, de m-aşi putea în aer înălţa decât toate zburătoarele, aşeşi şi decât Vulturul, mai arătoasă aşi fi[2]".

Toate dihaniile, la răspunsul ei, râsul cu hohot îşi clătiră, numai Corbul şi Cucunozul stomahul îşi tulburară[3]. Deci unii de mânie şi de năcaz pre nări pufniia, alţii de ruşinea în inimă ascunsă pre obraz să aprindea, iară alţii cu batgiocură în laude şi cu mascara în pofală o lua[4] (că cu cât ştiinţa rea într-ascunsul inimii nacăjeşte, cu atâta la ivala tuturora ieşind, ruşinea în faţă îi pedepseşte).

---

[1] Expresia „în palaturile împăraţilor de pururea mă aflu“ este o aluzie la descendenţa lui Racoviţă, pe linie maternă, din familia Cantacuzinilor.

[2] Pe baza ascendenţei sale imperiale şi prin însuşiri cum ar fi lăcomia de putere şi de „desfătările lumii“, elemente prin care se înrudea şi se asemăna cu familia şi profilul moral al Cantacuzinilor munteni — ironizează scriitorul — Racoviţă are tot dreptul la sprijinul muntean, putând chiar să pretindă o situaţie superioară în raport cu restul boierimii muntene, aflată în stare de inferioritate economică şi politică faţă de Cantacuzini, cei mai mari latifundiari din Ţara Românească în acea vreme.

[3] Invitată de adunare, la sugestia Jigăniuţei, să o audă „pentru sine ce dzice şi ce socoteşte“, adică să comunice ea însăşi şi nu alţii ce fel de fiinţă este şi ce calităţi ar îndreptăţi-o să revendice tronul domnesc, Struţocămila, din prostie, sugerează Cantemir, îşi dă în vileag dorinţa de a deveni domn. De observat aici cum, în timp ce Corbul şi Cucunozul rămân afectaţi de prostia protejatei lor, întreaga adunare devine, prin râsul său, cutia de rezonanţă a spiritului satiric al scriitorului.

[4] Reacţia adunării este, aşadar, mult mai complexă.

Iară unul dintre gloate[1] (din ceata dobitoacelor poate) glas ca acesta ridică: „O, priietini şi fraţi, la aceasta adunare împreunaţi![2] Dumneaiei Strutocamila, precum în părţile de gios[3] (şi poate fi sau supt, sau aproape supt brâul ars[4]) să naşte şi trăieşte, tuturor ştiut ieste. În capul ai căriia soarele lucru împotrivă au lucrat. Că de s-ar fi născut în părţile crivăţului şi să fie trăit în părţile austrului, căldura soarelui umedzala crierilor i-ar fi mai uscat, şi aşe tidva capului spre îndesarea crierilor şi cuprinderea înţelegerii o ar fi silit. Ce ea poate fi din fire capul uscat având, în carile de au şi fost vreo umedzală firească, arşiţa soarelui şi căldura austrului porii pieii şi încheiturile osului tidvei mai mult decât au trebuit i-au deşchis. Şi aşe, puterea căldurii cu puţina umedzală şi a crierilor materie pre o parte îi scotea, iară pre altă parte, în locul crieri-

---

[1] Este nedescifrat de cheie, dar cu probabilitate un moldovean, ne sugerează scriitorul („din ceata dobitoacelor poate"), ar putea personifica spiritul satiric al scriitorului în demonstrarea prostiei şi inculturii Struţocămilei, aşa cum Jigăniuţa personifica gândirea social-politică a lui Cantemir de pe poziţia celor „mai de gios praguri". Această demonstrare prezintă şi elemente de metodologie savantă, îmbinată cu modelul eruditului renascentist — exprimând pe Cantemir însuşi — dar şi trăsături specifice unei îmbinări ciudate de ştiinţă medievală cu alta primitivă de tip popular, ceea ce ar explica denumirea de „unul din gloate". În timp ce Racoviţă rămâne singurul personaj care întruchipează prostia şi incultura, toate celelalte personaje, inclusiv acest ins din „gloate", sunt cultivaţi, chiar eruditi, guralivi şi buni vorbitori, după modelul eruditului scriitor.

[2] Începutul cuvântării omului din popor pare a fi o influenţă a oraţiilor de nuntă.

[3] Expresia se referă, probabil, la comuna sa de naştere, Racova, aflată în Ţara de Jos. În cadrul simbolicii cantemiriene, ştim că Moldova este Arabia, aşa încât toată terminologia geografică, ce urmează, capătă sens. Faptul că această simbolică este folosită şi aici şi nu numai în „povestea Camilopardalului pentru apa Nilului", se datoreşte nevoii pe care a simţit-o Cantemir de a explica, de altfel înjurios, prostia şi incultura viitorului domn.

[4] *Br`ul ars: meideanul pe ceriu de la zodiacul Racului p`n[la al Capricornului (D.C.)* — zona dintre cele două tropice, încălzită puternic de soare.

lor, vântul sau aierul clătit întra şi [şi] lăcaş vecinic în căpăţină-i îşi afla (căci, precum fără prepus ştiţi că în fire loc ceva deşert a să da nu să poate[1]) şi ase din vântul strâns, vânt sloboade (că cineva ce nu are, a da nu poate). Însă, oricum ar fi, prostimei ei iertăciune a să da să cade, de vreme ce poate fi că categoriile loghicăi n-au citit şi în cărţile ştiinţii nu s-au zăbăvit[2] (că celor ce multe lumânări în citeala cărţilor topesc, ochii trupului la videre să tâmpăsc. Iară celora ce niciodată pe slove au căutat, macar că vederea ochilor mai ascuţită ş-au păzit, însă neştiinţa în întunericul şi în tartarul necunoştinţii i-au vârât). Iar amintrilea de ar fi fost, după categoriia ce o aţi întrebat, după aceia ar fi şi răspuns[3]. Ce acmu ea la întrebarea ceinţii, dă răspunderea câtinţii şi feldeinţii[4]. Aşijderea voi o întrebaţi ce ieste, iară ea vă răspunde cât ieste şi în ce feliu ieste (că răspunderea când nu să dă după întrebare, puţin deosăbeşte din voroava mutului cu a surdului). Şi iarăşi voi o întrebaţi ce dzice pentru sine, iară ea vă răspunde ce cere, pofteşte şi pune în sine[5]. De care lucru socotesc urechile de greţoasă cuvintele ei cu alt chip să vă curăţiţi (că pre cât greu bucatele vârtoasă stomahului slab aduc, pre atâta nesuferire aduce şi cuvântul nealcătuit la urechea bine ascultătoare). Adecă, întâi, de ieste cu putinţă, aşeşi de tot şi întrebarea voastră şi răspunderea ei de tot să să curme (că sufletul înţelept pre cât gura cuvinte rele

---

[1] Cantemir nu concepe spaţiul ca un vid absolut, aşa cum îl considerau atomiştii, ci ca având oarecare densitate, după cum întâlnim la Descartes.

[2] Cantemir susţine despre Racoviţă că nu ar fi fost un om învăţat, insinuând prin aceasta că nu ar avea dreptul la domnie, în mai multe locuri scriitorul insistă asupra culturii, ca una din condiţiile pe care trebuie să o îndeplinească un domn.

[3] Se subliniază faptul că Struţocămila n-a răspuns până acum adecvat la întrebarea care i-a fost pusă, insinuându-se din nou prostia.

[4] Întrebări privind categoriile ontologice ale substanţei, cantităţii şi calităţii, după cum se vede, o altă tipologie metodologică în determinarea individualităţii lucrurilor, evident, tot de esenţă aristotelică.

[5] În acest fel răspunsese Struţocămila la întrebarea sugerată de Jigăniuţă.

a nu grăi, pre atâta şi urechile voroave fără folos a nu audzi îşi opreşte)[1]. Iară aceasta de nu ieste cu putinţă, aşi sfătui ca nu după a voastră cunoştinţă, ce după a ei prostime şi neştiinţă să o întrebaţi, nici ce şi cine ieste, căci bine ştiţi (că tot capul şi sfârşitul filosofiii ieste cineva pre sine ce ieste a să cunoaşte)[2], ce cum o cheamă o întrebaţi[3]. Şi de-şi va şti numele, precum oarece sămn de cunoştinţă să fie având ieste nedejde, de nu mai multă, încailea cât fietecare dulău numele de pe sunetul glasului îşi simpte. Iară de nici a numelui hiriş însămnarea în fantazie nu va fi păzit, aşeşi de tot nedejdea curmaţi, precum de la cel neştiutoriu ştiinţă a vâna viţi putea (căci vânătoriul ştiinţii socoteala, iară măiestriile simţirea ieste)".

Aşedară, după socoteala şi sfatul acestui înţelept şi anonim sfetnic, „Cum te cheamă?" pre Strutocamilă întrebară. Iară ea răspunsă: „Eu pe mine niciodată nu mă chem (au în locul numelui gramatica n-aţi citit, unde arată că *m[* în locul numelui, *eu*, de căderea chemătoare[4] să lipseşte?), ce alţii pre mine, «o, dumneata» mă cheamă".

Iarăş o întrebară: „Dară numele îţi ieste, *o*, au pe alt nume te cheamă?" Iară ea raspunsă: „Când strigă cătră mine cineva, atuncea audzu, precum şi pe voi acmu, când m-aţi chemat, v-am audzit. Deci acmu, va rog, spuneţi-mi, ce m-aţi chemat?"

Cu toţii deodată cunoscură (că nu în chipul arătos, nici în dobitocul căpăţinos, ce în capul pedepsit şi cu multe nevoi, domirit crierii cei mulţi sălaşluiesc), în care chip şi tâmpă mintea săracăi

---

[1] Cantemir este frecvent preocupat de modelul înţeleptului.

[2] Principiu socratic: „cunoaşte-te pe tine însuţi!"

[3] În batjocură, reprezentantul gloatelor propune ca Struţocămila să fie scutită de a respecta canoanele metodologiei filozofice a timpului şi să răspundă, ca orice prost şi necultivat, doar cum o cheamă. În realitate, Racoviţă, fost mare dregător, se va dovedi, ca domn, un om inteligent şi echilibrat, preocupat de dreptate, fin diplomat şi bun patriot, deşi, mai ales în prima domnie (1703—1705), s-a arătat slab în faţa boierilor.

[4] Cazul vocativ (la cheie întâlnim explicaţia: *c[derea la gramatic[: slovene=te padej, latine=te casus, (D.C.)*.

Strutocamilii se arătă. De care lucru mai mult a o cerceta şi în zădar cuvintele a-şi lepăda să părăsiră şi acmu cu a tuturor tăcerea mai mai a Corbului siloghizm şi a Cucunozului sentenţie să mărturisiia (căci tăcerea multă la răspunderea de treabă în locul mărturisirii să ţine).

Însă iarăşi Căprioara de Aravia, apucând voroava, a clăti cel adevărat nume ce va să dzică la ivală îi scoasă. Aceasta, dară, într-acesta chip grăi: „De ieste toată pofta adunărilor pentru numele jigăniii aceştiia a să înştiinţa, pre cât în proasta mea ştiinţă[1] să află, a spune nu mă voi lenevi (că pre cât ieste de cu greu şi de scădere cineva de ştiinţă sărac a fi, cu atâta de urâcios lucru ieste cineva ştiinţa despre cei poftitori a-şi ascunde). Precum amânduror cea mai multă lăcuire în năsipurile Araviii să ne fie[2] şi mai denainte s-au pomenit. Cu care pricină socotesc că fietecărui dobitoc numele mai chiar şi mai hiriş să-l ştie lăcuitorii carii sint de acelaşi loc cu acel dobitoc. De unde urmadză ca limba arăpască mai chiară hirişiia numelui jigăniii aceştiia să fie numit[3]. În limba, dară, arăpască, macară că numele ei în patrudzăci şi una de feliuri să numeşte, însă cel mai hiriş, şi precum proştilor, aşe învăţaţilor mai obiciuit ieste uştiurmurg, carile sarachenii îl tălmăcescu devecuşi. De la arapi să vede că elinii cu tălmăcirea s-au îndatorit, de unde îi dzic otron‡of ¡mhlrV, adecă Struţ-cămilă. Iară când ar tălmăci hiriş numele de pe sunarea limbii arăpeşti, i-am dzice: cămilă-pasire.“

Atuncea, hirişul nume a prostului dobitoc dacă învăţară, dziseră: „Pentru numele lui acmu bine foarte ne-am înştiinţat, însă,

---

[1] Dumitraşco Cavagea, deşi ştia desigur carte, nu se putea socoti un reprezentant al culturii în acel timp, cum erau Ioan Comnen, Ieremia Cacavela, Constantin Duca etc.

[2] Se repetă afirmaţia că Racoviţă şi Caragea se cunoşteau foarte bine, amândoi fiind, de altfel, pe vremuri, dregători şi oameni de încredere ai Cantemireştilor.

[3] Căprioara de Aravia orientează acum discuţiile în jurul numelui de Struţocămilă, Cantemir apelând astfel la etimologie, ştiinţă la modă în acea vreme.

oare, cine s-ar afla în lexicoanele etimologhiceşti[1] ca încă şi mai dintr-adânc şi mai curat numele ei să ne tâlcuiască?“

Deci unii dzicea: „Moimiţa Liviii[2], căci ieste mai uimitoare minţii“. Alţii dzicea: „Coşcodanul Tharsisului vechiu[3] (carea acmu să dzice America) căci în instrumentul muzicăi poate cântece alcătuite a cânta“. Iară alţii dziseră: „Ba nici aceştia ceva nu vor isprăvi, că macar că socoteala oarecum aceasta a înţelege le-ar agiunge, însă limba spre închipuirea cuvântului nu le agiunge[4]. De care lucru, socotim că o jiganie ce poate învăţa gramatica şi organele limbii, schimbarea şi sunarea sileavelor a alcătui pot (că multe agiunge mintea ascuţită, carile limba fâicavă şi slabă a le vorovi nu poate). Ca aceasta dară socotim că numai Papagaia[5]

---

[1] Lexicoanele sau dicţionarele, întocmite după criteriul etimologic, erau un fel de enciclopedii ale vremii.

[2] *Moim`\a: chipul voroavii muntene=ti (D.C.)* — felul de a fi al graiului muntean. Livia semnifică Ţara Românească, sens întărit aici de numele maimuţei. Evident, explicaţia pe care o dă scriitorul la numele de maimuţă, jignitoare la adresa muntenilor, nu are nici o semnificaţie, din moment ce Maimuţa Liviei este un personaj bine conturat.

Renumit cărturar, în înţeles de enciclopedist, era atunci un singur om, după stolnic, în Ţara Românească şi anume mitropolitul Antim Ivireanul; identificarea are, desigur, un grad de probabilitate. Antim n-a participat însă la adunarea de la Arnăut-chioi, ca şi alte personaje ale romanului.

[3] *Co=codanul: V[c[rescul aga (D.C.)* — marele boier muntean, rudă de a lui Brâncoveanu, Enache Văcărescu, bunicul lui Enăchiţă Văcărescu, după câte se vede, un om învăţat şi în acelaşi timp un talent muzical. Coşcodanul este o maimuţă cu coada lungă, iar Tharsis este numele fenician al insulei Creta; acelaşi nume îl purta şi Spania, tot în limba feniciană.

[4] Nici maimuţa Liviei şi nici Coşcodanul Tharsisului nu erau, aşadar, gramaticieni şi etimologi. De reţinut afirmaţia despre cei doi că aveau un defect de vorbire, gângăvia, dar şi observaţia justă că în asemenea caz exprimarea nu se poate sincroniza cu ritmul ideilor.

[5] *Papagaia: Papi Comneno (D.C)* — Ioan *papas* (preot, în greceşte) Comnen, un mare învăţat al vremii, de origine grecească, profesor la Academia Domnească din Bucureşti, medic, autor şi editor de cărţi în limba greacă. El

ieste, carea mai chiar cuvintele dobitocului sămăluitoriu a urma poate."

Hulpea macară că ceva la gloate a grăi ca o înţeleaptă tare postiia şi în ceva împunsă a fi să nu să arete, vârtos să feriia (că a toată mulţimea, veri de cinste, veri proastă ar fi, voroavele, înţeleptul a le asculta, de nu folos, dară nici pagubă va avea; iară cuvântul a grăi, macară cătră cel prea ispitit, fără primejdiia plăcerii sau neplăcerii, de abiia ieste de nedejduit), însă atuncea pre toţi aşeşi de tot de la hotarul ştiinţii depărtaţi vădzindu-i, nici frâul gurii a-l mai sprijeni, nici lăcata tăcerii nedescuiată a feri putu:

„Şi aşe, vede-să, o, priietinilor, dzisă, cu depărtarea locurilor şi lipsa lucrurilor carile într-acel loc, macar că multe, iară aiurea prea puţine, aflându-să, şi audzirea lor minunată şi vederea ciudată li se pare. De care lucru, Papagaia, căci vine de la locuri departe[1], toţi a o audzi şi a o privi poftesc. Însă la vredniciia ei, de nu întrece Coţofana de Evropa[2], iară precum agiunge, nime nu va putea tăgădui, ce căci precum papagaiele acolo prin izbelişte, aşe acestea aicea prin târvelişte multe să află[3]. Pentru-aceia Coţofana aicea atâta cinste şi laudă nu i să face (că săturarea ochilor ieste ca şi greaţa stomahului, că precum stomahul destul

---

îndeplineşte condiţia de gramatician şi etimolog. Papagaia este un nume inventat de Cantemir prin asocierea cuvântului *papas* (preot) şi gaie, o specie de uliu, scriitorul făcând astfel din personaj o fiinţă dublă, aşadar un preot grec, cu o natură hrăpăreaţă, pus în serviciul muntenilor.

[1] Aluzie la originea grecească a lui Ioan Comnen.

[2] Trebuie să fie un grămătic, adică un secretar al lui Brâncoveanu de origine apuseană, pe care nu-l putem identifica, domnul Ţării Româneşti folosind la curtea sa mai mulţi secretari pentru problemele Europei apusene. Aflăm din text numai amănuntul că acest secretar era tot atât de cultivat ca şi Ioan Comnen.

[3] Scriitorul, printr-un joc de cuvinte jignitoare, ironizează pe oamenii de cultură (papagaiele) şi corpul de secretari (coţofenele autohtone şi apusene) de la curtea lui Brâncoveanu.

încărcat, bucatele macar fie şi cu aromate, nu cu mirosul acel frumos poftă, ce greaţă îi aduce, aşe şi ochiul de privală săturat albul vede negru şi frumosul grozav). Iară mi să pare că la Liviia mai în mare cinste să află coţofanele decât în Evropa papagaiele[1] şi mai scumpă poate fi o mâţă vânătoare decât o moimâţă giucătoare (că pofta în lume cu lucrurile împreună şi inimile stăpânind, cestuia, ieftin, iară celuia scump nume au pus) (că aşe ieste din fire tocmit, un lucru cu cât mai de la mulţi să pofteşte, cu atâta mai de la mulţi lipseşte). Însă cât spre trebuinţa a aceştii adeverinţă, precum mi să pare, nu pasi[si]re gramatică, ce jiganie filosoafă[2] trebuie, că nu etimologhiia numelui, ce fiinţa lucrului trebuie tâlcuită când cineva de acel lucru a să înştiinţa pofteşte. Că în numele acesta doară de ieste vreo ascunsă ieroglifie (precum la eghipţiieni numele filului însămneadză chipul împăratului), iară cât ieste despre etimologhie, fietecine o poate pricepe, că din struţ, pasire, şi din cămilă, dobitoc ieste alcătuit."[3]

Aceasta de la Hulpe cu toţii audzind şi precum adevărul aşe ieste înţelegând (că la mintea spre înţelegere gătată mai tare pătrunde cuvântul adevărului decât prin moale grosimea trupului ascuţită simceaoa fierului dzisără: „Dară cine între noi poate

---

[1] Este aici o confirmare a ipotezei că Livia este Ţara Românească, în timp ce Evropa continuă să semnifice Apusul.

[2] Intervenţia promptă a lui Ilie Ţifescu are scopul de a complică lucrurile şi a reactiva şi mai mult discuţiile, deoarece el recomandă să fie abandonată ideea de a recurge la etimologie în favoarea unei rezolvări filozofice a problemei numelui Struţocămilei. El cere astfel pentru aceasta nu un muntean etimologist (pasire gramatică), ci un moldovean filozof (jiganie filosoafă), vizând pe Lupu Bogdan hatmanul.

[3] Motivarea de principiu a propunerii Vulpii are un înţeles adânc în ceea ce priveşte adevărul posibil pentru cele două ştiinţe: în timp ce etimologia oferă o cunoaştere simplă, de suprafaţă a lucrurilor („etimologhiia numelui"), filozofia dă posibilitatea de a merge la esenţe („fiinţa lucrului": esenţa fenomenului). De aici inferioritatea etimologiei faţă de filozofie în promovarea cunoaşterii.

fi acela carile mai mult sufletul în filosofie să-şi fie crescut şi după pravile el trupul să-şi fie scădzut?[1] (Că cu anevoie ieste cineva trupul în toate pre larg şi de saţiu să-şi hrănească şi sufletul de poftele trupeşti nebetejit să-şi păzască), (că precum în hrana slobodă trupul să îngroaşă şi să îngraşă, aşe de post trupul vitionindu-să, sufletul să supţie şi să învârtoaşă) (căci foamea la trup moarte firească, iară la suflet viaţă cerească aduce)[2]. Şi cine ieste acela carile mai într-adânc lucrurile fireşti şi fiinţele trupeşti să fie pătruns?"[3]

La carea unii dzicea că Moimâţa aceasta va putea isprăvi. Carea răspunsă precum mai mult în filosofiia obiceinică decât în cea fizică s-au zăbăvit şi mai mult de pravilele obiceilor decât de fiinţa lucrurilor poate giudeca[4]. Alţii dzicea că poate Privighitoarea[5]

---

[1] Avem aici modelul cantemirean al filozofului, un model stoic îmbinat cu cel al anahoretului creştin.

[2] Un element de factură creştină în definirea modelului filozofului.

[3] O definiţie a filozofiei naturii, al cărei obiect este cunoaşterea fenomenelor naturale („lucrurile fireşti") şi a esenţelor, a fiinţelor corporale, adică materiale (în opoziţie cu esenţele sau fiinţele spirituale, divine, de tip platonic şi creştin), pe care foarte bine le numeşte Cantemir „fiinţele trupeşti". Cei doi termeni: „lucrurile fireşti" şi „fiinţele trupeşti" sunt, de fapt, sinonime: fenomenele naturale, corporale şi nu de factură spirituală. Cu aceasta ne aflăm, indirect, în faţa unui concept nou, acela de „filosof fizic", cum se va exprima Cantemir mai departe, ceea ce înseamnă filozof al naturii, în înţeles de gânditorul care operează numai cu explicaţii corespunzătoare pentru fenomenele naturale.

[4] Un element în favoarea identificării Maimuţei libiene cu Antim Ivireanul şi anume că acesta era cunoscător nu în „filosofiia fizică", deci nu în filozofia naturii, ci în „filosofiia obiceinică", adică în domeniul moralei. De reţinut şi precizările obiectului fiecăreia dintre cele două domenii atât de deosebite: „pravilele obiceielor" — regulile de conduită, pentru morală, şi „fiinţa lucrurilor" — esenţa fenomenelor, pentru filozofia naturii.

[5] *Privighetoarea: Cacavela (D.C.)* — este vorba de Ieremia Cacavela, grec de origine, „iatrofilosof", adică filozof şi medic, cu studii în Germania, la Frankfurt, fost profesor al lui Dimitrie Cantemir, în acel timp aflat însă în slujba lui Brâncoveanu.

aceasta săvârşi, căci în cuvânt vreodată a să osteni nu ştie. Ce mai cu de-adins lucrul cercând, o aflară că macară că în limbă lată şi la voroavă neîncetată ieste, însă ce şi pentru ce, aşe mult ritoreseşte, nici ea nu poate ştie (ca voroava lungă şi tot aceia, de multe ori poftorită, de ar fi cât de dulce şi de frumoasă, până mai pre urmă să arată greţoasă şi săţioasă)[1].

Iară mai pre urmă cu toţii dzisără că precum Vulpea au fost aflătoarea sfatului, aşe iarăşi ea va fi săvârşitoarea faptului. La carea Vulpea răspunsă:[2] „Firea aşe de înţelepţeşte pre la toţi darurile sale ş-au îndămânat, cât pre unii în cuvânt, iară pre alţii în lucru, pre unii în poruncă, iară pre alţii în ascultare, pre unii în stăpânire, iară pre alţii în supunere vrednici, putincioşi şi suferitori i-au arătat. Aşijderea, unii în gramatică, iară alţii în poetică, unii în loghică, iară alţii în ritorică, unii în cea ithică, iară alţii în cea fizică filosofie mai isteţi, şi unii într-ună, iară alţii într-altă învăţătură şi meşterşug mai vestiţi şi mai fericiţi, după a firii orânduială au ieşit (că ce unul Dumnedzău dăruieşte, şi orânduieşte. toata lumea nici a lua, nici a clăti poate)[3]. De care lucru umilita mea prostime (poate fi din năstavul firii spre aceasta orânduită)

---

[1] Expresiile oarecum injurioase la adresa fostului său profesor dovedesc că se produsese, între timp, o răceală în relaţiile dintre ei. De remarcat ideea că gândirea de formaţie retorică — şi ca atare retorica însăşi ca ştiinţă — este incapabilă să pătrundă în esenţa lucrurilor, nefiind în stare să ofere o cunoaştere aprofundată şi clară.

[2] Partea întâia a cuvântării Vulpii este o pledoarie pentru ideea unui determinism natural al înclinaţiilor, preocupărilor şi profesiilor omeneşti. Prezenţa factorului natural în conceperea acestui determinism constituie o notă pozitivă faţă de teza biblică a predestinaţiei divine. De remarcat expresii ca „firea“ care înzestrează („îndămânează“) „înţelepţeşte“ (adică după o anumită regulă, orânduială) pe oameni cu „darurile“ (înclinaţiile, talentele) sale, „a firii orânduială“ (ordinea naturii), formulări ce anticipează raţiunea naturală a iluminiştilor de mai târziu.

[3] Se observă că această „orânduială a firii“ este de fapt ordinea divină, Cantemir menţinându-se astfel în ontologia sa în cadrul concepţiei deiste.

mai mult în cele cinci glasuri a lui Porfirie[1] şi dzece categorii a lui Aristotel[2] zăbăvindu-să, cu cheia meşterşugului meşterşugurilor (căci loghicăi acest titlu a-i da m-am obiciuit)[3] uşile a deşchide şi lăcăţile a descuia pociu; iar mai înluntrurile cămărilor firii nici a întra şi mai nici a căuta pociu[4] (că împărăţiia firii, precum are domni, senatori, deregători şi orânduitori, aşe are şi plugari, şi morari, şi portari, şi chelari). De care lucru socotesc, precum am şi mai dzis, că nu dialectic, ce filosof la aceasta slujbă trebuieşte, că a dialectecului socoteală ieste numai forma siloghizmului să fie, după canoanele loghicăi, fie-i macară materiia pentru carea siloghizmul face şi necunoscută[5]. De care lucru şi eu mai mult fiinţa socotelii sau a chitelii decât a lucrului pociu cunoaşte."[6]

---

[1] *Cinci glasuri a lui Porfirie: temeiul loghic[i, neamul, chipul, hiri= t`m-plarea (D.C.).*

[2] Cele zece categorii aristotelice: substanţa, cantitatea, calitatea, relaţia, spaţiul (locul în spaţiu), timpul, poziţia, posesia, acţiunea, pasiunea (suferirea).

[3] Expresia „meşterşugul meşterşugurilor" acordată logicii se referă atât la faptul că aceasta era văzută de scriitor numai ca o tehnică, deci un ansamblu de reguli, cât şi la locul de frunte ocupat de această ştiinţă faţă de corespondentele sale din vremea lui Cantemir.

[4] O afirmaţie expresă a lui Cantemir despre limitele logicii în promovarea adevărului: ca ştiinţă formală (care permite deci numai paşii metodologiei în cunoaştere), logica nu oferă o cunoaştere profundă, întrucât nu poate merge până la esenţa lucrurilor („înluntrul cămărilor firii").

[5] O precizare foarte întemeiată a lui Cantemir: logica nu oferă decât condiţia formală a cunoaşterii nu cunoaşterea însăşi, aceasta fiind obiectul filozofiei. Plecând de la Aristotel, care numea dialectică o anumită parte a logicii, Cantemir comite o exagerare voită când limitează întreaga logică la dialectică, adică la arta de a întreba şi a răspunde după anumite reguli; în felul acesta, scriitorul apropie logica mai mult de retorică (şi retorica era o componentă a logicii la Aristotel, legată de politică) decât de filozofie. Această exagerare va uşura scriitorului manevrarea ştiinţei respective în sensul devierii ei în retorică şi poetică.

[6] Încă o precizare despre limitele şi specificul logicii faţă de filozofie: prin logică nu ajungi să cunoşti esenţa fenomenelor, ci doar esenţa gândirii operaţionale („fiinţa socotelii"), limitată atunci la regulile raţionamentului şi ale demonstraţiei deductive.

Şi aşe şi Vulpea, dialectică[1], iară nu filosoafă să află. Vulpea, macară că de ar fi îndrăznit, lucrul acesta singură la cap a-l scoate ar fi putut (însă precum adese a face dialecticii s-au obiciuit, adecă la vreme de strâmtoare cu strofe[2] şi cu sofismate, precum şi oştenii, când cu mâna şi cu sabiia a birui nu pot, cu mihanii şi strataghememate să slujăsc). Însă cu cleştele cărbunele din cuptoriu şi cu mâna altuia şerpele din bortă gândi să scoată (precum şi mai denainte prin limba şi gura Ciacalului cuvintele îşi tunase şi duhurile îşi fulgerasă). Vulpea, dară, într-acesta chip şi socoteala îşi orândui, şi cuvintele îşi informui[3]:

„Inima mea, o, priietinilor, spre cea cât de grea poruncă şi aspră slujbă a monarhiilor noastre pururea gata şi bucuroasă au fost şi ieste, şi încă până la cel mai de pre urmă abur a fi şi silesc, şi nedejduiesc (că cine n-au învăţat nevoia a trage pentru toţi, acela nici fericirea va suferi împreună cu toţi). Însă cine ce are şi cât are, atâta poate da şi arăta. Eu, dară, de săvârşirea lucrului acestuia precum vrednică nu sint şi mă cunosc, şi mă mărturisesc. Iară precum pre cel vrednic să vă arăt, încă nu mă tăgăduiesc, pre carile, de să va tăgădui (căci obiciuiţi sint cei adevăraţi vrednici vredniciile sale de privala ochilor şi lauda gurilor a-şi ascunde) (ce precum focul în piatra mai vârtoasă şi în fierul mai îndesat ascuns fiind, dintr-aceleaşi şi mai tare lovindu-să, scânteiadză, ase

---

[1] *Dialectic: cela ce =tie a s[ ]ntreba dup[canoanele loghic[i (D. C.)* — termenul desemnează pe logicianul limitat la stăpânirea artei de a discuta (logica putând în acest caz uşor devia în sofistică şi retorică).

[2] Strofa este repetiţia în silogistica retorică, în logică însemnând raţionament înşelător, sofism. Iată, aşadar, ce înţelege în mod practic Cantemir prin dialectică: o logică a sofisticării adevărului. Am amintit că retorica este o parte a logicii aristotelice. Cu timpul retorica degenerează, ca suport teoretic al oratoriei, într-un gen literar, de fapt într-o artă a sofisticării adevărului, pe baza unei silogistici proprii, apropiată de sofistică.

[3] În a doua parte a cuvântării, Vulpea, cu o deosebită şiretenie îl recomanda ca filozof pe Lup, foarte prudentul Lupu Bogdan, pentru a-l sili să se descopere, să-şi trădeze adevăratele sentimente şi convingeri.

şi sufletul plin de vrednicie, pre cât mai mult să acopere, pre atâta mai tare să descopere) de vrednic a-l dovedi, vrednică sint, pre carile rugându-l (căci sufletul filosof asupreală nu are, de vreme ce toată asupreala suferind, precum să i să facă asupreală nu simte)[1] şi întrebându-l după a sa filosofie, ce va fi adevărul va grăi."

„Dară cine ieste acela de carile dzici?" întrebând-o, ea răspunsă: „Adevărat, între toate jiganiile nu numai bun şi adevărat filosof, ce încă şi ispitit, iscusit anatomic Lupul ieste. Căci şi în mari, şi în mici, şi bolnave, şi sănătoase jigănii, adese meşterşugul ş-au ispitit, atâta cât în toată lumea macar un dobitoc, pociu dzice, că nu să va afla, al căruia mănuntăi vreodată de [de] iuţi şi ascuţite bricile lui să nu fie fost despicate."[2]

Aşedară, după învăţătura Vulpii, pre Lup de faţă chemară şi de ieste filosof îl întrebară. Iară Lupul răspunsă: „Eu de la cineva filosofiia n-am învăţat; şi ce poate fi întrebarea aceasta?" Ei dzisără: „Vulpea ne spuse precum în tine filosofăsc suflet şi vrednice duhuri să află. De care lucru, socotim că toată hirişiia Strutocamilei a ne arăta şi tot adevărul a ne învăţa, de vii vrea, vii putea". Iară Lupul răspunsă: „Vulpea macar că acmu, sau de sula zavistiii împunsă, sau de vicleşugul şi răutatea firii sale împinsă, şi preste simţirea ei adevărul atinge (că zavistnicul şi vicleanul numai atuncea grăieşte adevărul, când sau zavistiia descoperindu-i-să, spre rău nu sporeşte, sau vicleşugul cu un cuvânt al adevărului acoperind, spre mai mare rău pre altă dată îl opreşte). Iară adevărul ieste acesta (că nici lângă cuibul şoimului porumbul puii să-şi scoaţă, nici orbul celui cu ochi să să facă povaţă, că nici porumbul îi va videa vreodată zburători, nici cel cu ochi îşi va videa paşii drept îmblători). Că într-această dată în lume undeva, ceva sau la cineva adeverinţă şi adevăr nici vădz, nici a-l videa şi a-l mărturisi, fără primejdie a fi, poate (că unde răcneşte

---

[1] De remarcat trăsăturile modelului filozofului stoic.

[2] Vulpea face un portret moral Lupului, din care reiese că ruda Cantemireştilor era un boier hrăpăreţ, amănunt ce concordă cu adevărul istoric.

Leul, nu mai urle Lupul şi unde piuieşte Vulturul, nu mai geamă hulubul. Că nici glasul celuia să aude, nici gemutul cestuia, până mai pre urmă fără lacrămi de singe va putea fi). Şi cu atâta voroava încheindu-mi, pentru această întrebare, voi asculta şi altă dată."[1]

Cu acestea Lupul tăcând, Vulpea, macar că nu în puţin frica Lupului avea, însă zavistiia veche[2] spre răutăţi noaă nepărăsit o împingea. De care lucru cu înţeleapta-şi zavistie socotiia că cu casa ei împreună şi coliba vecinului să să aprindză multu-şi foloseşte. Şi nu doară că socoteala spre lauda Lupului îi era, ce numai doară că mult într-însul vrednicii descoperind, despre cei goli de dânsele, până în cea de apoi vreo ură asupră i-ar aduce (că nărocul aşe vrednicilor pizmuind să vede, că cu cât sint mai suferitori furtunelor, cu atâta mult valurile să le îndesască, şi pre cât lucruri vrednice de laudă ar face şi ar arăta, pre atâta în ura şi urgiia nevrednicilor să cadă. Care lucru fortuna spre mai mare ruşinarea celor nevrednici, precum îl face socotesc, de vreme ce ei pre cât mai mult îi urăsc, pre atâta pre sine să hulesc. Şi vrednicii pre cât mai mult să înăduşesc, pre atâta în bunătăţi să mai întăresc, nu într-alt chip, ce ca cum cu cât mai tare cremenea cu oţălul a-i lovi, cu atâta mai iuţi şi mai luminoasă scântei sloboade). Într-acesta chip, dară, Vulpea spre înalgiosul Lupului cu toată osirdiia nevoindu-să (căci firea ei binele cuiva a nu pofti obiciuită ieste), încă mai aievea şi mai cu obraznică îndrăzneală, tare, strigă în gura mare: „Eu, o, priietinilor, celea ce spre vredniciia Lupului voiu să grăiesc, nici pizma mă împinge (carea în inima mea nu numai căci vreodată nu s-au sălăşluit, ce aşeşi nici un ceas n-au

---

[1] Lupu Bogdan îşi dă seama de intenţia vicleană a lui Ilie Ţifescu şi ca atare se eschivează de la un răspuns clar, motivând că unde rage leul nu mai este loc pentru urletul lupului, mai ales că în asemenea condiţii a spune adevărul nu este „fără primejdie".

[2] Exista deci o „zavistie veche", adică o ură mai demult între Lupu Bogdan şi Ilie Ţifescu, cel de al doilea purtându-i primului ură pentru că, după cum afirmă izvoarele vremii, îl jefuise pe Ţifescu de o moşie.

găzdăluit), nici vicleşugul sau nevoia mă încinge, ce pentru tot folosul cel de obşte silind, dzis-am şi dzic şi nepărăsit voiu dzice că Lupul precum ieste adevărat filosof, aşe şi spre isprăvirea trebii aceştiia harnic ieste, precum dovedele şi argumenturile, pre carile acmuşi-acmuşi înaintea tuturor puindu-le, tot adevărul lucrului vor mărturisi. Ce întâiaşi dată aceasta a şti vi să cade: că eu, ticăloasa, priinţa şi agiutorinţa Corbului, pentru mari şi multe darurile Vulturului, voiu şi poftesc, că de multe ori rămăşiţa fărămuşelor mesii Vulturului copiii din fălcile foamei şi ¡ƒolÍ‡wV a morţii ne-au mântuit[1]. Iară Lupul, pentru căci pre sine singur a să chivernisi şi viaţa din primejdiia foamei a-şi sprijeni ştiind, cu binele altora nici cearcă, nici pofteşte să să îndemânedze. Căci în şcoala lui Dioghenis şi în filosofiia ce-i dzic cânească[2] s-au învăţat, a cărora sentenţie ieste acela lucru de la cineva să ceară pre carile altul nici îl poate da, nici de la sine îl poate lua. Căci odânăoară un împărat mare[3] întrebând pre Dioghenis ce pofteşte să-i dăruiască, i-au răspuns să-i dea ce nu-i poate lua, adecă să să dea într-o parte din lumina soarelui şi să nu-i facă umbră, oprind radzele deasupra urciorului în carile şedea. Ce pentru obiceile filosofilor acestora şi pentru pravilele filosofiii lor, mai mult a dzice părăsindu-ne, la cuvântul nostru să ne întoarcem. Argumenturile, dară, şi dovedele spre a Lupului de înţelept şi de filosof încredinţare îmi sint acestea:

---

[1] Aluzie la pribegia lui Ilie Ţifescu în Ţara Românească de frica lui Constantin Duca, în cea de a doua domnie (1700—1703).

[2] „Filosofiia cânească", adică cinică, numită şi „şcoala lui Dioghenis", apare la cheie descifrată prin expresia: *s[chema filosofia c`neasc[, carii toate lucrurile fire=ti dzicea c[n-au rusine (D.C.).*

Din cinism s-a dezvoltat stoicismul, ceea ce s-ar potrivi cu trăsăturile filozofului stoic puse pe seama „filosofului" lupesc, dar aici şcoala cinică are înţelesul că Lupu Bogdan se conducea după principiul conform căruia totul ţi-e permis dacă rezolvi o nevoie naturală.

[3] Este vorba de Alexandru cel Mare în cunoscuta anecdotă despre întâlnirea sa cu Diogene cinicul la Corint.

PARTEA A DOA

CUPRINS

„Întâiaşi dată, socotiţi, o, fraţilor, şi aminte luaţi cuvintele carile mai denainte înaintea tuturor gloatelor au făcut.[1] Că au nu el în proimiul voroavii sale dzicea, precum inima împăraţilor din mulţimea lucrurilor şi a ştiinţelor, carile în publică-li şi în curte-li să tâmplă, mai ades decât alaltora câtodată prosgnostice fac? şi cum din putregiunea peştelui în maţele Bâtlanului viermii să nasc? Şi Brebul, părţile bărbăteşti pierdzindu-şi, în zavistie cade şi pizmă vecinică nu numai asupra bărbaţilor, ce şi a muierilor ţine. Asupra muierilor, căci el cu dânsa pofta şi tragerea firii a-şi împreuna nu poate, iară asupra bărbatului, căci acesta a face din plineala firii poate (că totdeauna orbul asupra ochilor, şi şchiopul asupra picioarelor, şi surdul asupra audzului, şi hadâmbul asupra întregului obidă are). Aşijdirea, precum nu numai spicul părului şi asămănarea văpselii pre Vidră vreodată Breb să fie fost o dovedeşte? (Căci tâmplarea vine şi să duce fără stricarea supusului[2]?) şi alalte ale lui cuvinte toate, de viţi sta pre amănuntul şi cum să cade să le socotiţi, au nu toate hirişe de adevărat fizic filosof îl arată? (Căci toată filosofiia fizicească asupra trupului firesc şi în ştiinţa lucrurilor fiinţăşti să sprijineşte).[3] Apoi acmu, când îl

---

[1] Amintind pe scurt cele spuse de Lupu Bogdan în cuvântarea sa, Ilie Ţifescu îşi continuă discursul, pentru a dovedi că Lupul, datorită gândirii sale profunde, trebuie socotit un adevărat filozof.

[2] Se repetă principiul de logică aristotelică, după care întâmplarea nu afectează substanţa, substratul lucrurilor („supusul“).

[3] Din nou se defineşte obiectul filozofiei naturii, afirmându-se că ea se întemeiază pe corpurile naturale („trupul firesc“), adică pe substanţele

întrebaţi de ieste filosof, nici voaă v-au <dat> după poftă răspuns, dar nici pre sine despre aceasta de tot s-au ascuns, ce cu un frumos şi iscusit chip nici lauda asupră ş-au priimit (că cel ce cu tot sufletul aievea în faţă îşi lauda pofteşte nici o deosăbire nu are de la cela carile prin gurile tuturor pre drept să huleşte), nici precum eu adevărul şi ce ieste am grăit au tăgaduit.[1] Acestea, dară, Lupul în faţă şi de curând v-au grăit.[2] Dară să vă aduc o istorie a lui, carea mai demult au făcut, carea pre cât ieste de adevărată, pre atâta ieste şi de minunată. Şi precum vrednică ieste a să asculta, mi să pare că cu toţii o viţi lăuda (căci istoricul adevărat — adecă carile istoriia adevărat precum s-au avut istoriseşte — lauda împreună cu făcătoriul împarţeşte, căci cela au ostenit lucrul a săvârşi, iară cesta au nevoit în veci a să pomeni. Şi încă mai mult pre scriitorii decât pre făcătorii minunelor fericiţi şi lăudaţi a numi voiu îndrăzni. Căci după armele şi faptele iroilor, condeiele istoricilor, de nu s-ar fi pre alb clătit, încă de demult şi lauda numelui lor deodată cu oasele ţărna o ar fi acoperit. Şi aşe, aceia au

---

materiale, şi pe cunoaşterea („ştiinţa“) fenomenelor reale, („lucrurile fiinţăşti“), adică pe tot ce este natural, material. Definiţia este aceea a unei orientări sau ramuri materialiste în filozofie.

[1] Aici sunt trăsăturile modelului de conduită pentru un filozof stoic. Scriitorul îmbină în acelaşi prototip pe filozoful fizic, reprezentând concepţia materialistă despre lume, şi pe cel stoic, adică pe înţelept, exprimând conduita.

[2] Personajele potrivnice candidaturii Struţocămilei erau adeptele unor metode logice avansate în promovarea adevărului, pe când cele care susţineau acest personaj la domnie erau legate de procedee tradiţionale şi de metode care sofisticau adevărul. În cadrul modelului de filozof, sub raportul conduitei şi al concepţiei despre lume, filozoful fizic şi înţeleptul sunt întruchipaţi de Lup, adică de un adept al poziţiei cantemirene, prin urmare, de un potrivnic al candidaturii Struţocămilei. Aşadar, şi în această privinţă operează criteriul apartenenţei la o tabără sau alta. Lupul reprezintă pe filozoful fizic, fiind un „iscusit anatomic“, adică expert în cunoaşterea anatomiei victimelor sale, sălbăticiunea aceasta hrănindu-se nu cu idei şi fiinţe spirituale, ci cu corpuri materiale, fizice.

fost a lucrurilor făcători, împreună şi muritori, iară ceştea numelui au fost înoitori şi în veci stăruitori).[1]

Povestea dară într-acesta chip să are:[2] Odânăoară era un om sărac, carile într-o păduriţă, supt o colibiţă era lăcuitoriu. Acesta, mai mult de dzece găini, 2 cucoşi, doi miei şi un dulău, altăceva după sufletul său nu avea. Deci dulăul atâta era de bun păzitoriu şi atâta de tare în giur împregiurul casii străjuitoriu, cât nici frundză de vânt să să clătească şi el asupra sunetului să nu năvrăpască cu putinţă nu era (că mai bunu-i şi mai de nedejde ieste dulăul deşteptat decât străjeriul însomnorat sau cu vinul îngropat). Dulăul aşe pre dinaintea casii pururea să afla, iară găinele în podul colibii să culca, mieii noaptea dinaintea uşii în tindiţă, iară omul ostenit şi obosit, dacă viniia de la lucru, în colibiţă spre odihnă să aşedza. Ce cât au fost despre partea mea, macar că, precum să dzice dzicătoarea, nici o piatră neclătită n-am lăsat. Însă nu numai de vrăjmăşiia dulăului, cât de gardul denafară nu m-am putut lipi, nu numai cât la găini în pod nu m-am putut sui, ce aşeşi nici pre acolea pre aproape de fricos glasul lui nici a mă opri, nici a mă odihni am putut. Şi aşe, ori cu câte meşterşuguri am ispitit şi cu cât mai cu dor dulce carnea găinuşilor am poftit, nicicum poftii şi izbândii inimii nu m-am învrednicit (căci norocul aşe de aspru cu muritorii şuguieşte, cât, de multe ori, celea ce şi cu ochii le-ar înghiţi, nici cu nasul nu-i lasă a le mirosi). Iar o dată mi să tâmplă cu Lupul a mă împreuna, căruia traiul omului şi vrăjmăşiia dulăului a-i povesti mă luaiu şi precum în multe nopţi fără somn şi cu stomahul deşert împreună şi cu mare groază a primejdiii vieţii pregiur colibiţa săracului în deşert în preajma găinuşilor am cutreierat. Cătră acestea, precum şi doi miei are, îi pomeniiu. De carea el audzind, îndată sculân-

---

[1] Este expusă concepţia lui Cantemir despre istorie şi istoriografie.

[2] Povestea care urmează o putem intitula: *Lupul =i dul[ul sau prima povestire a Vulpii despre iscusin\a Lupului.*

du-să, unde ieste coliba cu mieii cum mai curând să mergem tare mă îndemna. Căruia eu îi răspunş, că într-acea parte de loc a merge, până nu va însăra, de frica dulăului primejdiia vieţii îmi prepuiu. Deci trebuie să aibă îngaduinţă, îi dziş, până soarele va scăpăta, şi atuncea la pomenitul loc îl voiu duce. Cu mare pieire spre îngăduinţă a-l pleca putuiu, şi încă şi cetatea mărăciunilor lângă mine aveam (căci lăcomia, de ieste în săturare nesăturată, cu cât în foame mai nesăţioasa va fi), de vreme ce bine îl cunoşteam că dulceaţa a fragedii cărnişoarei mielului în fantazie mai tare foamea lăcomiii şi în stomah lăcomiia foamei mai vârtos clătindu-i, mă temeam, perii miei în lână să nu-i întoarcă şi carnea mea în oină să nu o prefacă. (Căci filosofii obiciuiţi sint cu socoteala, aierul în apă şi apa în aier a întoarce, macară că lucrul socotelii n-ar răspunde[1]). Deci sosind cea mie pentru frica, iară Lupului pentru foamea mult dorita şi aşteptata sară, amândoi împreună purceasăm şi, în preajma locului apropiindu-ne, de departe casa omului cu degetul îi arătaiu. Atuncea Lupul, cu chipuri filosofeşti şi ţărămonii politiceşti înainte-adulmăcând, purceasă. Ce dulăul nici chipurilor cucerite, nici [nici] cuciriturilor linguşite să uită, ce îndată toată pădurea de lătrături şi de brehăituri împlu, aşe cât nu numai codrii să răzsuna, nu numai cât omul din greu somn să scula, ce încă şi pre mieii în scutece înváliţi copilaşi spăimânta şi îi deştepta. Deci omul, de pre aşe tare lătrăturile dulăului precum o jiganie rea la miei să fie vinit pricepu. Carile în grabă afară ieşind şi încă mai tare pre dulău asmuţind şi îmbărbătând, atâta cât căută Lupului a da dos (că de multe ori fuga fortuna biruinţii, şi biruinţa primejdiia fugăi aduce).

[1] O ironie la adresa filozofilor: adesea aceştia concep lumea potrivit ideilor lor şi nu cum este ea în realitate. Ironia înseamnă o luare de poziţie împotriva idealismului (deşi exemplul luat de Cantemir este din gândirea primilor materialişti greci), o notă în plus pentru felul în care scriitorul înţelegea filozofia fizică.

Iar după ce cani fugi Lupul, cât ar fi socotit că de supt adulmăcarea dulăului a fi ieşit, socoti că firea dulăului de la Lup nici shimate filosofeşti, nici cuciriturі politiceşti priimeşte, şi aşe cu puterea şi cu vârtutea înainte a merge şi cu vitejiia lucrul a isprăvi din inimă aleasă (că de multe ori cei împietroşeţi la socoteală cu blândeţea mai tare să simeţesc. Iară apoi vădzind sila şi nevoia, ca varga de căldură, încotro îţi ieste voia să îndoiesc). Aşe Lupul, această socoteală la inimă puind, iarăşi spre dulău să întturnă, ca norocul monomahiii să ispitească. Dulăul, îndată ce venirea Lupului simţi (căci grijlivul pururea treaz şi deşteptat ieste), iarăşi cu buciunele, dobele şi trâmbiţile cele mai denainte încă la gardul cel dinafară în timpinare îi ieşi. Spre carile Lupul, vitejeşte răpizindu-să, el macară cum dos nu dede, ce de războiu vitejeşte şi de luptă bărbăteşte să apucă. Câtăva vreme norocul biruinţii în cumpăna îndoinţii sta, până când Lupul nedejdea îndelungată a fi simţi, şi aşe Lupul, de vârtutea firească părăsindu-să, la puterea meşterşugească alergă (căci de multe ori ce ieste scădzut în fire, meşterşugul cum să cade plineşte), că macar că nu până într-atâta Lupul era biruit, ce să făcea că aşeşi de tot ieste biruit (că adese s-au vădzut mai cu norocire izbândele a vini, când cu supuneri şi cu dosiri asupra nepriietinului să purcede, decât când cu dobe şi cu surle alaiurile şicuind, pentru biruinţă în mare numărul oştilor sale cineva să încrede). Lupul aşe într-acea dată, ca cum de tot biruit ar fi fost, tare înapoi fugiia, şi cu fuga seminţile meşterşugului sămăna, carile a doa noapte viptul copt şi deplin le era a da. Lupul aşe cani trist, pentru lipsa putinţii, iară dulăul de tot vesel pentru părerea biruinţii, cineşi la locul său să înturnară. Iară când făcliia cea de aur în sfeşnicul de diiamant şi lumina cea de obşte în casele şi mesele tuturor să pune[1], Lupul şi altă soţie îşi cercă şi pre altul ca sine află, căruia lucrul şi fapta, carea într-acea noapte s-au lucrat şi nenorocit norocul ce i s-au tâmplat,

[1] O exprimare poetică pentru răsăritul soarelui şi revărsarea zorilor.

pre amănuntul povesti (căci a tot tiranul una şi aceia ieste socoteala, ca ori cu ce mijloc ar putea streinele ale sale a face şi, când tâmplarea nu răspunde poftei, celea ce n-au dobândit i să pare că cu mare nenorocire de la sine le-au pierdut). Aşijderea, vitejiia dulăului adăogând, dzicea că nu ieste dulău ca acela carile de la un lup numai să să biruiască, ce doară numai de la doi izbânda asupră-i să să nedejduiască (că a firii orânduială ieste doi deopotrivă pre unul deopotrivă să biruiască, iară meşterşugul face ca această axiomă de multe ori să nu să adeverească). Aşedară, ei înde ei tocmindu-să şi însoţindu-să, încă din bârlog mieluşeii săracului om împărţiia.

Deci, după ce părintele planetelor[1] şi ochiul lumii radzele supt ipoghei îşi sloboade şi lumina supt pământ îşi ascunde, când ochiul păzitoriului să închide şi a furului ca a şoarecelui să deşchide (că toată fapta grozavă şi ocărâtă precum cu întunerecul să acopere şi să ascunde socoteşte, macar că şi noapte <a> are lumina sa, precum şi pădurile urechi şi hudiţoşi păreţii de piatră şi adâncă peşterea de vârtoapă la videre ascuţiţi ochi au), lupii împreună spre locul ştiut să coborâră. Deci unul cu înceată călcare şi cu furească îmblare, pre pântece furişindu-să, supt gardul dinafară bine aproape să lipi, şi acolea ca mortul să trânti. Acesta aşe alcătuindu-să şi mulcomiş la pământ ascundzindu-să, celalalt cât ce putea ciriteiele scutura şi cu picioarele uscate frundze tropşind, stropşind, le suna, încă şi un feliu de scânciitură ca acela da, cât dulăul deşteptat să să stârnească, iară omului adormit simţirea audzului să nu lovască. Ce nu multă a frundzelor sunare şi a pădurii răzsunare la ascuţită şi deşteptată simţirea dulăului pururea străjuitoriu trebuia, şi nici scâncitura Lupul a poftori apucă, când dulăul, îndată şi tot deodată denaintea uşii sculându-să, asupra Lupului, ce viniia, sări (îndrăznirea luând din sara trecută) (căci puţini sint carii tâmplarile în vremi schimbă-

[1] P[rintele planetelor: Soarele. (D.C.).

toare a fi ştiu, însă prea puţini să află carii cu norocul de ieri astădzi să nu să îndârjască). (Căci mai cu credinţă ieste cuiva trupul fără vas ocheanului a-şi crede decât norocul norocul până în al doilea ceas adeverit şi nemutat a-şi ţinea). Lupul, dară, nicicum vinirea şi apropiierea dulăului neaşteptând, făcându-să că grijea de ieri şi primejdiia trecută l-au înţelepţit (că într-adevăr, cât despre partea mea ieste, în mare îndoinţă mă aflu, oare învăţăturile la şcoală învăţate, au ispitile în mâni luate şi primejdiile în cap purtate pre cineva mai păzit şi mai socotit a face să poată), îndatăşi fugăi să dede şi încă cu frumos meşterşug picioarele prin rugi îşi încurca şi câteodată şi preste cap îşi da. Dulăul atuncea încă mai mare îndrăzneală, precum pre tâlhariul la mână va băga şi în groapa morţii de viu îl va astruca, luând (că pre cât pieptul nepriietinului siială, pre atâta dosul lui îndrăzneală aduce), fără de nici o pază, vârtos şi de aproape îl întiriia, atât cât şi peste prilazul gardului după dânsul sărind, cu mare nedejde de biruinţă îl goniia. Lupul dară, cel ce fugiia, socotind că acmu dulăul de tovarăşul său cel supus va fi trecut, îndată înapoi să învârtiji şi faţă la faţă nepriietinului dede. Iară lupul cel supt gard ascuns, simţind că acmu dulăul preste gard au sărit, de năprasnă, denapoia lui a-l goni să luă. Dulăul, săracul, de nepriietinul din dos nicicum ştire având, cu Lupul din faţă vrăjmăşeşte să lupta. Dară în vreme ce cu cel din faţă tare să apucă, atuncea şi celalalt în spate i să încărcă (pentr-aceia dzic unii că cei cu socoteală denainte au ochi privitori, iară din dos socotitori, şi lucrurile înainte mărgătoare trebuie oglindă să fie celor denapoi următoare). Deci Lupul, într-acesta chip pre dulău la mijloc luând, şi fuga înapoi îi astupară şi vârtutea în clipală, ca cu un brici părul, fără de nici o milă îi curmară şi bucăţi, bucăţele tirăneşte (sau mai adevărat să grăiesc), cu tirăniia sa slujiia lupeşte, îl spinticară şi ciolanele în toate părţile îi împrăştiiară. Mântuindu-să furii de străjeriu, ce pot lucra a povesti nu trebuie, căci fietecine aceasta poate pricepe. Căci omul, ticălosul, întâi lătratul dulăului audzind, apoi

îndată şi lină tăcerea urmând, socoti că de au şi fost vreo jiganie rea, dulăul au gonit-o, şi aşe iarăşi somnului s-au lăsat şi odihnii cu totul s-au dat. Atuncea, lupii fără de nici o grijă, foarte pre lesne preste gard sărind şi în ocolul cel mai dinluntru intrând, fietecarele mielul său luă şi, veseli de a nepriietinului biruire, dar încă mai veseli de a foamei potolire, cineşi la ale sale să dusă“.

Cu toţii, această poveste de la Vulpe audzind, dzisără: „Adevărat, dară, o, priietină Vulpe, că cu mare filosofie Lupul viaţa sa îşi chiverniseşte şi cu multă înţelepciune hrana îşi agoniseşte“[1].

Iară Vulpea iarăşi apucă a mai dzice: „Ce de aceasta vă minunaţi, o, iubiţilor miei fraţi? Căci eu şi altă înţelepciune în capul Lupului am vădzut, pre carea, dacă o voi povesti, precum pre aceasta cu multul covârşeşte, singuri o viţi mărturisi. Şi macară că istoriia în chip de basnă s-ar părea şi de abiia să o poată cineva crede până cu ochii nu o ar videa, însă atâta cinstea coadii mele nebetejită cereştii să o păzască, precum că ce cu ochii am privit, aceia cu gura vă povestesc.[2]

Odânăoară era un boier carile avea câtăva herghelie de iepe. Avea la iepe şi un hergheligiu, carile pre cât era de bun păzitoriu, pre atâta era la vin tare băutoriu. În iepe era şi un armăsariu prea frumos, carile cu cât era la chip de iscusit, încă mai mult era cu vitejeşti duhuri împodobit. Căci atâta de tare nu numai al său, ce şi a celorlalţi armăsari cârduri păziia, cât hergheligiul din toate vredniciile numai cu beţiia îl întrecea (că mai vrednic să poate

---

[1] Ca adept al filozofiei fizice, Lupul este în acelaşi timp un înţelept în sensul de om practic, deoarece el se comportă ca un excelent strateg şi bun chivernisitor al vieţii. Înţelepciunea este deci, pentru Cantemir, o filozofie practică, o sumă de cunoştinţe practice necesare vieţii cotidiene.

[2] Noua povestire poate fi intitulată: *Lupul =i arm[sarul sau a doua povestire a Vulpii despre iscusin\a Lupului*. Ambele povestiri sunt teme pastorale, fie, la origine, producţii folclorice, fie creaţii cantemirene în stil popular. Cert este că ele alcătuiesc două excrescenţe literare aproape de sine stătătoare pe trupul propriu-zis al romanului, aşa cum se vor mai întâlni şi altele mai departe.

numi un dobitoc carile slujbele firii sale păzeşte decât un om carile cele pre mână-i credzute cum să cade nu le otcârmuieşte). De care lucru jiganiia rea nicicum în herghelie să năvrăpască, au macară să să lipască nu putea. Căci armăsariul, coada pre spinare ridicându-şi şi urechile înainte buărându-şi şi tare nechedzind şi rânchedzind, toată herghelia nepărăsit ocoliia, şi pre Lup, cum îl videa, îndată, fără nici o frică, asupră-i să răpedziia şi de multe ori mai până la moarte cu picioarele îl stropşiia. Aceasta hergheligiul, de câteva ori la armăsariu vădzind şi toată nedejdea în bună paza armăsariului lăsând, pre dobitoc cât pre sine a fi socoti şi pre sine mai rău decât dobitocul a să face priimi. Şi aşe, fără nice o grijă, mai de multe ori, de drojdiile vinului ameţit, de pre cal să răsturna decât de strajea nopţii obosit spre dormire şi odihnă să culca. Deci armăsariul şi hergheligiul într-acesta chip să avea.

Acmu să vedeţi şi Lupul ce face. Întâiaşi dată cunoştea când hergheligiul de bat răsturnat şi când treaz de somn culcat era. Căci avea Lupul un loc înalt în vârvul unui deal însămnat, de unde în toate dzilele oglindiia încotro hergheliia îmblă şi dincotro hergheligiul bat sau treaz vine. Că oricând hergheligiul bat să culca, niciodată gâlceava în herghelie a lipsi nu să tâmpla şi nicicum armăsariul de vrăjmaş războiul Lupului nu scăpa. Care lucru, hergheligiul cunoscându-l, de multe ori, într-adins, treaz fiind, ca batul de pre cal cu capul în gios să răsturna şi ca doară Lupul după obiceiu la armăsariu ar alerga, câte cinci şi şese ceasuri de la pământ nu să râdica, ce în zădar. Iară amintrilea, bat fiind, oricând să deştepta, de pe foräitul iepelor, spaima mândzilor şi sudorile carile de pre armăsariu ca şirlaiele curea, precum iarăşi bătaie şi războiu cu Lupul să fie avut cunoştea. Deci o dată aşeşi de tot în mormântul drojdiilor îngropat şi în savoanele vinului tare înfăşurat şi legat fiind, Lupul îndată la herghelie şi la armăsariului monomahie sosi.

Lupul, dară, de departe prin iarbă şipurindu-să şi pre pântece târâindu-să, ca doară armăsariul nu l-ar simţi, spre herghelie să

trăgea. Ce în deşert, căci armăsariul (precum ochiul pazii totdeauna deşchis avea) cât de cii şi apropiierea Lupului simţi şi fără nici o zăbavă asupră i să răpedzi. Că acmu aşe cu Lupul să deprinsese, cât nicicum în samă îl băga (că deprinderea din toate dzile nu numai pre oameni la minte îi coace, ce şi pre dobitoace mai omenite şi mai cunoscătoare le întoarce). Lupul în războiu pre cât putea de copitele armăsariului tare să păziia, dară şi cu meşterşug, ca doară de bot l-ar putea apuca în toate chipurile să siliia, carea până mai pre urmă o şi făcu (că nemică în lume aşe de cu greu între muritori să află căruia nepărăsita nevoinţă mijlocul şi modul lesnirii vreodată să nu-i nemerească). Că armăsariul, oarecum mai mult decât pravilele vitejiii poftesc, asupra Lupului cu picioarele denainte, ca să-l stropşască şi cu copitele osul capului în crieri să-i prăbuşască. Lupul cu iute fereală lovitura în deşert îi scoasă, şi vrăjmaş colţii prin nări pătrundzind, dinte cu dinte îşi împreună şi falcă cu falcă îşi încleştă (că precum la viteji îndrăzneala cu socoteală vrednicie, aşe, fără socoteală fiind, nebunie ieste şi să numeşte). Iară armăsariului inimii viteze durere pintini dându-i (că durerea în graba mare vârtute duhurilor şi deznedejduirea mare vitejie inimilor aduce), aşe ca cum preste simţirea sa ar fi fost (că în tâmplările de năprasnă întâi purced fapturile, de cie urmadză simţirile şi gândurile), aşe de cu mare siială capul în sus ş-au ridicat, cât pre Lup mai sus decât sine l-au aruncat, apoi aşe de sus, atâta de tare în pământ l-au buşit, cât ca o căldare crăpată, de foame deşert coşul Lupului cu sunet au zvânănăit. Lupul întâi vădzind, dară acmu şi pricepând a armăsariului mai nebiruită virtute, socoti că de-l va mai ridica o dată aşe şi de-l va mai trânti şi de a doa oară într-acesta chip, nici picioarele îl vor mai ţinea, nice vreun os sănătos şi nezdrobit îi va rămânea (căci ispita o dată făcută a înţelepţilor, iară de multe ori poftorită a nebunilor dascăl ieste) (că cine cu sorbirea dintâi preste ştiinţă să arde, în lingura de pre urmă de da ori şi de trii ori a sufla i să cade). Şi ase, Lupul de botul armăsariului lăsându-să,

puţinteluş într-o parte să dede. Herghelegiul de aceasta nicicum macară simţire luând, căci cu mlădiţele viţei şi cu cârceiele mlădiţelor tare era cezluit (că de multe ori ce nu biruieşte omul, biruieşte pomul, şi împăraţi, carii toată lumea în robia sa au adus, pre aceiaşi, amintrilea nebiruiţi fiind, vinul în robiia sa i-au răpit şi beţiia cu mâna muierii i-au biruit. Şi pre cât era întâi lăudaţi, pre atâta mai pre urmă s-au ocărât). Aşe, Lupul, după aspru războiul acesta oarecum în sinul întristării capul slobodzindu-şi, spre chipurile meşterşugurilor chiteala îşi aruncă şi, singur cu sine vorovindu-să, într-acesta chip să socoti, dzicind: „Eu, acmu de atâtea dzile flămând şi de-atâtea nopţi de priveghere obosit fiind, oarecum vârtutea mi-au scădzut. Aşijderea, în maţă de atâta vreme cevaşi macară nepuind şi stomahul după a sa fire fără hrană a fi neputând, în locul hranii singur singele său a amistui s-au nevoit, de unde aieve urmadză că şi duhurile să-mi fie lipsit şi mare iuşurime trupului de vitionime să-mi fie vinit. (Căci foamea în toate dzile muritori a fi ne învaţă şi ieste o boală carea nedespărţit tovarăş tuturor părţilor trupului şi pururea să află de faţă). Ce de-aşi fi fost (dzicea Lupul) în statul puterii mele, armăsariul aşe tare nu m-ar fi purtat şi de n-aşi fi fost de vitioan aşe de iuşor, atâta de sus nu m-ar fi ridicat (acmu, dară, ce lipseşte în fire pre cât poate meşterşugul să plinească trebuie)." Şi aşe Lupul socotindu-să, la un mal să dusă şi cu toată pofta ţărna, ca cum carne de cârlănaş ar fi, înghiţiia, şi cu atâta lut să îndupăcă, cât ca cum ar fi un sac, peste tot tare şi de greu să îndesă (că din fire Lupul, ca şi lacomul, acesta dar are, ca când mult să mănânce pofteşte, întâi maţele, apoi stomahul îşi plineşte. Căci carnea nemistuită la maţă a o trimete poate şi apoi, oricând îi ieste voia, o boreşte şi afară o scoate). Aşedară Lupul, dacă cu atâta de multă ţărnă tot coşul îşi împlu, decât armăsariul mai mai greu să făcu. Şi de ciia, de abiia clătindu-să, iarăşi cătră herghelie asupra armăsariului purceasă (că sufletul nepriietin, într-altă nu, fără numai în biruinţă să odihneşte). Armăsariul, după deprinsul obiceiu, îndată înainte-i

ieşi. Lupul acmu, de ţărnă îngreuiat, precum sprintină fereală a face cu greu îi va fi, şi de copitele armăsariului aşe pre lesne ca mai denainte cu anevoie să va feri socoti, de care lucru meşterşug ca acesta scorni (căci toată simceaoa minţii ieste la nevoie lesnirea a nemeri şi la lesnire de nevoia fără veste tare a să păzi). Dacă pre cât mai aproape putu, lângă stavă să apropie, pre coaste într-o parte să culcă, picioarele ţapene înainte îşi lăsă, gura îşi căscă, dinţii îşi rânji, limba afară îşi spândzură, ochii cu albuşurile în sus îşi întoarsă şi oarecum uscaţi şi paiejiniţi îi arătă, muştele în gură îi întra, viespiile de ochi şi de melciuri îl pişca, iară el cu mare răbdare acestea toate, ca cum ar fi mort, le răbda. (Că mulţi, vădzind că viaţa le aduce primejdie de moarte, morţilor asămănându-să, şi din moarte au scăpat, şi pre alţii cu piciorul pre cerbice au călcat). Armăsariul, vădzind că Lupul nu ca dintâi vrăjmaş năvăleşte, ce ca stârvul mort pământului să lipeşte, întâi de departe pre nări forăia, apoi mai cu îndrăzneală de Lup să apropiia. De ciia (după cum a tuturor dobitoacelor obiceiul ieste, când vreun stârv mort află, a-l amirosi), dincoace şi dincolea a-l adulmăca începu. Lupul, cu moartea minciunoasă, hirişă şi adevărată prostului armăsariu moarte acmu-acmu gătiia şi cum îl va apuca şi cum îl va birui şi cum va sări, numai din gând să chibzuia.

Deci armăsariul, precum am dzis, din toate părţile amirosindu-l, şi despre partea botului vini. Atuncea Lupul, după greuimea ce avea, cu cât mai mult putu să sprintini şi de năprasnă pre săracul armăsariu de nări apucă. Carile, şi de spaimă, şi de durere, macar că peste puterea sa să sii şi cu picioarele în toate părţile azvârli, dară cu aceasta puţin lucru şi aşeşi cevaşi macară nu spori. Căci îndesată greuimea lutului în maţele Lupului iarăşi la pământ atârnă şi capul şi genunchele armăsariului. Câtăva vreme Lupul altăceva nu făcea, fără numai, ca o piatră în gios, tot la pământ să trăgea. Armăsariul acmu, icoana morţii în oglinda vieţii sale privind şi din toate părţile deznedejduind, mai mult de groaza

morţii decât de muşcătura Lupului, din toate mădularele să slăbiia. (Că precum apelpisia câteodată inimile îmbărbătează, aşe mai de multe ori toate nedejdile curmă şi toate puterile ca cu paloşul deodată le răteadză). Aşedară, armăsariul, ticălosul, în toată slăbiciunea aflându-să, Lupul, cum mai fără veste şi mai în pripă de nări lăsându-l, de ii îl apucă, şi, îndată bârdăhanul spărgându-i, maţele la pământ îi vărsă.

După ce Lupul cu acesta meşterşug pe armăsariu îl întoarsă în ţinţariu şi pe poarta întunerecului îl bagă (că moartea dobitocului altă nu ieste, fără numai lipsa luminii vieţii întunerecul nefiinţei aduce), îndată ţărna ce mai denainte nu pentru saţiul, ce pentru greuimea o înghiţisă, a vărsa începu, într-a căriia loc, cu mare veselie, carnea armăsariului pusă.[1]

Ca acestea şi altele mult mai mari şi mai minunate înţelepciuni, o, fraţilor, Lupul în capul său poartă, carile adevărate izvoară de ştiinţă şi senine de multă cunoştinţă sint (că nici nebunul coarne, nici înţeleptul aripi are, de pre carile de înţelept sau de nebun să să cunoască, ce pre amândoi cuvântul şi lucrul veri aşe să fie, veri ase îi arată. Că amintrilea mulţi înţelepciunea cuvântului îndestul au, iară de lucrul ei prea lipsiţi sint; şi împotrivă, mulţi de pompa şi frumuseţea cuvântului [cuvântului] sint depărtaţi, iară faptele îi arată precum cu înţelepciune a fi încorunaţi). De care lucru, o, priietinilor, fără nici un prepus să fiţi, că Lupul aceasta a isprăvi va putea, însă numai de va vrea. Numai şi aceasta a socoti vă trebuie, că siiala Lupului fără vreo adevărată pricină să fie nu poate.[2] Că amintrilea (înţelepţii precum de laudele lumii fug, aşe pentru ca lumea de buni să-i laude, înţelepţi a să face s-au nevoit).

---

[1] Rezultă, din cele două povestiri, că Lupu Bogdan era un om curajos şi în acelaşi timp prudent, plin de iscusinţă şi şiretenie.

[2] Ilie Ţifescu ţine să atragă atenţia că prudenţa lui Lupu Bogdan ar avea un motiv serios — teama să nu fie descoperit că ar susţine pe Cantemireşti, cumnaţii săi.

Aşijderea, cel mai supţire al înţelepţilor meşterşug ieste (ca lauda numelui de la dânşii pre cât pot gonind, ea singură pre atâta asupră-le să alerge fac), nu într-alt chip (ce ca cum inima carea în dragostea cuiva ieste lovită, cu cât îndrăgitul să ascunde şi să fereşte, cu atâta dragostea cuprindzându-l îl topeşte). Deci cât despre siiala lui ar fi şi pre cât proasta mea socoteală agiunge, socotesc (că de multe ori ce nu să începe cu cuvântul să sfârşeşte cu băţul)."

Cu acest feliu de învăluiri şi cu aceste sule de bumbac, după ce Vulpea pre Lup împunsă, pătrunsă şi pre cât putu în ura şi zavistiia a multora îl împinsă (căci mulţi era carii nici cuvântul dreptăţii a şti, nici pre Lup a filosofisi a audzi poftiia) (că câtă înăcăjire bolbăitura minciunii în urechea dreaptă, atâta nesuferire săgetătura adevărului în inima necurată aduce) şi în tot chipul cu podoabe îl învăscu şi-l desvăscu, îl îmbrăcă şi-l dezbrăcă, până mai pre urmă nu într-alt chip, ce vădzind că mulţi urechea ascultării despre mulţimea vorovirii ei a întoarce începusă, cuvântul îşi curmă (căci gura desfrânată mai tare aleargă decât piatra din deal răsturnată, pre carea un nebun cu piciorul poate a o prăvăli şi o mie de înţelepţi a opri nu o pot).

După aceste a Vulpii pentru a Lupului filosofie dovede, cu toţii cunoscură că în capul Lupului ieste şi siială, şi socoteală. Deci cei ce poftiia siiala nicicum vrea să-i asculte socoteala, iară cei ce poftiia socoteala mai cu de-adins vrură să ştie ce-i poate fi siiala. Şi aşe, sentenţiia celora ce poftiia socoteala biruind, aleasără ca iarăşi pre Lup de faţă să cheme şi mai cu adevăr pentru a Strutocamilei fire să să înştiinţedze.

Deci, după ce pre Lup în mijlocul theatrului adusără, Corbul (precum şi mai sus s-au dzis) puterea Vulturului şi îndemnarea Cucunozului spre adeverinţa vrednicii<i> Strutocamilei avea, carile, ca şi cuvintele Lupului, după pofta sa să abată şi într-alt chip a grăi pricină a i să da să nu sa poată, cătră Lup într-acesta

chip loghica îndrăpt îl învăţa.[1] Căci nu din hotarul mijlocitoriu purcedea, nu din protase siloghizmul începea, ce din încuierea urmării protasele sofisticeşte în gândul ascuns lăsa şi într-acesta chip epifonema sa în glasul mare striga:[2] „(Cine în lume ieste atâta de înţelept căruia altă înţelepciune să nu-i trebuiască? Cine între muritori ieste atâta de învăţat căruia mai multă partea învăţăturii să nu-i lipsască? Cine în tot theatrul acesta ieste atâta de ascuţit la minte carile vânt să socotească a altora cuvinte? Şi cine ieste acela carile a dzice va îndrăzni că mai mult o mână decât o mie a sprijeni sau a pohârni poate?) De care lucru, o, iubite priietine, pentru ce în mijlocul theatrului te-am chemat a şti ţi să cade. Că iată, vredniciia Strutocamilei toţi o au ales. Iată că alegerea a multora ieste mai adevărată şi mai întărită decât a unuia sau a doi.[3] Iată că Strutocamila de titulul vrednicii<i> şi a stăpânirii vrednică ieste. Iată că mare să află însămnarea numelui ei. Aşe porunceşte Vulturul, aşe va Corbul, aşe îndeamnă şi sfătuieşte Cucunozul.[4]“

---

[1] Logica îndărăt ar însemna logica pe dos, de la coadă la cap, adică prin alcătuirea raţionamentului în ordine inversă, pornindu-se nu de la premise („protase“) şi de la termenul mediu („hotar mijlocitoriu“), cum ar fi fost normal, ci de la concluzie („tragerea urmării“: tragerea concluziei) spre premise. Exponentul unui astfel de mod de a folosi logica este, desigur, Corbul, protectorul Struţocămilei, care întrebuinţează „sofisticeşte“ acest procedeu de promovare a adevărului. Mai este de reţinut precizarea că acesta apela în realitate numai la concluzie, reţinând în minte premisele, după obiceiul sofiştilor.

[2] După metoda oratorilor, Corbul, atent să nu i se poată descoperi artificiul de logică, foloseşte adevărul concluziei cu ajutorul interogaţiei şi repetiţiei retorice („epifonema“ este un procedeu retoric constând în strigarea cu voce tare a unei idei, adesea cu ajutorul interogaţiei, pentru a se obţine adeziunea auditorilor).

[3] Corbul este pus de scriitor să susţină un principiu democratic în politică: câstigă cine are de partea sa cât mai multe voturi. În realitate însă adunarea nu avusese de ales, trebuind să se conformeze hotărârii lui Brâncoveanu.

[4] Cantemir pune pe Brâncoveanu să-şi recunoască în mod cinic voinţa absolută care trebuie dusă la îndeplinire, insinuându-se că atât folosirea

Corbul, dară, a acestora de câteva ori palinodiia cântând şi după firea glasului său de da ori şi de trii ori crăncăind. Lupul partea cea mai multă a vremii tăcerii da [căci tăcerea capul filosofiii ieste, şi încă toată cinstea înţelepciunii mai mult într-însă să prijeneşte, de vreme ce aplos a grăi de la maice şi de la mance ne deprindem; frumos şi mult a vorovi, toate şcoalele, mai prin toate locurile (nu cu puţină pagubă a tot muritoriul!), pre canoane ne învaţă. Iară înţelepţeşte a tăcea şi vremea voroavii puţine şi grele prea la puţini videm, şi învăţătura tăcerii undeva macară în lume a să profesui nu audzim. O, fericita tăcere! că totdeauna cu tăcerea ascultăm şi învăţăm orice ar fi de învăţat şi pururea din fântâna tăcerii cuvântul înţelepciunii au izvorât. Că cine tace mult, mult gândeşte, şi cine mult gândeşte, mai de multe ori ce-i mai cuvios nemereşte. Acela dară ce ce-i mai de folos au nemerit, dzic că, de va grăi, va grăi mai negreşit].

Lupul dară, după multă cu tăcere spre crăncăitul Corbului ascultare, într-acesta chip să cumpăni, ca nici cu de tot nerăspunderea necunoscătoriu, nici cu voroava împotrivă mai mult mâinii aţiţitoriu să să arete, de care lucru într-acesta chip răspunsă (când toate gurile privighitorilor a mai cânta tac, atuncea greierul copaciului a ţiţii începe). „Deci sau căci au tăcut privighitorile, grierul au început, sau căci au început grierul, privighitorile au tăcut, nici aporiia, nici dezlegarea ei ieste aşe vrednică de iscodit. Căci una ştim, şi aceia de la toţi de adevărată priimită axiomă ieste (că toate vremea sa au şi vremea a tuturor dascal şi învăţătoriu ieste), carea precum voroavii vorovitoare, aşe tăcerii tăcătoare, cumpănitoare şi giudecătoare va fi. Iară eu vecinice mulţămiri dau, căci

---

logicii, cât şi a procedeului democratic al adunării nu erau decât o parodie. Aceasta trebuie coroborată cu ameninţarea de mai înainte a lui Mihai Cantacuzino: „guri ca acestea (este vorba de boierii moldoveni care îndrăzniseră, folosind logica, să iniţieze un curent de opinie potrivnică alegerii lui Mihai Racoviţă— n. ed.) nu cu siloghizmuri loghiceşti, ce cu porunci împărăteşti sint să să astupe“.

acmu de lucrul ce nu ştiam oarece m-am înştiinţat (căci fietece a şti mai de folos ieste decât fietece a nu şti)."

Iară între pasiri era o Brehnace bătrână, carea în multe ştiinţe şi meşterşuguri era deprinsă[1] (că mult să îndrepteadză cu învăţătura tinereţile, dară şi ştiinţa mult creşte şi să adaoge cu bătrâneţele). Aceasta a Lupului atâta siială şi la voroavă atâta fereală aminte luând, în sine dzisă: „În Lup nu numai tăcere inimoasă, ce şi oarece simţire adulmăcoasă ieste (şi până într-atâta cruţătoriu cuvintelor ce să arată, nu ieste sămn a minte de socoteală deşartă). De care lucru tăcerea lui cu glogozite voroavele noastre de trecut nu ieste (că voroava glogozită, până mai pre urmă, sau de tot în deşert, sau în gâlceavă iese, iară tăcerea cu răbdare sau în pace, sau în biruire să săvârşeşte)". Şi aşe, către alalte pasiri dzisă: „Puţină răbdare să aveţi să cade, pentru ca într-o parte luându-ne cu Lupul, pentru cel de obşte folos, oarece cuvinte să facem".

Şi aşe, Brehnacea, în singurătate cu Lupul luându-să, cătră dânsul într-acesta chip voroava începu: „Vreare-aş şi aş pofti, iubite priietine, pricina adâncii tale tăceri ce ar putea fi ca să pociu şti (că deşi tăcerea între toţi iubitorii înţelepciunii lăudată ieste, însă la vreme de treabă icoana neştiinţii arată). Aşijderea (macar că cine nu ştie vorovi şi tace, frumos voroveşte, dar încăşi la multă cu îndemnare şi cu poftă întrebare a nu răspunde, sau a celor pizmoşi, sau a celor urâcioşi lucru ieste). Mai vârtos, precum mi să pare, ştiut a-ţi fi socotesc (că doaă lucruri, sabie de îmbe părţile

---

[1] Frumosul portret de învăţat pe care i-l face Cantemir Brehnacei, adică lui Constantin Cantacuzino stolnicul, marele cronicar şi învăţat muntean, bun elenist şi animator al culturii din acea vreme, de altfel nu singurul dintre munteni, se datoreşte, după părerea noastră, faptului că acest conducător din umbră al politicii Ţării Româneşti tempera ambiţiile politice ale lui Brâncoveanu. El se împotriveşte planului domnului de a sprijini candidatura lui Mihai Racoviţă la scaunul Moldovei, poate de aici şi simpatia pe care i-o poartă scriitorul. De reţinut că el era şi unchiul Casandrei Cantacuzino, soţia lui Dimitrie Cantemir, fiica fostului domn Şerban Cantacuzino (1678—1688).

ascuţită şi rană minţii netămăduită ieste cineva la vreme de voroavă cuvântul a-şi opri şi la vreme de tăcere limba desfrânată a-şi slobodzi). De care lucru de ieste în tine vreo ştiinţă sau vreo cunoştinţă, de mine să nu ascundzi te poftesc şi te sfătuiesc. Ca într-acesta chip orice în republica noastră clătit, strămutat şi neaşedzat ar fi, în limanul odihnii, întrulocarea unirii şi în aşedzământul omoniii a aduce să putem. Căci într-alt chip lucrul de va rămânea, de toată a lucrurilor alcătuire şi a sfatului bun şi de obşte învoire, toată nedejdea să rumpe şi să curmă (că nu atâta stricăciune publicăi adunarea nepriietinilor denafară, pre câtă a cetăţenilor dinluntru a inimilor într-un gând neîmpreunare aduce).“[1]

Lupul răspunsă: „Bine stii, cinstite priietine (că degetul arătătoriu cumplită otrava clăteşte a ochiului privitoriu) (şi supt unghea degetului mai vrăjmaş toapsăc decât supt dintele viperii stă). Aşijderea nu ieste pofta aceluia carile cu dreaptă socoteală să slujeşte, ca lumea, cu degetul arătându-l, să dzică: «Iată, acesta aşe au dzis, aşe au făcut». Că macar că într-acea dată oarece spre adaogerea cinstei şi spre slava numelui a să aduce s-ar părea (care lucru mai mult decât altele pre muritori farmăcă), dară cu bună samă şi adese s-au vădzut că aceleaşi guri cântă cântecul îndrăpt, şi ce ieri lăuda, astădzi în hulă iau şi în batgiocură. De care lucru propozitul socotelii au fost ca într-atâta adunare de nevoie adevărul a nu arăta, iară de bunăvoie numai singur eu a-l şti, sau cătră altul iarăşi adevărului iubitoriu a-l obşti (că între doaă chipuri pururea doaă socotele asupra unui lucru au, dară în doaă

---

[1] Constantin Cantacuzino este preocupat de problemele vieţii politice, faţă de care se manifestă ca un spirit înţelept, ponderat şi cu simţul răspunderii, gata oricând să îmbrace o părere personală în haina unei teorii bine demonstrate. El susţine aici principiul soluţionării diferendelor dintre cele două ţări româneşti şi a neînţelegerilor dintre facţiunile boiereşti cu ajutorul discuţiilor amicale şi a tratativelor. Altfel, atrage atenţia stolnicul, duşmanii din afară ai poporului român profită.

monarhii, în carea nenumărate chipuri, voi şi socotele să află, cu cât mai vârtos deosăbite plăceri vor avea? Unde cineva cu sfatul plăcut şi iscusit nu mai mulţi priimitori decât lepădători şi nu mai puţini apărători decât împotrivitori va afla), Şi aşe urmadză ca (din cuvântul adevărat nu mai puţini nepriietini decât priietini cineva singur cu gura sa să-şi agonisască[1]).“

Brehnacea răspunsă: „Adevărat, o, priietine, că coaptă şi deplin ieste socoteala ta (căci nime aşe de fericit în lume să să ţie, a căruia, precum şi lucrul, şi cuvântul tuturor va plăcea să să socotească, că soarele şi ceriul senin călătorilor, ploile sămănătorilor, vara plântătorilor, toamna culegătorilor şi iarna de-a gata mâncătorilor place, pre carile soarele, totdeodată tuturor neputând a le pricini, de la toţi aceşte nu poate a scăpa a nu să vinui); şi macară de lauda gurilor multe înţelepţii ca albinele de fum fug, însă (când pentru făcut folosul de obşte cineva să fericeşte, cuvioasă şi frumoasă ieste lauda) (că cu mintea şi sfatul unuia, a multora viaţă a să păzi şi din viitoarele primejdii a să feri ispita din toate dzilele arătătoare şi mărturisitoare ne ieste). Precum cu bună chivernisala unui navarh, din nesăţioase droburile mării multe suflete la limanul lineştii scapă (căci acela, bun cărmuitoriu a fi să dzice şi ieste carile din lineşte furtunele socoteşte şi din furtună lineştea agoniseşte). A căruia dulce voroavă în liman şi vrednică laudă pre uscat şi cădzută mulţămită de la ficiori pentru părinţi, de la părinţi pentru feciori, prin toate casele şi adunările, nu otravă, mă crede numelui, ce tare antifarmac tuturor hulelor ieste. Pentru aceasta şi într-acesta chip a celor vechi şi fericiţi iroi numere (căci fericirea adevărată cu cât să vecheşte, cu atâta mai mult să fericeşte), carile de atâţea mii de ani şi până acmu, din iscusite condeiele scriitorilor, din tocmite verşurile stihotvorţilor, din împodobite voroavele ritorilor şi din dulce cuvântare a tuturor gloatelor bună pomenirea numelui nici s-au părăsit, nici în

[1] Lupu Bogdan, mereu foarte prudent, se fereşte să spună adevărul, de teamă să nu i se facă din aceasta cap de acuzare mai târziu.

veci să va părăsi. Care lucru vie icoana vrednicelor sale suflete şi deplin pildă următorilor săi ieste[1] (căci toată omeniia şi vredniciia omenească într-aceasta să plineşte, ca pre neputincios să agiute, şi neştiutoriului nu numai cu cuvântul, ce mai vârtos cu fapta pildă aievea să să arete). Acesta lucru singură înţelepciunea firii pre toţi învaţă, cu îndămânările sale pildă ni să arată de faţă, câte părţi are, toate în slujba şi agiutorinţa tuturor le întinde. Soarele tuturor cu acelaşi ochiu caută, nici pre unii încăldzeşte şi despre alţii aceasta tăgăduieşte. Ploile, precum stincele umedzăsc, aşe săminţele dezvălesc, hlujerile răcoresc, copacii înfrundzesc, florile iarba şi toată păşunea şi otava înverdzesc; şi toate în neamul şi chipul său, una spre îndămânarea alţiia neobosit să nevoiesc şi fietecarea periodul plinirii sale a plini să silesc. De care lucru aievea ieste (că fireanul firii a urma să cade), iară amintrilea cine firii să împoncişadză, pre făcătoriul firii în meşterşug necunoscătoriu arată. Nici voiu, priietine, cu numele firii, mulţimea pătimirilor să înţelegi (că toată pătimirea grozavă nepriietină, iară nu priietină ieste firii)."

Cătră aceste a Brehnacii nu proaste cuvinte, Lupul într-acesta chip răspunsă: „Vădz şi bine cunosc, o, priietine, că cu toată nevoinţa te sileşti ca pentru a mea adâncă tăcere să te înştiinţăzi (că sufletul filosof nu numai cum şi ce s-au făcut, ce şi pentru ce aşe s-au făcut cerceteadză)[2] (că toată prostimea lucrurile vădzind,

[1] Stolnicul Cantacuzino caută să convingă cu abilitate pe Lupu Bogdan că dacă este filozofic să ascunzi calităţile pentru a nu provoca laude, este, în schimb, păgubitor dacă refuzi să-ţi arăţi însuşirile când acestea ar fi în folosul oamenilor. Dacă de multe ori cei lăudaţi o dată pot fi mai târziu blamaţi de aceiaşi oameni, adevăraţii eroi se bucură întotdeauna de cinste.

[2] Lupul precizează că filozofii judecă lucrurile sub raportul cauzalităţii aristotelice, nu numai din perspectiva cauzei eficiente („pricina cum") şi a celei materiale („pricina ce"), aşa cum gândeşte toată lumea, ci şi din perspectiva cauzei finale, adică a scopului, subînţeles, a motivaţiei (,,pricina pentru ce aşe").

precum sint le ştiu, iară filosoful din ce şi pentru ce aşe sint cunoaşte)[1]. Deci de vreme ce şi eu (precum mi să pare) urechi bine ascultătoare am aflat şi tu precum gură adevărul grăitoare să fii nemerit adeverit să fii şi precum eu a povesti nu mă voiu lenevi, aşe tu în pomenire a le alcătui nu te obosi (că voroava frumoasă la cei cunoscători de n-ar mai sfârşi, încă mai plăcută ar fi, iară cei necunoscători mai tare dulceaţă în basnele băbeşti, decât în sentenţiile filosofeşti află). Întâiaşi dată, dară, o, priietine, pricina tăcerii mele au fost căci (în ureche de pizmă îmbumbăcată şi de zavistie astupată nici buhnetele căldărăreşti, necum line cuvintele filosofeşti a răzbate pot) (căci mai pre lesne s-ar audzi voroava între ciocanele căldărarilor decât între multe gloate a varvarilor). Iară a doa şi cea mai grea pricină au fost căci nu a tuturor socoteală ieste ca pentru ce nu ştiu să să înştiinţedze (macar că fietecine din fire a şti pofteşte, dar cei mai mulţi, ceva neştiind, precum ceva nu ştie a să dovedi nu priimeşte), ce pentru ca ce le place şi ce poftesc, aceia a şi audzi să nevoiesc. Aşijderea, nu atâta pentru hirişă fiinţa Strutocamilei a să înştiinţa, pre cât cine ceva împotriva lor şi după pofta adevărului va grăi a însămna să silesc. Că acel apofasisticos cuvânt: *El au dzis, ase va, ase porunce=te*, aievea arată că nu ce mai de folos, ce ce mai plăcut le ieste, aceia să şi aleagă. Şi aşe, voroava mea nu de ascuţite, ce de căptuşite urechi ar fi lovit (şi ce mai mare nenorocire a fi poate decât când [când] nici cel ce bine voroveşte nu să înţelege, nici cel ce aude cuvintele de bune şi de rele nu-i alege). De care lucru la cei cu socoteală (mai cu suferire şi mai cu cuvinire ieste în

[1] În timp ce simplii muritori („prostimea“) cunosc lucrurile doar la suprafaţă, filozoful le cercetează sub raportul cauzalităţii, aici fiind date ca mai importante cauza materială, cea care se referă la substanţa lucrurilor („pricina din ce“) şi cauza finală, adică din ce cauză sunt aşa şi nu altfel („pricina pentru ce aşe sint“). Este foarte semnificativă, pentru concepţia filozofică a lui Cantemir, nuanţa cu totul deosebită pe care o are pentru el cauzalitatea aristotelică.

munţi holmuroşi, codri umbroşi, în stânci pietroase, peşteri întunecoase, între păreţi zugrăviţi şi zidiuri cu iederă acoperiţi cuvinte a face decât între oamenii carii cuvântul adevărului a audzi nu le place). Căci între locurile pomenite, cineva glasul de ş-ar slobodzi, în urma glasului văile, codrii, munţii, păreţii, zidiurile aceiaşi dzisă ar poftori, şi de n-ar adaoge, încailea, nici ar scădea ceva voroavii cuvioase. Care lucru la urechile după plăcere a audzi deprinse, împotrivă cade, că de răspund, răspund cu urgie, iară de tac, tac de pizmă şi de mânie. Dară de vreme ce în singurătatea oamenilor şi în tovărăşiia ştiinţelor acii numai amândoi ne aflăm, ori până unde proastă ştiinţa mea s-ar întinde, cu bună nedejde şi fără nici o primejdie a alerga şi orice înodat s-ar părea, a dezlega nu mă voi sii (că de nepriietinul înţelept ieste de lăudat, cu cât mai vârtos şi priietin şi înţeleptul va fi mai de ascultat şi de îmbrăţăşat). Că a Vulpei şicuită către toată publica priinţă, iară asupra mea ca vreo ură să poată aduce, cu mare nevoinţă numele mieu şi a filosofiii mele la mijloc s-au adus[1], carii de la mine cea adevărată şi chiară a Strutocamilii fiinţă hirişie să le arăt înaintea atâtea gloate m-au chemat. Cătră carii în ceva nerăspundzind, pricina tăcerii şi siielii mele mai sus deplin ţi-o am povestit. Iară acmu, pre cât puterile îmi vor agiuta, numele şi firea Strutocamilei cum mai pre scurt şi mai aievea a-ţi dejgheuca mă voi sili (căci nu didascalul, carile în toate dzile în şcoală învaţă, ce cela ce a ucenicilor cu învrednicii şi învăţături împodobeşte viaţă, fericit şi la nume vestit ieste şi a fi să cade[2]).

Unul dintre cei a firii tâlcuitori dzice că a numerelor numire şi cunoştinţă ieste măsura a necunoscutei firi. Iară altul dzice că ieste făcliia şi lumina a fiinţii lucrurilor. Amândoi dară, precum să cade,

[1] Provocarea lui Ilie Ţifescu ca Lupu Bogdan să vorbească în faţa adunării avea rolul de a atrage ura adunării asupra lui.

[2] Conform acestei definiţii, nu este bun profesor cel ce-şi îndeplineşte formal profesiunea la şcoală în fiecare zi, ci cel ce izbuteşte să aibă influenţă morală fericită asupra elevilor.

la rădăcina adevărul au atins şi la vârvul adevăratei cunoştinţe au agiuns (că cine adevărul de la rădăcină cearcă, ştiinţa în vârvul înălţimii află, şi cine adeverinţa de gios întreabă, cunoştiinţa de sus îi răspunde). Bine dară şi după regula adevărului, iarăşi dzic, vrednicii aceia filosofi au grăit, de vreme ce tot numele hiriş scurtă hotărârea lucrului ieste. Deci numele Strutocamilei din doaă numere, din Struţ adecă şi din Cămilă alcătuit ieste.[1] Aşijderea din doaă feliuri, adecă din dobitoc şi din pasire ieste împărţită (însă de ieste în lume pasire ca aceia, carea hiriş numai struţ să să cheme). Deci a acestor doaă dihanii hirişiile împreunând, firea jiganiii, pentru carea întrebare să face, pre lesne a desface şi a cunoaşte vom putea. Aşijderea pre fietecare dihanie, prin cele patru fireşti pricini[2] cercând, fietecarea cât şi ce cu dobitocul acesta împarte, chiar vom putea pricepe. Aşedară Cămila ieste dobitoc în patru picioare, mugitoriu şi din fire spre ridicarea sarcinii orânduită. Deci cât ieste despre partea pricinii făcătoare,[3] aievea ieste că ca şi alalte în pântece să zămisleşte şi în vremea cădzută fireşte să fată. Cât ieste despre partea materiască, ieste ca şi alalte dobitoace: din carne, singe, oase, vine, piiele, păr şi alalte câte

---

[1] După ce pregătise pe interlocutor cu privire la necesitatea cercetării lucrurilor prin cauzalitatea aristotelică, Lupu Bogdan trece la cercetarea numelui Struţocămilei din această perspectivă. El împarte numele acesteia în cele două componente: Struţul şi Cămila, aplicând asupra fiecăreia dintre ele metodologia cauzalităţii. De observat cum Cantemir face apel la diversele modalităţi de cunoaştere în circulaţie în acea vreme.

[2] De reţinut: cele patru cauze aristotelice sunt numite de Cantemir „fireşti“, cu înţelesul că funcţionează în lumea naturală.

[3] Aplicate la lumea materială, naturală, cele patru cauze aristotelice (cauza materială, formală, eficientă şi finală) suferă transformări de adecvare la obiect, ele devenind: cauza materială („pricina materiască“) — totalitatea substanţelor din care este alcătuit un fenomen, cauza formală („pricina formei“) — înfăţişarea exterioară distinctivă a fenomenelor, cauza eficientă („pricina făcătoare“) — modalitatea de producere a fenomenelor, iar cauza finală („pricina săvârşitului“) — o cauză explicativă a existenţei unui fenomen.

la materie să cuprind. Cât ieste despre pricina formei precum din alalte dobitoace cu multul să deosăbeşte, să arată. Întâi, că unele sint cu un ghib numai, iară altele cu doaă, la cap mică, după mamina trupului ce poartă, picioare înalte şi la genunchi botioase, la talpă lată şi fără unghi, la copită îngemănată şi ca gâştele pe dedesupt împeliţată, la coadă scurtă, după lungimea trupului măsurând (căci coada la dobitoc întâi ieste pentru frumseţe, iară a doa, ca pe unde cu capul şi cu picioarele nu agiunge, pentru apărarea de muşte, cu coada să agiungă), la păr [păr]creaţă ca arapul, dară moale ca bumbacul, de la grumadzi până la piept ieste flocoasă şi coama îndrăpt, de la guşă în gios, spre gâtlej purcede, iară peste tot la stat decât alalte mai mare, iară decât filul mai mică ieste. Iară cât ieste despre pricina săvârşitului, aieve ieste (precum şi mai sus am dzis) că firea spre ridicarea sarcinilor grele au orânduit-o.[1] Nici aspru să ţi să pară, o, priietine, acest cuvânt pentru pricina săvârşitului, că macară că aceasta pricină ithicăi mai mult decât fizicăi slujeşte, însă adevărul aşe să adevereşte, nevoia omenească în fire pricina sfârşitului au aflat şi, precum dzic unii, preste chiteala firii (însă meşterşugul fătul nevoii fiind,[2] nevoia întâi ce-i mai pre lesne, apoi ce-i mai cu greu şi mai de folos au aflat), însă nu de tot împotriva firii, nici preste puterile ei a sări poate, nici orânduiala lesnirii a-i muta ispiteşte. Că ce meşter ar fi acela carile grindzi de fier ar râdica şi cu cuie de lemn le-ar întări, sau cine sfeşnic de său şi lumânare de argint ar face? De unde aievea ieste că ce firea spre lesnire împrăştiiat

---

[1] Insinuarea este răutăcioasă: Mihai Racoviţă nu are calităţi pentru domnie, el fiind astfel determinat de la natură, încât nu este bun decât să slujească, adică să îndeplinească sarcini grele şi inferioare.

[2] Lupu Bogdan face o analiză de detaliu a Cămilei din perspectiva cauzei finale, dezvoltând o scurtă teorie privind relaţia dintre nevoie şi meşteşug, sau, cum am spune astăzi, dintre necesitate şi soluţia tehnică. Este vorba de soluţiile „tehnice“ adecvate ale naturii privind lumea animală.

au lăsat, aceia meşterşugul cu adunarea spre săvârşire le-au adunat. De care lucru, la Cămilă de socotit ieste întâi ghibul în spinare râdicat, pentru ca de greuimea sarcinii mijloc pre lesne să nu i să îndoiască. A doa, la dânsa ieste de luat în samă perinuţele între picioarele dinainte şi în pulpile picioarelor denapoi, în carile, când pentru încărcarea la pământ şede, ca cum în nişte pirostii cu trii picioare, într-acele perinuţe să sprijineşte, pentru ca adese culcarea şi ridicarea şi greuimea, carea în spate o îndeasă, pieptul şi pulpile să nu-i julească, nici piielea, rănindu-i în ceva, să o betejască. A triia ieste la dânsa de socotit mărimea trupului şi puţină mâncarea şi încărcarea stomahului şi mare răbdarea carea de sete în vremea căldurii are, pentru ca şi hrana fiindu-i puţină şi răbdarea mare la sete, pre la locurile carile mâncarea de în bişug şi băutura în biv nu să află, mai răbdătoare şi mai trebuitoare să fie (că acela ieste mai trebuitoriu, carile la vreme de nevoie ieste mai răbdătoriu). Acestea dară în Cămilă firea ascundzind, nevoia şi meşterşugul din fire[1] aşe şi spre acesta sfârşit să le fie orânduit sfiteşte. Iară de toate mai pre urmă de socotit la Cămilă rămâne, ca după mărimea trupului, micşorimea sufletului, şi după arătarea trupului, prostimea duhului ce are, că un copil de şepte ani sau şi mai mic şepte cămile sau şi mai multe după sine a trage şi încătro voia îi ieste a le întoarce poate, iară de multe ori, în locul copilului, un măgăraş această slujbă a săvârşi şi câteva cămile după sine a înşira poate, carile cât sint şi cât pot, de s-ar putea cunoaşte, lucrul într-alt chip s-ar tâmpla (că unde a socotelii şi a minţii radze nu lucesc, duhurile puterii puţin procopsesc). Acesta lucru în dobitocul acesta chiar arată că firea nu după mărimea trupului duhurile în cumpăna atocmirii au împărţit, ce la stârvul măminos şi vârtos duh logoş şi fricos au pus (că puterea trupului, cât de

[1] Cantemir afirmă, aşadar, că în natură s-ar manifesta necesitatea, o necesitate imanentă, la care se răspunde prin soluţii de ordin natural, datorită unei inteligenţe sau raţiuni de factură creatoare, ,,meşterşugul din fire“.

vârtoasă, râdică, împinge şi strânge, cât de mai mult ar putea doi sau trii, iară cel puternic la socoteală cu miile pre alţii covârşeşte). Deci într-acesta chip Cămila fiind, toate nevoile şi greutăţile ce trage nu peste voie, ce peste ştiinţă sufere. În care lucru, lauda vrednicii <i> suferelii să agonisască nu poate (căci acela ce simte, iară nu acela ce nu simte, a suferi să dzice, şi cela ce puterea spre izbândă harnică a fi îşi cunoaşte şi nu-şi izbândeşte, iară nu cela ce slăbiciunea nepriietinului neştiind, de frică să contineşte, răbdătoriu să numeşte). Încă mai cu de-adins şi precum adevărul să are, că Cămila, nu căci nu poate, ce, precum am dzis, căci nu ştie că poate, i să pare că de-ar putea vreodată pre cei ce o înăcăjăsc, tot ş-ar izbândi; de care lucru în ştiinţa ei, slăbiciunea duhului puterile trupului neclătind, numai cu pizma şi înăduşala rămâne. Carea macar că în viaţă (precum unora place) dzic că nu o uită, însă iarăşi în viaţă izbânda, pentru pricinele carile am dzis, a-şi răscumpăra nu să învredniceşte. Acestea dară, cani pre scurt, o, iubite priietine, în Cămilă şi în firea ei aşe să socotesc, şi cu tot adevărul aşe şi sint. Deci pentru aceasta mai mult voroava a lungi părăsindu-ne, la Struţ, pasirea să ne întoarcem.

Aşedară, giumătatea dobitocului acestuia în Cămilă aievea arătându-să, acmu cu alt mijloc giumătatea ce rămâne în Struţ, pasirea, să o cercăm şi iarăşi prin cele patru a firii pricini,[1] ce, cum, din ce şi pentru ce ieste, să o aflăm. Deci la acesta lucru întâi ca astrologhii să facem să cade, carii cele adevărate fireşti şi cereşti trupuri mai curat vrând să arete, nişte fiinţe din socoteală şi nişte trupuri şi locuri, carile nici în ceriu, nici în fire să află, pun. După aceasta dară socoteală, a fi să dzicem şi cu mintea să supunem, precum în fire să află o pasire mare, cu pene, pedestră şi nezburătoare, sau un dobitoc cu doaă picioare şi să oaă; hrana,

[1] Şi componenta Struţ, adică pasărea, este analizată prin prisma celor patru cauze: pricina ce (cauza formală), pricina cum (cauza eficientă), pricina din ce (cauza materială), pricina pentru ce (cauza finală).

în loc de grăunţă, iarbă sau carne, să-i fie piatră, foc şi fier; şi aşe, pre ciuda lumii, aceasta prin pricinele fireşti de amănuntul să o ispitim, ca oarece pentru dânsa adevărul şi socoteala ce ne va arăta să oblicim. Pre cât dară ieste din partea materiiască, să vede că nu piatră, lut sau alt metal, ce carne, singe şi alalte lucruri de materie dihaniiască are. Pre cât din pricina făcătoare ieste, întâi în ou să zămisleşte, să oaă, cloceşte şi apoi puii ca alalte pasiri din oaă îşi scoate. Iară cât despre pricina formei, multe şi aspre discolii are, pre carea, binişor de o vom socoti şi în cumpăna socotelii drepte de o vom cumpăni, mai mult spre a firii ei cunoştinţă decât alalte ne va agiuta. Forma, dară, parte îi ieste de pasire, iară parte de dobitoc. De dobitoc, dzic, căci pedestră, nezburătoare şi pre faţa pământului, iar nu în aer îmblătoare. Talpa îi ieste ca de Cămilă, cu copită împreunată, iară nu cu unghi şi cu degete despicată; în spinare, ghib în sus râdicat ca Cămila are, la grumadzi, lungă şi întoarsă, la picioare, înaltă şi la genunchi botioasă ieste; la cap, mică şi la bot, întoarsă, nu plisc de pasire, ce bot de dobitoc poartă; coada în sus întoarsă, creaţă şi tufoasă îi ieste. Rar şi departe păşeşte, princet şi lin paşii îşi clăteşte. Acestea toate din forma cămilii îndatorită a fi, dovadă nu trubuie. Iară din forma pasirii îndămânată a fi, numai penele o arată; în loc de fulgi, tulee, şi în loc de peri, pene ş-au luat. Acestea dară la un loc împreunându-le, pentru a patra pricină, carea ieste a săvârşitului, cum vom putea vom giudeca. Deci, pre cât cu socoteala a agiunge putem, dzicem că firea într-aceasta jiganie un lucru mijlociiu au lucrat. Căci trupul mare asămănând Cămilei, cu mici penele aripilor pasirii în aer a să râdica nu poate. Aşijderea, slab trupul păsăresc sarcina dobitocească şi a pohoarăi greuime a suferi şi a purta nu poate. De unde aievea ieste că nici firea spre acestea au tocmit-o, nici meşterşugul şi nevoia au silit-o. De care lucru, un lucru numai a săvârşi poate (căci firea ceva în zădar şi în deşert nu face), însă, de ieste de credzut cuvântul unora, carii dzic precum jiganiia aceasta în stomahul său fierul amistuind şi

oţelul în maţeşi topind, pre urma ei, cei ce această treabă de grijă au, găinaţul la un loc îl strâng, pre carile meşterii de a doa oară fierbându-l şi în materiia şi forma dintâi întorcându-l, fierul cel vestit, ce-i dzic meschiul vechiu, să fie alegând, din carile odânăoară povestesc precum oaă de fier prea multe să să fie făcut, carile şi până astădzi în cămările împăraţilor rămăşiţă să păzăsc şi să află. Însă aceasta socoteală, macară că pre la mulţi de adevărată să ţine şi să crede (dară mişeliia lumii aceştia atâta cu vremea lucrurile strămută, cât celea ce unii o dată cu mânule le apipăia, cu picioarele le călca şi cu ochii le videa, aceleaşi acmu alţii audzindu-le, în loc de basnă şi de minciună a fi să le ţie). Însă noi a celora ce ispita prin scrisori a oameni de temeiu nu să pomeneşte, nici acmu ispita după cuvinte cineva a afla să învredniceşte, lucrul în prepusul schipticesc lăsăm. Şi aşe, nici spre aceasta sfârşit din fire Struţul orânduit a fi nu să adevereşte. De care lucru, din tăgadă, mărturisirea adevărului aducând, dzicem: jiganiia aceasta dobitoc cu patru picioare nu ieste, pasire zburătoare nu ieste, Cămilă nu ieste, Struţ aplos nu ieste, de aier nu ieste, de apă nu ieste. De unde iarăşi dzicem că cea adevărată a ei hotărâre aceasta poate fi: Strutocamila ieste traghelaful firii[1] (căci ieste la filosofi altul, al chitelii), carile dintr-îmbe monarhiile ieste, şi ieste şi nu ieste. Ieste, dzic, căci adevărat între lucrurile firii ciudă ca aceasta să află; nu ieste, dzic, căci nici dintr-un neam a fi socoteala nu adevereşte. De care lucru, o, iubite priietine, însămnarea marelui acestuia nume altă nu sună, fără numai hirişă himera jiganiilor, irmafroditul pasirilor şi traghelaful firii. Deci acmu

---

[1] Traghelaf are sensul de asociere absurdă între ţap (grec. *tragos*) şi elefant (grec. *elafos*); ar însemna deci o fiinţă imposibilă în cadrul firii, un nonsens al naturii. „Traghelaful chitelii“ sau, mai simplu, traghelaf, este un termen creat de Aristotel pentru desemnarea absurdităţii logice. Noţiunea „traghelaful firii“ este sinonimă cu expresiile de mai jos: „hirişă himera jiganiilor“ şi „irmafroditul pasirilor“, toate însemnând o fiinţă himerică din punct de vedere natural.

lucrului, căruia neamul, chipul şi toată vredniciia firea i-au tăgăduit, oare cu ce obrăznicie, sau mai adevărat să dzic, cu ce nebunie cineva din voia slobodă sau din meşterşug spre vreo vrednicie a o râdica ar îndrăzni?[1] (Că mai pre lesne ar fi cineva, gândacii îngiugând, pământul ca cu boii în plug să are, decât vreun bine sau folos a aştepta de la cela carile nici din fire vreun dar, nici din pedeapsă şi din învăţătură vreo vrednicie are). Aceştiia socotele, o, priietine, eu a unora gânduri împotrivă simţind, spre aşe de adâncă tăcere m-am lăsat, şi de nu voiu cumva proroc minciunos ieşi şi un prognostic a face, macară că nu fără siială, voiu îndrăzni. Deodată a Corbului siloghizm să va întări, şi sentenţia Cucunozului să va plini, şi Strutocamilii în cap coarne ca a boilor[2] îi vor razsări, şi în scaunul vredniciii să va sui[3] (ca fortuna când va să trântească, întâi râdică, şi norocul întâi râde, apoi plânge). Numai vremea (carea oglinda ieste a lucrurilor viitoare) va arăta, precum şi siloghizmul ieste sofistic şi sentenţia răzsuflată şi Strutocamila din odihnă în năcaz, din fericire în pricaz şi din ce ieste în ce nu ieste va trece[4] (că guziului orb fericită îi ieste viaţa, când în întunerecul suptpământului îmblă, iară când pre faţa pământului iese, nu mai curând radzele soarelui îl încăldzesc decât unghile blendăului îl sfridelesc)."

[1] Lupu Bogdan precizează că ar fi ilogic să fie acceptată în scaunul domnesc o asemenea fiinţă, ea însăşi un nonsens al naturii; în mod concret el se referă însă la situaţia că nu putea fi ales domn un om ce nu era nici moldovean, nici muntean adevărat.

[2] *Coarne ca a boului: luarea domniii, adaogerea puterii (D.C.).*

[3] Mihai Racoviţă „în scaunul vredniciii să va sui" cu ajutorul lui Brâncoveanu şi al spătarului Mihai Cantacuzino, adică va urca treapta cea înaltă a domniei.

[4] Lupu Bogdan hatmanul prezice că suirea în scaunul domnesc va aduce nenorocire lui Racoviţă însuşi şi Moldovei, ceea ce s-a şi întâmplat, pentru că după doi ani de domnie, Racoviţă a fost mazilit şi închis de turci. Amănuntul ar putea constitui un argument că *Istoria ieroglific[* a fost începută imediat după mazilirea acestuia, adică în februarie 1705, şi terminată spre sfârşitul aceluiaşi an.

Brehnacea, acestea toate de la Lup cu bună urechea ascultând şi cu întreagă socoteală înţelegând, singură din sine, precum cuvintele Lupului adevărate şi pline de înţelepciune să fie, cunoscu. Asijderea, precum, ca un deplin filosof, toată aporia au dezlegat şi cea hirişă hotărâre Strutocamilii au dat. Însă mai denainte sfaturile carile între Corb şi între Cucunos să făcusă ştiind[1], încă mai tare de iute adulmăcarea Lupului să mira (căci sămnul înţelepciunii ieste ca din cele vădzute sau audzite, cele nevădzute şi neaudzite a adulmăca, şi viitoarele din cele trecute a giudeca). De care lucru, siiala şi tăcerea Lupului nu din pizmă sau dintr-a inimii împietroşere, ce din dreaptă a înţelepciunii regulă a fi pricepu (că tăcerea sau la vreme a înţeleptului grăire, multora pildă şi învăţătură, iară a nebunului bolbăitură, şie ură, iară a altora scărăndăvitură ieste). De vreme ce a Corbului inimă bătea ca Strutocamila între pasiri după dânsul, iară între dobitoace locul cel mai de sus să ţie[2]. Aşijderea, ştia că nu numai filosofiia Lupului, ce nici sfatul a toată lumea din mintea ce apucase să-i întoarcă, cu putinţă nu ieste (cu inima în pizmă împietroşată, sau după voia sa a isprăvi neputând, de năcaz să topeşte, sau oricând ar putea răul a face nu să îndoieşte). Acestea Brehnacea, în sine aşe chitindu-le şi socotindu-le, până, mai pre urmă, socoteala într-acesta chip îşi aşădză (orice spre binele şi folosul monarhii ieste, aceasta a arăta şi a grăi să cade). Iară de vor fi urechi ca acelea aşeşi de tot adevărului neascultătoare şi inimi nicicum folosul de obşte priimitoare, păcatul în cap şi ocara în obrazul lor fie!

---

[1] Aluzie la faptul că stolnicul Cantacuzino, ca principal sfetnic al lui Brâncoveanu, cunoştea de mai înainte hotărârea domnului său de a pune în scaunul Moldovei pe Mihai Racoviţă. Din ceea ce urmează mai rezultă însă că Lupu Bogdan, reţinut la Bucureşti, convinsese pe stolnic să nu mai sprijine pe Brâncoveanu şi să determine pe acesta şi pe Mihai Cantacuzino să renunţe la sprijinul acordat lui Racoviţă; dar documentele vremii infirmă această convingere a lui Cantemir.

[2] Brâncoveanu dorea ca Racoviţă, în calitate de domn al Moldovei, să fie al doilea în importanţă după sine.

Aşedară, Brehnacea, de la Lup despărţindu-să, întâi cu Cucunozul să împreună, căruia toată înţelepciunea şi filosofiia Lupului[1] îi povesti şi precum adevărată hotărârea Strutocamilei au dat, împotriva a căriia altă socoteală mai tare şi mai adevărată să să găsască cu putinţă nu ieste[2]. De unde tot lucrul aievea să face că mintea Corbului greşită ieste şi de ce s-au apucat, sau la cap a scoate nu va putea, sau, de va putea, peste puţină vreme şi lucrul să va strica şi, în loc de laudă, asupră-şi ură şi hulă de la mulţi va lua (că o mie de lucruri vrednice de-abiia lauda dobândesc, iară numai unul scârnav în veci nespălată cinstei şi numelui grozavă aduce pată). Carea prea târdziu sau nici odânăoară din gurile năroadelor şi din şoptele gloatelor a o scoate nu va putea (căci din fire muritorilor aceasta ieste dată, ca binele pre lesne, iară răul cu anevoie să uite, şi laudele cuiva pre hârtie, iară hulele pre table de aramă să le scrie). Acestea şi altele ca acestea Brehnacea către Cucunoz vorovi, socotind precum întâi pre dânsa din cea veche şi strâmbă socoteală va putea întoarce, şi de ciia amândoi împreună mărgând şi pre Corb la calea dreptăţii şi la luminarea adeverinţii a duce să nevoiască (căci Brehnacea mai de folos a fi cineva ale sale hotară pe dreptate a păzi decât toată lumea tirăneşte a agonisi socotiia)[3].

Ce în zădar cuvintele şi în dar nevoinţele îşi pierdu, de vreme ce Cucunozul dzicea, precum prin cărţi şi mijloace de credinţă adeverit ieste, că Pardosul, Vulpea, Ursul, Râsul[4] şi alalte ale lor

---

[1] Înţelepciunea şi filozofia apar ca noţiuni sinonime, din moment ce în persoana lui Lupu Bogdan filozofia devine practică, iar înţelepciunea — o conduită raţională şi prudentă în viaţa cotidiană.

[2] Cantemir continuă să creadă că stolnicul ar fi avut o poziţie realistă şi prudenlă în împrejurările anului 1703.

[3] Referire ironică la politica de amestec a lui Brâncoveanu în treburile interne ale Moldovei, dar şi o aluzie la faptul că stolnicul determinase pe domnul Ţării Româneşti să nu accepte propunerea marelui vizir, în 1703, de a primi în acelaşi timp şi domnia Moldovei.

[4] Marele boier Mihalache Ruset, fratele lui Iordachi (Pardosul).

rudenii cuvântul lor a priimi şi sentenţia lor a întări gata sint[1], şi încă de va fi cineva sfatului acestuia împoncişitoriu, prea pre lesne altă cale îi vor arăta, pre carea şi vrând şi nevrând îi va căuta a merge (că unde ieste sila tirănească, nu să cearcă putinţa firească) şi mai cu de-adins pentru Lup şi pentru Ciacal, carii singuri numai poate într-altă socoteală să rămâie. Deci de Ciacal puţină grijă ieste, o jiganie şi de stat şi de sfat puţină şi mică fiind[2], iară pentru Lup, de vom videa că la gând nemutat şi la fire neschimbat rămâne, deodată, precum sfaturile lui priimite ne sint, îi vom arăta. Iară când la vremea alegerii lucrului va fi, altă treabă într-altă parte îi vom afla, până sfatul să va isprăvi şi hirograful de mâna tuturor să va iscăli. Iată după aceia, adeverit sint precum Lupul la bârlogul său cu odihnă a trăi bucuros va fi (că mai fericit ieste cineva cu strâmt traiu la lăcaşul său decât cu toate desfătările în casele streine[3]). Iară amintrilea, precum împotrivă că să clăteşte de-l vom simţi, bună nedejde am că Pardosul cu multe pestriciunile şi picăturile lui va afla ac de cojocul Lupului[4].

---

[1] Mihai Cantacuzino nu se lasă înduplecat de stolnic şi-i mărturiseşte că de fapt se produsese deja o schimbare de atitudine în rândul unora dintre marii boieri moldoveni: Vasile Costache (Ursul), Ilie Ţifescu (Vulpea) şi cei doi fraţi Ruset, Iordache (Pardosul) şi Mihalache (Râsul), împreună cu „rudeniile“ lor. Căci Brâncoveanu îi determinase să părăsească pe Cantemireşti, ai căror susţinători fuseseră până atunci, pentru a fi de acord cu numirea lui Racoviţă ca domn. Cât priveşte Lupu Bogdan hatmanul şi Maxut serdarul (Şacalul), dacă se vor opune noii întorsături a lucrurilor, se vor găsi mijloace de a-i neutraliza.

[2] Maxut serdarul, nefiind mare boier, nu făcea parte din sfatul domnesc.

[3] În aceste noi împrejurări nefavorabile Cantemireştilor, se spera că Lupul Bogdan, susţinătorul lor constant, îşi va da seama de situaţia critică şi va prefera să se retragă la moşie („bârlogul“), renunţând astfel la viaţa politică.

[4] *Pestriciune =i pic[turi: mer=ter=uguri =i vicle=uguri (D.C.)* — intrigi. Spătarul Mihai Cantacuzino previne pe fratele său, stolnicul, că dacă Lupu Bogdan hatmanul nu va înţelege să nu se mai opună, intrigantul Iordache Ruset va găsi ac de cojocul său.

Brehnacea iarăşi dzisă: „Eu, frate, aşi sfătui ca şi tu de această socoteală să te părăseşti, şi amândoi împreună şi pre Corb de la acesta lucru a-l dezbăra să silim (că mai de laudă ieste o inimă tulburată a împăca decât o răspublică a tulbura, că tulburarea a nebunilor, iară împăcarea a înţelepţilor meşterşug ieste). Şi cătră acestea pomeneşte, iubite frate, că Pardosul şi toată seminţiia lui credinţă n-are a căruia nu numai scrisorile şi cuvintele, ce aşeşi nici lucrurile de credzut nu-i sint[1] (că a cui cuvintele nu să stăruiesc, cu anevoie lucrurile i să vor stărui, şi cine necredincios ieste în voroavă, viclean va fi şi în lucruri), şi, precum piielea cu multe picături ieste picată, încă mai cu multe vicleşuguri inima îi ieste vărgată (că inima vicleană întâi din minciuna cuvântului, apoi din vicleşugul lucrului să vădeşte). Carile precum astădzi prieteşugul nou, ase mâine sau poimâine vrăjmăşiia veche, şi precum acmu plecarea capului, aşe, aflând vreme, ridicarea nasului va arăta. Iară acestea a Pardosului de nu vii pomeni, frate, cuvintele mele, precum o dată ţi le-am dzis, din minte să nu-ţi iasă. Că macar că tu la trup mai chipeş şi la stat măi înalt eşti, dară eu şi de vârstă mai bătrân, şi de pedepse mai dosedit şi mai ispitit, şi de căi mai multe şi mai departe, şi de ţări mai streine şi mai late mai asudat şi mai zbuciumat simt, în carile şi mai multe am vădzut, mai multe am audzit şi şi de mai multe m-am înştiinţat (că adevărat, bună ieste ştiinţa audzirii, dară mai adevărată ieste ispita viderii)“[2].

---

[1] Un portret moral al lui Iordache Ruset şi al întregii familii a Cupăreştilor. Stolnicul atrage atenţia fratelui său că n-ar trebui ca Brâncoveanu să-şi întemeieze sprijinul acordat lui Mihai Racoviţă pe ajutorul acestor intriganţi şi nestatornici în amiciţie, deoarece prietenia de astăzi s-ar putea transforma în duşmănie mâine, reactivând astfel o „vrăjmăşie veche“, aluzie la cunoscuta duşmănie a lui Iordache faţă de Cantacuzini.

[2] Pentru a-şi convinge fratele, stolnicul invocă vârsta înaintată pe care o avea, experienţa de viaţă, erudiţia şi călătoriile în diverse ţări. Este interesantă această pledoarie pentru vârstă, adică pentru înţelepciune, erudiţie şi experienţă, privite ca argument în demonstrarea adevărului, pledoarie ce arată mentalitatea vremii şi spiritul renascentist al lui Cantemir.

Cucunozul acestea toate în loc de basnă şi în buiguituri de bătrâneţe le lua (că basna la proşti locul istoriii, mărgăritariul la porci, preţul ordzului, şuierul la cioban, cinstea mudzicăi şi sfatul bun la inima rea tot o socoteală au[1]). Carile cuvintele Brehnacii, cele ca grâul alese şi ca spicul culese, ca pleava suflându-le şi ca paiele preste arie măturându-le, într-acesta chip i le întoarsă: („Bătrâneţele, o, frate, şi multă truda în tinereţe, mai mult de odihna trupului decât cinstea şi agonisita numelui cearcă"[2]). De care lucru, socotesc că nu ce doreşte cinstea, ci ce pofteşte odihna arăţi şi înveţi, şi a mă mira destul nu pociu, cum nicicum în partea monarhiii noastre ţii?[3] Şi cum într-acesta sfat dobitoacele stâbla finicului să apuce cu toţii noi am putea priimi?[4] Şi cum cinstea şi slava Vulturului aceasta ar putea suferi? Au nu ştii (că agonisita numelui mai mult cu îndrăzneala decât cu siiala să dobândeşte?) Au nu pricepi (că scânteia amnariului până a nu să stinge, iasca aprinde, iară stângându-să, a doa şi a triia lovitură pofteşte?) De care lucru, noi acmu vreme de treabă şi după poftă aflând, cum

---

[1] Natură trufaşă şi lipsită de spirit diplomatic, spătarul Mihai Cantacuzino nu ia în seamă apelul la prudenţă făcut de fratele său. Rostul confruntării de păreri dintre cei doi fraţi este de a sublinia firile cu totul diferite ale Cantacuzinilor, precum şi diferenţa de caracter şi de optică în problemele vieţii politice, adică într-un domeniu atât de vital pentru Ţara Românească. După cum se va vedea şi din cele care urmează, stolnicul se impune drept un model al sfetnicului înţelept, în timp ce Mihai Cantacuzino întruchipează pe sfetnicul fanfaron, trufaş, ros de ambiţii şi de visuri politice măreţe, căruia îi lipsesc însă înţelepciunea şi prudenţa, deci tocmai ce i-ar fi trebuit unui domn ca Brâncoveanu.

[2] Mihai Cantacuzino interpretează înţelepciunea stolnicului ca o dovadă a bătrâneţii, insinuând astfel că acesta ar trebui să abandoneze viaţa politică.

[3] Mai mult, continuă spătarul, conduita politică prudentă a fratelui său ar fi potrivnică intereselor Ţării Româneşti.

[4] *St`bla finicului* (ramura de palmier — n. ed.) *a apuca: cinstea numelui a c`=tiga (D.C.)* — preocupat de ideea de demnitate, spătarul consideră că nu trebuie ca partea moldoveană să iasă din această situaţie cu prestigiul mărit, iar muntenii să rămână mai pe jos.

vom putea vremea prelungind, darul norocului în para focului să aruncăm? Că bine ştii (că pre cât ieste de iute la curgere punctul vremii, încă mai iuţi sint mutările lucrurilor în vreme) şi nu trebuia cineva a te învăţa, de vreme ce (precum chipul norocul mii de mii de obrază să fie având şi în mii de mii de feliuri pre muritori în tot ceasul să fie măgulind), adeverit eşti. Au nu de cu vară stăpânii caselor, de iarnă grijindu-să, toată zaharaoa trebitoare în jitniţele şi cămările sale grămădesc?[1] (Că ce dă vremea, nici avuţiia, nici nevoinţa poate cumpăra). Iară câte primejduitoare în vremea viitoare mi-ai pomenit, acestea încă nu tăgăduiesc (că cine vreodată norocul supt lăcată şi norocirea în ladă ş-au încuiat? Sau cine tot cu aceia fortună în viaţă s-au slujit, de carea vreodată să nu să fie năcăjit?). Ce a muritorilor mai mult aceasta le ieste hirişiia (ca în dzua norocului să-şi arete vârvul cornului, iară în dzua nenorocului, de nevoie să sufere şi scoaterea ochiului[2]). De care lucru aşe socotesc, într-această dată, nicicum biruinţa la dobitoace să nu rămâie (macară şi adevărul părtaş şi împreună nevoiaş să le fie). [O, fortuna bună (de ieste în lume vreuna adevărat bună), cum şi tată, şi maică, şi soră, şi frate fortunei rele eşti, carea până într-atâta pre muritori buiguieşti, îmbeţi şi nebuneşti, cât şi spre tabăra adevărului desfrânate oştile nebunelor sale socotele a-şi slobodzi nu să ruşineadză]. Deci acmu, frate, în nemică cevaşi de cuvintele Lupului îmblânzindu-te şi nici o zăbavă la mijloc puind, împreună să ne sculăm şi la împreunarea Corbului să mergem, pre carile şi de lăudăroasă filosofiia Lupului să-l înştiinţăm, şi de ciia lucrul mai cu căldură şi mai cu

---

[1] Politician de tip machiavelic, spătarul Mihai Cantacuzino susţine principiul politic de a specula oportunităţile cu îndrăzneală şi nu cu prudenţă; altfel, mai spune el, norocul te poate părăsi, fără să mai ai certitudinea că altă dată ţi se va mai oferi vreo şansă, oricâte eforturi ai mai depune

[2] Ca atare, îndrăzneala este firească în politică în perioadele norocoase şi tot astfel suferinţa în vreme de restrişte.

nevoinţă să apucăm (că nu mai puţin zăbava prin lenevire stâlpii monarhiii, decât cfartana mădularele trupului scutură[1])".

Brehnacea, macară că cu greu iuşoare cuvintele Cucunozului audziia şi cu greaţă aspre voroavele şi spurcate blăstămurile asupra adevărului suferiia, însă, într-alt chip a face nici având, nici putând, sculându-să cu Cucunozul împreună, la Corb să dusără[2]. Înaintea a căruia, Cucunozul, după ce toate cuvintele Lupu <lu>i de-a fir-a-păr povesti şi încă decât era, cu oxiile, variile minciunilor le mai asupri, cu apostrofurile linguşiturilor ale dobitoacelor lucruri decât era mai micşură şi cu perispomenile mândriii slava şi numele zburătoarelor preste ceriuri râdică şi multe de vânt pline cuvinte răzsuflă, împotriva a toată socoteala dreaptă, gândul şi fapta Corbului pre cât mai mult putu a abate sili (că ce ieste la muritori mai pre lesne decât cuvântul rău a grăi? şi ce ieste mai cu greu la peminteni decât cuvântul adevărului a dzice şi pofta dreptei socotele a face?). Corbul aşijderea, inimă ca aceia având, carea, de ar fi preceput, precum cineva din gândul său să-l abată s-ar nevoi, aceluia cu tot mijlocul puterilor sale împotrivă să i să puie, cu cât mai vârtos şi cuvinte spre plăcere şi îndemnare, după a sa vrere, de la Cucunoz audzind, poţi crede că cu i<ni>ma ar fi săltat şi după sfătuirea plăcută s-ar fi plecat? (Că la inima stâlpită şi împietrită, un cuvânt după plăcere decât 1.000 de talanţi mai plăcut ieste), însă (unde lumina adevărului loveşte, oricât de groşi ar fi păreţii îndrăptniciii, de nu peste tot, dară oarece zarea tot străbate). De care lucru, Corbul, ale Lupului decât soarele mai viderate şi decât lumina mai străluminate şi mai adevărate cuvinte audzind, pre carile în cumpăna socotelii trăgându-le, într-acesta chip cătră Brehnace şi cătră Cucunoz voroavă făcu: „(Fericit

[1] Întârzierea în măsurile politice pe care trebuie să le ia un domn poate fi mai dăunătoare decât o boală grea.

[2] După pasajul confruntării vederilor politice dintre fraţii Cantacuzini, trecem la secvenţa următoare, în care punctele de vedere diferite ale celor doi sfetnici sunt confruntate într-un consiliu intim, cu poziţia lui Brâncoveanu însuşi.

ar fi acela, o, priietinilor şi soţiilor mele, a căruia împotrivnici şi nepriietini fără putinţa lucrurilor, dară de trei ori mai fericit ar fi acela a căruia vrăjmaşi fără agiutorinţa sfaturilor ar fi) şi, de vreme ce în capul împoncişetoriului voii noastre socotele aşe de drepte şi sfaturi aşe de ascuţite să află, altă ceva mai mult nici a dzice, nici a face avem, fără numai cereştii noştri stăpânitori inimile alaltora să împietrească şi urechile minţii să le astupe, ca nici glasul a-i audzi, nici sfatul împotrivă a-i asculta să poată (că mai multă nedejde de biruinţă în lipsa sfatului vrăjmaşului decât în mult numărul, tare mâna şi ascuţită sabiia ostaşului ieste). Iară de vreme ce împotrivnic sfetnic şi împoncişetoriu vrednic ca acesta[1] a avea din noroc ni s-au tâmplat, în ceva cu inima să nu scădeţi vă poftesc (că cu cât lucrurile mai cu anevoie şi mai cu multă nevoinţă să dobândesc, cu atâta mai cu mult să laudă şi mai cu cinste să slăvăsc). Deci eu aceasta am socotit dinceput şi aceasta voi ţinea sau până a trăi sau până lucrul început voi săvârşi, adecă siloghizmul o dată la mijloc pus, să să întărească, şi Strutocamila, spre cinstea epitropiii râdicându-să, de la toţi vrednică să să cunoască[2] (că mai fericit socotesc a fi acela carile într-o sughiţare duhul ş-ar sfârşi decât cela carile ce o dată au giuruit, până la moarte giuruinţa a plini, pre cât va putea, nu să va nevoi). Care lucru, precum l-am început, aşe a-l săvârşi doaă pricini îndemnătoare şi amândoaă, precum socotesc, folositoare sint: Una, că al nostru, iară nu al dobitoacelor sfat întărirea luând, oricum ar fi, titulul înţelepciunii şi numele vrednicii lângă monarhiia noastră va rămânea (că între împăraţi şi monarhi nu mai gios să ţine cinstea sfatului divanului decât biruinţa nepriietinului în mijlo-

---

[1] Brâncoveanu recunoaşte că Lupu Bogdan era un duşman foarte inteligent şi ca atare de temut.

[2] Brâncoveanu ramâne neînduplecat în hotărârea sa de a nu renunţa la mazilirea lui Constantin Duca şi de a susţine urcarea în scaunul Moldovei a lui Mihai Racoviţă.

cul meideanului). Alta, căci despre partea noastră, între dânsele pre Strutocamilă epitrop Leului puind, sau de tot supt puterea noastră le vom lua, sau totdeauna între mădularele trupului monarhiii lor gâlceavă nepărăsită şi tulburare neodihnită şi mai pre urmă războaie şi morţi vor fi şi să vor scorni. Şi aşe, precum bine ştiţi (că moartea unora ieste viaţa altora), noi cu singele lor ne vom îngrăşea, ne vom întări şi puterile ni să vor înnoi[1]. (Că nici odânăoară norocirea şi mărirea unuia fără nenorocirea şi micşurarea altuia a fi nu poate). Însă pentru taina carea acmu în inimile noastre ascunsă stă, nici Lupul, nici altă jiganie ştire să aibă, până când pre cei mai de frunte dintre cele cu patru picioare mai binişor vom ispiti (că lucrurile grele pre cât sunt mai tăinuite, pre atâta ies mai iuşoare, şi sfatul descoperit pre cât ar fi de folos tăinuit, pre atâta iese de stricate în gloate dezvălit). Că pre cei mai aleşi dintre dânşii, după voia şi inima noastră plecându-i, cu cei mai de gios a ne răspunde pre lesne ne va fi."

Din monarhiia dobitoacelor era cinci jigănii, carile la acea adunare şi mai de frunte şi mai de cinste era, adecă: Pardosul, Ursu, Lupul, Vulpea şi Cămila (pentru carea mai pre urmă toată răscoala şi vrajba cea mare între doaă monarhii s-au scornit, căci mutând-o din Cămilă în pasire şi adăogându-i la urechile ciute coarne buorate, numele în Strutocamilă îi mutară). Pre lângă acestea era şi Ciacalul, însă acesta nu într-atâta socoteală să ţinea. Aceste cinci jigănii în locul a toată vâlfa şi în chipul a toată stema a alaltor cu patru picioare era, într-însele toată lauda în chivernisale şi toată nedejdea în nevoi şi primejdii li să sprijeniia (că precum pre stâlpii mai groşi şi mai vârtoşi toată urdzala casii să sprijineşte, aşe în patru sau cinci, sau şi mai mulţi, toată

[1] Brâncoveanu declară că prin numirea lui Racoviţă în Moldova, prestigiul şi puterea Ţării Româneşti se vor întări. Cât priveşte situaţia grea în care urma să ajungă Moldova datorită intenţiilor domnului Ţării Româneşti, este, desigur, o exagerare a lui Cantemir.

otcârmuirea publicăi să odihneşte[1]). Iară pricina a alegerii acestor cinci jigănii au fost că încă de pe vremea gâlcevii cu Vidra şi cu Bâtlanul, între dânşii atâta glogozală şi amestecătură precum să scorneşte vădzind, socotiră[2] (că în gurile multe puţine sfaturi de ispravă sint, şi în voroavele delungate greşală a nu să face peste putinţă ieste) şi, pentru mai cu fără glogozală lucrurile să scuture şi mai pre lesne la un capăt să le scoaţă, dzisără: „Iată, noi din toată monarhiia noastră ne aleasăm, deci trebuie şi din monarhiia voastră, alegeţi pre cine viţi socoti, pentru ca deosăbi de alaltă gloată trebele să ne trăctuim, şi orice mai de folos şi mai cu cuviinţă am afla, în ştiinţa împăraţilor şi tuturor gloatelor să dăm şi spre acel aşedzământ inimile tuturor a pleca să silim[3] (căci voia gloatelor şi a noroadelor proaste ieste ca îmbletul calului neînvăţat şi desfrânat, carile, din netocmită şi preste simţire slobodzita

---

[1] Un rol precumpănitor în conducerea Moldovei îl aveau în acea vreme vreo câţiva mari boieri; Cantemir menţionează pe Iordache Ruset, Vasile Costache, Lupu Bogdan, Ilie Ţifescu şi Mihai Racoviţă (Cămila). Maxut serdarul (Şacalul) nu prea era luat în seamă, el fiind un boier mai mărunt. Aceşti cinci mari boieri se aflau împreună cu alţii, adăpostiţi la curtea lui Brâncoveanu de teama lui Constantin Duca. Începând cu pomenirea lor, scriitorul face o lungă digresiune cu scopul de a demonstra cum s-a ajuns la actualele neînţelegeri care se petreceau în adunarea animalelor şi deci în viaţa politicii de culise de la curtea din Bucureşti. Scriitorul menţionează astfel faptul că aceste neînţelegeri se iscaseră din cauza propunerii ca Struţocămila, protejata şi unealta muntenilor, să devină domnul Moldovei, lucru ce a nemulţumit o bună parte din boierimea moldoveană.

[2] Discordia începuse mai demult — precizează scriitorul — şi anume încă de pe când Chiriţă Dimache (Bâtlanul), capuchehaia Moldovei la Poartă, trădase pe Constantin Duca, pârându-l lui Brâncoveanu pentru uneltirile sale împotriva domnului Ţării Româneşti, după care urmase şi mazilirea.

[3] Pentru a rezolva problema iminentei succesiuni la tronul Moldovei, cei cinci mari boieri, aflaţi la curtea lui Brâncoveanu, devin purtători de cuvânt ai boierimii moldovene refugiate, cerând să se formeze o delegaţie şi din partea boierimii muntene, pentru a se începe astfel tratative în vederea desemnării, de comun acord, a unui nou candidat la domnia Moldovei.

răpegiune, de multe ori în râpi adânci şi de maluri înalte cu capul în gios dă)“.

Aşedară, despre partea zburătoarelor, Corbul, Cucunozul, Brehnacea şi Uleul să aleasără[1], carii cu ceialalţi împreună lucrurile mai pre amănuntul începură a scutura şi unii pre alţii în ce sfat şi în ce socoteală să află ispitiia (că în lucrurile grele, întâi sfetnicii, apoi sfaturile a aşedza trebuie). Ce cât despre partea jigăniilor, era prea pre lesne lucrul a să aşedza s-ar fi putut, de vreme ce jigăniile ale sale numai a sprijeni siliia şi inima totdeauna spre lineşte le stăruia. Iară despre partea pasirilor nu aşe era, căci la dânsele şi cuvintele cu meşterşug, şi lucrurile cu vicleşug era, de vreme ce alta supunea în voroavă şi alta avea în inimă să facă, adecă nu numai cu ale sale cât nu era îndestuliţi, ce aşeşi nici cu a altora de saţiu să sătura[2] (că pofta lăcomiii cu puterea împreunată ca pojarul în iarba uscată ieste).

Deci dintr-acestea pasiri, Brehnacea, precum să videa, sau din sine plecată, sau din a Lupului vârtoase argumenturi şi adevărate socotele întoarsă, şi vrea şi cunoştea ce ieste adevărul, de care lucru de multe ori cu mare îndrăzneală împotriva îndrăptnicii <i> voii Corbului să punea, ce în deşărt[3]. Că, precum şi mai sus s-au pomenit, Corbul, din răutatea o dată în minte pusă, a să căi nu ştiia şi din vicleşugul ce apucase nu să părăsiia (o, cât cu multul mai fericit ieste acela carile în boală fără leac cade decât cela carile în răutate neuitată, desfrânat să sloboade) (că mai bine ar fi cuiva cu 1.000 de rane a să răni decât o dată pacoste şi dosadă

---

[1] Delegaţia munteană a fost formată din Constantin Brâncoveanu (Corbul), domnul Ţării Româneşti, spătarul Mihai Cantacuzino (Cucunozul), stolnicul Constantin Cantacuzino (Brehnacea) şi paharnicul Ştefan Cantacuzino (Uliul), fiul stolnicului.

[2] Dar, după cum insinuează Cantemir, în timp ce delegaţia moldoveană participa cu toată sinceritatea la tratative, partea munteană se purta necinstit şi, fiind avidă de putere, era preocupată de avantaje politice.

[3] Din delegaţia munteană, doar stolnicul Constantin Cantacuzino încerca să tempereze, dar fără folos, ambiţia şi lăcomia lui Brâncoveanu.

de-aproapelui său a pricini). De care lucru, Corbul nu spre cea de obşte folosire, ce spre a sa tare dorită poftire să siliia, şi nu ceva răzsipit între dânşii să alcătuiască, ce numai cu a sa tiranie să să slujească să nevoia.

De unde ispita după gând îi răspunsă, de vreme ce întâiaşi dată pre Săraca Cămila ispitiră, căriia giuruindu-i că pre lângă urechi, coarne şi pre lângă peri, pene îi vor adaoge şi din dobitoc pasire o vor putea face[1]. Aşijderea, numelui Cămilii titulul Struţului alcătuindu-să şi de la pasiri aripi, iară de la dobitoace coarne lipindu-i-să, între dobitoace mai fericită şi între pasiri mai slăvită va fi[2], îndată credzu, proasta, că după giuruinţă, să va plini şi fapta (că la muritori tare să pohârneşte credinţa, unde mai denainte pofta şi voia nepărăsit împinge). Insă urma era să arete că adevărată ieste parimiia veche (că Cămila cercând coarne, ş-au pierdut şi urechile), iară acmu cercând pasire a să face, vremea va să-i arete că şi dobitoc a fi nu va mai putea, şi odânăoară în primejdiia urechilor, iară acmu poate şi în peirea capului să cadză[3] (că cine pre pământ în ceva ce ieste nu s-au îndestulit, credz că acela şi în ceriu macară fericire nu va cunoaşte).

Deci oricum au fost începăturile, şi cum să vor tâmpla săvârşiturile, puţin socotindu-să, Cămila, cu toată inima în partea Cor-

---

[1] Cunoscându-i dorinţele, conducătorii politicii muntene promiseseră Cămilei (lui Mihai Racoviţă) că „pre lângă urechi coarne şi pre lângă peri pene“ îi vor adăuga, adică ii vor da domnia Moldovei, şi, de asemenea, „din dobitoc pasire o vor putea face“, adică o vor asigura de sprijinul Ţării Româneşti.

[2] *De la pasiri aripi, iar de la dobitoace coarne: de la munteni agiutoriu, iar de la moldoveni domnie, bu[r(D.C.)* — o repetare a afirmaţiei că Racoviţă va lua domnia Moldovei cu ajutor muntean.

[3] *Cerc`nd coarne, s-au pierdut urechile: poftind domnie, =-au pierdut mo=iia (D.C.)* şi, de asemenea, *cerc`nd pasire a fi, nici dobitoc nu mai poate fi: vr`nd a fi cu muntenii, au ie=it =i din moldoveni (D.C.)* — sensul acestor expresii ar fi: după cum va dovedi viitorul, Racoviţă, voind să fie domn, îşi va pierde şi domnia şi sprijinul muntenilor. Profeţia lui Cantemir arată că el scria despre aceste evenimente, după ce se terminase deja domnia lui Racoviţă, adică prin 1705.

bului să dede. După aceia, pre Urs ispitind, îl aflară că numai albinele din ştiubeie să nu-l dodeiască şi la bârlogul lui nebântuit să lăcuiască pofteşte, iară amintrilea veri dobitoacele ar zbura, veri pasirile s-ar încorna şi s-ar pedestri, macar cum aminte nu-i ieste (că firea carea în ceva fericirea ş-au socotit, alalte ale lumii toate de batgiocură le are)[1].

Hulpea, jiganie pururea cu doaă inimi şi neispitită, pentru une pricini, carile şi mai denainte arătasă, îndată în partea zburătoarelor să giurui (că inima vicleană mare fericire simte când socoteşte că pentru fapta vicleşugului şi ea să cinsteşte şi la aceiaşi şcoală ucinici şi părtaşi îşi agoniseşte). Însă Hulpea cu tocmală ca aceasta să aşedză, ca nu cumva Lupul, până între vii va fi, de unirea ei cu dânşii să să înştiinţedze, căci Hulpea, precum din fire ieste bună adulmăcătoare, mare grijă de Lup purta, ca nu cumva cu vremea adevărul să biruiască şi vicleşugurile acmu ascunsă vreodată să să dezgolească, şi aşe prieteşugul şi tovărăşiia, carea macar că cu chip zugrăvit şi poleit între dânsa şi între Lup avea, îşi va piierde.[2]

Pre Ciacal aşeşi nici a-l mai ispiti socotiră cu cale a fi, de vreme ce de la dânsul, precum agiutoriul, aşe nici vreo împiedecare nedejduia[3] (că des şi de multe ori la muritori să vede puternicul nebun în fruntea sfaturilor, iară săracul înţelept denafara pragurilor)

---

[1] Urmează consultarea dorinţelor celorlalţi fruntaşi ai boierimii moldovene. Răspunsul lor ne dă posibilitatea de a cunoaşte diferite portrete de caracter. Al doilea consultat, după Cămilă, este Vasile Costache(Ursul). Acesta se arată indiferent, preferând să nu se amestece în complicata situaţie creată, ci să-şi vadă liniştit de viaţă la moşie.

[2] Ilie Ţifescu, până atunci sprijinitor al Cantemireştilor, declară că face jocul politicii muntene, cu condiţia să nu afle Lupu Bogdan, cumnatul fraţilor Cantemir.

[3] Neavând demnitate de divan, datorită tagmei boiereşti inferioare din care provenea, marilor boieri le era indiferentă persoana lui Maxut serdarul, aşa că nu i-au consultat părerea.

(şi, precum bogaţii cu avuţiia socotesc că şi mintea au câştigat, aşe săracii, cu lipsa avuţiii şi piierderea minţii să fie păţit li să pare).

Iară pentru Lup socotiră că nemutat şi neclătit va fi din socoteala sa (că sufletul înţelept într-altă şi pentru altă ceva din socoteala sa a să muta nu ştie, fără numai din rău spre bine şi din greşală spre îndreptare). De care lucru, dzisără nici mai mult să-l ispitească, nici gândurile cătră dânsul să-şi dezvălească, ce numai în faţă, precum toate după pofta şi sfatul lui să vor face, să-i arete, iară după dos cu toată nevoinţa ale sale gânduri la lucru a duce tare să să gătească.[1] Lupul de pre semnele ce videa, precum tovarăşii săi nu cu bune duhuri să poartă bine cunoştea, însă nedejdea într-altă socoteală îşi punea, adecă ca când lucrul la ivală ar vini, Pardosul şi fraţii lui, Râsul şi Hameleonul şi Veveriţa[2], cu gura deşchisă, în glasul mare vor striga şi partea dreaptă vor ţinea. Că tot lucrul, veri să să facă, veri să nu să facă, într-aceasta să prijeniia, adecă ce ar pofti cea mai de frunte parte, aceia şi alaltă gloată să întărească, iară ce le-ar arăta de stricarea şi paguba lor, o dată cu capul să nu priimască. Aşijderea, vădzind că Pardosul acolea de faţă nu să află, precum alofililor să priiască şi omofililor să nu priiască, nicicum cevaş îş prepunea (ce oricât cineva de înţelept şi oricât de bine a lucrurilor socotitoriu ar fi, singur numai cu socoteala sa îmblând, şi în sfaturile sale şi pe altul neîntrebând, în cea mai de pre urmă a nu greşi peste putinţă ieste). De care

---

[1] Pe Lupu Bogdan, rămas neclintit în hotărârea sa, boierimea munteană decide să-l inducă în eroare, dându-i pe faţă dreptate. În realitate ei continuau politica lor de sprijinire a lui Racoviţă.

[2] Remarcând orientarea spre Racoviţă a unei părţi a boierimii moldovene, Lupu spera ca cel puţin fraţii Cupăreşti să rămână credincioşi Cantemirestilor, aşa cum fuseseră şi înainte. Este vorba de cei patru fraţi Ruset: Iordache (Pardosul), Mihalache (Râsul) precum şi Scarlat (Hameleonul) şi Manolache (Veveriţa). Lupu Bogdan n-avea însă de unde să ştie că şi fraţii Ruset se alăturaseră lui Racoviţă, mai ales că Iordache, fratele cel mai mare, lipsea, desigur intenţionat, din adunarea animalelor.

lucru, Lupul, în dreapta socoteală sprijenindu-să, tare să greşi, şi în numele omofiliii bizuindu-să, prost nemeri[1] (căci nu altă dată răzsipa unui nărod s-au făcut, fără numai când ai săi şie, vicleşug ş-au făcut, şi nu altă dată mai mare stricare de la nepriietini au vinit, fără numai când priietinii şi credzuţii au viclenit).

Căci pre Pardos Corbul prin iscoade şi cărţi pre ascuns trimese, şi încă de demult în priinţa lor îl întorsese şi vicleanul cel mai mare a neamului său a fi cu giuruinţele îl făcuse (că sula de aur zidiurile pătrunde şi lăcomiia îşi vinde neamul şi moşiia), de vreme ce tare îi făgăduisă că de să va întoarce într-o inimă şi într-un gând cu dânşii, stârvurile cele mai grase şi cărnurile cele mai seoase cu Corbul, şi cu Vulturul, şi cu alalţi ai lor sfetnici împreună le vor împărţi[2]. Aşijderea, el acmu la bătrâneţe agiuns fiind, din ce să află a-l mai preface macară că peste putinţă ieste (căci nici Corbul negreaţa, nici Pardosul pistriciunea a-şi muta poate), însă pe ficiorul lui, carile încă în vârsta tinereţii să află, precum Coracopardalis[3] să-l poată face bună nedejde au, dzicea. Adecă glasul şi aripile Corbului dându-i, şi cea din moşie a Pardosului pestriciune lăsându-i, cu bună samă Pardos-Corb sau Corb pestriţ să va înformui (că pieptul decât diamantul mai vârtos pofta îl moaie şi inima decât cremenea mai împietroşată lăcomiia o topeşte, şi ce focul nu domoleşte aurul topeşte). Iară Râsului adevărat lucru

---

[1] Lupu Bogdan, spune Cantemir, s-a înşelat însă în privinţa fraţilor Ruset, neavând de unde să ştie de noua lor orientare.

[2] Brâncoveanu, pentru a câştiga de partea lui Racoviţă pe Ruseteşti, care erau „cea mai de frunte parte“ dintre boierii moldoveni, le promisese avantaje însemnate. Cele mai importante profituri materiale („stârvurile cele mai grase şi cărnurile cele mai seoase“) sunt promise lui Iordache Ruset (Pardosul), care, în vremea domniei lui Racoviţă, va avea într-adevăr pe mână principalele venituri ale Moldovei.

[3] *Coracopardalis. Pardos f[cut Corb: Neculai, ficiorul lui Iordachi (D.C.)* — este vorba de Nicolae, fiul lui Iordache Ruset, pe care Brâncoveanu îl va face ginere (Coracos: Corb), dându-i de soţie pe fiica sa Aniţa.

de râs îi giuruiră, adecă din 53 de căpuşi pline de singe (carile odânăoară Râsul adunate avându-le şi pe vremea foameţii pasirile i le-au fost prădat), pre giumătate înapoi să i le întoarcă, însă cu aceasta tocmală ca în tot anul câte cinci căpuşi să-i dea. Aşijderea cătră acestea îi fagaduiră, precum socotitoriu îl vor pune, ca câte căcăredze Cămila dinafară de grajd ar lepăda, el a le cheltui şi pre la gândacii carii din mistuiri ca acestea hrana le ieste, a le împărţi voinic să fie[1] (că lăcomiia de la aur până la gunoiu, şi de la diamant până la steclă să întinde). La jiganiia aceasta, Râsul, de socotit ieste că toată pistriciunea pe supt pântece i să ascunde, adecă la loc ce nu să aşe vede, iară amintrilea pe spinare, tot un păr să arată a avea. Adecă în faţă prost şi drept, dară multe picături de vicleşuguri îi stau peste maţă[2] (că toate carile să văd de pe chip şi de pe floare să giudecă, iară gândul a ascunsului inimii nici chip, nici floare are, de pre carea de bun sau de rău, de frumos sau de grozav să să cunoască, fără numai când icoana în cuvinte sau în lucruri îşi tipăreşte). Iară alalţi fraţi acestora într-acesta chip să aşădzară, că Veveriţii i-au giuruit un sac de nuci şi un hărariu plin de hămeiu cu fag amestecat. Aşijderea coada, carea în vremile ce stăpâniia Vidra îi tăiasă, precum la loc îi vor pune-o

[1] Lui Mihalache Ruset (Râsul) Brâncoveanu îi promite să-i restituie jumătate din cele cincizeci şi trei de pungi cu bani *(c[pu=i pline de s`nge: pungi pline de bani)*, care îi fuseseră prădate de munteni („pasiri“) în timpul domniei lui Gheorghe Duca *(Vremea foametii: domniia Duchii vod[ celui b[tr`n)*, pungile promise urmând să fie plătite câte cinci în fiecare an. Pe deasupra îi mai promite să-l facă „socotitoriu“, adică responsabil peste fondurile rezervate cheltuielilor externe în timpul domniei lui Mihai Racoviţă *(c[c[radza C[milii din afar[de grajd: banii ce ar str`nge Mihai vod[ afara din trebile \[rii)*, o parte din aceşti bani având libertatea să şi-o însuşească, iar din cealaltă urmând să plătească datoriile domnului la creditorii de la Poartă *(g`ndacii: datornicii de la |aringrad)*.

[2] *Pestriciunea R`sului pre supt p`ntece, iar[spinarea tot]ntr-un p[r: acesta la nume om bun, iar[la fapte,]ntr-ascuns, viclean =i r[u (D C.)* — este vorba de portretul moral făcut lui Mihalache Ruset.

dzicea.[1] Căriia darul acesta prea mult şi mare i să păru, de vreme ce nucile şi fagul spre sprijineala vieţii, iară coada spre răscumpărarea cinstei şi a podoabei îi era, mai vârtos că toată fala şi pofala Veveriţii în coada cea lungă ce purta stăruia, carea nu ca alalte jigănii înapoi, ce, de mare mândrie, peste cap ridicată o ţinea (că unde lipsăsc crierii din cap, acolo covârşeşte coada peste cap) şi (cine vredniciia capului nu pricepe, acela lungimea codzii la mare cinste ţine). Pre aceasta, dară, într-acesta chip coada în loc de cap puindu-i, amăgulind-o, o aşădzară. Iară Hameleonului toate feliurile de văpsele şi de flori precum în samă îi vor da şi în toate deplină pozvoleniie să aibă îi giuruiră.[2] Al căruia fire de-a pururea faţa a-şi schimba fiind şi dintr-o văpsală într-alta a să preobrăji mare vrednicie ţiind, socoti că dar aşeşi peste măsura lui i să giurui şi toată împărăţiia într-îmbe monarhiile să fie câştigat i să păru (că plinirea poftei cât de mici peste toate hotarăle a toate monarhiile precum să fie covârşit i să pare).

Cătră aceste mai adaosără pre Guziul Orb[3], carile cu frâmseţea fetii sale, Helgii,[4] în dragostea a multor jiganii întrasă şi a multo-

---

[1] Lui Manolache Ruset (Veveriţa) i se promite un *sac de nuci: voie slobod[, fal[de=art[, adic[titluri,* şi un *h[rariu plin de hameiu, adic[ocna de sare, c[m[r[=iia de ocn[(D.C.)* — deci veniturile ce se scoteau din exploatarea sării. Cămărăşia de ocne era o dregătorie, formulată şi explicată astfel: *Coada, mai denainte t[iat[, s[-i puie: boieria, din carea era mazil, s[-i dea (D.C.)*.

[2] *Florile, v[psele Hameleonului d[ruite: voie slobod[, minciuni, vicle=uguri a face =i a scrie (D.C.)* — cunoscând calităţile neîntrecute de intrigant ale lui Scarlat Ruset, Brâncoveanu îl va folosi din plin, astfel încît acesta va juca un rol oribil în acţiunea întreprinsă de Brâncoveanu împotriva lui Dimitrie Cantemir.

[3] Dediul Codreanu din Galaţi. Aci, Cantemir introduce o povestire scurtă, pe care o vom intitula *Helge =i Stru\oc[mila*. Ea ar putea constitui o povestire independentă, deoarece evenimentul expus — nunta Helgei cu Struţocămila — nu aparţine epocii întâmplărilor descrise în *Istoria ieroglific[*.

[4] *Helge* (adică hermelina) sau *Nev[stuica*, numele ieroglifice ale Anei, fiica neîntrecut de frumoasă a lui Dediul Codreanu.

ra minţi de frumseţea ei să nebunisă[1] (că nu mai mult tăriia vinului în cap decât chipul frumosului în inimă loveşte). Cu carea şi părintele său, Guziul, macar că din fire orb şi slut era, însă fietecarile ce-l timpina cu toată lumina privelii îl îndămâna, şi de-şi feriia mâna de sărutat, la picioare-i cădea şi i să închina (că cine iubeşte din suflet pre cel din cămară mare fericire simpte a-i zdvori afară la scară). Cu acesta chip, cine mâna cea scurtă a Guziului a săruta să învredniciia, precum pre singură Helgea să fie îmbrăţăşind socotiia, şi cine lipicioase şi urduroase melciurile lui a pipăi să norociia precum roa trandafirilor, carii pre obrazul Helgii să deşchidea, să fie scuturând şi iscusită mirosala lor să fie mirosind i să părea (că precum simţirea în lucrurile ce-s de simţit lucreadză, aşe pomenirea în fantazie tipărită şi zugrăvită ale sale pătrundzătoare sloboade radze). De poamă dară ca aceasta, macar că mulţi dinţi să ascuţise şi multe măsele să o muşce să gătise[2], însă, precum să dzice cuvântul (că norocul nu împarte cu obrocul, ce unora varsă, iar altora nici pică), aşijderea (altora arată şi nu dă, iar altora, preste toată ştiinţa şi nedejdea lor nespuind şi neivind, preste măsură le dă). În care chip, şi cu gingaş trupul şi mângâios statul Helgii au lucrat, de vreme ce vârstnicii şi cei din neamul ei nu numai cu mânule întinse, cu braţele deşchise şi cu minţile uluite o aştepta şi o poftiia, ce încă şi cu sufletele topite şi inimile arse cui va cădea acea norocire şi cui să va tâmpla acea fericire, dzua şi noaptea cu gândul mai rău şi mai cumplit decât

---

[1] Cantemir afirmă că Ana înnebunise pe toţi tinerii feciori de boieri prin frumuseţea ei, iar tatăl său intrase în graţia multor familii boiereşti („în dragostea a multor jiganii intrasă“). Mai jos, un portret al urâţeniei fizice a lui Dediul Codreanu, lucru inexact, deoarece, după cum vorbesc izvoarele contemporane, tatăl Anei era un bărbat foarte frumos. De altfel, scriitorul, o natură pătimaşă, prezintă în culori negre pe toţi cei pe care îi urăşte, mai ales pe Brâncoveanu şi pe Racoviţă.

[2] La cheie, o frumoasă exprimare a aspiraţiilor multora de a le fi soţie: *De poama Helgii mul\i din\ii]=i ascu\iia: de nunta ei mul\i nedejduia (D.C.).*

cu trupul să pedepsiia şi să chinuiia (că chinul trupului carnea domoleşte, iară pedeapsa sufletului, oasele topind, inima răneşte), şi acmu-acmu, din dzi în dzi şi din ceas în ceas, fietecarile norocul cu jele chemându-şi, şi de s-ar cumva altuia, iară nu şie, tâmpla, sabii, cuţite şi tot feliul de otrăvi cumplite, de nu celuia ce au luat norocul, şie celuia ce au rămas cu focul gătiia. Toţi ibovnicii şi patimaşii dragostii Helgii într-acesta chip în toate suflările şi răzsuflările lor, ca finicii în focul lor murind şi iarăşi înviind, norocul tot precum au ştiut ş-au giucat giocul[1] (căci toţi cereştii durerile pemintenilor simpt şi să milostivăsc, numai norocul, dacă-şi întoarce faţa, nici a jeli ştie, nici a să milostivi poate), şi precum câteodată frica vulturului pre iepure după broască mărită, aşe voia norocului pre Helge după Cămilă au măritat[2]. O, Doamne şi toţi cereştii[3], lucru ca acesta cum şi în ce chip a-l suferi aţi putut? Unde ieste cumpăna ceriului cu carea trageţi şi aşedzaţi fundul pământului? O, dreptate sfântă, pune-ţi îndreptariul şi vedzi strâmbe şi cârjobe lucrurile norocului, ghibul, gâtul, flocos pieptul, botioase genunchele, cătălige picioarele, dinţoasă fălcile, ciute

[1] Frumuseţea Anei chinuie multe inimi de tineri boieri, a căror suferinţă scriitorul o aseamănă cu pătimirea păsării Phoenix („finicul“), care îşi da periodic foc şi reînvia apoi din propria ei cenuşă.

[2] Ana preferă însă Cămila, adică pe Mihai Racoviţă, pe atunci spătar, căsătoria având loc în realitate mult mai devreme, prin 1698, adică în vremea primei domnii a lui Antioh Cantemir (1695—1700). Racoviţă fusese cumnatul fraţilor Cantemir, prin căsătoria sa cu sora lor Safta, dar aceasta murind, fostului cumnat i se permisese recăsatorirea cu Ana Codreanu.

[3] Urmează un bocet al scriitorului, conceput nu în stil popular, ci în stilul „plângerilor“ de tip bizantin, legate de căderea Constantinopolului sub turci. Adresându-se divinităţii şi soartei, el le reproşează această nepotrivită unire între cele două întruchipări absolute ale urâţeniei (Cămila) şi frumuseţii (Helge). Prin contrastarea celor două extreme ale înfăţişării umane, Cantemir foloseşte cu măiestrie antiteza, pe care o putem consemna ca prezentă pentru prima dată în literatura română originală a epocii medievale. Un alt procedeu literar demn de semnalat este cumularea de epitete, influenţă livrescă, dar şi populară, ele fiind frecvente în bocete şi în descântece.

urechile, puchinoşi ochii, suciţi muşchii, întinse vinele, lăboase copitele Cămilei, cu suleget trupul, cu albă pieliţa, cu negri şi mângâioşi ochii, cu supţiri degeţelele, cu roşioare unghişoarele, cu molceluşe vinişoarele, cu iscusit mijlocelul şi cu rătungior grămăgiorul Helgii, ce potrivire, ce asămănare şi ce alăturare are? O, noroc orb şi surd, o, tiran nemilostiv şi păgân fără lege, o, giudeţ strâmb şi făţarnic, pravilă strâmbă şi fără canoane! Ascultaţi, morţilor şi priviţi, viilor: Cămila cu Helge să împreună, filul şi şoarecele să cunună şi dealul cu valea să iau de mână. Ce ureche au audzit, ce ochiu au vădzut sau ce gură din veci lucru ca acesta au povestit? (Tacă, dară, pripitorile unde cântă ursitorile, că nici neam cu neam, nici chip cu chip, nici feliu cu feliu a potrivi caută, ce numai ce va face şi lucreadză ce-i place). Norocul, dară, într-acesta chip pre Helge după Cămilă aşedzind, ţinţarii cu fluiere, grierii cu surle, albinele cu cimpoi cântec de nuntă cântând, muşiţele în aer şi furnicile pre pământ mari şi lungi danţuri râdicară[1], iară broaştele toate împreună cu broatecii din gură cîntec[2] ca acesta în verşuri tocmit cânta[3]:

Prundul Evfrathului[4] mărgăritariu naşte,
Cămila din iarbă cele scumpe paşte.
Mâna Afroditii cunună împleteşte,

---

[1] *| `n\arii, grieri, albine, fornicile, mu=i\ile: c`nt[re\i de nunt[, fete =i neveste carile poart[dan\ul (D.C.)* — petrecerea de nuntă, prezentată ca o bucurie a micilor vieţuitoare ale pădurii, anticipează nunta descrisă de Eminescu, cu aceleaşi mijloace, din *C[lin — file de poveste*.

[2] *Broa=te =i broateci: \iganii al[utari =i cobzari. Ace=tea l[cuiesc]n Bro=teni (D.C.)*.

[3] În cele ce urmează, Cantemir, după obiceiul său, ponegreşte pe Ana Racoviţă, insinuând că era o imorală.

[4] Pentru înţelegerea conţinutului versurilor, cităm cheia pe care o dă scriitorul cuvintelor şi expresiilor aluzive: *Evfrathul: nesa\iul l[comiii; Evfrathul Evropii: Dun[rea; Din cele cu soldzi: din G[la\i, unde ieste bi=ugul pe=telui; Nevast[, ficioar[, ficioar[nevast[: p`n[ a nu se m[rita era nevast[, iar[ m[rit`ndu-s[au ie=it fat[; Peste =ese vremi roada s[-i coboar[: el, st[rp fiind, ea peste =ese ani s[purcead[grea; Patul nev[psit: semnele ficioriii neaflate, near[tate.*

Evfrathul Evropii nou lucru scorneşte.
Din cele cu soldzi Helgile iveşte.[1]
Norocul ce va toate biruieşte.
Cununa împletită norocul o tinde,
Capul fără crieri cu mâna o prinde.
O, Helge ficioară, frumoasă nevastă,
Nevastă ficioară, ficioară nevastă,
Cămila să ragă, tâlcul nu-nţăleagă.
Margă la Athina ce ieste s-aleagă.
Ficioară nevastă, nevastă ficioară,
Peste şese vremi roada să-i coboară,
Fulgerul, fierul, focul mistuiască.
Patul nevăpsit nu să mai slăvască[2].

A Cămilii dară şi a Helgii împreunare, preste socoteala a toată lumea, într-acesta chip isprăvindu-să şi mai denainte acele cinci jigănii către tot neamul, precum s-au dzis, viclene şi vândzătoare arătându-să, cuvântul cu mare giurământuri şi legământuri către zburătoare îşi dederă, aşe ca precum voia le va fi să învoiască şi precum pofta le va pofti să poftească. Acestea dară într-acesta chip în sine şi cu sine cu mari vicleşuguri alcătuind, prin rost de bun ritor, precum către alţii a le arăta, aşe inimile prostimei a îndupleca socotiră[3] (căci la materiile groase focul, iară la inimile proaste limba bine vorovitoare mult poate).

Şi aşe ritorisind Papagaia, cuvântul la obşte într-acesta chip împrăştiară[4]. „Vestit şi tuturor ştiut cuvânt ieste, o, priietinilor, (că

---

[1] Rezultă că Ana, fata Dediului, se trăgea din Galaţi.

[2] Scriitorul insinuează că fiul lui Mihai Racoviţă, Constantin, şi el viitor domn, nu era al său.

[3] Prin urmare, cei cinci mari boieri moldoveni care îşi dăduseră asentimentul pentru politica brâncovenească faţă de Moldova urmau să convingă şi restul boierilor participanţi la adunare în această direcţie.

[4] Brâncoveanu nu lasă ca lucrurile să meargă de la sine şi face apel la cineva, dintre ai săi, care să aibă putere de convingere asupra părţii moldovene. Pentru realizarea unei politici de apropiere şi înţelegere între cele două ţări surori, ţine o cuvântare, din partea munteană, marele orator al vremii, Ioan

învoinţa sufletelor şi unirea inimilor lucrurile din mici, mari le creşte. Iară neînvoinţa şi neunirea lor, din cât de mari, mici şi cât de curând le răzsipeşte) (că precum o sănătate în multe mădulare a trupului, aşe o omenie şi o unire în multe năroade ieste, carile un stătătoriu şi stăruitoriu a politiii stat fac). Împotrivă aceasta a să înţelege poate, adecă (că precum o boală şi o fierbinteală cât de puţin în trup sau o durere cât de mică într-un mădulariu tot trupul spre neaşedzare şi pătimire aduce, aşe neunire în politie şi neînvoinţa în cetate, ciuma şi lângoarea cea mai rea şi troahna cea mai lipicioasă ieste). (Căruia lucru, cea mai de pre urmă a tot statul răzsipă şi a tot sfatul cea de năpraznă prăpădenie ieste). Aşedară, începutul voroavii apucând, macar că dintr-al mieu rost, însă dintr-înemile a toată frăţasca adunare dzic. Adunarea aceasta, o, cinstiţilor dintr-îmbe părţile adunaţi fraţi, adunarea aceasta, dzic, slăvită şi minunată a prea linilor şi înălţaţilor noştri monarhi ieste, şi de pre titlul ce ş-au pus, chiar şi aievea să cunoaşte, că precum adunarea a atâtea cinstite chipuri la un loc s-au adunat, aşe sufletele şi inimile a să întroloca şi a să împreuna, dreapta socoteală şi pravila adeverinţii la un sfat, la un stat, la o învoinţă, la o priinţă, la o iuboste şi la o dragoste a le încleşta şi a le înnoda va, pofteşte şi să nevoieşte (căci tot adevărul lucrul chiar şi hiriş pofteşte, şi toată începătura cu cale spre lucrul şi sfârşitul

---

Comnen, vestit retor şi bun medic la curtea domnului muntean. Acesta, în discursul său care îndeamnă la unirea Moldovei cu Ţara Românească, foloseşte, după toate regulile artei retorice, multe situaţii şi comparaţii din domeniul medicinii. Deranjat de faptul că unirea urma să se facă sub patronajul lui Brâncoveanu şi nu al său, Cantemir expune această cuvântare a lui Comnen pe un ton ironic, şi cu preocuparea de a sublinia substratul politicii de dominaţie a domnului Ţării Româneşti. Ţinem să subliniem că numeroasele idei şi argumente de ordin politic, economic şi spiritual cu care este presărată cuvântarea în favoarea unirii — care începând cu Mihai Viteazul devenise o dominantă a gândirii politice româneşti — constituie o probă că scriitorul însuşi milita în sinea lui pentru această idee, dovadă şi demersurile sale pentru ocuparea tronului Ţării Româneşti în acele împrejurări.

lucrului bun călătoreşte). De care lucru, între muritori de ieste vreo simţire peste simţire şi vreun lucru firesc peste fire, şi eu mai proroc a mă face şi cele în urmă viitoare mai înainte a le povesti şi până a nu fi, a le vesti mai voi îndrăzni (că ce ieste adulmăcarea minţii sau carea ieste icoana înţelepciunii, fără numai celea ce ochiul trupului cu ochiul sufletului să li vadză şi în cele cu prepus viitoare fără prepus în bine şi în rău următoare iscusit şi frumos să le aleagă). A proroci dară voi îndrăzni, dzic (de vreme ce din răsărite dzua şi de pre începute fapta să cunoaşte), în care chip şi numirea adunării aceştiia în curândă vreme supt unirea a toată inima şi învoinţa a tot sufletul a videa şi după nume lucrul şi sfârşitul a ieşi şi a să plini fără prepus nedejduiesc, de vreme ce inimile curate a marilor împăraţi spre cea adevărată lineşte şi curată dragoste stăruiesc şi spre folosul a toată obştea tare şi nepărăsit să nevoesc. Aşijderea preaînţelepţii, buni chivernisitorii şi credincioşi deregătorii, împreună cu cei ai lor de frunte sfetnici, în dreapta socoteală şi buna chivernisală, câtu-i negrul bobului macară cevaşi a sminti, peste socoteala omenească ieste (că mai cu nevoie ieste o sută de copoi iepurile din pâlcul spinilor a scoate decât a trii înţelepţi sfatul cel mai de folos a afla). Şi aşe, bune semne de bună nedejde să arată ca nici lucrul început fără socoteală, nici prorociia mea la sminteală să iasă. Ce cu bună samă dzilele de fier în veacul de aur vor să să priminească şi toată calea grundzăroasă şi ciulinoasă în netedă şi bătută să să istovască. În carea (pentru cele tâmplătoare vorovăsc), de s-ar şi cumva într-un chip prea repede şi preste înţelepţeasca socoteală tâmpla ca vreo pietruţă de scandală de la cineva într-însă să să arunce, însă darea într-o parte-i şi urnirea-i şi aşeşi de tot râdicarea-i, precum prea pre lesne ar fi, a-şi propune cine va putea? (Că mai pre lesne ieste cuiva în câteva ceasuri suflarea şi răzsuflarea a-şi popri decât sufletul înţelept, cunoscând adevărul şi de dânsul a nu să lipi) şi aşe, piciorul cât de dropicos şi pasul cât de tremuros în ceva a să zăticni şi a să poticni nu va avea. Pentru care lucru,

dintr-îmbe părţile cu toţii şi cu totul să ne apucăm trebuie, ca celora ce din multe strune o cântare, sau din multe organe o harmonie într-o simfonie fac asămănându-ne, ce mai de folos, ce mai de laudă şi ce mai cu cuviinţă ar fi să începem, să facem şi să isprăvim, ca într-acesta chip toată răceala, carea îngheţare aduce, şi toată fierbinteala, carea dogoreală şi pârjol în tot trupul politiii noastre pricineşte, în stâmpărarea şi temperamentul cel de sănătate şi de viaţă izvorâtoriu ieste aşedzind, priietinilor megieşi nesăvârşită de laudă materiie să dăm. Iară nepriietinilor pre budze în veci de nedespecetluit pecete să pecetluim (că din fire cele supt lună aşe s-au orânduit, ca unele după altele să urmedze, şi când unele mor, altele să învie şi simbathiia şi antipathiia dintr-însele să nu lipsască). Deci dară, cinstiţi ascultători, cine mai cu de-adins cea următoare fericire mai denainte într-un chip a simţi ar pofti şi cine cel nespus a toată obştea folos cu ochiul sufletului a-l privi ar ispiti, pre unul ca acela poftescu-l ca şepelevii<i>mele limbi puţintică îngăduitoare voie şi ascultătoare ureche să plece, pre carile în scurt (de vreme ce a ceasului strâmtoare laconeşte a ritorisi mă învaţă) a-l umbri şi în strâmt hotar a-l perigrapsi mă voi nevoi.“

Toţi ascultătorii, precum cu dragă inimă şi deşchisă ureche vor asculta dacă dzisără, şi precum că cu tot sufletul de dulce izvorul carile din limba Papagaii izvoreşte, însătaţi sint, dacă mărturisiră, Papagaia, cu toată vârtutea cuvântului, himera, sau, precum s-ar putea dzice, ciuda nevădzută, neaudzită cu voroava în fire a băga începu (că nu mai slobodă ieste limba atheistului spre blăstăm decât tropurile ritorului spre hula sau lauda aninată) (şi de celea ce singură firea scărândăvindu-să fuge, acelea vorovaciul îndrăzneţ preste fire le urcă).

Papagaia dară, într-acesta chip, după ce proimiul voroavei sale sfârşi, de umbrirea a fiitoriului acelor doaă monarhii stat să apucă, dzicând: „Aceste doaă vestite şi nebiruite monarhii, o, iubiţii miei ascultători, precum fietecarile din sine, late în hotare, bogate în comoare, dese în oraşe, tecsite în sate, nenumărate în supuşi şi

cea mai de pre urmă, cu un cuvânt să cuprind, din toate părţile întărite şi în slava cinstii lor îndestulite să fie nu numai celor de duh purtătoare, ce aşeşi şi celor pre pântece şi târâitoare ştiut şi încă prea ştiut ieste (că lucrurile mari şi cei ce nu le ştiu le ştiu, iar lucrurile mici şi cei ce le ştiu nu le ştiu). De care lucru, aievea ieste că orice mai mult sau mai preste hotare a pofti s-ar videa, nu pentru a lor lipsă (căci plinirea nu pofteşte clătire, ce odihnă), ce pentru a supuşilor săi adoagere şi odihnă vor şi poftesc, şi până într-atâta (pre cât singuri marturi privitori îmi sinteţi) silesc şi să nevoiesc, şi aceasta pentru ce şi cu ce? Pentru unirea a toată inima şi cu învoinţa a doi monarhi, a cărora voie mai mult decât porunca şi porunca mai mult decât fapta de credzut şi de ascultat ieste. Voia aceasta a lor, spre ce săvârşit? Spre alcătuirea a doaă firi într-una. Dară acesta în ce chip? (Căci doaă firi a să uni, lucru peste lucru şi putinţă peste putinţă ieste). În chipul puterii sufleteşti, carea în câteva inimi într-un chip şi într-o măsură a lucra poate. Adecă cu buna a sufletului priinţă, doa trupuri, ca într-un suflet a îmbla şi a să învoi să poată (că ce ieste prieteşugul? A învoi deopotrivă. Şi ce ieste priietinul? A nu deosebi în suflet). Cu acest felu dară de duhnicească putere, Vulturul Leu şi Leul Vultur, duhul Vulturului în Leu şi al Leului în Vultur, fără de nici o deosăbire, cele dinafară mădulare, precum întru adevăr împărăteşte le vor ocârmui şi fără greşi cu dânsele monarhiceşte să vor sluji, cine-i atâta beteag de minte carile să nu cunoască? Duhuri dară ca acestea, carile ceriul de ar avea poartă şi iadul uşe, precum şi acolo să pătrundză fără prepus sint. Duhuri dară ca acestea, iarăşi dzic, atâta de supţiri şi puternice, trupuri atâta de iuţi şi de vârtoasă, fără de nice o siială împotrivnică unind şi fără de nici o prepunere de pacoste împreunând, au nu tot lucrul, peste toată puterea, a putea vor putea? (Că unde Leul vultureşte şi Vulturul leuieşte, prepeliţa ce va iepuri şi iepurile ce va prepeliţi?) Vulturul de sus şi deasupra privind, Leul din dos şi din faţă adulmăcând, ce nepriietin asupră viind, sau ce vrăjmaşi macar la

fântânele Nilului[1] fugând a nu să simţi şi a să mistui va putea? (Că a putincioşilor mâna lungă şi ochiul neoprit ieste). Adulmăcarea unuia cu iute viderea altuia însoţindu-să şi în toată calea tovărăşindu-să, din nuări furnica împoncişării pre pământ şi de la Asiia: lighioaia dodeielii la Evropa să va videa şi să va adulmăca, pre nebiruite spetele Leului, neostenite aripile Vulturului răsărind, cestea pre tot fugaşul cât de repede în clipala ochiului vor agiunge, celea pre tot împotrivă stătătoriul vor birui şi vor înfrânge. Cesta cu cel decât diamantul mai vârtos piept, cela cei decât bricile mai ascuţiţi pintini tot zidiul vrăjmăşiii şi toată mreajea vicleniii ca pravul voi spulbăra şi ca pândza paingului vor dispica. Cine dară în lume, o, priietinilor, atâta de scămos la minte şi strămţos la cuvinte să va afla, carile să socotească sau să grăiască că cel împotrivă de supt braţul Leului va putea scăpa, sau cel supt aripile Vulturului aciuat că în primejdie va întra? Sau cine lucrul, mai aievea decât radzele soarelui cunoscut nu va cunoaşte? Ca pre cel din paza lor cineva a-l bântui, sau pe cel dimpotriva lor a nu-l birui va putea? (Că focul din apă şi dzua din noapte şi orbii o pot alege). Aceştea dară, într-acesta chip unindu-să şi alcătuindu-să, cinstea, slava, biruinţa şi odihna, carea a tot nărodul fără prepus următoare ieste, cei din cuiburele încă cu fulgi puişori şi cei încă supt ţiţele maică-sa, sugătorii a giudeca vor putea. Şi statul cel mai fericit decât toată fericirea precum ca râul să va pogorî şi ca pohoiul va năbuşi şi cele în lume nesimţitoare a simţi şi a să pricepe vor pricepe, că toată cinstea numelui de obşte şi toată a tot de răuvoitoriul şi de vicleşug gânditoriul biruinţă fără îndo-

[1] Conform simbolisticii din *Povestea Camilopardalului pentru apa Nilului*, ele reprezintă Poarta Otomană, unde este *adunarea =i]mpr[=tierea l[comiii (D.C.)*. Vrăjmaşii fugari de la fântânele Nilului înseamnă, aşadar, duşmanii care se refugiază sub protecţia Porţii Otomane, în special pretendenţii, vânătorii de domnie.

inţă şi supunere fără prepunere urmadză[1]. (Că mai mult în prepus a să avea cele pentru lesnirea nesocotite, decât cele cât de grele de la înţelepţi cumpănite trebuie). În scurt, dară, a fericitului aceluia stat, iată, pre cât în slabă putinţa mea au fost, l-am arătat şi precum să dzice dzicătoarea, de pre unghe leul să poate cunoaşte[2]. Deci oricine ar fi acela carile aceii nepovestite fericiri părtaş a fi ar pofti, întâi trebuie ca nu numai a trupului, ce şi a sufletului mâni totdeodată să întindză şi nu numai cu ale trupului picioare, ce şi cu ale sufletului aripi să alerge şi să zboare (că amintrilea, lenişilor osteninţa şi pizmătarilor lipsa şi căinţa va rămânea). Acestea, dară, de la toată dihaniia aşe într-acesta chip înţelegându-să, la ascultare cuvântului şi scuturarea lucrului cea mai de pre urmă să vinim, carea tot mijlocul cel spre lesnire şi tot modul cel spre fericita săvârşire aduce (că toată călătoriia muritorilor în cel de apoi săvârşit sau să ferіceşte, sau să blăstămăţeşte). Neamul cel fără neam şi chipul cel fără chip, adecă jigăniuţa sau păsăriţa cea cu prepus, iubitoriul nopţii, fugătoriul dzilei, vădzătoriul întunerecului şi orbul luminii, adecă Liliacul, precum în fericit pământul şi mănoasă brazda adunării aceştiia nu puţină zizanie să fie sămănat aievea ieste. Vidra nu cu picătura, ce cu vadra în vasul înţelepciunii veninul nebunii<i> şi-au vărsat. Aşijderea Struţul, macar că peste voia şi ştiinţa sa, însă nu mică stincă a scandalului la tot pasul căii aceştiia au aruncat şi toată greuimea lucrului la mijloc a vini au pricinit. Carile, toate de nu s-ar fi tâmplat, fericire şi lucru foarte minunat ar fi fost. Dar, de vreme ce s-au tâmplat, altă nu încape fără numai leacul le ieste de aflat (căci lucrul ce întâi la lumină n-au fost, Dumnădzău, din

[1] Se arată avantajele, în special cele politice, ale unirii Moldovei cu Ţara Românească.

[2] Ioan Comnen se foloseşte aici de un cunoscut proverb latin: *ex ungue leonem* (recunoşti pe leu după unghie), pentru a insinua sinceritatea cu care a vorbit şi caracterul patriotic al problemelor expuse.

ne a fi, la a fi îl aduce, iară lucrul ce o dată la fiinţă au ieşit, la nefiinţă nici Dumnădzău nu-l poate aduce). Leacul dară acestor mai sus pomenite boale şi lineştea acestor clătite răscoale, pre cât din duhul obştii fâicava mea voroavă va putea a-l arăta, nu să va lenevi.[1]"

„De duhurile vărsatelor veninuri toţi ne-am ameţit, dacă strigară, şi toţi antidotul toapsăcului precum să-l arete pre Papagaie dacă rugară. Papagaia într-acesta chip începu: „Puţintele sint, o, priietinii miei, recetele ştiinţei mele şi mici şi strâmpte chichiţele ierbilor doftoriii mele (căci doftorul bun ştiinţa în cap, iar ierbile în câmp le are, şi unde chichiţele văruite şi pilulele şicuite sint, acolo bolnavul să amăgeşte, iară nu să tămăduieşte). Din carile ce voi avea împreună cu dânsele şi inima, şi sufletul înainte-vă a vărsa nu mă voi tăgădui (că pre cât ieste de lăudat doftoriia bună la boală, pre atâta ieste încă mai de lăudat aşedzământul la răscoală). Pre cât dară ieste pentru bileala în cerneală şi cerneala în bileală, adecă pentru vădzitoriul în întunerec şi orbăcăitoriul în lumină, Liliacul, după a mea proastă socoteală aşedzimântul pre lesne îi ieste (căci pravul casii după măturat de să şi râdică şi în radzele soarelui gioacă, însă nici radzele soarelui a nu lovi opreşte, nici paşii celui ce prin case îmblă contineşte). În care chip şi a Liliacului gâlceavă, precum din nemică s-au scornit, aşe şi scornită nemică ieste, şi până în cea mai de pre urmă şi tulburat de ar rămânea, precum a tot statul vreo tulburare ca aceia a aduce vrednic să nu fie putem socoti. Vidra iată că din catalogul jiganiilor, cu sfatul a tot statul, s-au ras. Carea acmu în lucru, precum să vede, vreo toartă să apuce sau vreo bucată să mai îmbuce nu are, ce numai în cuvânt, pre cât au putut, şi mănuntăile a-şi vărsa

[1] Adunarea nu a rezolvat obiectivele pe care şi le-a propus, menţinându-se la neînţelegeri fără rost. Vina o poartă îndeosebi Marco pseudobeizadea (Liliacul), Constantin Duca (Vidra) şi chiar Mihai Racoviţă (Struţocămila). Ca urmare, Comnen va încerca să găsească „leac" situaţiei grele la care se ajunsese.

s-au opintit, şi tot feliul de farmăcul descântătoriu prin urechile tuturor au stropit. Însă precum până acmu în ceva n-au procopsit, aşe şi de acmu înainte vreo rămăşiţă de venin de-i va fi mai rămas, adevăraţii doftori pre lesne îl vor răzsipi şi înţelepţii deregători pre iuşor tot lucrul, precum să cade, îi vor tocmi. De care lucru, despre aceasta parte mai multă grijă a purta nici folos ieste, nici să cade.[1] (Că unde grijea ieste la măsură, megalopsihiia o cârmuieşte, iar unde grijea trece peste măsură, acolo micropsihiia a mai chivernisi părăseşte). Acestea, dară, aşe precum şi sint cunoscându-să, tot săvârşitul lucrului şi toată fericirea săvârşitului într-aceasta rămâne ca şi hotărârea Struţului să să aleagă, pentru ca toţi ce ieste şi ce pofteşte a fi să înţăleagă, şi aşe, toată clătirea la aşedzare, toată osteninţa la odihnă şi toată începătura la cel dorit să vie săvârşit. De care lucru, întâiaş dată tuturor a şti să cade că, precum încă de demult neclătit siloghizmul Corbului prin învoinţa şi porunca a marelui împărat, a Vulturului, s-au răzsunat, aşe şi acmu toată adunarea monarhiii zburătoarelor va, pofteşte şi porunceşte ca Strutocamilii mai mari aripi şi mai lungi pene să i să dea. Şi ce mai mult? Cămila zburătoare şi Struţul fătătoare să să facă, pravila voii împărăteşti porunceşte (că toată voia slobodă într-acesta radzimă ca, precum celor peminteşti, aşe celor cereşti pravile împotrivă să margă). Ca cu acesta mijloc Cămila călătoare în monarhiia celor zburătoare să între şi iarăşi despre partea monarhii dobitoacelor orice cu cale şi cu cuviinţă a fi ar socoti, din mădularile sale pre Cămilă să împodobască, căruia lucru toată monarhiia pasirilor voitoare ieste. Şi aşe, nici hereghiia dinceput să-şi piardză, nici precum împăraţii orice poftesc că nu pot face să să vadză (că cei putincioşi nu mai puţin cu părerea altora decât cu puterea lor fac ce fac). Şi

[1] Comnen consideră că Duca nu mai era primejdios, fiind exclus definitiv dintre moldoveni şi de la orice sprijin muntean, într-adevăr, el nu şi-a mai recăpătat domnia şi nici nu s-a mai reîntors vreodată în ţară.

hotărârea numelui ştiindu-să, între-îmbe părţile titulul cinstei şi locul slavii numelui a-şi dobândi să poată, şi într-acesta chip, cea deplină omonie, într-îmbe monarhiile plinindu-să, să să săvârşască."

Acestea din tot duhul dacă larg şi lat ritorisi Papagaia[1] toate cetele zburătoarelor: „Facă-să, facă-să, plinească-să, plinească-să!" strigară, atâta cât chiotele a atâtea gloate deodată slobodzite să părea că ieste huietul a mari puhoaie după ploaie, din dealuri în văi răpedzite. Unii, de fericirea ce li să părea că acmu au şi dobândit-o, cu glasuri de bucurie să desfăta, alţii cu cântece şi cu viersuri îzbânda, ca cum în sin şi dobânda în palmă ar avea, în ceriuri râdica. Iară alţii minunată voroava Papagaiei şi decât mierea şi zăharul mai dulci cuvintele ei şi decât toată unsoarea mai pătrundzitoare şi mai muietoare sentenţiile ei ni cu gura mărturisiia, ni cu mânule şi cu capul chipuri şi semne de mirare şi de minunare unul către altul în divuri, în chipuri arăta (că de multe ori bucuriia mare glasul astupă, şi ciuda peste măsură mintea răzsipă). Unii, ca cum încă mai denainte de mângâioase voroavele ei spre somn furaţi şi în chiteala socotelelor afundaţi ar fi fost, ca de somn sau de vin ameţiţi ar fi fost, spre ce întâi să înceapă şi ce mai înainte din cele multe audzite să pomenească şi din pomenire în cuvinte să alcătuiască, ca uluiţii sta şi ca somnoroşii, ni pe frunte, ni pe piept să scărpina (că voroava dulce şi ales plăcută inimii bucurie, iară ochilor dormitare pricineşte). Comedie ca aceasta şi buiguire într-acesta chip din gura Papagaii în minţile tuturor dihaniilor răvărsindu-să, ca cum şi cu trupurile şi cu sufletele amurţiţi şi amuţiţii ar fi fost, prin câtăva vreme între dânsele mare tăcere să făcu, şi una într-ochii alţiia ascuţit şi neclătit căutând, ce ar fi mai de vorovit şi ce ar fi mai de pomenit, ca cum a să domiri n-ar putea, ce una pre altă să înceapă, ca ce din ros-

[1] Pledoaria lui Comnen despre unire se încheiase, aşadar, cu invitaţia ca toată lumea să se declare de acord cu „siloghizmul Corbului", deci cu acceptarea candidaturii lui Mihai Racoviţă.

tul ei ar audzi şi ea aceia să grăiască, sta cu gura căscată (că strigarea a gloate multe din răzsunarea a păreţilor deşerţi nu multă deosebire are, şi precum păreţii acelaşi glas întorc, aşe în gloata ascultătoare unul cuvântul altuia poartă).

În cea de pre urmă Cioara[1], după ce câtva ca înecaţii în gât clăncăi şi ca cum sau de duh îndesită, sau de năcaz dosedită ar fi fost, mult în grumadzi râgâi, în glasul firii sale să slobodzi şi „car, car, car“ de trii ori poftori. Toate cetele pasirilor, spre bine glasul poftorind, „macar, macar, macar“, după cazaniia Papagaii, şi lucrul şi cuvântul de s-ar sfârşi dzicea. Din jiganii unele (pentru carile precum lăcomiii să fie fost vândute mai sus s-au pomenit[2]), ca cum le-ar fi vinit a căsca şi princet, ca nu toţi să audză, glasul Cioarăi adeveriia. Alalte jigănii toate, cu multă şi adâncă tăcere, ca cum celor mai de frunte următoare ar fi, să arătară (că tăcerea prea adâncă sau din pizmă iese, sau din neştiinţă). Ce tăcere ca aceasta celor mai de gios era din sială, iară celor mai de frunte era într-adins mărturisală. Căci mita maica şi vicleşugul părintele în trupuri de îmblătoare inimi de zburătoare odrăslisă[3] (că precum aurul în focul cât de iute din ce ieste nu să mută, aşe, ori în ce inimă întră, din ce ieste într-alta o strămută). De care lucru

---

[1] Cioara nu este descifrată la cheie, în text dându-se doar amănuntul că *Cioara cu Corbul (Br`ncoveanu) pentru multe pricini... pu\in[dragoste =i priin\[ ]ntre sine au*. Deşi este o pasăre, adică un muntean, ea a fost totuşi identificată, cu probabilitate, de către P. P. Panaitescu (în D. Cantemir, *Istoria ieroglific[*, ediţia citată, vol. I, p. 150), cu grecul Panaiotache Merona, fost dregător în Moldova, în timpul lui Constantin Duca, pe care îl trădează, punându-se în serviciul lui Brâncoveanu. Poate de aici şi simbolul său păsăresc, aşa cum era şi cazul Bâtlanului, care serveşte tot un domn moldovean, pe acelaşi Duca. Este ştiut, din documente, că el este cel care duce la Poartă propunerea scrisă pentru numirea lui Mihai Racoviţă în urma alegerii.

[2] Este vorba de cei cinci mari boieri moldoveni amintiţi, cumpăraţi de Brâncoveanu.

[3] Cei cinci mari boieri moldoveni tac, pentru că fuseseră mituiţi de Brâncoveanu, iar restul boierimii, de teamă, se comportă asemănător.

jiganiile, „facă-să, facă-să“, aievea a striga, ascunsă tragerea firii le ruşina; „nu vom, nu priimim“ şi de mare strâmbătate a să văiera, înghiţita mâzdă şi îmbunare de inimă le mânca.

Iar dintre pasiri, Brehnacea, carea de multe ori partea adevărului a ţinea să videa[1], cătră Cucunoz pre taină dzisă: „Glasul Cioarăi, gurile linguşitoare şi inimile cele numai înainte, iară nu şi înapoi socotitoare, după a sa poftă, spre bine l-au tâlcuit (căci pofta schizmeşte lesnirea, şi chipul lesnirii spre toată greuimea fără nici o sială purcede[2]). Numai pre cât a mea proastă şi acmu de bătrână buiguitoare socoteală ieste, glasul Cioarăi nu atâta spre „macară“, cât spre ocară a tâlcui s-ar putea, şi precum, o, iubite frate, foarte bine ştii că Cioara cu Corbul pentru multe pricini a multe stârvuri puţină dragoste şi priinţă între sine au. De care lucru aşe cu firea mă amăgesc, că în cea de apoi a adunării aceştiia nu vreo fericire să aşteaptă, pentru carea să dzicem: macară, ce multă nevoie şi becisnicie, pentru carea să ne văietăm, vai, foc şi pară, şi cei ce aşe de pre lesne au tâlcuit, macar, a multora capete să să usuce îmi par (că câtă becisnicie aduce fericirea cea prea aşteptată, atâta nevoie nu face nenorocirea cea cu sufereală purtată). Şi pomeneşte, frate, cuvintele mele, şi odată vii cunoaşte că Cioara, nu macara, ce ocara au prorocit[3]“

Cucunozul, precum dinceput calea apucase, nici în stânga, nici în dreapta să abătea, ce de pururea pizma şi mândriia ce ştiia ţinea. De care lucru, într-un chip pe Brehnace de blăstămăţie şi

---

[1] Din nou se subliniază că stolnicul Constantin Cantacuzino avea o conduită proprie, opunându-se politicii lui Brâncoveanu.

[2] Stolnicul se arătă potrivnic politicii care se conduce numai după aspiraţii, fără să judece în profunzime şi consecinţele.

[3] Stolnicul atrage atenţia fratelui său, Mihai spătarul, că, datorită duşmăniei mai vechi dintre Brâncoveanu şi Morona, s-ar putea ca facilităţile întreprinse de acesta pentru numirea lui Racoviţă (aluzie la faptul că Morona mijlocise personal la Poartă pentru Racoviţă) să le fi făcut pentru compromiterea domnului Ţării Româneşti.

de micropsihie probozind-o, dzisă: „(A tot lucrul părerea părere naşte, iară ştiinţa făcliia adevărului ieste): Cioara, săraca, de la mulţime s-au socotit la limbă varvară şi i-au tâlcuit glasul: macară[1]. Iară tu, frate, împiedicat de bătrâneţe şi buiguit de cărunteţe fiind, pre prorocul ce nu-i ştii ştiinţa, locul şi ţara, vii să-i încarci asupră-i ocara. Ce mulţimea varvarismos, iară tu solichizmos cu limba Cioarăi faceţi. De care lucru, a şti ţi să cade că Cioara aceasta de locul său ieste atică, ţara Elada[2], carea în toţi anii cuibul în platanul (carile dinaintea capiştii lui Apolon ieste sădit), scoţând, de la preuţii lui Apolon, carii de pururea supt umbra copaciului învăţiturile cele de taină şi meşterşugul prorociii învaţă, filosofiia cerească au deprins, din care ştiinţă, adevărul, începutul şi sfârşitul lucrului precum ieste, mai denainte vadzindu-l şi ca cu mânule pipăindu-l, în limba aticească au strigat: mafaria Ö ªra, ce va să dzică: fericit ceasul în carile cu gândul s-au zămislit şi cu fapta s-au săvârşit.[3]"

Însă ori mulţimea au varvarizmit, ori Brehnacea au solichizmit, ori Cioara au aticit, ori Cucunozul au băsnuit, a Cioarăi glas pre cât mai mult să tâlcuia, pre atâta mai mult în lavirinthul necunoştinţii să încuia, al căruia cheie când să va afla şi a cui mână a o prinde şi cu dânsa lavirinthul a deşchide să va învrednici supt vremile de apoi ieste să aşteptăm[4].

Lupul, între toate jigăniile pururea mai socotit şi mai grijliv în

---

[1] Cioara nu era de origine românească, ci, după cum se afirmă şi mai jos, de provenienţă grecească („din Elada“). Precizarea vine în sprijinul identificării personajului cu Panaiotache Morona postelnicul.

[2] O precizare a originii greceşti a Ciorii.

[3] Morona este ironizat pentru că s-a grăbit să ajute la numirea lui Racoviţă, procedând nu ca un înţelept (care judecă lucrurile şi sub raportul consecinţelor), ci asemenea unui profet, ce pretinde că ar dispune de o cunoaştere sigură a viitorului.

[4] Reiese neîncrederea lui Cantemir faţă de practicile divinatorii. Să aşteptăm până la vremea de apoi, zice Cantemir, îndeplinirea profeţiilor.

chitelele sale, sila şi desfrânată voia zburătoarelor aievea vădzind, şi încă acoperit vicleşugul a unor dobitoace dintr-adânc pricepând, toată avuţiia răspunsurilor sale în cea mai de dedesupt tainiţa tăcerii aşeşi de tot îşi zidi (că cuvântul înţelept pre cât folos aduce urechilor ascultătoare, pre atâta înfocare face inimilor nestătătoare) (şi în vreme ce să ascultă, cântecul sirenilor, iară în vreme ce nu să ascultă, sunetului căldărilor să asamănă). Lupul, dară, de înţelepciune oprit, tăcea[1]. Iară alalţi toţi, de nebunie împinşi, mormăind şi răcnind, de iznoavă, „facă-să, facă-sa!“ striga.

În care vreme Pardosul vărgat şi Râsul cu negru picat, cu alalţi ai lor depreună, cel de demult în inimile sale ascuns vicleşug ce avea la iveală şi într-a tuturor privală a-l scoate începură, şi ca cum de urgiia pizmei nebuniţi şi buiguiţi ar fi fost, fără nici o ruşine: „vârtos ieste siloghizmul Corbului, frumos şi înţelept ieste sfatul Cucunozului, minunată şi înălţată ieste ritorica Papagaii“, striga. „De acmu înainte, o omonie, o stăpânire şi o monarhie cunoaştem şi o împărăţie ştim. Iară cine într-alt chip sentenţiia ar clăti sau a o clăti s-ar ispiti, fier, foc şi cea mai groaznică moarte partea să-i fie[2]". Aşedară, răutatea vicleşugul zămisli şi nebuniia îl descoperi (că vicleniia, răutatea şi nebuniia surori sint: răutatea începe, vicleşug urmadză, iară nebuniia mai mult îl desfrâneadză, până unde una prinde, alta leagă, iară a triia grumadzii cu laţul îi vâneadză). Cătră acestea, Pardosul răutate peste răutate, vicleşug peste vicleşug şi nebunie peste nebunie a grămădi începu, şi paşii lăcomiii până peste hotarăle simţirii a-şi lăţi şi a-şi lărgi adaosă, dzicând: „De vreme ce după neminciunoase budzele Papa-

[1] Lupul continuă să fie foarte rezervat, mai ales după ce îşi dă seama de orientarea filo-brâncovenească a boierimii moldovene.

[2] Fraţii Iordache şi Mihalache Ruset, rezervaţi până acum în adunare, îşi exprimă deschis trădarea faţă de Cantemireşti şi declară adeziunea lor pentru Racoviţă şi politica lui Brâncoveanu, strigând că de-acum înainte „o monarhie cunoaştem şi o împărăţie ştim“.

gaii toată adunarea adevereşte, cu cale şi cuviinţă socotesc a fi, ca precum la monarhiia pasirilor după Vultur, Corbul, aşe la monarhiia noastră, după Leu, Strutocamila stepăna cea mai de cinste şi epitropiia a tot neamul să ţie, şi după aripile carile Vulturul l-au demânat, capul taurului să i se puie, pentru ca şi ea între coarne sămnul biruinţii şi stema epitropiii să poarte[1]. Că amintrilea, şi Cămila şi Struţul, undeva vreun mădulariu de apărare şi de luptare precum să n-aibă tuturor ştiut ieste".

Cuvântul Pardosului întări Ursul şi-l adeveri Vulpea[2] (că la voia poftitoare puţine cuvinte trebuie îndemnătoare). Aşijderea, alalţi, a vicleşugului părtaşi: „foarte bine, foarte bine", ni din budză mormăia, ni din colţi clănţăia. Însă cumpăna, în carea dramul strâmbătăţii nu încape, şi mâna, carea fietecui după ale sale fapte împarte, a doi dintr-aceştea nu mult răbdă, şi ce pre alalţi la vreme lor îi aşteaptă, acestora ceia ce li să cădzu le dede plată[3]. Căci Ursul, în părerea sa, pentru bişugul mierii ce aştepta, acmu precum că toate prilazurile prisăcilor sare socotiia şi toate ştiubeiele cu miiere fără nici o sială, fărâmă, gândiia, şi aşe din lăcomiia deşartă şi de mândriia înflată, cu vânt de gând şi cu miiere de părere, preste măsură îndopându-să şi înfundându-să, aşijderea acele ticăloasele albine, carile prin faguri de aburi împrăştiiate ramăsese, prin maţele şi ficaţii Ursului pătrunsără, de unde adevărata înflăciune scornindu-să, supt piielea Ursului izvoară de

---

[1] *S[mnul biruin\ii]ntre coarnele taurului: s[mnul crucii]ntre coarnele bu[rului (D.C.)* — adică Mihai Racoviţă va avea deasupra capului, ca domn, însemnul fundamental al domniei, stema Moldovei, al cărui simbol era bourul.

[2] Vasile Costache, Ursul şi Ilie Ţifescu (Vulpea) intervin în sprijinul cuvântării lui Iordache Ruset, în contradicţie cu atitudinea indiferentă a primului la început, şi cu incitarea lui Maxut serdarul la atitudine antibrâncovenească de către cel de al doilea.

[3] Cantemir consideră că moartea, întâmplată lui Vasile Costache şi lui Ilie Ţifescu curând după aceea, a fost o pedeapsă divină pentru trădarea făptuită.

apă pururea piştitoare purceasără şi cu această de năprasnă şi mieşeloasă boală, înainte a toate gloatele crăpa[1].

Vulpea aşijderea, de multă grijea vicleşugului făcut ce purta, întâi în melianholia ipohondriacă, apoi în tusa cu singe mutându-să, de multă vitionire şi boală uscăcioasă, toate vinile i s-au întins şi toate mădularele i s-au zgârcit, atâta cât piielea de oase şi pieptul de spinare i să lipisă. Carea înghiţind vicleşugul, preste puţine dzile ş-au borât aburul, precum istoria la locul său va arăta (că cine înghite zăharul vicleşugului, acela boreşte toapsăcul sufletului[2]).

Acestea dară şi ce să lucra vădzind şi ce să să mai lucredze a aştepta neputând, deodată şi în grabă socotiră pre Lup (pre carile încă dinceput vicleşugurilor neînsoţitoriu şi răutăţilor lor nepriimitoriu îl cunoscusă), întâi îl sfătuiră, apoi îndemnară, iară mai pre urmă şi cu capul îi clătinară şi cum mai curând de nu va la strajea bârlogului său merge[3], cu pedepse groznice şi şi înfricoşări de moarte i să lăudară. Aşe Lupul, vrând-nevrând, şi precum de aceasta poruncă foarte să să fie bucurat arătând, împreună cu Ciacalul la locurile sale să dusără. Iară când din toată adunarea Lupul să despărţiia şi precum de fraţii, priietinii şi omofilii săi amăgit şi viclenit la arătare cunoscându-să, de grea dosadă carea inima îi înăduşiia şi de vremea carea aşeşi de tot împotrivă i să punea, gemutul, oftatul şi suspinul totdeodată supt un glas alcătuind, încetişor, cum i să părea, şi prea tare, cum altora să

---

[1] Vasile Costache n-a murit la moşia sa din Moldova, ci aflându-se încă la curtea lui Brâncoveanu şi deci înainte de adunare. Este unul din amănuntele istorice pe care Cantemir nu le redă întocmai în romanul său.

[2] Ilie Ţifescu moare în realitate în anul 1704, la mai bine de un an după adunarea de la Arnăut-chioi, pe când era spătar al lui Mihai Racoviţă.

[3] Lupu Bogdan este silit să se retragă sub strajă la moşia sa în Moldova; aceeaşi soartă a avut-o şi Maxut serdarul. Reţinut în realitate la Bucureşti pentru a nu influenţa mersul adunării după numirea lui Racoviţă ca domn în Moldova, Lupu Bogdan devine mare dregător al acestuia.

audziia, cătră Ciacal gemu, oftă, suspină, răzsuflă şi dzisă: „Blem, frate Ciacal, de vreme ce la strajă ne trimăt, blemaţi să nu stăm (căci urechea la cuvinte cât de grele ascultătoare învaţă pre inimă la cât de grele nevoi răbdătoare a fi), căci otrăvile acestea cornul Irodului le va îndulci, iară spurcăciunile acestea, botul Filului le va curăţi[1]. Acestea Lupul pietre sămănând, stânci şi munţi în urmă răzsăriră, precum mai pre urmă lucrul au arătat."

[1] Lupu Bogdan caută să întărească moralul lui Maxut serdarul, prezicând faptul că Dimitrie Cantemir (Irodul) şi Antioh (Filul) vor face inofensive intrigile care aduseseră în scaunul Moldovei pe Mihai Racoviţă.

PARTEA A TRIIA

CUPRINS

Iară celelalte jigănii, toate carile în cârşma lăcomiii cu păharul răutăţii vinul vicleşugului bea[1], dacă pre Lup din mijlocul lor lipsind îl vădzură, precum acmu supt fundurile pământului să află, li să părură (că chipul neiubit, de faţă, nu ca ghimpul în picior, ce ca suliţa pătrunsă prin măţă stă). Şi aşe, „râdicatu-s-au nuărul de pre faţa soarelui, luatu-s-au negura de pre faţa pământului“, cu mari răcnete striga. „Luatu-s-au piiedeca, lipseşte pacostea, nu să vede vrăjmaşul, dusu-s-au pizmaşul“[2], unul cătră altul spuind, ca de un bine prea mare să bucura şi ca de o fericire nespusă să desfăta (că lucrurile lumeşti cu muritorii aşe a să giuca s-au obiciuit, ca cu cât sint mai deşarte, cu atâta să să pară mai desfătate, şi a cărora începături sint prea cu mari dezmierdări, aceloraşi sfârşitul să fie prea cu grele întristări).[3]

După acestea, cu toţii împreună cuvânt îşi dederă şi dzi de soroc îşi pusără, pentru ca la începutul Alfii şi sfârşitul Sigmei, la cetatea Deltii (unde apa lui M. şi apa lui A. a cura sfârşesc, şi apa lui T. a cura şi a să mări începe), cum mai curând să să adune, pentru ca acelea capul Cămilii să vindză şi a Boului să cumpere[4]

[1] O foarte frumoasă exprimare literară.

[2] Parte ce trădează influenţa descântecului popular.

[3] Scriitorul se exprimă cu tristeţe despre nestatornicia soartei (*fortuna labilis*), temă predilectă a gândirii medievale, care îşi are originea în *Pildele lui Solomon*.

[4] După terminarea cu succes a adunării de la Arnăut-chioi, boierii convin să se ducă chiar la Adrianopol (Udriu), capitala estivală a Imperiului Otoman, unde curg râurile Mariţa, Arta şi Tungea (*Cetatea Deltii: Udriul, zidiul cet[\ii*

(că mai pre lesne ieste firii la Cămilă coarne să nască decât din inima rea cuvânt sau gând bun să izbucnească). Aşedară, cu toţii, după sorocul dat, la locul însămnat să adunară şi la dzua pusă la cetatea Deltii să împreunară, unde Pardosul pe Cămilă de căpăstru purta şi Râsul după dânsa, cu gândacii prin baligi-i, î-să primbla. Căci la Râşi ca aceştea, căcăraza Cămilii mai de mare preţ ieste decât căstanii la gliganii muntelui Olimpului[1]. Acolea dară, întâi ca a tuturor inimile mai cu de-adins să ispitească, apoi ca nici unul să nu cumva părtaş vicleşugului a nu fi să lipsască, socotiră, şi câte doi, câte doi, pre numele cerescului Vultur şi Taur, pentru ca să giure[2] în capiştea Epiorchiii[3] adusără. Unde unii de bunăvoie, iară alţii de frică şi peste voie supt groznic giurământ a să lega le căută (că precum între frumoşi mai frumoşi şi între grozavi mai grozavi, aşe între drepţi mai drepţi şi între vicleni mai vicleni să află), adecă precum cu învoinţa, plăcerea şi alegerea tuturor siloghizmul Corbului, sfatul Cucunozului şi sentenţia Pardosului să să întărească şi capul Cămilii în cel de bou să să primenească şi în epitropiia Leului să să psifisască. La care lucru, toţi fraţii vicleşugului, ficiorii fărălegii şi părinţii atheofoviii: „facă-să facă-să,

---

]n chipul deltii; }nceputul A, sf`r=itul S: Adrianopolis; Apa lui M, apa lui A, apa lui T: Mari\a, Arta, Tungea). Ei merg acolo pentru a vinde capul Cămilei, adică pentru a schimba pe Mihai Racoviţă în domn, şi a lua în schimb capul Bourului, adică pentru a-i cumpăra domnia cu bani.

[1] Expresivă caricatură literară: Iordache Ruset poartă pe Racoviţă de căpăstru, în timp ce Mihalache Ruset, de acum înainte dregător peste fondurile financiare externe, achită plăţile creditorilor de la Poartă („gândacii").

[2] Jurământul boierilor faţă de noul domn, după formula creştină, adică în numele Tatălui (Vulturul ceresc) şi al Fiului (Taurul ceresc).

[3] *Capi=tea Epiorhiii: Vlah Sarai (D.C.)* — depunerea jurământului are loc deci în palatul Ţarii Româneşti şi nu al Moldovei (Bogdan sarai), palat pe care scriitorul îl denumeşte „templul jurământului strâmb, stors prin viclenie, deci nevalabil (*epiorhie*: jurământ strâmb, în greceşte). Depunerea jurământului într-un palat al Ţării Româneşti arată dependenţa, controlul exercitat de Brâncoveanu în demersurile pentru numirea noului domn.

strigară, toţi vom, toţi priimim, cu toţii aşedzimântul şi cuvântul acesta întărim şi adeverim“, din luntru crăpară.

Acmu a tuturor voie unindu-să şi toţi supt argumentul Corbului supuindu-să, cu toţii în toate părţile să împrăştiară şi prin toţi munţii şi codrii, unde coarne de buăr lepădate ar găsi şi cap de taur aruncat ar nemeri, cu toată nevoinţa cercară şi nicicum undeva macar nu să aflară. De care lucru, cu toţii în mare întristare aflându-să, ce vor mai face şi ce vor mai lucra nu ştiia[1]. Şi acmu mai-mai toată nedejdea pierdea, de nu ş-ar fi adus aminte Râsul de un hrizmos[2], pre carile Camilopardalul[3] încă mai denainte îl învăţase, dzicându-i[4]:“Eu odânăoară prin pusti-

---

[1]*Mun\ii: casele, por\ile turcilor celor mari,* iar *codrii: casele, por\ile turcilor mai mici (D.C.)* — căutând să obţină investitura de domnie („ coarne de bour“ şi „cap de taur“) pentru Mihai Racoviţă, boierii fac demersuri pe la demnitarii mai mari şi mai mici de la Poarta Otomană, dar nu izbutesc nimic şi nu ştiu cui să se mai adreseze.

[2] *Hrismos: g`ndul,]nv[\[tura =i avaniia Por\ii (D.C.)* — înseamnă la propriu, oracol, prezicere (în greceşte). Sensul termenului este formulă, procedeu prin care se asigură reuşita. Această cheie a succesului este, după opinia lui Cantemir, satisfacerea lăcomiei demnitarilor otomani, adică mita, bacşişul, darurile de tot felul.

[3]Camilopardalul, numele grecesc al girafei, este o fiinţă dublă, rezultată din asocierea cămilei cu leopardul. La cheie, acest nume este ieroglifa sub care se ascunde Alexandru Mavrocordat Exaporitul, marele dragoman al Porţii Otomane, am zice azi ministru de externe, unul din puternicii dregători ai Imperiului Otoman, grec de origine. Era un om foarte cultivat, autor al unor comentarii asupra operei lui Aristotel, precum şi al unei lucrări privind circulaţia sângelui. Unele dintre lucrările sale, toate în greceşte, au circulat şi în ţara noastră, mai ales în timpul epocii fanariote. Este tatăl celor doi fraţi, Nicolae şi Ion Mavrocordat, care au domnit în Moldova şi Ţara Românească. Trebuie subliniat amănuntul că cel care îi duce pe boieri la Exaporit este Mihalache Ruset, rudă cu marele dragoman.

[4] Povestirea care urmează — o foarte întinsă digresiune în raport cu evenimentele descrise în *Istoria ieroglific[* — poate fi intitulată, în formularea de la cheie a scriitorului, *Povestea Camilopardalului pentru apa Nilului*, formulare pe care Cantemir însuşi o descifrează: *minunat[l[comiia Por\ii =i*

ile Ethiopiii[1] în sus pre apa Nilului[2] îmblând şi pentru ca din izvoarăle Nilului cu gura apă să beau în inimă având, după ce peste munţii ce să cheamă a Lunii[3] am trecut şi la bălţile unde crocodilii[4] să nasc am sosit, bălţile din giur împregiur cutreieram, pentru ca gârla Nilului (carea în capetele bălţilor despre apus să varsă[5]) să aflu. La capetele bălţilor şi în gura gârlii am aflat un

---

viniturile]mp[r[\iii turce=ti. În această naraţiune, pusă nu fără sens pe seama Exaporitului, scriitorul ne destăinuieşte cum lăcomia dregătorilor otomani, mari şi mici, reprezintă mecanismul prin care Imperiul Otoman îşi exercita exploatarea sistematică asupra Moldovei şi Ţarii Româneşti. Un mare demnitar otoman era şi Alexandru Mavrocordat, a cărui cultură nu-i diminuase lăcomia sa fără margini, lipsa de caracter şi ambiţiile meschine. Deşi era rudă şi cu Brâncoveanu, folosea nevoia de linişte politică a acestui mare domn, pentru a-l stoarce de sume considerabile de bani şi de daruri felurite. Cantemir îl ura pentru că, neavând bani, nu putea plăti avantajele prieteniei acestui influent şi puternic dispunător din umbră al vieţii politice din cele două ţări române.

[1] În această povestire, întregul teatru al evenimentelor se deplasează, simbolic, în Africa, în cadrul căreia Moldova devine Arabia, iar Ţara Românească — Libia. „Pustiile Ethiopiii“ nu sunt descifrate la cheie, dar par a semnifica Istanbulul, capitala Imperiului Otoman, dacă ne gândim că în aceeaşi povestire „ethiopul“ este în mod sigur sultanul. Prezenţa Africii ca mediu de desfăşurare a istoriei noastre în vremea lui Cantemir exprimă atracţia scriitorului pentru peisajul exotic şi torid al Africii, rezultat al basmelor arabe şi al povestirilor călătorilor şi neguţătorilor din vremea sa.

[2] *Nilul apa: adunarea =i]mpr[=tierea l[comiii (D.C.)* — Mavrocordat, stăpânit de lăcomie şi de dorinţa de a parveni pe scara puterii sociale, se confesează lui Mihalache Ruset, ruda sa, că a dorit să se adape la izvoarele Nilului, adică să se iniţieze în stăpânirea mecanismului privind procesul de adunare şi de risipire a veniturilor.

[3] *Mun\ii Lunii* — sunt o creaţie fantezistă a geografilor arabi ai evului mediu, care credeau că Africa ar fi străbătută de aceşti munţi de-a lungul ecuatorului. Aici ar putea semnifica lumea otomană, simbolizată de semilună.

[4] Sunt când bostangiii, când *hasechiii*, pristavii *bostangiilor*, în ambele cazuri fiind vorba de trupele de securitate ale sultanului; pristavii sunt comandanţii, ofiţerii.

[5] *Nilul poate fi: bogazul, limanul carile merge la Vlaherna (D.C.)* — Cornul de Aur.

oraş preafrumos, cu cetate preafrumoasă[1]. Oraşul dară şi cetatea lui într-acesta chip era: Bălţile acelea, unde în capete să împreuna şi vărsăturile apii Nilului în sine priimia, între dânsele de ce înainte mergea, de aceia în laturi să despărţiia şi ostrovul lăţiia şi precum să videa ca la 700 de mile în lung şi în lat tot uscatul între bălţi cuprindea. Iară pre marginile amânduror bălţilor cele pe dinafară, din giur împregiur, ca cum cu zid ar fi îngrădite, cu munţi şi dealuri[2] goli era încungiurate, aşe cât numai unde bălţile în gârlă să vărsa şi în matca Nilului să răvărsa, munţii împreunaţi nu era, unde ca dintr-un hălăşteu, ca pre stavila morii apa cum mare răpegiune să slobodziia şi apa Nilului spre răsărit a cură răpedziia. Aşedară, despre răsărit bălţile, munţii şi locul să avea, iară despre apus, adecă dincotro Nilul viniia şi în capetele bălţilor îngemănându-să să despărţiia, într-alt chip era. Că pre cât munţii acei din stânga şi din dreapta să înălţa (că şi a munţilor înălţime ca la cinci mile să socotiia), pre atâta locul din dos să râdica şi cu vârvurile munţilor de-a tocma câmpul despre apus în lat şi în lung să întindea, prin mijlocul a căruia apa Nilului, din izvoarăle de unde ieşiia, spre bălţile ce-l sprejiniia lin şi frumos curea. Iară pre şesurile câmpului[3] aceluia, şi pre o parte şi pre altă parte de apă, atâta câmpul cu otavă înverdziia, cât ochilor preste tot, tot o tablă de zmaragd meree a fi să părea, în carile tot chipul de flori din fire răzsărite, ca cum cu mâna în grădină, pre rând şi pre so-

---

[1] Oraşul şi cetatea sunt, de fapt, Istanbulul, capitala Imperiului Otoman.

[2] Munţii şi dealurile sunt, conform cheii lui Cantemir, demnitarii mai mari şi mai mici, ceea ce înseamnă că Poarta Otomană îşi are puterea în aceştia. Munţii şi dealurile înconjoară cetatea, o străjuiesc. Totuşi, întâlnim şi unele elemente reale de ordin geografic în această descriere a Istanbulului.

[3] De aici începe o descriere paradisiacă a împrejurimilor Istanbulului, descriere ce are mai curând valoare literară. Tema mediului paradisiac, foarte veche în literatura umană, prezentă mai ales în *Biblie*, este reluată de Cantemir în termeni laici, oglindind o concepţie estetică proprie, în care domină frumosul artificial organizat geometric.

coteală, ar fi sădite, cuvios să împrăştiia, şi când zepfirul, vântul despre apus, aburiia, tot feliul de bună şi dulce mirosală de pre flori scorniia. Aşe cât nici ochilor la privală, nici nărilor la mirosală saţiu să putea da. Iară pre malurile gârlei tot feliul de pomăt roditoriu şi tot copaciul frundzos şi umbros, de-a rândul, ca cum pre aţă de-a dreptul şi unul de altul de departe ca cum cu pirghelul ar fi fost puşi frumos odrăsliia. A cărora umbri, giumătate pre lină apa Nilului, iară giumătate pre mângâioasă faţa câmpului să lăsa. Iară roada pomilor, şi la frumseţe şi la dulceaţă, nici Asiia au vădzut, nici Evropa au gustat. Căci tot într-acelaşi pom mugurul crăpa, frundza să dezvăliia, floarea să deşchidea, poama lega, creştea, să cocea şi să trecea totdeodată, nici după vremi viptul îmbla, ce în toată vremea toată poama şi coaptă şi necoaptă să afla[1]. Iară unde apa Nilului de pre şesul ce despre apus viniia şi din vârvurile munţilor în gârla cea de gios să vărsa, cetatea[2] sta, a căriia nume cei de loc îmi spusără, precum Epithimiia[3] o cheamă.

Iară făptura şi îngrăditura cetăţii era aşe[4]: din marginea malului, unde Nilul ca pre şipot în bălţi să vărsa, spre apus, şi pre o parte şi pre altă parte de apă ca la dzece mile zid gros şi vârtos de piatră în patru colţuri cioplită era, carile, după ce de la pământ

---

[1] Cantemir introduce elemente ale absurdului, natura aberând de la propriile ei reguli pentru a se conforma dorinţei umane de a avea fructe în orice sezon.

[2] În mijlocul acestei grădini paradisiace, în care normele naturale sunt înlocuite cu cele ale absurdului, se află o cetate, care nu este alta decât Istanbulul, capitala Imperiului Otoman. Ea este scăldată de apele Nilului, cu sensul că în acest oraş are loc fenomenul adunării şi împrăştierii lăcomiei.

[3] Numele ieroglific al cetăţii este *Epithimia*, care în greceşte înseamnă poftă, dorinţă. Cantemir o descifrează prin expresia *inima, omul lacom sau lumea*, ceea ce înseamnă că Istanbulul era atunci capitala lăcomiei, a dorinţei de a avea totul fără nici o limită.

[4] Descrierea în continuare a cetăţii are multe trăsături simbolice; din punct de vedere artistic, Cantemir introduce în literatura noastră originală pentru prima dată elementele de arhitectură citadină.

ca la dzece stânjini să râdica, de ciia stâlpi mari şi groşi de marmure porfiră în sus să înălţa[1]. Fietecare stâlp de cinci stânjeni de înalt şi de 30 de palme în giur împregiur de gros, însă la rădăcină mai groşi era, iară în sus, de ce mergea, mai supţiri şi mai sulegeţi era. Iară fietecare stâlp supt rădăcină patru lei de aramă prea frumoasă şi ca aurul de luminoasă avea, şi tuspatru, cu dosurile la un loc împreunându-să, cu capetele, doi spre câmp, iară doi spre apă căuta, deasupra a cărora stâlpul să răzima. Aşijderea în vârvul a fietecărui stâlp, de la un loc şi mai în sus, patru zmei începea a să împleteci şi, după ce ca la trii coţi în sus să râdica, capetele îşi despărţiia şi puţintel can în gios le pleca, şi doi spre un stâlpi, iară doi spre alt stâlp ce le era dimpotrivă, căuta. Deci, precum a leilor, aşe a zmeilor făptură atâta de minunată era, cât nu zmei şi lei a fi să părea, ce într-adevăr vii şi cu duh a fi să videa. Iar din cerbicea a patru zmei arc sclipuit de marmure foarte frumos sclevesit în sus să râdica şi, foarte cu mare meşterşug peste apă întindzându-să, spre stâlpul ce-i era dimpotrivă să lăsa şi în cerbicea iarăşi acelor patru zmei să aşedza. Şi aşe, dintr-un capăt până la alt capăt, un sclip în chipul podului, peste apa Nilului să încheia. Aşijderilea, din capetele stâlpilor zid de marmure în sus să ridica, cât cu înălţimea sclipului să atocma[2]. Carile pre dinluntru cu var cu prav de cărămidă şi sfărmuşuri de piatră şi de marmure amestecate împlut era[3] şi tot locul înluntru pre aţă de-a tocma atocmat era[4]. Iară din faţa pământului, ca la un stat de om, zid cu zimţi în giur împregiur încungiura, pentru ca celor dinluntru

---

[1] Începe descrierea cetăţii, Cantemir dovedindu-se preocupat de o viziune arhitecturală originală.

[2] Este vorba de o platformă boltită, sprijinită pe stâlpi, construcţie de o concepţie bizară.

[3] Partea superioară a platformei era umplută cu un amestec, cu o compoziţie, a cărei formulă trădează cunoştinţele scriitorului în domeniul respectiv.

[4] Pe suprafaţa superioară a platformei Cantemir imaginează un oraş suspendat.

îmblarea şi primblarea fără primejdie să fie. Tot numărul stâlpilor 730 era[1], adecă de o parte, 365, şi de altă parte, iarăşi atâţia. Iară toată cetatea 24 de mile încungiura, 20 mile amândoaă laturile şi patru mile amândoaă capetele (căci de la un stâlp până la alt stâlp dimpotrivă doaă mile spunea că sint).

Cetatea dară aşe era, iară oraşul şi casele oraşului ce era întrînsa, pre amănuntul, cine poate povesti? Căci făpturile şi urdziturile acelea toată socoteala muritorilor covârşeste (că ce au făcut muritorii, de carea să nu să mire muritorii şi ce n-au făcut muritorii, de carea să să mire muritorii). Ce pre scurt de unele a-ţi pomeni nu mă voi lenevi (Camilopardalul dzicea): Dintre doi stâlpi de-a dreptul împotrivă până la ceialalţi stâlpi uliţă dreaptă şi tot într-o măsură de lată să ducea. Iară la capătul uliţii, şi de o parte şi de alta, poartă era, carea să închidea şi să deşchidea. Iară din pragul a fietecare poartă, în gios, scară în chipul theatrului[2] în gios să lăsa şi, de ce să coborâia, la temelie să mai lăţiia, carea şi drum la suirea în cetate şi poprele zidiului şi sclipului era. Deci câte arce la sclip, atâtea uliţă în cetate, şi câţi stâlpi la zid, atâtea porţi pe zid şi atâtea scări pre lingă zid era, deosăbi de patru uliţe[3], carile de-a dreptul din capăt în capăt mergea. Şi în capete cerdace ghizdave şi frumoasă afară din zid, asupra apii, scoase avea, în carile giudecâtorii împărăţii < i > pre rând ce avea, într-un cerdac câte 90 de dzile giudeţele şi alte trebe a publicăi căuta. Căci împărăţiia aceia nu monarhie, ce publică[4] ieste şi în 90 de dzile 9 oameni, fietecarile în dzece dzile slujba obştii isprăveşte.

---

[1] Elemente simbolice: *730 de st`lpi: dzilele =i nop\ile]ntr-un an*, iar *24 de mile: lunele de dzi =i de noapte (D.C.)*.

[2] Cantemir face apel la imaginea teatrului antic, construit în trepte.

[3] *Patru uli\e: patru p[r\i a anului (D.C.)* — cele patru anotimpuri.

[4] *Nu monarhie, ce public[: nea=edz[m`ntul st[p`nilor (D.C.)* — adept al monarhiei absolute, Cantemir, fost domn şi pretendent la domnie, ironizează statul otoman, pe care îl vedea ca o republică, unde domnea anarhia.

Şi aşe, cineşi după rândul său şi în cerdacul său orânduindu-să, în 730 de dzile rândul plinindu-i-să, iarăşi dinceput rândul apuca.

Ce de acestea lăsându-ne, la cuvântul nostru să ne întoarcem (că perioadele mari în voroavă şi celui ce voroveşte la cuvânt sminteală şi celuia ce povestirea ascultă la audzire şi la pomenire invaluială face)[1] Aşedară, uliţele, porţile şi scările cetăţii să avea, iară casele ca acum tot într-un părete ar fi fost, nici mai afară de alta ieşiia, nici mai înluntru intra[2] şi aşe, rândul caselor dedesupt era. Iară al doilea rând, cerdacile ca trulele în sus să râdica înalte, cât de gios de-abiia la vârvu sigeata ethiopască a agiunge să poată. Păreţii caselor pri dinafară tot de marmure scumpă şi tot feliul de scrisori ieroglificeşti[3] într-însele săpate avea şi toată dihaniia[4] precum vie la păr, aşe săpată cu floarea marmurelui să asămăna, de care lucru, nu cu mâna pe părete săpate, ce vii pre nişte câmpi împrăştiate a fi să părea. Iară pe dinluntru stâlpii cei fără preţ, marmurile cele scumpe şi tot meşterşugul lucrului şi făpturii ce avea, cuvântul a le povesti vrednic şi gândul a le formui harnic nu ieste. Acolo chipurile bodzilor[5] vechi să fii vădzut, icoanele a tuturor împăraţilor să fii privit, unele de aramă şi poleite, altele de argint şi de aur pline vărsate şi vasuri în minunat chip lucrate, supt dânsele alcătuite şi alte lucruri minunate în mulţime nenumă-

---

[1] Ironie la adresa retoricii vremii, care cultiva vorbăria, fraza amplă şi confuză, permiţând abaterea de la ideea de bază într-o cuvântare.

[2] Apare din nou rigoarea geometrică din concepţia arhitectonică a lui Cantemir: clădirile sunt construite în linie dreaptă şi egale între ele, pe lângă zid.

[3] Pereţii exteriori erau ornamentaţi cu „scrisori ieroglificeşti“, deci cu figuri animaliere, care aveau un înţeles pentru comunicare, exprimau, aşadar, idei.

[4] Reprezentările animaliere formau o ornamentaţie încărcată, de tip baroc, în contradicţie cu simplitatea la care ar fi obligat geometrismul din concepţia arhitecturală a scriitorului.

[5] *Chipurile bodzilor: mul\imea str`mb[t[\ilor (D.C.)* — luxul şi strălucirea din capitala otomană se bazau pe nedreptate şi extorcări.

rate, în frâmseţe neasămănate să videa, carile nu numai a ochiului privală, ce şi a minţii socoteală ameţiia şi uluia.

Iară în mijlocul oraşului era o capişte a boadzii Pleonexiii[1], carea cum era făcută şi în ce meşterşug era zidită de pre atâta vii putea cunoaşte, că toată alaltă a cetăţii şi a oraşului făptură ca zgura lângă aur şi ca stecla lângă diamant să asămăna. Ce şi pre aceasta în scurt şi pre cât voi putea a ţ-o perigrapsi mă voi nevoi. Din faţa pământului urdzitura temeliii ca la doi coţi de înaltă dintr-o materie de metal vărsată a fi să videa, care metal decât custoriul mai scumpă şi mai grea, iară decât argintul mai ieftină şi mai iuşoară a fi să părea. Lumina capiştii în lung de 30 coţi, iar în lat de 24 coţi era, iară de înalt până supt poalele cele mai de gios, 55 de arşini să măsura. Deci cât meşterşugul vărsatului temelii<i> ceii de metal şi cât iscusită şi ascuţită mintea vărsătoriului şi tipăritoriului ar fi fost, florile şi frundzele, carile una pe supt alta vârâte, şi lozele una cu alta frumos impleticite, şi şerpii, carii pintre frundze şi pintre loaze să vârâia şi coadele cu zmicelele îşi invătuciia, arăta. Aşijderea, tot feliul de pasiri, de jiganii, de lighioi şi de pasiri peste toate locurile să arăta, unele în pomşori cuiburile îşi făcea, altele, acmu făcute, pe oaă clociia, altele hrană puişorilor îşi aducea, unele muşte prin aer goniia, altele lăcuste prin pajişte prindea[2], căile puii cloşcii să apuce să slobodziia, stârcii ca prin apă îmblând, piticii şi peştii a prinde chitiia, pajorile şerpii (carii

---

[1] *Boadza Pleonexiii* (zeiţa lăcomiei — în greceşte): *l[comia la carea muritorii s[ ]nchin[(D.C.), iar capi=tea Pleonexiii este]mp[r[\iia turcului (D.C.)* — Cantemir subliniază că lăcomia este trăsătura fundamentală a Imperiului Otoman şi a demnitarilor săi.

[2] Cantemir surprinde viaţa din natură în aspectele ei cele mai dinamice şi mai caracteristice. Dintre acestea, îl va preocupa îndeosebi vânarea unora de către altele, cu scopul de a sugera că din cauza lăcomiei, în templul Pleonexiei, adică în „împărăţiia turcului“, există o cumplită luptă de interese, a cărei cruzime poate fi asemănată cu ferocitatea luptei pentru hrană din lumea animală.

pintre frundzele iederăi să şipuriia) să-i apuce clonţurile îşi vârâia, brehnacea de sus iepurile supt stâncă vârit, când va ieşi, în unghi să-l apuce pândiia, mâţa, carea pre şoarece pe supt frundzele din copaci cădzute, precum îmblă simţind ni cu urechea asculta, ni pasul prea cu linişte spre sunet muta, ni cum l-ar apuca şi cum mai fără veste s-ar răpedzi, cu picioarele cumpănindu-să, să găta, vulpea prin pomi şi prin copăcei găinele şi păsăruicele scociorâia, şi unele acmu vânatul dobândind, cu coada bârzoiată spre bârlogul ţincilor săi, cum putea mai tare, să ducea. Lupul după turma oilor pre piept să târâia, ciobanii, unii, ca de somn adormitând, în cârlige rădzimaţi, alţii, ca de ploaie şi de vânt rece cu glugile peste cap lăsate şi pre un cot la pământ lăsaţi era, iară dulăii, unii în picioare sta şi ca cum de departe mirosul lupului ar adulmăca, alţii pre brânci lăsaţi şi capul pentre picioarele denainte întinzându-şi dormiia şi ca cum în vis lupul în oi ar fi dat părându-li-să, prin somn ca cum ar scânci şi ar brehăi să videa. Iară la alte turme, ca când lupul oaia ar fi apucat, ciobanii chiuia, cu mâna dulăilor lupul arăta, dulăii goniia, lupul cu cârlanul în gură fugiia, alţi ciobani de la alte turme în timpinare îi ieşiia, lupul într-altă parte şuvăia şi ca cum spre o pădure, carea înaintea lui aproape să videa, năzuia. Aşijderea alalte turme de dobitoace sălbatice, cerbii şi buării prin dumbrăvi, caprile prin stânci, ciutele pre şesuri, unele cu viţăluşii după dânşii, altele, acmu aproape de fătat, pântecele de mijloc în gios le trăgea. Iară într-un loc lucru foarte frumos la privală să arăta, unde vânătorii măiestrii spre vânarea fililor[1] punea: întâi o groapă adâncă şi largă săpa, apoi

---

[1] De aici înainte, Cantemir abordează domeniul activităţii umane, însă cu rostul simbolic de a demasca modul cum dregătorii Porţii Otomane ştiau să amăgească şi să prindă în capcană pe cei ce le solicitau sprijinul: *v`n[toarea filului cu harbuzul*: *me=ter=ugul Por\ii spre lucrarea l[comiii (D.C.)*. Unul dintre „fili“ era şi Antioh, fratele scriitorului. Cu acest prilej, Cantemir face o foarte frumoasă şi bine documentată descriere a unei vânători de elefanţi în Africa ecuatorială.

din fundul groapei un gârlici strâmpt, până la faţa pământului, costiş scotea, în gura a căruia gârlici un harbuz punea. După aceia, fietecare vânătoriu, câte o dobă în spate luând, în pădurea cea mare intra, unde filii îmblând să videa. După ce pre furiş în pădure întra şi fietecarile într-un copaciu înalt să urca, apoi, din toate părţile în dobe lovind, pădurea să răzsuna. Filii, de sunetul dobelor spăimântându-să, la marginile pădurii spre câmp ieşiia, unde la gura gârliciului peste harbuz nemeriia. Vânătorii din copaci, vadzind precum filul la harbuz au nemerit, dobele a bate părăsiia. Filul cu botul harbuzul clătind, harbuzul pre gârlici în gios a să prăvăli purcedea. Filul după harbuz, pentru ca să-l prindză urmând, în groapa cea largă, carea în fundul gârliciului era săpată, întră, şi altă grijă nepurtând, harbuzul să mănânce să nevoieşte. Vânătorii îndată din pădure ieşind, cum mai curând, cu pari şi cu alte zăvoară, carile acolea mai denainte gătate au, gura gârliciului astupă. După aceia, prin câteva dzile pre fil cu foamea domolind, cu lanţuh de grumadzi îl scoate şi unde voia ethiopului ieste, acolo îl duce[1] (că mai tare şi mai vrăjmaşă jiganie decât foamea alta nu ieste). Acestea dară şi altele multe mai ciudate şi mai minunate în temelia capiştii săpate şi vărsate să videa. Iară deasupra temeliii, până supt streşinile cele mai de gios, patru păreţi din patru marmuri de porfiră încheiaţi era, adecă fietecare părete dintr-un marmure sta, şi încheietura în colţuri, pe unde, sau cum s-au împreunat, nu ochiul muritoriu, ce aşeşi mai şi cel nemuritoriu, precum n-ar fi putut alege îndrăznesc a dzice. Tot păretele de sus până gios neted şi decât diamantul mai luciu era, atâta cât dzua lumina soarelui ca printr-un preacurat crişţal înluntru pătrundea şi lumina dinluntru cu cea dinafară una să făcea, atâta cât nu

[1] Aşadar, solicitantul păcălit este la discreţia „ethiopului“, adică a sultanului, situaţie ce se întâmpla adesea cu pretendenţii la domnia ţărilor româneşti.

mai puţină lumină în capişte decât în aer era. Iară noaptea, pe dinluntru, candile la număr decât numărul mai multe, şi de sus până gios, pre lângă părete frumos orânduite, avea, şi fietecare candilă 5 ocă de aur arăpăsc trăgea, iară înluntru 1 ocă de nard lua (căci în capiştea Pleonexiii undelemnul maslinului nu arde[1]). Carile, după ce ochiul ceriului să închidea şi perdeaoa nopţii peste faţa pământului să trăgea, toate să aprindea şi deosăbit de lumina carea înluntrul capiştii făcea, prin străluminoşi păreţii ei lumina candilelor pătrundzind, peste toată cetatea, ca soare lumina şi ca luna între alte stele să arăta (căci la toată casa în cetate câte un cerdăcuţ de acea materie de marmure să afla), şi aşe, tot oraşul — precum noaptea, aşe dzua — cu strajea luminii să păziia, nici altă strajă sau pază trebuia. Deci până la streşinile cele mai de gios, precum s-au pomenit era. Iară de acolo în sus, despre răzsărit, şepte, şi despre apus aşijderilea şepte înalte şi cu mare meşterşug făcute trule avea[2]. Trula cea din mijloc drept asupra isimeriii căuta[3], şi când soarele în zodiia Cumpenii[4] era, cu radzele tocma în trula din mijloc lovind răzsăriia. Aşijderea când apunea, tocma în trula cea din mijloc despre apus lovind apunea. Aşijderea alalte trule fietecarea în dreptul zodiii ceriului din meşterşug era pusă, şi aşe soarele, în ce zodie să afla, în trula a aceii zodii răzsăriia şi în vârful trulii, peste acoperimânt, sămnul

---

[1] Aşadar, în templul lăcomiei nu ardea untdelemnul păcii (măslinul fiind simbolul păcii), subînţeles, din cauza confruntărilor de interese.

[2] Din nou elemente simbolice: *=epte trule despre r[zs[rit =i =epte despre apus: septe dzile =i =epte nop\i a s[pt[m`nii (D.C.)*. De observat frecvenţa simbolurilor astronomice.

[3] *Trula cea mare din mijloc: poarta vezirului, haznaoa (D.C.) Isimeria* — echinocţiu (grec.). Prin urmare, deasupra templului lăcomiei trona puterea marelui vizir şi a haznadarului său (ministrul de finanţe), model de conduită pentru toţi demnitarii otomani, mari şi mici.

[4] Isimeria, aici echinocţiul de toamnă, cădea într-adevăr în zodia Cumpenei (luna septembrie).

zodiii, de aur curat şi cu iscusit meşterşug făcut, pus era[1]. Trulele dară de prinpregiur aşe fiind, în mijlocul lor era o trulă mai înaltă şi mai groasă decât alalte, decât toate. Carea cu acesta meşterşug era facută că cu umbra ei ceasurile în celelalte arăta, ca şi alalte trule după măsura gnomonului era puse. Iar în vârful trulii aceii mari chipul boadzii Pleonexiii[2] în picioare sta, carea cu mâna dreaptă despre polul arctic spre polul antarctic, cu degetul întins, ceasurile arăta. Deci când umbra vârvului degetului în mijlocul trulelor celor mai mici sosiia, după numărul lor ceasurile să înţelegea. Iară denaintea uşii capiştii, o cămară, carea pe şepte stâlpi[3] era ridicată, înainte să întindea şi fietecare stâlp în chipul unii planete era făcut, ca precum numărul planetelor, aşe chipul lor aievea să arete.[4] Iară sclipul cămării carile din vârvurile acelor şepte stâlpi să râdica, giumătate de sfera ceriului închipuia şi din fietecare stâlp pe supt sclip cu frumos meşterşug cununi de marmure era întoarse, carile drumul a fietecare planetă[5] precum ieste arăta. Alalte zidituri şi lucruri iscusite carile în giurul împregiurul capiştii era, cine le poate povesti?

---

[1] Toate simbolurile astronomice par a arăta că avuţiile şi veniturile Imperiului Otoman se strângeau în vistierie, în tot timpul anului, indiferent de epocă şi chiar de zi. În acest sens vorbesc şi lămuririle lui Cantemir de la cheie: *Soarele de unde razs[riia,]n trul[loviia: aurul, avu\iia, de pretiudinderea acolo s[str`ngea,* chiar în fiecare zi: *=epte dzile =i =epte nop\i a s[pt[m`nii. Ar[tarea ceasurilor]n trule:]n toat[vremea nep[r[sit[pofta =i str`nsoarea avu\iii.*

[2] Statuia zeiţei lăcomiei se afla pe vârful turlei impunătoare, adică deasupra palatului marelui vizir.

[3] *C[mara cu =epte st[lpi: cetatea, t`rgul |arigradului pe =epte mun\i (D.C.)* — într-adevăr, Constantinopolul era construit pe şapte coline, asemenea Romei. Cantemir numeşte Istanbulul cămară, deoarece aici se strângeau toate veniturile şi bogăţiile imperiului.

[4] Pe atunci se cunoşteau doar şapte planete, în rândul cărora erau incluse Soarele şi Luna, conform viziunii ptolemeice.

[5] *Drumul planetelor: uli\ele cet[\ii =i giude\ele (D. C).*

Eu, dară, aşe (dzicea Camilopardalul), ca cel strein, de toate carile videam peste măsură mirându-mă, şi nu atâta de minunea lucrurilor vădzute mă miram, cât de carea întâi m-oi mira, mă minunam şi de unile, a cărora nici începutul, nici săvârşitul a pricepe puteam, socotiiam, oare în ce chip a le cunoaşte aşi putea şi cine să mi le arete s-ar afla chitiiam. Şi după ce de multă cutreierare şi mai cu de-adins de peste măsură mirare obosit, supt umbra a unor frumoşi şi umbroşi copaci (carii denaintea capiştii săditi era) ca puţină odihnă tuturor mădularelor să-mi dau, acelea, unde ca cei în agona morţii dzăceam, o Lebădă bătrână[1] şi albă lângă mine să apropie şi, dacă bună dzua după obiceiu îmi dede, de unde sint şi ce pre acelea locuri caut mă întrebă. Eu, după ce îi spuş, precum din locurile marginii Ethiopiii sint[2] şi precum pentru ca izvoarăle Nilului să aflu şi din începăturile lui apă să beau, în gând mi-am pus şi cu aceasta pricină pre aceste locuri, îmblu[3], dacă-i dziş, ea răspunsă: Greu şi aspru lucru, lungă şi primejdioasă cale înainte ţ-ai pus[4], o, priietine. De vreme ce eu, după ce din oul maică-mea am ieşit[5], până a nu putea zbura, cu răpegiunea

---

[1] *Leb[da b[tr`n[: Panaiotachi tergimanul (D.C.)* — Panaioti Nikussios, marele dragoman al Porţii Otomane (1648—1673), care îl precede pe Alexandru Mavrocordat în această importantă funcţie.

[2] Alexandru Mavrocordat provenea „din locurile marginii Ethiopiii“, adică de la marginea Imperiului Otoman, ceea ce era adevărat, tatăl său fiind un grec din Insula Hios, din Marea Egee.

[3] Mavrocordat vine la Nikussios ca să-l înveţe arta de a-şi satisface lăcomia, de a învăţa mecanismul însuşirii şi cheltuirii veniturilor şi extorcărilor. Astfel, se termină partea descriptivă a acestei lumi a necinstei şi lăcomiei, Cantemir trecând la povestirea felului în care Exaporitul s-a iniţiat în tainele şi tehnica lăcomiei, a practicilor necinstite şi a căpătuielii.

[4] Nikussios atrage lui Mavrocordat atenţia că este greu şi chiar primejdios să se pună în slujba Porţii, să cunoască secretele cârmuirii, aceasta cerând şi un timp imens pentru iniţiere.

[5] Nikussios începe să-şi descrie viaţa, aratând eforturile depuse pentru a ajunge la demnitatea de mare dragoman, iniţiindu-l astfel pe Mavrocordat în

apii şi cu vânslirea talpelor câtăva vreme am călătorit, iară după ce penele mi-au crescut şi aripele vrednice de zburat mi s-au făcut, în aer m-am ridicat şi, tot pe deasupra apii zburând, de trii ori soarele învârtijirea ş-au sfârşit, până eu la acesta loc am sosit[1]. Şi deosăbi de aceasta, la cale ca aceasta, nu talpe, ce pene, nu picioare, ce aripi trebuiesc, căci înălţimea munţilor, strâmptorile poticilor şi lăţimea şi lungimea câmpilor, toate împotriva firii tale stau. De care lucru, fără cereasca agiutorinţă (carea spre toate poate), „spre acea cale mai mult înainte a păşi, nu numai lipsa vinelor, ce şi a crierilor a fi, decât toată ivala mai aievea ieste.[2]“ Acestea Camilopardalui de la Lebădă audzind, învăţătura din praxin în theorie îşi mută[3] şi calea delungată în odihna mângâiată îşi schimbă. Însă către Lebădă într-acesta chip grăi: „Eu, o, priietină nu atâta osteninţa căii, cât ştiinţa lucrului în samă bag. Ce fiind de faţă ştiinţa, de va lipsi osteninţa şi mai bine va fi (că toată agonisita lucrului deplin, macară că fără sudori şi durori a fi nu poate, însă când voia voilor şi puterea puterilor[4] cuiva ceva de la sine dăruieşte, nici osteninţa trebuieşte, nici lenea să probozeşte). Şi de vreme ce trecutele tale osteninţă băţul agiutorinţii slăbiciunilor şi neputinţelor mele a fi să văd, cu multă plecăciune te rog ca pentru firea Nilului şi pentru izvoarăle lui şi adaogerea şi scăderea

---

secretele ascensiunii şi menţinerii în asemenea importantă şi riscantă funcţie politică. Într-adevăr, Mavrocordat va succede lui Panaioti Nikussios în demnitatea de mare dragoman, după moartea acestuia, în anul 1673.

[1] Descriindu-şi viaţa, Nikussios mărturiseşte că, după ce şi-a desăvârşit cultura politică (după ce i-au crescut aripile), i-au mai trebuit trei ani până a ajunge la acest post.

[2] Cel care aspiră la funcţia de mare dragoman nu trebuie să fie un om obişnuit, ci să aibă un orizont larg al cunoaşterii. Mavrocordat corespundea din acest punct de vedere.

[3] Alexandru Mavrocordat „învăţătura din praxin în theorie îşi mută“, adică trage învăţămintele necesare din experienţa lui Nikussios.

[4] *Voia voilor, puterea puterilor: voia, puterea dumn[dz[iasc[(D.C.).*

lui, ce mai cu adeverinţă ai şti, pre cest la pravul talpelor picioarelor tale cădzut neînştiinţat să nu laşi[1] (că toată ştiinţa atuncea de ştiinţă să dovedeşte, când după adeverinţă pre altul a înştiinţa ştie)“. Atuncea Lebăda către Camilopardal dzisă: „Priietine, obiciuit lucru între filosofii[2] noştri ieste ca când cineva pentru Nil voroavă a face ar vrea, întâi în capişte mărgând, jirtfă[3] boadzii locului să facă, apoi, în marginea Nilului coborându-să, pre mâni şi pre obraz cu apa lui să să spele, de ciia, la locul său întorcându-să, ce i-ar fi voroavă să vorovască (că cine de la sine cuvântul începe, cuvântul a sfârşi cu nevoie şi preste voie îi va fi, iară cine de la cuvântul cuvintelor începutul începe, sfârşitul sfârşiturilor la cel poftit şi dorit sfârşit fără prepus îl duce)[4]“. Către carile răspuns (dzice Camilopardalul): „Cu dulce suflet şi cu dragă inimă chipul bodzului a privi[5] şi cu înfrângerea inimii la picioarele lui a mă tăvăli aşi pofti, însă ce vrednică ieste sărăciia mea jirtfă Pleonexiii a aduce şi în ce chip strâmptă mâna[6] mea largi grumadzii ei a sătura va putea?“[7] Lebăda-mi dzisă: „Pentru aceasta în întristare nu întra, o, priietine (că Pleonixia de la cei bogaţi tot,

---

[1] Alexandru Mavrocordat roagă pe Panaioti Nikussios să-i descopere „firea Nilului“, adică natura, felul şi izvoarele lăcomiei, şi să-l înveţe cum se lucrează cu ea.

[2] Filosofii sunt, după cheie, vizirii.

[3] *Jirtf[: mit[, m`zd[, daruri (D.C.)* — cine voia să intre în graţia Porţii Otomane, trebuia să se conformeze practicii, întreţinute de viziri, de a plăti mită, daruri, să se spele cu apa Nilului, adică să practice lăcomia, să-şi pervertească conştiinţa, şi numai după aceea să spună ce doreşte. Cantemir demască, prin simbolurile respective, practicile care asigurau succesul şi influenţa la curtea otomană.

[4] *Cuv`ntul cuvintelor: Dumn[dz[u-Fiul; }nceputul ]ncep[turitor: Dumn[dz[u-P[rintele; Sf`r=itul sf`r=iturilor: Dumn[dz[u-Duhul Sf`nt (D-C).*

[5] *Chipul bodzului a privi: la slujba Por\ii, la l[comie a intra (D. C.).*

[6] *M`na str`mpt[: s[r[cie, sl[biciunea averii (D.C.).*

[7] Mavrocordat doreşte să intre în slujba Porţii, a lăcomiei, vrea să dea mită, dar, fiind sărac, nu ştie cum va putea mulţumi lăcomia demnitarilor ei.

iară de la cei săraci pre giumătate ia[1]), şi cine ce i-ar duce, întâi priimeşte, apoi oare ce i-ar mai putea aduce şi cu cuvântul şi cu lucrul ispiteşte“. Eu cătră dânsa dzişi: „Eu peste mine aer, supt mine ţărnă, iară în mine nemică ceva lucru de materie nu am, fără numai duhul, carile mă poartă[2]“. Lebăda-mi dzisă: „Dintr-aceste trii, oricarea mai îndămână şi mai pre lesne îţi va fi, cu tine ia şi cum mai curând la capişte să mergem, ca şi eu, de ce am învoit, şi tu, de ce ai poftit, să ne îndestulim“. Eu în mine şi cu mine socotindu-mă precum aerul nu să prinde, sufletul nu să scoate (că pofta fără stâmpărare nu numai trupul, ce şi sufletul giuruieşte şi dăruieşte), în pumni puţinteluş lut galbăn[3] luaiu şi cătră Lebădă arătându-l, dzişi: „Iată pominocul jirtfii mele şi, cu acesta împreună, pre tot pre mine spre jirtfă mă dau şi, mai mult nezăbăvind, la capişte să mergem şi, ţeremoniile obiciuite plinind, la giuruita noastră să ne întoarcem[4]“.

Lebăda îndată cu mine împreună sculându-să, înluntrul capiştii întrăm[5]. Unde în mijlocul capiştii, boadza Pleonexis într-un scaun de foc şedea[6], supt a căruia picioare un coptoraş

---

[1] O afirmaţie surprinzătoare: Poarta Otomană lua totul de la cei bogaţi, şi doar parţial de la cei mai săraci dintre solicitanţii de avantaje.

[2] *Camilopardalul, sufletul de materie =i muritoru a fi crede (D.C.)* — este o nepreţuită informaţie despre circulaţia convingerilor materialiste în lumea constantinopolitană cultivată din acel timp, Mavrocordat fiind un partizan al acestei orientări. De altfel, el a şi comentat lucrarea lui Aristotel *Despre suflet*.

[3] *Lut galb[n: aur, galbeni (D.C.)* — Cantemir arată batjocoritor că lăcomia Porţii Otomane nu se potoleşte cu aerul, care „nu să prinde“, şi nici cu sufletul, care „nu să scoate“, ci numai cu aur.

[4] Cantemir ironizează graba cu care Mavrocordat voia să intre în slujba Porţii Otomane.

[5] Asistăm în continuare la ritualul mitei pe care o primea zeiţa lăcomiei, adică marii demnitari ai Porţii Otomane.

[6] *Scaun de foc: a=edz[m`ntul, via\a poftii =i pedeapsa l[comiii (D.C.)* — alegorie plină de îndrăzneală privind Imperiul Otoman (zeiţa lăcomiei), care trăieşte din extorcări şi mită. Scaunul de foc reprezintă simbolul pedepsirii lăcomiei şi nedreptăţii, prevestire a prăbuşirii viitoare.

de aramă[1] plin de jăratec aprins a fi să videa. Iară din giur împregiur făclii de tot feliul de materie ardzătoare cu mare pară, vârtos ardea[2]. La chip veştedă[3] şi gălbăgioasă, ca cei ce în boala împărătească[4] cad a fi să părea, cu sinul deşchis şi cu poale în brâu denainte sumese, ca cum ceva într-însele a pune s-ar găti, sta. Cu ochii închişi şi cu ureche plecată, ca când ce în poale i s-ar pune să nu vadă, iară ce materie ar fi carea s-ar pune audzind să înţăleaga[5]. În mâna dreaptă cumpănă ţinea, în carea de o parte, în locul dramului, piatra ce-i dzic ahortatos şi anevsplahnos[6] (căci piatra aceia doaă numere are) pusese, iară de altă parte, chipul a toată lumea pus a fi să părea. Insă cumpăna din dreapta la pământ atârna, iară cumpăna din stânga ca pana în aer giuca (că unde nesaţiul stăpâneşte, acolo toată lumea decât bobiţa strugului mai mică ieste). Iară în mâna stângă ţinea o leică[7],

---

[1] Imaginea este dantescă. *Supt picioare cuptora= de aram[; plin de jeratec: sprijeneala l[comiii]n avu\ii trec[toare“ (D.C.)*— Imperiul Otoman îşi fundează existenţa pe valori materiale, perisabile, şi nu pe valori permanente, spirituale (să nu uităm: opinia lui Cantemir era aceea a unui intelectual, a unui om de mare cultură).

[2] *F[clii =i par[de foc: pofta l[comiii neast`mp[rat[(D.C.)* — lăcomia care nu poate fi potolită cu nimic fiind caracteristica fundamentală a Porţii Otomane.

[3] Zeiţa Pleonexia are *chip ve=ted, adic[l[comia de r`vna tuturor bole=te (D.C.)*.

[4] *Boala]mp[r[teasc[: g[lb[narea (D.C.)* — scriitorul sugerează că icterul este boala împăraţilor, cape sunt, după păperea sa, o întruchipare a lăcomiei.

[5] Zeiţa lăcomiei mai este zugrăvită ca o fiinţă ipocrită, care se face că nu ştie de darurile aduse, dar se bucură totuşi şi acordă importanţa cuvenită atenţiilor materiale.

[6] *Ahortatos* — nesăţios (grec.). *Anevsplahnos* — neînduioşat (grec.). La cheie: *Ahortatos, anevsplahnos: pentru mita nesaturat[=i nemilostiv[*. Zeiţa lăcomiei împarte dreptatea nu după principiul echităţii, ci după criteriul lăcomiei nesăţioase şi neîndurătoare. Pentru Imperiul Otoman, care urmăreşte numai avantaje materiale, dreptatea supuşilor şi a ţărilor subjugate („chipul lumii“) cântăreşte mai puţin „decât bobiţa strugurelui“.

[7] *Leica: punga sau voia lacomului (D.C.)*.

a căriia ţievie până gios, la picioarele scaunului agiungea şi deasupra cuptoraşului celui de aramă într-o gaură ce avea să sprijieniia. Deci, pre cât socoteala mea agiungea, prin leică printr-aceia toate celea ce să punea trecea şi în cuptoraşul cel de aramă să topiia, de ciia în pară aprindzându-să scaunul în carele boadza şedea să făcea[1]. Iară dacă mai aproape de chipul boadzei ne apropiem, ca când mai denainte ar fi ştiut şi ca cum din ceas în ceas aşteptând, ne-ar fi păzit, întâi ochii ce avea închişi, decât a puhacii mai mari şi decât a mâţii mai luminoşi steli. Iară după ce darurile ce purtam bine cunoscu, ca să nu le vadă, ochii închisă[2]. Iară când în cumpănă le vom arunca, pentru ca să audză, urechea pusă. Deci eu lutul cel galbăn în cumpănă aruncând, preotul carile pururea boadzii slujiia (a căruia nume bine nu ţiiu minte, dară, pre cât mi să pare, Filohrisos[3] îl chema) îndată din cumpănă lutul luă şi în leica ce ţinea în mâna stângă îl aruncă, carile îndată ca ceara să topi şi ca undelemnul în cuptoraş şi în para scaunului să amistui. Că pre cât puteam cunoaşte, supt fundul coptoraşului gura Tartarului[4] era, şi din fundurile pământului focul nestins în fundul coptoraşului loviia, de unde atâta putere de fierbinteală şi de văpaie ca pre o cahlă izbucniia. Carea nu numai lutul galbăn, ce şi cărămida roşie[5] ar fi amistuit (că focul din cuptoriul Pleonexiii nu ceinţa, ce câtinţa materiii cearcă[6]; aşijderea, nu de mulţime să

---

[1] Banii rezultaţi din extorcări şi mită „se topeau“ în mâinile lacome ale demnitarilor otomani.

[2] *}nchiderea ochilor boadz[i: lacomii s[fac a nu videa =i a nu priimi darurile,* iar *punerea urechii spre ascultare: vor s[audz[c`t =i ce li s[d[(D.C.).*

[3] *Filohrisos,* iubitorul de aur (grec.): *robul, iubitoriul aurului =i mijlocitorii pentru aducerea m`zdii (D.C.)* — aceasta înseamnă că unii slujbaşi sau chiar demnitari mai mici mijloceau mita pentru înalţii demnitari.

[4] *Gura Tartarului: nesa\iul l[comiii (D.C.).*

[5] *C[r[mida ro=ie: arama =i alte daruri mai proaste (D.C.)* — din lăcomie, demnitarii otomani se mulţumesc şi cu daruri mai proaste, numai să fie.

[6] Nu substanţa (subînţeles calitatea substanţei), ci cantitatea îi interesează.

oţăreşte, ce de cel ce ar rămânea jelind să gălbeneşte). După aceia preotul Filohrisos mă întrebă ce mi-ar fi pofta şi cu ce gând am adus jirtfa. Eu, dacă-i spuşi precum la fântânele Nilului[1] să agiung mă nevoiesc, el de mi-au mai rămas ceva lut, de carile întâi jirtfă am făcut, mă întrebă. Eu dzişi că la mine nu am, ce, de-i va fi voia, un cescuţ să mărg dă aduc. El, „nu sta, îmi dzisă, şi cum mai curând aleargă şi cât mai mult vii putea, adu“. Eu, cu multă grabă din capişte ieşind, la locul ce ştiiam mă dusăiu şi, după ce buzunarile, sinul şi poalele îmi împluiu, iarăşi la capişte cum mai de sirg mă întorseiu (căci şi aceasta fire Pleonexia are, ca cei ce vor să-i jirtfască, cât de mult şi cât de curând jirtfa a săvârşi să silească. Şi dacă lutul în cumpănă pusăiu, întâi, oarece, cumpănă a să clăti să videa, apoi piatra ahortasiii clătirea oarecum simţind, ca cum nu cu greuimea, ce cu răpegiunea în gios să slobodzi şi toată greuimea lutului la pământ atârnă.[2] Preotul Hrisofilos îmi dzisă: „Priietine, scutură-ţi poalele, sinul şi buzunarele, ca rămăşiţa pravului ce va fi rămas asupră-ţi să nu rămâie (că orice în capiştea Pleonexii <i> întră, iarăşi afară a scoate preste firea boadzii ieste), şi în ceva scârbindu-să, şi jirtfa şi osteninţa în zădar poate să-ţi iasă“. Iară după ce, după cuvântul lui Filohrisos făcuiu (căci atâta de tare peste tot mă scuturaiu, cât nu numai pravul ce ar fi aţinat rămas, ce încă şi stramţele de pre mine împreună cu pravul cădea), din fundurile capiştii un glas supţire ca de coruiu, piuind-grăind, la urechi îmi vini. Iară preotul Filohrisos dzisă: O, de trii ori fericit, priietine, că hrismos[3] minunat ca acesta prea puţini au ascultat şi

---

[1] Alexandru Mavrocordat declară preotului, mijlocitorului, că vrea să ajungă şi el la „fântânele Nilului“, adică doreşte să înveţe *]ncep[tura =i]nv[\[tura l[comiii (D.C.)*.

[2] Rezultă că Mavrocordat a plătit foarte mulţi bani, pe care îi lua de la un loc ştiut, probabil de la nişte creditori greci, mari bogătaşi, care urmăreau creşterea influenţei greceşti în viaţa politică şi economică a imperiului.

[3] *Hrismos* — oracol (grec.). Cantemir îl traduce simbolic prin expresia: „*g`ndul,]nv[\[tura =i avaniia Por\ii*“, ceea ce ar însemna ţelurile, concepţia

în fericire ca aceasta mai nime n-au întrat.“ Eu, cu multă plecăciune, dacă pre Filohrisos pentru ca hrismosul să-mi arete rugai, el dzisă: „Hrismosul ieste acesta:

În pământul negru cine lut galbăn găseşte,
Acela în toată pofta nu să oboseşte.
Cine lutul galbăn pentru dzua neagră scoate,
Fântâna Nilului în casă-şi a avea poate.
În dragoste te-am luat, fiiul mieu te numeşte[1].
Tuturor şi-n tot lucrul numele-mi pomeneşte.“

Într-acesta chip hrismosul dacă luaiu, împreună cu Lebăda, de pre poarta carea împotriva capiştii era, la marginea Nilului ne coborâm şi după învăţătura Lebedii, dacă pre mâni şi pre obraz mă spălaiu şi alalte obiciuite ţeremonii făcum, iarăşi la locul unde Lebăda mă aflasă ne înturnăm. Unde Lebăda, pentru firea Nilului, fântânele, adaogerea şi scăderea lui, într-acesta chip a-mi povesti începu[2]:

„Sfânta aceasta a Nilului apă, din cei ai noştri pre la fântâne lui lăcuitori bătrâni, aşe audzim şi noi cu ochii noştri aşe am vădzut. De la cetatea aceasta spre apus câmpul carile vedzi, 1.700

---

morală şi asuprirea pe care o exercita aceasta. Privitor la persoana lui Mavrocordat, *hrismos* înseamnă cheia succeselor, secretul parvenirii, mita, darurile.

[1] *Fiiul mieu te nume=te: L[comiia pe Camilopardal fiiu de suflet l-au luat (D.C.)* — plătind bani la Poartă, Mavrocordat a fost înfiat, adică a devenit mare demnitar în serviciul imperiului. De altfel, Alexandru Mavrocordat este al doilea mare dragoman, după Nikussios, ridicat dintre creştini.

[2] Panaioti Nikussios, după ce îl ajutase pe Mavrocordat să cunoască şi să înţeleagă ritualul şi avantajele mitei, trece acum la informarea sa cu privire la firea Nilului, adică despre felul de a fi al lăcomiei turceşti şi despre mecanismul strângerii şi risipirii veniturilor în mâinile demnitarilor otomani. Cu acest prilej suntem plimbaţi printr-un peisaj exotic, cu totul fantastic, în care geografia specifică Africii este plasată într-un cadru asemenea celui lunar. Elementele simbolice sunt strâns împletite cu elemente reale, astfel încât ne putem da seama de cunoştinţele ştiinţifice ale lui Cantemir despre Africa.

de mile să întinde, până unde la munţii carii Monomotapa să cheamă să sfârşeşte, şi ca cum Nilul prin mijloc i-ar tăia, înluntrul munţilor întră. Munţii, în lungiş, toată marginea despre ochianul apusului şi amiadzădzii cuprind, care margine în limba noastră să cheamă Cafaron, ce să tâlcuieşte: neîmblat[1]. Iară în lăţime opt sute şi noaădzăci şi trii de mile cuprind. Deci după ce Nilul în munţi într-aceştea întră, de dese stincele, carile înainte îi ies, vasul, cât de mic şi de vârtos, mai mult de trii sau patru mile, fără primejdiia zdrobirii, să margă nu poate, şi aşe pre apă cineva munţii a covârşi nu ieste cu putinţă. Aşijderea pre uscat munţii atâta sint de aspri şi de înalţi, cât nu Camilopardal, jiganie ca tine de mare, ce nici caprele sălbatici pe dânşii a să urca nu să pot. La care locuri (precum ţ-am şi mai dzis), penele şi aripile şi şi acelea nu cu puţină osteninţă şi nu în scurtă vreme a străbate pot. Iară la mijlocul munţilor, ca o cunună împregiur munţii să lărgesc şi, ca cum groapa carea la rădăcinele lor ieste ar îngrădi, lacul acela 600 de mile încungiură.[2] Iară în capătul unde munţii despre crivăţ vor să să împreune şi gârla Nilului, carea despre amiadzădzi vine, pintre dânşii trece, din rădăcinele munţilor în loc de apă tină cleioasă şi lipicioasă[3] izvoreşte. Carea nu peste toată vremea, ce într-un an 40 de dzile numai, atâta de mult varsă, cât gârla Nilului în trii dzile iezăsc şi după ce gârla să iezeşte, tina aceia într-atâta înălţime creşte, cât cu vârvul munţilor să potriveşte. Deci Nilul într-acesta chip denainte a cura oprindu-să,

---

[1] Munţii Monomotapa şi Cafaron, cel de al doilea semnificând „cel neumblat“, neatins de picior omenesc, nu sunt explicaţi la cheie. Munţii reprezintă în general pe marii demnitari otomani, iar aici pe marele vizir (Cafaron) şi pe marele defterdar (Monomotapa). Un munte cu numele Monomotapa se află în Rhodesia, în zona podişului Marabele. Aceşti munţi nu pot fi abordaţi decât de fiinţe înaripate, înzestrate cu virtuţi excepţionale.

[2] Lacul înconjurat de munţi nu poate semnifica decât Istanbulul (prin asemănare cu cetatea înconjurată de munţi şi având aceleaşi dimensiuni).

[3] Tina lipicioasă trebuie să însemne veniturile care se lipesc de degetele dregătorilor.

din gârla sa înapoi începe a da. Ce locul de unde fântânele îi izbucnesc (adecă vârvul munţilor Cafaron), cu trii mile mai sus decât munţii Monomotapa fiind[1], iarăşi apa Nilului înapoi împinge. Carile din gârla sa a să vârsa începând, tot lacul carile în vârvul munţilor Monomotapii ieste împle[2], atâta cât apa de atocma cu munţii să suie.[3]

Iară după ce soarele în zodiia Racului să coboară (căci vârvul munţilor acelora supt zodiia Aretelui[4] să află) şi umedzala aerului şi a pământului să înmulţeşte, tina acea, ca munţii la iezetura Nilului grămădită şi de fierbinteala soarelui întărită, din vârv a să muia şi ca omătul a să topi începe. Deci şi apa carea în lacul munţilor era adunată, loc de curgere aflând, încă mai vârtos, cu răpegiunea sa acmu moale tina aceia a săpa şi mai vârtos a o răzsipi începe. Carea precum în patrudzăci de dzile crescând să boţeşte, aşe prin patrudzăci de dzile răzsipindu-să şi topindu-să, Nilul în gârla sa cea din fire să coboară. Aceasta dară, o, priietine, pricina adaogerii şi scăderii Nilului ieste. Însă aceasta mai vârtos a şti ţi să cade că din vârvul munţilor Monomotapii, unde gârla Nilului să iezeşte, până în ţara Eghiptului[5], unde în Marea Roşie să deşartă,[6] 55 de mire cereşti, de la amiadzădzi spre crivăţ să

---

[1] Desigur, marele vizir (Cafaron) este mai mare în rang decât defterdarul (Monomotapa).

[2] Lacul din vârful munţilor Monomotapa (defterdarul) trebuie să fie vistieria, care se umplea periodic cu veniturile imperiului.

[3] *N[bu=irea (rev[rsarea* — n. ed.*) apii; adaogerea,]nmul\irea viniturilor (D.C.).*

[4] Zodia Racului corespunde cu luna iunie, iar cea a Aretelui (Berbecului) corespunde lunii martie. Toate datele astronomice se referă la procesul de acumulare a veniturilor şi de „topire“ în buzunarele dregătorilor.

[5] În continuare Cantemir face o descriere geografică a cursului Nilului, îmbinând elemente simbolice cu cele reale. Datele pe care le dă, din perspectiva ştiinţei geografiei, conţin unele greşeli, oglindind desigur limitele cunostinţelor geografice ale vremii.

[6] Poate că această precizare reprezintă un simbol, dar Nilul se varsă nu în Marea Rosie, ci în Mediterană.

măsură, şi la fietecare miră cerească câte 73 de mile peminteşti, după socoteala gheometrilor, dând, pre dunga dreaptă fac mile 4.015[1]. Ce apa Nilulul, decât alalte ape cu multul mai şuvăită şi covăită fiind, la patru părţi încă o parte mai adaogem, pentru ca cursul apii urmând, călătoriia lui adevărat câte mile face să aflăm. Şi aşe încă 1.000 de mile adăogând, peste tot, de la munţii Monomotapii până în marginea Mării Roşii 5.015 de mili să numără, pre carile trupul apei Nilului prăvălindu-să merge. Însă cei vechi nu pentru altă pricină apa Nilului în numărul bodzilor au numit şi cu sărbători şi ji<r>tfe pe an, la adaogere şi la scădere l-au cinstit, fără numai princet curgerea lui socotind şi în scurtă vreme atâta călătorie ce face vădzind şi adevărat de mirat lucru ieste că cu câtă lină curgere ce are, aceste 5.015 de mile în 40 de dzile le călătoreşte, de care lucru au socotit că ca cu un duh oarecarile împins, de patru ori pre fund mai repede decât în faţă să cură. Deci aşe precum s-au pomenit, din hăleşteul munţilor[2] apa cea strânsă slobodzindu-să, în fundul său Livia[3] şi Eghiptul acopere şi bivşugul locurilor acelora, precum audzim, pricineşte.

Iară cât pentru fântânele şi izvoarăle lui[4] putem şti, povestea aceasta ieste: Pre marginea ocheanului, despre amiadzădzi[5], ieste o ţară carea să cheamă Zangvi[6], carea pre marginile mării, de la

---

[1] În realitate, Nilul, cel mai lung fluviu din lume, are 6 671 km (vezi şi cele 1 000 de mile pe care Cantemir le adaugă mai departe).

[2] Lacul dintre munţi ar putea fi identificat cu lacul Victoria, prin care trece Nilul alb ce izvorăşte în realitate din munţii Virunga. În altă parte, Cantemir numeşte acest lac Zaflan, probabil, denumirea lui veche, în simbolică ieroglifică lacul amintit poate fi şi Istanbulul, capitala imperiului.

[3] Livia, în altă parte, simbolizează Ţara Românească, dar aici semnifică Sudanul. Cantemir se referă la fenomenul real al fertilizării Sudanului şi Egiptului prin revărsările Nilului.

[4] Cantemir vorbeşte în mod special despre „fântânele şi izvoarăle“ Nilului. Pentru înţelegerea aluziilor, plecăm de la identificarea între izvorul lăcomiei şi marele vizir. Dar suntem totuşi siliţi să ţinem seamă şi de geografia reală.

[4] *Ocheanul despre amiadz[zi*: Oceanul Indian.

[5] Probabil Zanzibarul de azi.

coasta Cafaronilor[1] spre răsărit să întinde; în capătul aceştii ţări sunt nişte munţi în marginea ocheanului stând[2], pe supt a cărora rădăcină 120 mile spre uscat un cot de mare[3] iese. Iară în fundul cotiturii, unde munţii o împregiură, de la pământ în sus ca de 15 coţi, în coastele munţilor, în mulţime nenumărate gauri să văd. Aşijderea, toată coasta munţilor acelora, ca buretele potricălită şi găunoasă[4] ieste. Deci când ocheanul creşte, peste găunăşiturile munţilor de dzece coţi mai sus trece (căci ocheanul dintr-acea parte în şese luni creşte şi în şese scade şi până la 25 de coţi să înalţă). Şi aşe, apa ocheanului toate gaurile munţilor acelora împlând,[5] une izvoară prin munţi într-o parte şi într-altă parte izbucnesc. Iară o parte, la coasta munţilor de ceasta parte ieşind, cu mari puhoaie în lacul ce să cheamă Zaflan[6] să coboară. Din care lac gârla Nilului în ceasta parte purcede, şi în cale alte pâreaie şi văi tumpinându-l, în mărimea în carea îl vedzi creşte şi să măreşte[7]. Că după cea de obşte socoteală a filosofilor noştri[8] (toate apele dulci din marea amară ies[9] şi toate pâreaiele tulburi în marea limpede să limpedzăsc), de care lucru izvoarăle Nilului prin grosimea atâţea munţi trecând şi atâtea pietri strâmpte pătrundzind,

[1] Trebuie să fie ţărmul Somaliei de azi.

[2] Într-adevăr, din zona Platoului Ugandez, unde este situat lacul Victoria, până în zona somalo-etiopiană există lanţuri de munţi, printre care şi vestitul Kilimandjaro (5 895 metri).

[3] Cotul de mare ar putea fi identificat cu intrândul pe care îl face Oceanul Indian din zona Zanzibarului spre coasta somaleză.

[4] Aspectul buretos, plin de găuri al munţilor semnifică foamea de câştiguri a demnitarilor otomani.

[5] Veniturile umplu pungile demnitarilor.

[6] Lacul Zaflan (Victoria) este, aici, Istanbulul, unde Nilul (lăcomia) acumulează toate veniturile.

[7] Sunt menţionate elemente reale: Nilul, după ce iese din lacul Victoria, se îndreaptă spre nord, primind mereu afluenţi.

[8] *Filosofii nostri*: vizirii, marii demnitari ai Porţii Otomane.

[9] Veniturile demnitarilor otomani vin din asupriri.

materiia cea groasă, amară şi sărată ca printr-un limbic să lămureşte şi, ca dintr-un vas într-alt vas prităcindu-să, să curăţeste şi să îndulceşte. Aşijderea, de la lacul Zaflan până ce la acesta loc vine, nu puţină piatră loveşte, nu peste puţine cataracte[1] să zdrobeşte, carile toată amărâmea sugând îi opresc şi de ce mai mult îl clătesc şi-l zdrobesc, de aceia mai tare îl îndulcesc. Deci şi cetatea aceasta, pentru a Nilului pricină, pre stâlpi într-atâta nălţime, precum o vedzi, ieste râdicată[2], şi când năbuşeşte Nilul, până la uşile cetăţii să suie.[3] Căci aicea mai mult să înalţă apa decât la Livia, întâi căci iezitura îi este mai aproape, apoi căci de aicea până acolo, în multe ape şi gârle împraştiindu-să, să cheltuieşte şi mai vârtos dacă supt dunga Isimeriii[4] agiunge, împotriva ţării carea să cheamă Congo[5], în pământ să soarbe, a căruia huiet cale de 8 mile să aude. Şi din sorbitură pre supt pământ[6], drept de-a crucişul spre apus ca la 400 de mile mărgând, în lacul carile Medra[7] să cheamă izbucneşte, şi din lac iaraşi în gârlă purcegând, spre ocheanul despre apus cură[8]. Şi dacă de-a lungiş

---

[1] *Cataractele Nilului: z[ticneala, opreala vinitului (D.C.)* — din veniturile imperiului marii demnitari („piatra“) îşi însuşeau o bună parte.

[2] *Cetatea pre st`lpi ]nal\i r`dicat[: l[comiia]mbog[\indu-s[s[m`ndre=te (D.C.)* — Cantemir readuce simbolica la Istanbul, sugerând ideea că bogăţiile adunate în capitală dau imperiului conştiinţa puterii.

[3] Veniturile se urcă până la locuinţele marilor demnitari.

[4] Ecuatorul, lacul Victoria (Zaflan) aflându-se într-adevăr pe ecuator.

[5] Spre apus de lacul Victoria (Zaflan) se află cu adevărat Congo, Zairul de azi.

[6] *Sorbitura Nilului supt p[m`nt: furtu=agurile carile fac lacomii]n vinituri (D.C.).*

[7] *Lacul, balta Medra: cheltuiala vizirilor (D.C.)* — furturile pe care le fac vizirii. Geograficeşte, lacul Medra ar putea fi identificat cu actualul lac Albert, prin care trece Nilul în continuare.

[8] Oceanul Atlantic. De remarcat faptul că din lacul Medra izbucneşte o apă, pe care Cantemir nu o numeşte, dar acesta ar putea fi fluviul Congo, în orice caz, aici apare o confuzie, poate voită, deoarece mai departe această apă se numeşte Nigris.

din capăt până în capăt prin toată ţara nigritilor[1] trece, pre dinaintea oraşelor Tomvut şi Gvinea[2], în marea despre apus să deşartă[3]. Care apă în lungiş cu cinci mire cereşti decât Nilul mai scurtă să numără şi macar că de pre numele ţării şi apa Nigris[4] să cheamă, însă adevărul ieste că fără nici un prepus din Nil să desparte şi în lacul Medra izbucneşte. Care lucru, macar că de multe ori şi de la mulţi s-au ispitit, însă acmu de curând, mai curată şi mai aievea probă a să face s-au tâmplat. Trii filosofi[5], ghimnosofiste, pentru ca cataractele Nilului (celea ce dincolo de munţii Lunii să află) a privi, de poftă încingându-să, cu vasele cele de piiele de fil (căci aici la noi corăbii din piei de fil cusute şi foarte cu frumos meşterşug alcătuite fac), pre gârla Nilului în gios au purces şi până la locul unde Nilul în pământ să soarbe vânslind, corăbiierii şi cei ce cu vânslele trăgea, de ostenință biruiţi şi de

---

[1] *|ara nigri\ilor* (ţara negrilor — n. ed.): *ceata had`mbilor (D.C.)* — corpul eunucilor, care păzeau seraiul imperial.

[2] *Tomvut =i Gvinea: saraiul]mp[r[tesc =i haremul, casele muiere=ti (D.C.)* — geograficeşte Tomvut trebuie să fie Tombuciu, situat pe Niger, pe atunci un oraş înfloritor, iar Gvinea — coasta africană a Guineii superioare şi a celei inferioare, scăldate de Oceanul Atlantic.

[3] *Marea despre apus: cheltuiala f[r[socoteal[pierdut[(D.C.)* — expresia s-ar referi la fondurile alocate pentru curtea sultanului, în special pentru serai, fonduri pe care Cantemir le consideră o cheltuială fără rost.

[4] Trebuie să fie Nigerul, care scaldă într-adevăr Tombuciu. Simbolic, avem precizarea că se desparte din Nil, unde acesta este „sorbit" sub pământ, şi că izvorăşte din balta Medra, adică aceste fonduri işi au obârşia în vistierie. Geograficeşte, „sorbitura Nilului supt pământ" ar însemna distanţa dintre zona lacurilor Victoria şi Albert, şi zona Nigerului, unde nu se întâlneşte Nilul.

[5] *Trii filosofi: trii veziri a vremii ace=tiia (D.C.)* — este vorba, după cum amintesc izvoarele vremii, de vizirii Siavuş, Turchundji Ahmed şi Mohamed Derviş-paşa, care au fost prinşi când furau din vistierie, în vremea dragomanului Panaioti Nikussios. Gimnosofiştii erau sectanţii ramurii digambara a curentului jainist, sectanţi ce umblau goi, considerând cerul drept veşmânt, şi practicau vegetarianismul. Cantemir numeşte în mod ironic gimnosofişti, adică indiferenţi la avantajele materiale, pe cei trei viziri necinstiţi.

somn omărâţi, huietul carile apa acolo face n-au audzit. Şi aşe, fără veste, cu apa supt pământ s-au sorbit[1] (că amintrilea, păzindu-să, pre despre amiadzădzi abătându-să, vasele cu funi din coajea finicului împletite de pre uscat trag, şi dacă din holbura apii trec, iară că vânslele a vânsla purceg). Unul din filosofi supt cămara corăbiii aflându-să şi uşa cu carea gura hambariului cu suptul apii deasupra închidzindu-să, de apă nedodeit, trii dzile şi trii nopţi au rămas. După trii dzile, cu tâmplarea câţiva păscari[2] în lacul Medra pentru vânarea peştelui năvodul în baltă aruncând, în loc de vânat corabie şi în loc de peşte pre filosof din fundul corăbiii scot. Care lucru păscarii vădzind, întâi de minune s-au fost uluind, apoi pe filosof cine ieste şi de unde ieste întrebând, le spusă precum de la cetatea Epithimiii[3] ieste şi precum cu corabiia la cataractele Nilului cu alalte soţii era să să coboară, iar tâmplarea cum l-au purtat şi cum în mreaja păscarilor s-au aflat, nici ştie, nici pricepe, fără numai că din apa Nilului în balta Medrii precum au izbucnit cunosc. Aşe filosoful şi pre supt pământ lucrurile fireşti ispitind, apa Nigris din Nil a să despărţi pre toţi au învăţat.[4]“

Acestea şi altele ca acestea Lebăda povestindu-mi şi de lucru-

---

[1] Cantemir povesteşte ironic isprava vizirilor, pe care îi numeşte în mod batjocoritor filosofi, adică cercetători ai aspectelor profunde ale lucrurilor. Astfel ei, vrând să cerceteze cataractele Nilului *(z[ticneala, opreala vinitului)*, au ajuns până la locul unde „Nilul în pământ să soarbe“ *(furtu=agurile carele fac lacomii]n vinituri)*, unde au fost înghiţiţi de ape cu corabie cu tot, până au ajuns în fundul lacului Medra, adică în vistierie.

[2] Acolo au fost prinşi de nişte „păscari“, adică de *str`ng[torii d[jdilor, tefterdari, birari (D.C.)*.

[3] Vizirii prinşi asupra faptului declară că sunt din „cetatea Epithimiii“, oraşul poftelor, al dorinţelor de îmbogăţire.

[4] Cantemir se exprimă ironic despre vizirul necinstit. Acesta, cercetând, ca orice filosof, fenomenele naturale în mediul subteran *(furtu=agurile carile fac lacomii]n vinituri)* a ajuns la un important adevăr filosofic, adică a aflat că el însuşi este un hoţ.

rile carile mare poftă aveam a mă învăţa înştiinţindu-mă, zbură şi încotro să dusă a şti nu mai putuiu[1]."

Povestea aceasta[2] Râsul prin lungă vreme către alalţi povestind şi precum de la Camilopardal mai în trecutele dzile să o fi audzit cu giurământ întărind, dzisă: „De vreme ce după atâta a tuturor trudă prin munţi şi osteninţă prin codri, coarne lepădate a afla nu s-au putut, eu socotesc ca cu toţii împreună la lăcaşul Camilopardalului mărgând, hrizmosul Pleonexiii, carile în cetatea Epithimiii au audzit, a ni-l tâlcui să-l rugăm, ca doară şi noi, jirtfă Pleonexiii aducând, cercarea să ne aflăm şi pofta să ne plinim". Sfatul Râsului către toţi viclenii plăcut fu şi „cum mai curând la Camilopardalon, tâlcuitoriul hrizmurilor, să mergem", striga[3]. Unde după ce marsără, împreună cu sine şi pe Cămilă ducând, şi precum le ieste povestea îi spusără. Camilopardalul dzisă: (în grădini boţi de lut în chipul omului fac, pentru ca pasire să sparie, iară oamenii boţi de lut în mână ţin, pentru ca să amăgească pre alţii). „Între voi dară, o mamină să vede, ca şi boţul în grădină[4] (pe Cămilă cu degetul arătând), iară boţ de lut în mână nici să vede, nici să aude. A şti dară vi să cade că eu în numărul fiilor

---

[1] Aluzie la moartea lui Panaiotachi Nikussios.

[2] *Povestea Camilopardalului pentru apa Nilului*, judecată din perspectivă literară, poate fi delimitată în trei parţi distincte: a) cetatea Epithimiei, cu grădina ei paradisiacă, ce produce uimire prin nota absurdă a formulei sale arhitecturale şi a modificărilor ritmurilor naturii; b) templul Pleonexiei sau iniţierea în ritualul mitei, totul respirând o atmosferă dantescă; c) mecanismul strângerii şi risipirii veniturilor în mâinile lacome ale demnitarilor otomani, proces desfăşurat într-o geografie fantastică a Nilului, în care adevărul stiinţific se împleteşte cu simbolul.

[3] Pentru ca alegerea făcută în persoana lui Mihai Racoviţă să fie întărită de Poartă, boierii, după ce ascultă propunerea lui Mihalache Ruset, hotărăsc să meargă la „tâlcuitoriul hrizmurilor", adică la Alexandru Mavrocordat. Acesta urma să-i înveţe procedeul de a cumpăra pe demnitarii otomani. *T`lcuirea hrismosului:]nv[\[tura ce =i cui s[s[dea mita (D.C.).*

[4] „Moş de pepeni" (nota marginală a lui Cantemir).

Pleonexii< i > prin hrizmos sint chemat şi în urmele ei a îmbla sint învăţat. Pre care învăţătură cu lutul galbăn în cetatea Epithimiii am cumpărat-o. Deci, precum am cumpărat-o, aşe a şi o vinde mi să cade[1].De care lucru întâi învăţătura hrizmosului învăţaţi, apoi tâlcuirea lui, după învăţătura ce viţi lua, vă cumpăraţi:

Ţărna tipărită din fire văpsită
Cu alb şi cu galbăn într-un loc tecsită,
Varsă denainte, hrismosul învaţă,
Că la cale scoate fără de povaţă,
Coarne cine-aşteaptă urechile puie,
Cuvintele le-asculte cămara nu-ncuie“[2]

Acesta hrizmos pasirele şi dobitoacele toate de la Camilopardal audzind, unele de prostime nu înţălegea, iară altele, înţălegând, a nu şti să făcea. Iară cele de sigeata cuvintelor rănite pentru cercarea coarnelor urechile a le primejdui socotiia.[3]Din toate Râsul mai mult a Camilopardalului cunostinţă şi prieteşug având (căci amestecarea singelui[4] amestecă sufletele) şi pre taină tâlcul hrizmosului Camilopardalului întrebând, dzisă: „Rogu-te, Ca-

---

[1] Alexandru Mavrocordat îi primeşte, dar le vorbeşte cu subînţeles, arătând că din moment ce el este fiul Pleonexiei, adică al lăcomiei, şi întrucât şi el a plătit bani pentru a căpăta puterea pe care o deţine, solicitanţii ar trebui să vină cu bani şi daruri.

[2] În continuare, Mavrocordat menţionează darurile dorite pentru mijlocirea pe care o face. Din expresiile cuprinse în versuri, rezultă, cu ajutorul cheii date de scriitor, că el vrea următoarele: *\[rna, tip[rit[: bani de orice fel ar fi; alb =i galb[n]ntr-un loc tecsit: lei cu galbeni]ntr-un loc amesteca\i*. Aşadar, aur, argint şi monezi de orice fel, numai bani să fie.

[3] Prin urmare, Mavrocordat nu înţelege să ajute pe solicitanţi fără o răsplată, dar această cerere „primejduieşte“ urechile boierilor, adică aceştia se tem să nu-şi piardă banii.

[4] Expresia se referă la faptul că Mihalache Ruset era rudă cu Mavrocordat, sora acestuia din urmă, Asanina, fiind mama celui dintâi. Bazându-se pe această înrudire, Mihalache se adresează între patru ochi rudei sale, sperând o micşorare a pretenţiilor.

milopardale, în taină, fără meteahnă şi-n ascuns, fără prepus, să vorovim. Precum fiiul Pleonexiii să fii singur mai denainte ne-ai spus şi precum în urmele ei calci, n-avem prepus, însă învălătucite cuvintele hrizmosului tău ce vor să însămnedze aievea să-mi spui te poftesc." Camilopardalul dzisă: „Boul răstoarnă ţărna, plugariul samănă, stăpânul sau vinde, sau mănâncă, însă aceasta la lucrurile voastre ce folos aduce? (Chipul de om cu chipul de om să vâneadză şi ochii întunecaţi cu lumina galbănă să lumineadză). Cuvintele scumpe şi voaă svinte, cu slove mănunte, în tăbliţe rătunde să cumpără, carile hrizmosul Pleonexiii a tâlcui şi fundul Epithimiii a pipăi pot."[1]

Acestea precum sint Râsul bine înţelegând şi hrismosul în ce lut galbăn şi alb loveşte, deplin pricepând, preste tot anul, cinci piei de jder cu ţărnă albă împlute Camilopardalului giurui, ca hrizmosul Pleneoxiii să le tâlcuiască şi ei coarnele ce cearcă unde vor fi să nemerească.[2] Camilopardalul jirtva giuruită, în alb cu negru muruită, o pofti, ca sămnul giuruinţii în arătarea adeverinţii să-i fie. Pre carea Râsul, îndată gătind-o şi cu multe picături negre pe dedesupt împistrind-o, Camilopardalului o

---

[1] Exaporitul nici nu vrea să audă de o reducere, ci dimpotrivă, face noi precizări, Cantemir lăsând să se înţeleagă că pretenţiile lui erau în firea lucrurilor, deoarece bunăvoinţa cuiva se câştigă numai cu bani *(chip de om cu chip de om a v`na: voia cuiva cu bani a plini, a]ntoarce)*, aurul trezind interesul oricărui lacom *(ochii]ntuneca\i cu lumina galb[n[s[d[=chid: galbenii deschid ochii lacomului)*. Tot astfel, cu bani *(slove m[nunte, t[bli\e r[tunde: moneda, bani de tot feliul)* se îndeplinesc cele mai grele dorinţe *(cuvinte scumpe =i svinte: lucrurile grele =i dup[pl[cere)*. Aceşti bani îi sunt necesari şi pentru el şi pentru intervenţiile la demnitarii otomani care trebuiau şi ei plătiţi (pentru a tâlcui „hrizmosul Pleonexiii" şi a pipăi „fundul Epithimiii").

[2] Mihalache Ruset făgăduieşte, în final, o sumă anuală, în aur şi argint („lut galbăn şi alb") şi daruri în piei de sobol, pe lângă alţi bani de tot felul *(piei de jder cu \[rn[alb[: blane de sobol =i pungi cu lei)*. Condiţia este ca Exaporitul să asigure investitura Porţii pentru Mihai Racoviţă.

dede.[1] Camilopardalul, îndată la vrăjitorii locului mărgând, de să cade a jigănii ca acelea hrizmosul a tâlcui întrebă (căci vrăjitorii şi următorii Pleonexii< i > în tot locul şi în tot rodul să află). Carii într-acesta chip îi răspunsără: „(Al nostru ieste plata a lua, iară hrismosul cum să va tâlcui, vremii îi ieste a-l arăta[2]), de care lucru, ce înainte ţi să întinde prinde, şi ce din dărăpt te agiunge, nu împinge“. Camilopardalul, toate tâlcuirile vrăjitorilor bine înţălegând (căci toate după pravilile Pleonexiii mergea), înapoi să întoarsă. Cătră carii într-acesta chip tâlcul hrizmosului dede:

„În muntele cel înalt coada struţului,
În copaciul cel mai mare cornul boului.
Galbănul şi albul toate biruieşte,
În cap de Cămilă corn de buăr creşte.
Vrăjitorii vândzători ce nu nemeresc?
Pe frumos soare şi lună, toate povestec.“[3]

Hrismosul şi tâlcul lui, macară că nici aşe tuturor fu înţeles, însă Pardosul şi Râsul bine-l pricepură. Adecă precum la vrăjitorii locului aceluia mâzdă şi plată trebuie, pentru ca pofta să-şi poată plini (că mâzda tot ochiul orbeşte şi mita tot pierdutul nemereşte).

---

[1] *Jirtfa giuruit[,]n alb cu negru muruit[: pentru mita giuruit[, zapis au cerut*, iar *pic[turile negre: pece\ile zapisului (D.C.)* — Mavrocordat cere ca făgăduiala boierilor să fie sub formă de obligaţie făcută în scris, întărită apoi şi cu peceţile boiereşti.

[2] *Vrajitorii: cei ce au putere la Poart[, cei ce ispr[v[sc (D.C.)* — aceştia se află „în tot locul şi în tot rodul“, adică sunt mulţi şi ca atare trebuie să plăteşti peste tot. Despre efectul real al acestor mituiri, Cantemir se exprimă ironic, având atâtea exemple de viaţă: pe demnitarii otomani îi interesează să ia plata, dar nu să garanteze succesul, acesta depinzând, cum este şi normal, de „vreme“, adică de împrejurări. În felul acesta mulţi solicitanţi puteau pierde banii.

[3] În aceste versuri, destul de stângace, întâlnim următoarele simboluri: *coada stru\ului*, (identică în semnificaţie cu *coada p[unului*); *cuca carea pun domnii]n cap; coarnele boului: c[ftanul, de la]mp[ratul, de domnie; muntele =i copaciul cel mai mare; chipul carile ieste mai putincios*, copacul cel mai înalt

Şi aşe, cu toţii împreună, după hrizmosul Camilopardalului la vrăjitorii locului mărgând, cu multă mită li să îmbunară, de le vor muntele cel mai înalt şi copaciul cel mai mare arăta[1] (căci între munţi şi între copaci pre aceia vreme mare vorbură şi amestecătură a să scorni începusă şi carile mai mic şi carile mai mare ieste a să alege mai nu să putea[2]). Deci dintre vrăjitori, unul într-acesta chip le răspunsă: „În şesul cel gios muntele cel înalt ieste şi în rediul cel mic copaciul cel mare să află, unde coada păunului şi cornul buărului supt rădăcinile lor încuiate sint.“[3]

Aşedară, răspunsul de la vrăjitori luând şi muntele cu copaciul aflând, de supt rădăcinele lor întâi coarnele taurului scoasără, şi nici ceva mai multă zăbavă făcând (căci acmu munţii şi copacii începusă a să clăti[4]), în capul Strutocamilii le pusără, înaintea a căriia toate dobitoacele închinându-să, „într-ani mulţi şi buni, trăiască,“ strigară. După aceasta pe Strutocamilă într-o şură

---

fiind împăratul, care acordă caftanul, iar muntele cel înalt — marele vizir, care acordă cuca; *galbinul =i albul: banii de aur =i de argint; luna =i soarele: argint =i aur (D.C.)* — prin urmare, cu bani de aur şi de argint se poate cumpăra şi împăratul şi marele vizir pentru obţinerea investiturii.

[1] În sfârşit, împreună cu Alexandru Mavrocordat, boierii „îmbunează“ pe tot felul de demnitari („vrăjitori“) în scopul de a le mijloci intrarea la sultan şi la marele vizir.

[2] *Holbura]n mun\i: zorbal`cul, r[zmiri\a]n |arigrad (D.C.)* — tocmai când boierii erau pe punctul de a-şi atinge scopul, în Constantinopol izbucneşte marea răscoală a ienicerilor şi ulemalelor, în iulie 1703, îndreptată chiar împotriva sultanului Mustafa II şi a marelui vizir. Pentru că ei se aflau la Adrianopol, răsculaţii atacă această localitate, detronând, la 10 august 1703, pe sultanul Mustafa II şi înlocuindu-l cu fratele său Ahmed III.

[3] După plata mitei, boierii ajung la sultan şi la marele vizir, cu puţin înainte de răscoală.

[4] Deoarece „munţii şi copacii începusă a să clăti“, adică începuseră semnele răscoalei, boierii obţin de la împărat doar caftanul de domnie („coarnele boului“) dar nu şi celelalte însemne ale investiturii pentru plecarea în ţară, investitură care se făcea în cadrul unui întreg ceremonial, înfăţişat de Cantemir pe larg în *Descrierea Moldovei*.

închidzând, mâncarea şi băutura la măsură îi orânduiră. Supt a căriia nume alalte jigănii (carile rădăcina şi începătura vicleşugului era) toată păşunea mănoasă şi toată oaia şi vita grasă şi frumoasă zugrumând şi giunghind, mânca şi să desfăta.[1]

Acestea într-acesta chip dacă le aşedzară, în toate părţile şi olaturile de lucrul ce s-au isprăvit ştire dederă. Adecă precum din gâlceava Liliacului, a Vidrii să scornisă, dintr-a Vidrii a Strutocamilii să aţiţase, şi precum în ceastă dată siloghizmul Corbului întărindu-să, prin multă nevoinţa a sfetnicilor dintr-îmbe monarhiile, hotărârea Strutocamilii s-au ales şi la capul Cămilii, coarnele taurului aflându-să, s-au pus. Aşijderea, coada păunului a să afla şi la Strutocamilă a o aşedza au rămas şi precum şi aceasta s-ar fi aflat, numai clătirea munţilor şi vorbura copacilor prin puţintică vreme a să mai zăbăvi, pricină au fost, însă în bună nedejde să află, precum după aşedzimântul epitropii<i> şi podoaba chipului fără prepus i să va găti.[2]

Iară după ce veştile acestea tuturor trimasără, îmbe părţile cătră monarhii săi dzisără: „Cuvântul nostru înaintea împăraţilor noştri plăcut de va fi şi slobodă voia monarhilor noştri de va învoi, de iznoavă la svătuire să întrăm socotim ca nu cumva, mai mult vre-

---

[1] Boierii, spune Cantemir, consideră numirea ca şi făcută şi îl aclamă pe Racoviţă ca domn. Dar, afirma cu ironie scriitorul, marii boieri, care se străduiseră să-i asigure ascensiunea la putere, impun lui Mihai Racoviţă un regim de austeritate („pe Struţocămilă într-o şură închidzind, mâncarea şi băutura la măsură îi orânduiră“) şi, la adăpostul unui domn care se afla sub tutela lor, îsi încep politica de îmbogăţire şi de silnicii asupra poporului („toată păşunea mănoasă şi toată oaia şi vita grasă şi frumoasă zugrumând şi giunghind, mânca şi să desfăta „).

[2] Aflaţi încă la Adrianopol, boierii trimit veste în ţară, că o dată ce fuseseră făcute inofensive dificultăţile provocate de Marco pseudobeizadea (Liliacul) şi de Constantin Duca (Vidra), confirmarea domniei lui Mihai Racoviţă de către Poartă trebuie considerată ca şi realizată, deşi, din cauza tulburărilor ivite, nu primiseră deocamdată decât caftanul, căpătarea cucăi („coada păunului „), ce se obţine cu prilejul audienţei de plecare de la sultan, urmând să aibă loc cât de curând.

mea prelungindu-să şi prin locuri streine lucrurile mai mult tăvălindu-să, vreo tâmplare oare carea împotrivă ieşindu-ne, cele de apoi decât cele dintâi mai proaste şi mai aspre ni să vor face[1] (că aiurea zăbava nu să laudă, fără numai în alegerea prietinilor, şi aiurea graba nu să huleşte, fără numai în aflarea sfaturilor). De care lucru, a înţelepţilor şi a celor întregi la minte axiomă ieste: (Tot lucrul cu grabă să să cerce, iară de bun şi de rău cu îngăduinţă să să aleagă). (Că piierderea vremii bune ieste maica şi sămânţa vremii rele) (nici călătoriul înţelept de ploaie şi de arşiţă socoteşte, ce de cele ce la cale trebuitoare sint şi de povaţă să grijeşte)." Sfatul sfetnicilor plăcut fu înaintea împăraţilor şi, în toate deplin putere dându-le, în locul cel de sfat cu toţii să adunară, unde într-acesta chip proimiul sfătuirii făcură (tot sfatul sămnul lucrurilor cu prepus viitoare ieste), în carile minte şi într-o parte şi într-alta întorcându-să, princet, princet, ca cuţitul pre cute să ascute şi în simceoa briciului întorcându-să, părul peste simţire despică. Într-acesta chip mintea, de un sfat şi de altul atingându-să şi într-un chip supţiindu-să, cele mai clinciuroase a lucrurilor noduri pătrund şi din încâlcitură le descurcă.[2]

„Liliacul, lighioaie fără nici un folos, carile într-îmbe părţile altă ceva să aducă nu poate, fără numai scandală şi price în deşert,

---

[1] Boierii îşi exprimă părerea că, în noile condiţii atât de nesigure pentru succesul eforturilor lor, este necesară o nouă adunare pentru a chibzui ce mai este de făcut, după care să urgenteze plecarea în ţară de teama vreunei întâmplări care ar fi putut să le strice totul. Aceasta urma să se ţină la Adrianopol (de altfel, ea va fi numită mai departe adunarea de la Cetatea Deltii, adică adunarea de la Adrianopol), desigur, pentru a prinde momentul când sultanul putea să primească pe Racoviţă în audienţă de plecare. Sultanul Mustafa II n-a mai apucat să-l primească, fiind detronat.

[2] Cel care ia cuvântul în noua adunare este Iordache Ruset (Pardosul), care va deveni principalul sfetnic al noului domn. Din conţinutul cuvântării rezultă că mai erau destule probleme de rezolvat, cea mai urgentă şi cea mai grea fiind aceea legată de persoana lui Marco pseudobeizadea (Liliacul). Acesta, speculând dificultăţile în care se aflau boierii din cauza răscoalei, probabil că încercase să ia el domnia Moldovei, Racoviţă nefiind deocamdată confirmat.

că de vreme ce neamul şi hotărârea Struţului atâta de grea şi cu nevoie alegere au avut, cu cât mai vârtos alegerea Liliacului mai cu nevoie va fi, fietecine a cunoaşte poate. Aşijderea că Struţul aieve pasire oătoare şi cu pene fiind şi alalte a zburătoarelor hirişii după fel şi asămănare având, ce numai căci aripile mai mici decât după măsura trupului ar trebui, fiindu-i, cu câtă a tuturor osteninţă şi nevoinţă, şi aceasta cu mare primejdie şi cu ispite de hrizmuri şi vrăji lucrul la săvârşit s-au adus. Şi încă şi pentru aceasta mai toată nedejdea s-ar fi pierdut de nu întâi agiutoriul ceresc (fără carile ceva între muritori nici să clăteşte, nici să odihneşte), apoi cu îndămănarea aripilor Vulturului s-ar fi agiutorit.[1] (Că tot lucrul muritorilor din voia slobodă purcede, iară sfârşitul cu bine a să videa din cele de sus să aşteaptă). Şi acmu, laudă fie Vulturului şi Leului ceresc[2], între toate dobitoacele mai de cinste şi mai de slavă a fi s-au ales. De care lucru pentru mică şi rătăcită jiganie, păsăruţă aceasta[3], foarte cu bună socoteală sama a lua să cade (că pentru lucrul mic sfatul mare a face a înţelepţilor, iară lucrul mic a samă a nu să băga, sau a mândrilor sau a nebunilor lucru ieste). Că pre amănuntul sama de-i vom lua, toată anomaliia şi rătăcirea firii la dânsa vom afla. Şi macar că iute la zburat şi

---

[1]Iordache Ruset, vioara întâia a acestei noi adunări, încearcă să convingă asistenţa că dacă atât de greu s-a ales domn al Moldovei un moldovean ca Mihai Racoviţă, pentru care ajutorul muntean (Vulturul) s-a dovedit de mare folos, cu atât mai dificilă şi chiar imposibilă ar fi fost alegerea pentru tronul Moldovei a unui muntean — Marco pseudobeizadea.

[2] *Leul ceresc: Isus Hristos, m`ntuitoriul lumii (D.C.)*.

[3] Numeroasele „hirişii", adică trăsături specifice, spune Pardosul în limbajul metodologiei porfiriene, îl arată pe Liliac o fiinţă greu de clasificat şi, ca atare, obiect de discuţii şi certuri. Cu acest prilej, Cantemir, căruia îi plăcea să se informeze în toate domeniile cunoaşterii, ridică în realitate o problemă de interes ştiinţific: criteriile de clasificare a liliacului; după cum în altă parte se va lăsa antrenat în descrierea unui alt animal, cameleonul. Cantemir însă, potrivit nivelului de cunoştinţe biologice ale timpului, consideră pe liliac drept o anomalie a naturii, aşa cum tot astfel va fi judecat Imperiul Otoman pentru dezvoltarea, „fizică" a istoriei popoarelor.

bine într-aripat ieste (care lucru aievea monarhiii Vulturului îl supune), însă şi alte multe a multe jiganii hirişii are, carile nu puţină materie de gâlceavă şi de scandală înainte pune: întâi că fată ca dobitoacele, a doa că la cap ieste ca şoarecele, la aripi ca albinele ieste, a patra că la picioare în fire pe altul să i să asemene nu are, de vreme ce aripile în picioare şi picioarele în aripi îi sint. A cincea că dzua orbăcăieşte, iară noaptea ca puhacea purecele în prav ascuns zăreşte. Adevărat dară, iarăşi să dzic, că arătarea firii în jigănuiţă într-aceasta să arată. Pentru care lucru, după al mieu cuvânt şi socoteala de obşte de va urma, adecă pentru ca toate vorbele de împoncişeturi aducătoare şi toate cuvintele de scandală purtătoare, ca cu briciul aţa tot şi peste tot deodată să le curmăm (căci mai mare vrednicie a să socoti nu poate, decât îndată gâlceava în pace a întoarce, şi pre cât mai în grabă ar fi, cu atâta mai lăudată ieste). A mea dar socoteală ieste aceasta: Întâiaşi dată, singur din sine, supt a căruia monarhie ar vrea a să supune să-l întrebăm, şi din voia şi alegerea lui nici cât de puţin să nu-l mutăm. Că într-alt chip lucrul mai de să va scutura, de pricinele de gâlceavă aducătoare nicicum nu vom putea scăpa. Cătră aceasta ieste şi alta nu de lepădat socoteală, carea spre dobândirea a toată lineştea bună şi deplin nedejde a ne da poate. Adecă jiganiia aceasta din fire scurtă şi puţină la voroavă ieste, din gura a căriia mai mult decât interiecţia: ţis, ţis, a ieşi nu poate şi fără decât sămnul tăcerii, adecă decât tăcerea, altă n-au învăţat. De care lucru, socotesc că ea în meşterşugul cuvântului nedeprinsă şi în tropurile ritoriceşti neînvăţată fiind,[1] cu un cuvânt a să dovedi

[1] Aceste câteva note caracteristice ar putea constitui un portret al lui Marco pseudobeizadea sub raportul felului său de a vorbi („jiganiia aceasta din fire scurtă şi puţină la voroavă ieste"; „decât tăcerea, altă n-au învăţat") şi sub cel al pregătirii sale intelectuale, din care rezultă că nu stăpânea arta oratoriei, („în mesterşugul cuvântului nedeprinsă şi în tropurile ritoricesti neînvăţată fiind"). Datele oferite de Cantemir ar putea constitui un document privind această obscură personalitate a vremii.

şi cu o provlimă a să amurţi să vă putea şi singură din sine, veri într-o parte, veri într-altă, fără alt prepus să va pleca."[1]

A tot sfatul plăcut fu sfătuirea Pardosului (căci el era carile mormăia acestea) şi aşe, pre Liliac faţă chemând, Moimâţa[2] (carea precum în pravile ethiceşti ştiinţă să fie având dzisese), ca cum advocatul Liliacului s-ar fi făcut şi despre partea lui în parisie voroavă ar fi făcut, într-acesta chip a mateologhisi au început: „Vestită şi veche a vechilor giudecâtori axiomă ieste (că pedepsitului pedeapsa a să îndoi nu trebuie[3]). Cătră carea de la mine a lipi îndrăznesc şi dzic (că cel a înota neştiind şi în adânci ape cădzut, mâna întindzind, nu de creştet cufundat, ce de păr sau de mână ridicat, în aer şi spre viaţă trebuie scos) (că de binefacerea cu cât ieste mai la primejdie şi cu cât ieste mai curând, cu atâta mai bună şi mai priimită ieste). De care lucru, pentru ticăită şi dosedită, la vârstă brudie, la limbă bâlbâie[4] jigăniuţa aceasta, tuturor în ştire a fi să cade, o, priietinilor. Carea din toate părţile pedepsită şi dosedită aflându-să, în ce să află şi cum să află nici singură pe sine a să cunoaşte mintea îl agiunge, nici de alţii, să întrebe lim-

---

[1] Dându-şi seama că în asemenea împrejurări critice amestecul supărător al lui Marco pseudobeizadea în problema succesiunii la domnia Moldovei ar fi dat peste cap toate eforturile şi cheltuielile, Iordache Ruset recomandă să fie rezolvată pe dată această importantă chestiune. Ca atare, el propune — în batjocură desigur — ca Liliacul să hotărască singur cărui grup să se alăture: moldovenilor sau muntenilor.

[2] După ce Liliacul este chemat să-şi comunice opţiunea, Maimuţa Liviii ia cuvântul, luându-şi rolul de avocat al acestuia. Repetarea amănuntului că ar fi expertă în „pravile ethiceşti" şi presărarea cuvântării cu formule şi idei ce aparţin moralei religioase a vremii, pledează pentru identificarea numelui ieroglific cu persoana lui Antim Ivireanul.

[3] *Non bis in idem*, principiu de drept roman potrivit căruia nu se pot da două pedepse pentru aceeaşi vină.

[4] Alte amănunte despre Marco pseudobeizadea (dacă scriitorul nu comite afirmaţii răutăcioase, după obiceiul său): pretendentul la domnia Moldovei era tânăr şi bâlbâit („la vârstă brudie, la limbă bâlbâie").

ba îi slujeşte (căci pedeapsa distihiii[1] mintea, iar neştiinţa cuvântului[2] limba împiedecă şi scurteadză) şi, ca un lucru fără pravila firii[3] ce ieste, nici la trup vreo alcătuire, nici la viaţă vreo socoteală, nici la zburat sau la mărs vreo rânduială are (că cine vreodată vre într-o parte dreaptă zburarea Liliacului, sau cine supt soare urmele lui au vădzut?). Nici de lăcaş loc aşedzat, nici pentru hrana ceva undeva adunat a avea poate[4] (că cine cel adevărat sălaşul i-au aflat, sau cine pentru hrana lui carea ieste s-au înştiinţat?). Aşe ticălos şi mişelos Liliacul în toată partea destrămat şi în tot chipul vrednic de văierat fiind, acmu cu capul plecat la mare mila marilor împăraţi[5] aleargă şi cu toată umilinţa dintr-adâncul inimii să roagă, ca oricarile în numărul supuşilor săi a-l priimi ar învoi, macar în gunoiştea curţii sale a să tăvăli, cu toată inima bucuros ieste, ca şi el, nenorocitul, sau supt umbra aripilor, sau supt pravul talpelor aciuându-să, aşe de tot în izbelişte lepădat şi din privirea a înalţilor monarşi depărtat şi înstreinat să

---

[1] Aluzie la dubla natură („distihia") a Liliacului (patruped şi pasăre în acelaşi timp).

[2] Afirmaţie, desigur, injurioasă la adresa lui Marco pseudobeizadea: nu era în stare să se cunoască pe sine, datorită incapacităţii mintale („nici singură pe sine a să cunoaşte mintea îl agiunge"), şi nici nu poseda ştiinţa cuvântului („neştiinţa cuvântului"), ceea ce ar concorda cu afirmaţia anterioară că nu stăpânea arta oratorică. Considerăm că scriitorul sugerează că Maimuţa, sub masca apărării cauzei sale, caută în realitate să umilească pe Liliac.

[3] Din nou se afirmă că Liliacul (în înţeles propriu) este o anomalie a naturii („lucru fără pravila firii"), mai jos arătându-se în ce constă această abatere de la normele naturii.

[4] Un amănunt adevărat despre Marco pseudobeizadea. Neavând o situaţie materială care să-i permită o viaţă îmbelşugată şi statornică, el trăia, potrivit puţinelor izvoare, când în Braşov, când la curtea lui Brâncoveanu, de unde, descoperit că uneltise împotriva domnului, a trebuit să fugă la Istanbul sau chiar la Ierusalim. La asemenea dependenţă de bunăstarea altora se face aici aluzie.

[5] O altă referire jignitoare la dependenţa sa de curţile domneşti.

nu fie[1] (că precum ochii stăpâneşti cu urgie căutând nenorocire, aşe, cu milă căutând, norocire aduc). De care lucru, şi eu de multă mişelătatea lui clătindu-mă, despre parte-i cu plecăciune mă rog ca milostiv ochiul a milostivilor împăraţi asupră-i cu milă să caute şi de neputinţă lui milosirdindu-să, ori în care poală capul singur de sine ş-ar pleca, aceia în bogata sa milă să-l sprijenească (căci capul plecat nu numai pre cei milostivi, ce şi pre cei nemilostivi spre milostivire porneşte)."

Acestea şi altele multe ca acestea amăgitoreşti şi tragodiceşti descântece Moimâţa descântând (ca cum Liliacul nici ceva a grăi ar avea, nici macar de ar şi avea a grăi a putea, ar putea), într-un chip ironicesc să nevoia, ca toată pofta inimii Liliacul într-altă parte abătându-i şi gândul ce ar avea cu meşterşug într-altul schimbându-i, tot cuvântul împotrivnic a-l curma să poată, aşe cât nicicum mai îndoindu-să din bunăvoie, veri unii, veri alţii părţi să să supuie. Însă cine vreodinăoară în lume robiia de bunăvoie au primit, sau cine supt soare fără nici o nevoie mânule spre legături ş-au îndoit? (Că pentru slobodzeniia fornica cu şoarecele, şoarecele cu mâţa, mâţa cu dulăul şi dulăul cu leul războiu a face firea îi îndeamnă, macar că puterile unuia, pre a altuia cu multul mai mult covârşesc) (ce de multe ori puternicii în puterea sa mai mult decât să cade bizuindu-să şi slăbiciunea slabilor decât ieste încă mai slabă ţiindu-să, preste toată nedejdea, ce nu nedejduiesc li să tâmplă şi ce nu gândesc le vine, precum din unghiile şoimului porumbul şi din dinţii mâţii şoarecele a scăpa de multe ori s-au vădzut). În care chip, acmu cu toţii socotind că puţină jigăniuţa aceasta ceva mai mult a cârni nici va şti (pentru prostimea), nici va putea (pentru frica), şi acmu sămnul supunerii, plecarea capului, să-i vadză cu toţii aşteptând, totdeodată ascuţit şi înalt glasul Liliacului urechile le pătrunsă, carile proastă, însă dreaptă voroava-şi într-acesta chip începu:

---

[1] Maimuţa propune ca el să fie ajutat, în sensul de a i se asigura cele necesare vieţii.

„Precum supunerea tirănie a toată firea, aşa neştiinţa cuvântului la Liliac sicofandie[1] ieste. De care lucru, interiecţia glasului nostru pe dumnealui Pardosul necunoscătoriu învăţăturii cuvântului îl arată. Căci ţis şi cine ţistuieşte nu şie, ce altuia tăcerea aratând, a tăcea îi porunceşte, de unde şi eu începând cu: ţist, gloatelor tăcere şi mie voroavă sfitesc. Deci dară, de ieste la cineva ascultare, ureche dreaptă puie, de ieste ureche dreaptă, audzul la inima curată trimată, de ieste inimă curată, cuvântul socotind, în lucru dreaptă giudecată facă, şi aşe, adevărul cu minciuna, dreptatea cu strâmbătatea şi slobodzeniia cu robiia câtă deosebire au a alege va putea (că inima curată mai pre lesne socoteşte a fi focul cu apa a să amesteca decât cu strâmbătatea dreptatea a să călca).[2] De care lucru, a mă înştiinţa aşi vrea: adunarea aceasta de drepte stăpânii, au de cumplite tiranii ieste? Că de va fi din tiranii, adevărat atuncea cântecul: ţist singur mie să mi-l cânt, singur mie să mi-l gioc să cade (că unde talpa tiranii<i> calcă, acolo poala dreptăţii să calcă, şi unde să rup

---

[1] Marco pseudobeizadea îşi dă seama că Maimuţa căutase în realitate să-l umilească şi ca atare îi răspunde cu demnitate că afirmaţiile injurioase despre incultura şi incapacitatea sa de a vorbi sunt nişte calomnii („sicofandie"). De altfel, adunarea de la Cetatea Deltii este în însemnată măsură un duel între Maimuţă, ca exponent al politicii brâncoveneşti de siluire a voinţelor, şi Liliac, personajul care vorbeşte în numele demnităţii umane.

[2] Prin conţinutul cuvântărilor sale, Liliacul trebuie considerat unul din exponenţii ideilor lui Cantemir, aşa cum am văzut că fuseseră şi Jigăniuţa şi „unul din gloate", în adunarea animalelor de la Arnăut-chioi. Liliacul exprimă ideile lui Cantemir cu privire la valorile vieţii sociale. Aici este vorba de cele menţionate în antiteză: adevăr, minciună, dreptate, nedreptate, libertate, robie. Dintre acestea, dreptatea reprezintă cheia vieţii social-politice, ea antrenând de la sine adevărul şi libertatea umană. Dar, spune Cantemir (vezi paranteza), unui om corect („inima curată") mai uşor i-ar fi să combine focul cu apa decât să accepte nedreptatea. Prin urmare, modelul vieţii sociale este omul corect, pătruns de spiritul dreptăţii. Este semnificativă această trăsătură cheie a modelului uman imaginat de Cantemir într-o vreme în care funcţionau în toată goliciunea lor minciuna, nedreptatea şi siluirea libertăţii umane.

legăturile dreptii stăpânii, acolo să pun obedzile vrăjmaşii tiranii)[1]. Iară de va fi din drepte stăpâniri, cântecul ţis eu fără primejdie îl voi cânta, şi cei ce în horă să află cu dragoste îl vor giuca.[2]"

Ca acestea din gura Liliacului audzind, cu toatele mult să mirară şi, de limpede limba lui ca de un lucru nenedejduit cu toţii vânându-să, multă vreme muţi şi amurţiţi rămasără (că cuvântul drept din gura proastă ieşind, pre cuvântul cu meşterşug din gura ritorului scos astupă). Atuncea dară, că mărimea sufletului nu după statul trupului să măsoară, cunoscând, de a să mai mira părăsiră, şi unul cu altul în ochi a-şi căuta începură, în loc de cuvânt tuşire şi în loc de voroavă ştiupire şi din sprâncene şi umere clătire arăta (căci neştiinţa cuvântului, tusă şi scuipătură, iară tulburarea minţii îmblet şi primblare scorneşte) şi ce s-ar cădea a răspunde unul pre altul întreba. Iară mai pre urmă iarăşi Moimâţa cuvântul de obşte purtând[3] într-acesta chip îi răspunsă:

„Dreapta aceasta adunare din drepte adunări stă, o, Liliiece, de care lucru, şi cuvântul drept a asculta, şi lucrul cu cale a cerca şi a-l ispiti şi a-l isprăvi pot şi vor.“.

Liliacul: „Fie lăudată dreptatea în veci, dzisă, şi dinţii vorovitorilor după voie să să drobască, limba vicleană şi minciunoasă să să amuţască şi urechea de linguşituri priimitoare să asurdzască (că la asupriţi şi neputincioşi blăstămul, ca la prădători scutul, sigeata, fierul şi focul ieste)“. Şi iarăşi Liliacul întrebând dzisă: „Încă a şti aşi mai pofti: această adunare a cestor doaă monarhii ce vor să poftească şi sfârşitul poftii sale carile ieste (că precum cuvântul fără ştiinţa gândului în zadar iese, aşe începătura lucrului fără cunoştinţa sfârşitului de râs şi în deşert ieste)“.

---

[1] Tirania face imposibilă funcţionarea dreptăţii.

[2] Marco pseudobeizadea insinuează că adunarea boierilor de la Adrianopol nu este întemeiată pe „drepte stăpâniri“, adică nu funcţionează spiritul de dreptate în desfăşurarea lucrărilor ei.

[3] Maimuţa devine purtătoarea de cuvânt a boierimii din adunarea de la Adrianopol, mai precis avocata politicii muntene, aşa cum în adunarea de la Arnăut-chioi fuseseră Corbul şi Cucunozul.

Moimâţa răspunsă:

„Dar dinceput au n-ai audzit că aceste doaă monarhii ca lucrurile în pace vecinică să-şi lege şi supuşii săi legându-şi cu sfatul şi sobor de obşte[1] monarhiile a-şi adeveri şi stăpânirile a-şi întări au socotit? De care lucru, toate dobitoacele, precum vedzi, cât macar una nu lipseşte, adunate şi chemate sint, şi fietecarea după chipul său la ceată-şi şi după neamul său la stăpânire-şi s-au dat, cu carile împreună şi tu eşti adus. Deci mai mult scârşnetul lungind, în care parte vii să te supui, în grabă şi fără îngăimală, răspunde. Căci ticăloşiia voastră inimile împăraţilor lovind, pre voi în pofta şi în alegerea voastră a vă lăsa au socotit[2]. (Că precum uneori dârjiia legăturile, aşe uneori plecăciunea dezlegăturile pricineşte)."

La acestea cu râs Liliacul răspunsă, dzicând: „Ferice de Vidră, carea mai denainte epitrop dobitoacelor era (precum la locul său va să sa pomenească) şi supt aciuarea Vultu<ru>lui şi penele Corbului să păziia, a căriia patimă şi folosinţă mai în urmă am audzit. Iară acmu în alegerea epitropii<i> Strutocamilei, toată dreptatea cu ochii am vădzut. Ce dintr-atâţea mari şi înţelepţi sfetnici, unul macară a cunoaşte n-au putut (că decât Cămila mai mare Filul şi decât buărul mai iute şi mai cornat ieste Inorogul)[3].

---

[1] Maimuţa exagerează când afirmă că adunarea avea un caracter general („sobor de obşte"), ştiut fiind că nu participaseră toţi boierii, mulţi aflându-se în ţară; aici nu poate fi vorba de caracterul său reprezentativ pentru toate categoriile şi păturile sociale.

[2] Maimuţa mai afirmă, desigur exagerând, că din moment ce adunarea întărise, prin caracterul său general, o hotărâre a puterii centrale a celor două ţări, această decizie căpătase un caracter democratic.

[3] La afirmaţia că adunarea exprimase voinţa participanţilor, Marco răspunde, batjocoritor, că acest lucru s-a văzut din dreptatea făcută Vidrei prin excluderea ei din domnia Moldovei şi de la sprijinul muntean, şi, de asemenea, din ridicarea în scaunul domnesc a lui Mihai Racoviţă, fapte ce demonstrează în realitate acordarea unui caracter democratic voinţei tiranice a lui Brâncoveanu. Dar, subliniază el, în final mai tari decât voinţa domnului Ţării Româneşti se vor dovedi fraţii Cantemir, Antioh (Filul) şi Dimitrie (Inorogul).

Însă aceasta pe mine în ceva neatingându-mă, la treaba mea să mă întorc. Cunosc dară că nesăţioasă şi lacomă slava numelui din bogăţiia Vulturului până la sărăciia Liliacului s-au întins (ce duhul, cât de sărac şi slobod, decât împăratul de poftă robit mai bogat ieste, şi robul drept decât tiranul strâmb mai tare ieste, că cela în trup, iară cesta în suflet biruieşte)[1]. De care lucru, de multe ori şi adese s-au vădzut (că unii pentru ca hotarăle să-şi lăţască şi supuşii să-şi înmulţască şi numele peste marginile lumii să-ş vestească, de poftă aprinşi fiind, şi din cele strâmpte ce avea s-au scos şi spre streinele avuţii neîmplutele mâni întindzându-şi, şi cel puţin ce avea din palmă le-au fugit[2]. Că precum să dzice prostul cuvânt: Cămila, cercând coarne, urechile ş-au pierdut. Pe oţălul vârtos rugina îl topeşte, pe vârtoasă inima stejarului, moale dintele cariului făină făcând-o, o mistuieşte. Şi ceva în lume cât de vârtos şi de tare a să afla nu să poate, căruia altul împotrivându-să sminteală să nu-i aducă şi încă de unde nici să gândeşte)[3]. De care lucru, aievea ieste (că toate din fire aşe sint tocmite şi orânduite, ca fietecarea în ţircălamul hotarălor sale să să continească şi sfera activităţii sale sărind, să nu covârşască. Însă precum meşterşugul firii, aşe voia slobodă şi cereştilor împotrivă a să pune obiciuită ieste. Macar că nici meşterşugul pe fire, nici voia slobodă pe dreptatea şi răsplata cerească până în săvârşit a birui pot. Că precum în cumpăna cântariului piatra mică pre alta cu multul mai mare şi mai grea decât sine în aer ridică, însă când

---

[1] Teză a moralei creştine; victoria tiranului asupra robului, adică asupra celui slab, este lumească, aparţine condiţiei trupeşti. Pe de altă parte, cel slab este mai puternic decât tiranul în sensul că biruinţa sa aparţine condiţiei spirituale a omului, care va obţine pace în viaţa veşnică de după moarte.

[2] Cantemir condamnă lăcomia de putere a conducătorilor de state, deoarece politica de cotropire a altor popoare poate să se întoarcă împotriva lor şi a propriei ţări.

[3] Ideea este că de multe ori cel slab biruie pe cel tare, aşa cum rugina roade fierul.

amândoaă cea din fire clătire vor face şi fietecarea cu greuimea sa spre chentrul mijlocirii păhârnindu-să, vor trage, atuncea cea mare pre cea mică, de va cădea, cea mică să zdrobeşte, şi iarăşi cea mică pre cea mare de va cădea, iarăşi cea mai moale şi mai mică să turteşte. Căci piatra cea mică când pe cea mare ridica, meşterşugul cântariului era, iară când între îmbe loviturile tot cea mică să fărâma, firea după hirişiia lucrului lucra).[1] Într-acesta chip nici Cămila a să păsări, nici pasirea a să cămili au trebuit. Aşijderea, nici penele a să încorna, nici coarnele a să împăna s-au cădzut, ce fietecarea firii sale urmând, ale sale hirişii să fie păzit s-ar fi cuvinit precum şi monarhiile acestea mari şi tari la săraci-

---

[1] Dezvoltând o problemă de filozofie, Cantemir consideră că în interacţiunea dintre lucruri, fiecare se manifestă potrivit naturii sale şi că e firească orice acţionare a unuia în raport cu altul. Astfel, în mod firesc, rugina distruge oţelul cel mai tare şi tot la fel cariul distruge inima stejarului. Căci nu este în lume un lucru atât de rezistent care să nu fie atacat şi distrus de altul, şi, de asemenea, nu există lucru ce ar putea acţiona dincolo de limitele naturii sale: „că toate din fire aşa sint tocmite şi orânduite, ca fietecarea în ţircălamul hotarălor sale să să continească şi sfera activităţii sale sărind să nu covârşască". În mod asemănător stau lucrurile şi cu invenţiile („meşterşugurile") şi libertatea umană („voia slobodă"), care după cum „meşterşugul", invenţia tehnică, am putea spune, tinde spre depăşirea ordinii naturii, fără a putea izbândi, tot aşa libertatea omului, deşi înclinată în mod natural să se opună ordinii morale, nu-şi poate permite aceasta fără să nu fie pedepsită: „însă precum mesterşugul firii, ase voia slobodă şi cereştilor împotrivă a să pune obiciuită ieste. Macar că nici meşterşugul pe fire, nici voia slobodă pe dreptatea şi răsplata cerească până în săvârşit a birui pot". Mai departe, Cantemir dă un exemplu pentru a sublinia distincţia între urmările pe care le poate avea o invenţie asupra interacţiunii dintre fenomene şi cazul când în interacţiunea lor lucrurile acţionează în mod nestingherit. Astfel, o invenţie (în cazul de faţă „meşterşugul cântariului") poate împiedica într-o anumită formă modul normal al interacţiunii dintre lucruri, fără a-l anula însă, din cauza unor norme ale naturii („cea din fire clătire", „hirişiia lucrului"). Altfel, adică în condiţii normale, interacţiunea dintre lucruri „firea (natura — n.ed.) după hirişiia (după felul de a fi, după specificul natural) lucrului, lucra".

mea şi goliciunea Liliacului, din voia slobodă împinşi fiind, împotriva dreptăţii a merge, nici întrebare ca acesta la mijloc să puie s-au cădzut (că atuncea sămnul dreptei stăpâniri să arată, când pre cei neputincioşi în odihnă lăsând, spre lucrurile streine nu lăcomăsc[1]). Iară amintrele, pricina Liliacului mai mult scuturându-să, ca sămânţa macului dintr-una o mie vor cădea, spre a cărora alegere şi la un loc culegere, nici mirţele, nici jicniţele vor agiunge“.

Cu toţii cât de ascuţite ţidele Liliacul împotriva alegerii Strutocamilii arunca vădzind şi pildele între Cămilă şi între Fil, între buăr şi între Inorog ce arăta socotind, carile macar că până la ficaţi îi atingea, însă deodată ca cum cu socoteala le-ar trece făcându-să, prin mijlocul Moimâţii iarăşi într-acesta chip îi răspunsără:

„Pre tine, o, flutur fătătoriu şi şoarece zburătoriu, la acesta loc nu să dai, ce să iei sfat te-au chemat, şi nu să porunceşti, ce porunca să asculţi te-au adunat. De care lucru mai mult limba a-ţi împletici şi scârşnetul glasului a-ţi ţiţii părăsindu-te, din doaă una îţi alege: sau în aer, sau pre pământ să lăcuieşti, şi aşe, sau supt umbra Vulturului, sau supt brânca Leului te supune, sau, în glumă să grăiesc, între pământ şi-ntre aier loc de vii afla, până ieste mai devreme, lăcaşul îţi găteşte (căci sărăciia cu milă a să cerceta, iară nu cuvintele de dosadă a să căuta trebuie[2]).“

---

[1] Plecând de la ideea exprimată anterior, după care fiecare lucru se comportă conform naturii sale, Cantemir consideră că orice stăpânire trebuie să se comporte în spiritul dreptăţii şi să nu-şi ia libertatea de a oprima pe cel slab. Stăpânirea dreaptă, conformă cu natura de principiu a oricărei dominaţii, nu trebuie să oprime pe cei slabi şi nu trebuie să cotropească pe alţii.

[2] Pentru că îndrăznea să critice alegerea lui Mihai Racoviţă şi să pomenească numele fraţilor Cantemir, Liliacului i se porunceşte să tacă şi să-şi aleagă un loc de stat, ca un supus oarecare, fie în Moldova („supt brânca Leului“), fie în Ţara Românească („supt umbra Vulturului“). Adunarea boierilor nu are nevoie de sfaturile sale, dar să ţină seama de mila şi înţelegerea de care aceasta dă dovadă faţă de insultele lui.

Liliacul răspunsă: „Iată, eu acmu voi tăcea, însă bine ştiu că mai pre urmă alţii pentru mine vor grăi, a cărora cuvinte, nu cu scârşnete, ce cu buhnete vor răzsuna, când urechile a vă astupa bumbac viţi cerca şi nu viţi afla, şi atuncea precum Liliacul nu de înfruntat, ce de ascultat au fost, viţi cunoaşte (că sfatul şi cuvântul cât de prost, în samă nebăgat, multe cetăţi au sfărâmat şi mari împărăţii au răsturnat). Însă de vreme ce adevărată şi dreaptă sărăciia noastră inimile a marilor împăraţi a pleca şi pentru alegerea lăcaşului în voie slobodă a să lăsa s-au învrednicit, a şti li să cade că pofta Liliacului ieste ca nici supt unghia Vulturului, nici supt talpa Leului a să supune, şi nici în aer, nici pre pământ a lăcui[1]. De care lucru, dzic, o, Moimâţă, că oricând Vulturul în aer m-ar videa sau Leul pre pământ m-ar prinde, atuncea, după a lor poftă şi putere, cu mine orice ar vrea facă."

„Au doară în apă vii să lăcuieşti?" dzisă Moimâţa[2].

„Ba nici în apă, răspunsă Liliacul, căci firea noastră precum de apă să nu fie toată lumea ştie."

Atuncea cu toţii râs cu hohot slobodzind: „O, lighioaie proastă, dzisără, căutaţi de videţi cel ce pre alţii sfătuia şi de lucrurile bine alese ca de rele dojeniia ce fel de minte poartă. Au doară precum în foc[3] a lăcui va să dzică. Că de vreme ce din doaă stihii fuge, din a triia a nu fi singur mărturiseşte. Au nu focul şi para pentru

---

[1] Marco, invocând libertatea de alegere ce-i fusese acordată, refuză să se stabilească în Moldova sau Ţara Românească, desigur, de teamă de a nu fi prins şi ucis, cum se întâmpla multor pretendenţi. De altfel, după acele evenimente, acest nenorocos pretendent la domnie nu s-a întors, într-adevăr, în nici unul din cele două principate, preferând să trăiască în izolare la Ierusalim.

[2] Pentru că nu voise să rămână între moldoveni sau munteni, Maimuţa îl întreabă pe Marco dacă nu preferă să se stabilească „în apă", adică în Istanbul, dar acesta refuză.

[3] Aluzie la cele patru elemente ale primilor filozofi greci: apa, aerul, pământul şi focul.

lăcaşul lui să înţelege (adevărat dară că lăcaşul săracului foc şi viaţa-i pară de foc ieste), ca carea şi Liliacul, de nenorocire împins, singur şie ş-o alege. Deci de la cineva ascuţită sau cât de tâmpă socoteala ieste, ce va proasta aceasta lighioaie să dzică? Giudece şi supt ceriu alt lăcaş sau alt loc de traiu, fără de aceste trii pomenite, de ieste, arete[1]. Cu toţii precum Liliacul buiguieşte şi precum nici ce pofteşte, nici ce grăieşte ştie, aleasără. Însă iarăşi dzisără:

„Fie-ţi voia slobodă, o, Liliece, şi din patru stihii, oricare vii, spre lăcaş ţi să dăruieşte."

Liliacul răspunsă: „(Voia slobodă nu celor slobodzi, ce celor opriţi să dă. Aşijderea, lucrul alcătuit din stihii, muritorii precum a lua aşe a şi da pot. Iară stihiia hirişă, nu numai muritoriul, ce aşeşi şi nemuritoriul cuiva a o da, până acmu nu s-au văzut.)[2] De care lucru, darul carile nici a-l lua, nici a-l da puteţi, fie, na, ia, cuvintele poruncitoare în zadar nu vă cheltuiţi. Căci eu locul pre carile firea dinceput mi l-au dăruit, nu numai voi, ce nici singură ea a mi-l lua nu poate (că firea în zădar ceva a face nu să osteneşte, nici de lucrul făcut vreodată să căieşte). De unde nici de la voi ca lucru de dar nou, sau ca cum odată oprit, iară acmu slobod mi-ar fi îl cunosc."

Iarăşi cu toţii râsul poftorind: „Unde în lume locul acela a fi poate?" dzisără.

Liliacul răspunsă: „În toată lumea şi în tot locul lăcaşul mieu gata şi fără prepus ieste (că precum peştele în mare, aşe înţeleptul în lume nici moşie, nici înstreinare are), pre carile nici minţile

---

[1] De vreme ce nu va putea trăi în foc, Marco trebuie să se decidă totuşi pentru unul din cele trei elemente: pământ (Moldova), aer (Ţara Românească) sau apa (Imperiul Otoman).

[2] Apel la un principiu de ontologie şi logică aristotelică: nimeni nu poate să-şi schimbe specificul, nota proprie, şi nici s-o împrumute altcuiva, fie în ordinea naturală, fie în cea divină, completează Cantemir. Ca atare — prin extensiune — Liliacul nu poate trăi decât într-un mediu specific naturii sale.

voastre cele înalte, nici sfaturile voastre cele adânci, iată că a-l afla nu pot."

Acestea Moimâţa de la Liliac audzind, dzisă: „Liliacul, săracul, vânt samănă şi abur va secera, şi în sus scuipând, în obraz îi va cădea."

Liliacul, cuvântul Moimâţii, curmând, dzisă: „De multe ori unii samănă şi alţii seceră, precum povestea dulfului cu a corăbiierului arată"[1].

Moimâţa în ce fel să să fie tâmplat povestea pe Liliac întrebând, Liliacul într-acesta chip a le povesti începu: „Eu, odată pre malul mării[2], în borta unii stinci[3] lăcuind, într-o dzi eclipsis în soare[4] s-au făcut, atâta cât ochii a toată jigania închidzindu-să şi fietecarea la culcuşul său ca de sară aşedzindu-să, singur eu, cu luminoşi ochi, toate malurile în sus şi în gios cutreieram. Eu, aşe nopţii nedejduindu-mă şi de nepriietin nicicum în grijă purtând, spre latul mării câteva mile de la uscat m-am depărtat.[5] Unde soarele din umbra lunii scăpând şi totdeodată radzele-şi pre faţa pământului lovind, noaptea mea scurtară şi dzua altora lungiră. Unde nepriietinii miei cei vecinici, rândunelele,[6] vădzindu-mă, din toate părţile a mă bate şi în toate locurile a mă trage începură

[1] Liliacul va dezvolta mai departe *Povestea cor[biierului cu dulful*, care la cheie este descifrată: *patima avutului m `ndru dup[ cuv`ntul cel bun al s[racului*, explicaţie ce conferă povestirii un rol moralizator. Referirile la faptele şi întâmplările contemporane ne obligă să considerăm că în parte aceasta conţine date despre viaţa personală a lui Marco, date ce aruncă o anumită lumină asupra vieţii acestui pretendent, cunoscut bine de către scriitor.

[2] *Mare, ap[* — elemente ce semnifică Istanbulul, Ţarigradul.

[3] *Borta]n malul st`nc[i: ascunderea]n casa muftiului (D. C.)*. Muftiul era supremul judecâtor religios musulman.

[4] *}ntunecarea soarelui: lipsa banilor, pentru carea pasirile au prins pre Liliac (D.C.)*.

[5] Marco iese într-o zi din ascunzătoarea lui din casa muftiului, aventurându-se în plin Istanbul.

[6] Muntenii, de fapt creditorii munteni.

(că precum Liliacul sara, aşe nepriietinul dzua izbândii pândeşte). Eu de multă lumina soarelui viderile tâmpindu-mi-să, ca alalte dobitoace prin tunerec, încoace şi încolea, de a nepriietinilor lovituri şi bolditturi ferindu-mă, orbăcăind mă feriiam (că a vă înştiinţa de viţi pofti, viderea ochilor miei atâta de ascuţită ieste, cât cu lumina soarelui împreunându-să, organele cele a viderii priimitoare mi să năduşesc. Că precum la ochii altor jigănii roata soarelui a să privi viderea tâmpeşte, aşe la ochii miei împrăstiiată lumina soarelui întunerec aduce şi precum zarea soarelui din noapte spre dzuă răvărsindu-să, ochii altor dihanii a zări încep, aşe lumina dzilei supt umbra pământului scăpătând, ochii miei, de cea multă a luminii soarelui iuşurându-să, a videa încep). Aşedară, precum am dzis, de rândunele păzindu-mă şi apărându-mă, fără veste de un lucru moale, lat şi întins mă lovii, de carile îndată mă şi lipiiu. Într-acesta chip de nepriietinii gonaşi scăpând, alţii, precum peste a lor, aşe peste a mea neştiinţă a mă învăli şi cu funi a mă lega începură. Aşedară, supt toată noaptea soarelui, în ce învălit şi cu ce legat să fiu nepricepând, tare mă chinuiam. Iară după ce cu dzua nopţii şi cu întunecarea soarelui, ochii mi să luminară, precum în vetrela a unii corăbii învălit şi cu funele[1] împletecit să fiu cunoscuiu. Că eu, poate fi, de rândunele fugind, de pândza corăbiii m-am fost lipit, în care vreme şi corăbiierii vetrila a strânge s-au fost tâmplat[2]. Eu, dară, aşe în

---

[1] *Vetrelile cor[biii =i funele: temni\a robilor de la catarg[, tersanaoa unde au pus pre Liliac (D.C.).*

[2] Doar până aici naraţiunea conţine elemente autobiografice. Întâmplarea la care se referă povestea alegorică ar suna astfel: pretendentul Marco pseudobeizadea îşi găsise adăpost în casa muftiului, pentru a scăpa de creditorii săi, boieri munteni. Ieşind însă într-o zi din ascunzătoare şi aventurându-se în plină zi prin Istanbul, a fost prins de aceştia, care l-au dat pe mâna autorităţilor turceşti. Neavând cu ce plăti nici pe ei, nici pe reprezentanţii puterii otomane, a fost aruncat la catargă, închisoarea marinei turceşti, un loc de muncă silnică pentru datornici şi pentru criminali de drept comun.

vetrilă boţit şi corabiia fără vânt (căci mare lineşte era), pre valurile moarte săltând, voroava corăbiierului cu a dulfului ascultam[1]. Dulful ni pe de o parte, ni pe de altă parte de corabie trecând; pre gaura ce deasupra capului are atâta pufniia, cât stropii apii în corabie şi în obrazul corăbiierului săriia. Corăbiierul dzisă: „Bre, hei, porc peştit şi peşte porcit, dulfe, aceste pufnete cui, lăudându-te, le arăţi? Au vânt sămănând, stropii apii în loc de grăunţe arunci?“ Dulful răspunsă: „Adevărat, eu vânt samăn şi stropii în loc de sămânţă în corabie arunc. Însă pufnetul mieu în furtună întorcându-să, stropii în gârle curătoare să vor întoarce (că sămânţa vântului şi grăunţul apii moartea corăbii <i> ieste)“. Corăbiierul, râdzând, dzisă : „ Vântul a avea sămânţă şi marea grăunţă până acmu încă n-am audzit, macar că cea mai multă viaţă în vânturi şi în ape mi-au trecut“. Dulful dzisă: „Eu vântul am sămănat şi grăunţele apii în corabie am aruncat, iară cine va săcera şi cine a triera, vremea va alege (că precum mehenghiul metalurile de curate şi de spurcate ispiteşte, aşe vremea lucrurile muritorilor de fericite şi nefericite, de vrednice şi nevrednice mai pre urmă iveşte)“. Aşedară, dulful cu corăbiierul vorovind şi încă cuvântul bine nesfârşind, vântul crivăţului dimpotriva căii corăbiii a sufla, marea a să înfla şi valurile ca munţii a să rădica începură (căci şi timpul iernii, când soarele din tropicul Himerinos spre tropicul Therinos să întoarce era). Corăbiierii, volbura

---

[1] De aici începe povestea cu tâlc moralizator a corăbierului cu delfinul, naraţiune ce nu mai are nici o legătură cu întâmplările din viaţa personală a lui Marco, dar prin intermediul căreia Cantemir introduce mediul marin în literatura noastră veche, aşa cum prin *Povestea Camilopardalului pentru apa Nilului* făcuse acelaşi lucru cu arhitectura citadină, cu mediul geografic exotic şi cu atmosfera proprie basmelor orientale din **cartea celor** *O mie =i una de nop\i*. Tâlcul povestirii — ce supradimensionează, alături de altele de acest fel, corpul propriu-zis al temei romanului— exprimă punctul de vedere al scriitorului. Acesta cere celor mari şi puternici să înveţe să ţină seama de inteligenţa şi înţelepciunea omului din popor.

carea asupră le vine şi primejdiia carea în cap li să pune, vădzind, unii funele întindea, alţii vetrilile strângea (ce groaza morţii mintea uluieşte şi primejdiia fără de veste toate simţirile amurţeşte). De carea şi bieţii corăbiieri cuprindzându-să, unii la adânc, alţii la margine mântuinţa arăta. Aşijderea, unii limanul, carile în dreapta, alţii dosul, carile în stânga aproape era, a apuca să năzuiască dzicea, iară unii fierele corăbii aruncând, corabiia să sprijenească învăţa. Într-acesta chip, ei cu chitelele învăluindu-să şi cu socotelele împletecindu-să, holbura corabiia a învântiji şi valurile pe deasupra a o năbuşi începură, şi aşe, în mica ceasului, vântul cel de dulf sămănat, din pufnet vivor şi din stropitură gârle înluntrul şi pe deasupra vasului îzvorâră, carea, cu undele fierbând şi amestecându-să, din faţa apii în fundul mării să mută[1] (că corăbiieriul, carile în lineşte furtuna nu socoteşte şi găuricea carea piştește cu vreme nu călăfătuieşte, în abur, vivor, şi în picătură apă fără măsură află). Într-acesta chip[2] şi voi, o, priietinilor, pildele mele buiguiri şi cuvintele mele într-aiuri ţiind, pe voi de buiguitori şi de nepricepători vă arătaţi. Deci cât pentru alegerea locului lăcaşului mieu ar fi, aceasta să ştiţi că precum în

---

[1] Dialogul corăbierului cu delfinul din această povestire se bazează pe credinţa populară, potrivit căreia apariţia delfinilor pe lângă o corabie prevesteşte furtună.

[2] Liliacul revine la dialogul dintre el şi adunarea de la Adrianopol, atrăgând atenţia că ceea ce a povestit sugerează celor prezenţi să ţină seama şi de cuvintele lui, un om sărac în comparaţie cu ceilalţi, majoritatea boieri. La cheie există însă, pentru această parte, următoarea descifrare: I*e=irea Liliacului din vetrele: sc[parea lui de la catarg[(D.C.)* — ceea ce înseamnă că avem o lacună în text, deoarece nu întâlnim nici aici, nici în altă parte, amănuntul eliberării lui de la catargă. Întâmplarea sa cu închiderea din cauza datoriilor şi eliberarea din închisoare trebuie să fi avut loc mai înainte de anul 1703, deoarece pe Marco îl vedem amestecat şi printre participanţii adunării de la Arnăut-chioi şi printre cei de la adunarea din Adrianopol, unde se pare că fusese chemat să se ajungă la o înţelegere cu el ca să nu mai tulbure aranjamentele pentru numirea lui Mihai Racoviţă.

borta pietrii[1] brânca Leului de groasă nu încape (că a multe lucruri mărimea de scădere şi grosimea îngreuiere de împiedicare ieste), aşe în întunerecul nopţii ochiul Vulturului nu videa, cu care chip eu decât Leul mai aciuat, iară decât Vulturul mai fericit sint, de vreme ce borta pietrii şi cetate nebiruită şi lăcaş desfătat fiindu-mi, în vreme când ochiul Vulturului cu întunerec să închide, al mieu cu lumină curată să deşchide şi slobod şi fără nici o primejdie dobânda hranii şi orânduiala vieţii îmi cerc. Deci precum dinceput singuri aţi mărturisit, monarhiile acestea din drepte stăpânii, iar nu din strâmbe tiranii de vor fi, cu Leul megiieşi, iar cu Vulturul locului şi împărăţiii părtaşi mă voi afla. De vreme ce o a soarelui invârtijire în doaă împărţind, 12 ceasuri Vulturul, iară 12 ceasuri eu aerul lui voi stăpâni, unde tirăniia lipsind, giudecata dreaptă ieste să să facă (că precum unde tirăniia stăpâneşte, acolo dreptatea să izgoneşte, aşe unde dreptatea împărăţeşte, toată strâmbătatea nici să numeşte). Iară amintrilea, cu tăriia şi cu sila asupra mea a să sluji de vor pofti, cu un cuvânt, şi a lui şi a mea poftă supt vecinică privileghie supuind, dzic, ca oricând Leul brânca în bortiţa stincii ş-ar băga, şi Vulturul cu cel la videre ascuţit ochiu m-ar videa, cela cu pieptul şi cesta cu pintinul ce va putea neoprit facă“[2].

Acestea şi altele multe ca acestea Liliacul cu vitează inimă şi cu nebiruit suflet dzicând, denaintea adunării afară ieşi. După a Liliacului ieşire cu toţii sprâncenele a-şi râdica şi fruntea a-şi

---

[1] Răspunzând la propunerea de a se stabili fie între moldoveni, fie între munteni, Marco declară că se simte mai în siguranţă „în borta pietrii“, adică în casa muftiuliu, de ocrotirea căruia se bucura încă din timpul participării la evenimente. In adăpostul acestuia, precizează Marco, nu poate fi urmărit nici de moldoveni, nici de munteni.

[2] Marco ar accepta totuşi să se stabilească între munteni, dacă s-ar dovedi că „stăpânirea“ ar fi dreaptă. Cantemir nu ştia probabil că tocmai de la curtea lui Brâncoveanu fugise Marco în anul 1700, când se descoperise că umbla cu intrigi la Poartă pentru a lua locul binefăcătorului său.

îmbina începând, cu nasul la pământ lăsat, cu ochii împrăştiiaţi la căutat, cu umerele spre urechi ridicate şi cu budza cea dedesupt spre bărbie întoarsă şi spândzurată, unul spre alalt cu ochii boldiţi căuta, ce să vorovască sau ce să grăiască ca muţii nu putea, de ce să să apuce ca uluiţii nu ştia şi ce să lucredze ca luaţii de minte nu pricepea (că precum buhnetul şi sunetul mare, prea de aproape fiind, puterea audzirii tâmpeşte, aşe lucrul nenedejduit orânduiala socotelii sminteşte), în vârtoape de socotele şi în holmuri de chitele ca acestea ei rătăcind şi prin toate unghiurile ca cei fără ochi orbăcăind.

Vulpea, carea (precum mai denainte s-au pomenit) pentru slăbiciunea ce i să tâmplase, la adunare să să afle nu putusă[1] (că de multe ori cu preţul boalei statul iertăciunii să cumpără), prin scrisoare icoana inimii a-şi arăta şi măiestriile a-şi arunca silind, poslanie ca aceasta trimisă, dzicând:

„*Vulturului =i Leului*, marilor monarşi, plecăciune şi amânduror stihiilor adunări închinăciune, pravul pragului şi ţărna talpelor voastre Vulpea aduce. Cu plecatele mele slove, în ştire a face îndrăznesc că încă dinceput eu şi pururea cu şuvăite picioare pre drepte cărări a îmbla deprinsă şi din fire aşe tocmită fiind, însă slăbiciunea carea ticăloşiii mele într-aceasta vreme s-au tâmplat (precum tuturor ştiut ieste), la adunarea de obşte a mă afla şi în faţă nefăţărnicitele mele slujbe a arăta nu putuiu[2]. De care lucru, cele ce într-adevăr audziiu şi spre folosul de obşte a fi le socotiiu, prin slove a le arăta şi prin hârtie adevărul a vă înştiinţa,

---

[1] Cantemir afirmă că Ilie Ţifescu (Vulpea), prezent la adunarea de la Arnăutchioi, n-a mai participat, din cauza bolii, la cea de la Adrianopol. Retras în Moldova, în vremea începuturilor demersurilor pentru confirmarea de către Poartă a domniei lui Racoviţă, Ţifescu va trimite de acolo o scrisoare către fruntaşii adunării, scrisoare ce demonstrează că se interesa îndeaproape de evenimentele vieţii politice ale zilei.

[2] Este vorba de adunarea de la Adrianopol la care Ţifescu n-a putut lua parte — cel puţin aşa afirmă Cantemir.

boldul a adevăratii şi neimatii mele priinţe mă împunsă şi mă împinsă (că adevărata dragoste nu numai cu cuvânt de faţă, ce şi cu scrisoarea de departe chipul a-şi arăta obiciuită ieste). Aicea, dară, vestea au vinit, precum Liliacul (carile nici la încruntarea unghilor, nici la însingerarea colţilor de agiuns ieste) acolea, cu mare obrăznicie, multe scârşnete să fie făcut şi multe împotrivă şi neplăcute sinoadelor să fie ţiţiit. Aşijderea, precum a Filului şi a Inorogului pomenire la mijloc să fie adus, de carii aminte mi-am adus, precum nici la adunarea dintâi chemaţi să nu fie fost şi şi chemaţi de ar fi fost, precum mi să pare, n-ar fi vinit. De care lucru, Lupul aicea înţelegând, perii de pre spinare a-şi râdica şi pre nări mai larg a sufla au început, şi alte mari şi înalte duhuri a purta l-am cunoscut (că nedejdea izbândii a capului clătire şi a nărilor pufnire sămn arată)[1]. Pentru aceasta, dară, cu a mea proastă socoteală, socotesc că acolea mai multă zăbavă nefăcând, cum mai curând pre Liliac într-un chip să-l aşedzaţi şi, alt chip de nu să va afla, după pravila lui a trăi să-l lăsaţi, şi mai mult lucrurile nescuturând, fără zăbavă la scaunul monarhiii să vă înturnaţi. Că veche axiomă ieste carea dzice: (Unui lucru fără cale cale dând, multe fără cale a urma pot). Aşijderea, adese să vede (că, unul căscând, mai toţi de prinpregiur a căsca să îndeamnă, macar că într-acea dată a căsca nu le-ar fi fost). Deci socotiţi binişor că, de nu sint acolea acele doaă jiganii, Filul adecăte şi Inorogul, să nu cumva prin scrisori cu Lupul să se agiungă (că scrisorile precum a celui bun, aşe a celui rău sfat iască şi strămurare sint) şi să nu cumva pildele şi pocităniile Liliacului plinească, carile mai rău

[1] Ţifescu scrie boierilor din adunare că este la curent cu cele petrecute la Adrianopol şi anume că Marco pseudobeizadea a produs multe încurcături, între care şi pomenirea fraţilor Cantemir. Le dă însă vestea îngrijorătoare că Lupu Bogdan hatmanul, sosit şi el în Moldova, auzise, de asemenea, despre cele întâmplate şi devenise mai îndrăzneţ („perii de pre spinare a-şi râdica… au început“). El face, aşadar, o scrisoare de denunţ.

sfârşitul decât începutul fără greş vor aduce[1]. Pentru mişelos statul mieu viţi şti că după uscarea vinelor, viind aicea şi hrana în lapte de iepure, pui de cucoş oătoriu fierţi fiindu-mi (căci altă mâncare a mânca nici pofta mă îndemna, nici diieta doftoriilor mă lăsa), într-o dzi, stomahul mai tocmindu-mi-să şi pofta spre ospătare mai pornindu-mi-să, cu oarbă lăcomie puiul întreg a înghiţi m-am nevoit. Ce grumadzii, de mare şi lungă fierbinteală uscaţi fiindu-mi, în laringă mi s-au oprit. L-aşi înghiţi şi pe gâtlej nu încape, l-aşi ştiupi şi nu-l pociu, căci în gios să să lunece stă împotrivă uscăciunea, cu tusă şi cu opintele a-l lepăda nu mă lasă slăbiciunea. În cea de apoi scurtarea dzilelor mele spre lungirea anilor împăraţilor şi stăpânilor miei milostivi fie. Cărora de la cerescul Vultur toată deplina fericire rog şi iarăşi rog."[2]

Acestea Vulpea scriind şi cartea la adunarea de la Delta[3] trimiţând, îndatăşi la bârlogul Lupului, ni a cădea, ni a să scula, de slăbiciune făcându-să, să dusă, pre carile în lăcaşul său aflându-l şi cu cucernic şi plecat chip arătându-i-să: „Bucură-te,[4] vechiul meu priietin şi în toate a nevoilor căi credinciosul şi nedespărţitul

---

[1] În scrisoare Ilie Ţifescu sfătuieşte pe boieri ca, pe de o parte, să împiedice corespondenţa dintre fraţii Cantemir, aflaţi la Istanbul, şi cumnatul lor Lupu Bogdan, surghiunit în ţară, iar, pe de alta, să aranjeze chestiunea pretendentului Marco, probabil, să-l cumpere, şi după aceea să se înapoieze cât mai curând în Moldova.

[2] În finalul scrisorii, Vulpea povesteşte amănuntul, grotesc, cum era să moară înghiţind, din lăcomie, un pui întreg.

[3] Adunarea boierilor de la Adrianopol.

[4] Ipocrizia lui Ilie Ţifescu nu are limite: după ce scrisese boierilor la Adrianopol că Lupu Bogdan nu se astâmpăra şi că ar fi bine să supravegheze corespondenţa sa cu fraţii Cantemir, îi face acestuia o vizită acasă. Declarându-i că se simte afectat, din sinceră prietenie, de nedreptatea ce i se făcuse prin înlăturarea sa din adunare, consideră şi el că este o ruşine alegerea lui Racoviţă ca domn, patronat de fraţii Ruset şi sprijinit de Brâncoveanu, cu ajutorul „altor jiganii... păsărite", ceea ce ar însemna cu ajutorul unor boieri moldoveni cumpăraţi de munteni.

mieu tovarăş. De pricina nevrednicii mele cercetări a şti să cade că dragostea cea adevărată, carea pururea cătră tine am avut şi am, din norocită privala privelii tale mai mult lipsită şi despărţită a fi, a suferi neputând. Şi cu aceasta pricină, întâi la dulcea şi neseţioasa-ţi privire şi înţăleapta şi filosofasca-ţi vorovire mai mult din suflet agiutorită, decât cu picioarele sprejenită, am alergat (că dragostea în inimă dospită, precum adese slăbiciune, aşe de multe ori virtute peste putinţă naşte). A doa pricină ieste că eu, tot adevărul cunoscând şi năcazul, carile de cătră ai noştri vicleni tovarăşi ţi s-au făcut, bine înţelegând, cu înăduşală, fără răcoreală şi cu înfocări fără stâmpărări inima mi s-au cuprins (că simbathie a adevăratului priietin din durerea a osului zdrobit puţină şi mai nici puţină osăbire are). Deci, pre o parte, ale tale multe înalgiosuri ce ţi s-au făcut, jelind (carile inima, cât muntele Olimpului de mi-ar fi fost, în scrum şi în cenuşe să o întoarcă, destule ar fi fost), iară pre altă parte, sfârşitul lucrului acestuia la ce margine va să iasă nepricepând, tot bietul mieu trup, ca muntele Ethnii singur materiia ardzătoare îşi strânge, singur să aţiţă, singur să aprinde, singur să topeşte, singur asupra cenuşelor şi scrumurilor sale să răzsipeşte şi în bezna pârlitelor sale rădăcini să pohârneşte. Că până acmu pentru folosul de obşte şi pentru cinstea monarhiii Leului câte oarece tot nedejduiam. Iară acmu, toată nedejdea mi s-au curmat, de vreme ce mintea şi înţelepciunea a tot sfatul, carea tu eşti, din capul adunării lipsind o vad. (Că precum la multe mădulare un cap, aşe la multe gloate o minte întreagă a nu lipsi trebuie). Aşijderea (precum dintr-alţii am audzit), Leului jiganiia geamănă, Struţul, epitrop să să fie făcut, căruia, capul schimbându-i, altul ca de bou cornat şi buărat, (o, ocară mare), să-i fie pus şi mai mult cu îndemnarea Pardosului, a Râsului şi a altor jiganii acmu de curând păsărite, siloghismul Corbului să să fie adeverit şi întemeiat am înţeles (însă în tot ocheanul nenedejduirii picătura nedejdii a lipsi şi, în tot limanul negrijii vintişorul grijii a nu aburi peste putinţă ieste). De care lucru, un sămn de

nedejde precum să fie rămas dzic, de vreme ce neamul Liliecilor în theatrul lumii de mare şi nesuferită ruşine i-au dat, tot lucrul fără socoteală ce-au făcut şi tot cuvântul fără chibzuială ce-au grăit arătându-le, şi cu nedezlegate argumenturi dzisele lor au dovedit şi au adeverit, atâta cât toată limba amurţită şi toată gura amuţită înaintea lor au rămas. De care lucru, o, dulcele mieu priietin, a nedejdui îndrăznesc ca nu aşe de tot tot lucrul după voia lor va rămânea, şi cătră aceasta mai vârtos nedejdea îmi nedejduieşte, căci, precum bine m-am adeverit, Filul şi Inorogul la adunare n-au vinit. Carii, între monarhiia noastră, cei mai de-a firea şi mai de frunte să fie lumii ieste ştiut. Şi, precum eu a lor cea părinţască fire le-am priceput, acestea înalgiosuri a răbda şi până în sfârşit în fundurile pustiilor a cutreiera nu vor putea (că firea de ce au început a să părăsi şi obiceiul bine deprins a să uita prea cu anevoie lucru ieste). Ce lucruri vor deşchide, de carile toată adunarea nici a gândi au gândit, nici cuiva vreodată în minte au vinit (că jelea şi râvna cinstei pojarul ce sloboade decât focul în spinii uscaţi mai mare pârjol face). Aşijderea, pre tine, bun şi adevărat priietin şi a adevărului netăcut crainic avându-te, cu încăşile, ticăloasa, precum numai cu trupul de tine despărţită, iară cu sufletul cu tine la un loc lipită şi încleită să fiu bine mă ştiu (precum încă de pre vremile epitropiii Monocheroleopardalului[1] ispitită şi dovedită sint). Cătră noi şi pre săracul Ciacalul au, carile la multe trebe fără preget şi la multe slujbe cu credinţă, precum li să va afla,

---

[1] *Monocheroleopardalis* — Constantin Cantemir, tatăl scriitorului, a cărui domnie („epitropie“) se înscrie între anii 1685—1693. Numele este o asociere între *monocheros — licorn* (grec.), inorog, animal fabulos cu un corn în frunte, leu şi *pardalis* (grec.), leopard. Vrând să dovedească sinceritatea prieteniei pentru fraţii Cantemir, Ţifescu reaminteşte lui Lupu Bogdan dovezile sale de amiciţie din vremea lui Constantin Cantemir; aluzia se referă la faptul că Ţifescu descoperise bătrânului domn complotul pus la cale de fraţii Costin, Velicico hatmanul şi Miron cronicarul, după care urmase decapitarea celor doi.

prepus nu ieste[1]. Deci, de vii socoti cu cale a fi, o carte la Fil şi la Inorog să scriem şi de gândurile noastre ştire să le facem (că roada pomului prieteşugului alta nu ieste, fără numai ascunsul inimii fără primejdie a descoperi şi chitele între sine tare a acoperi). Adecă, precum urechile noastre spre sunetul numelui lor stăruiesc şi numai din sămnul ochiului spre toată slujba şi primejdiia a ne încinge gata sintem.[2] Deci, o, iubitul mieu priietin, cuvintele, mele în prepus nu le aduce, căci curate şi nezugrăvite sint şi în cea de apoi pre dulce viaţa mea mă giur că tot cuvântul ascuns şi toată taina acoperită, ascunsă şi nedescoperită voi ţinea". (Vulpea pre viaţă-şi să giura, căci din prognosticul doftorului, precum la luna nu va ieşi bine ştiia, de vreme ce în răvărsatul zorilor şi în amurgul soarelui sfigmosul în chipul viermelui să clătiia[3]), ce în sfârşitul vieţii capul răutăţii a face silind, pre Lup a amăgi şi capul în singe a-i văpsi[4] să nevoia, şi precum în toată porunca lui, fără preget şi în toate sfaturile şi învăţăturile lui, fără alt cuget, tot unghiul a scociori şi toată piatra a clăti nu să va lenevi cu giurământ să făgăduiia.

Ce Lupul, vechiu la minte şi copt la crieri fiind, noaăle a Vulpei vicleşuguri şi proaspetele ei linguşituri îndată pricepând, precum în gură miiere zăminteşte, iară în piept otravă dospeşte cunoscu,

---

[1] Un credincios al Cantemireştilor trebuie socotit şi Maxut serdarul (Şacalul).

[2] Ilie Ţifescu merge prea departe cu perfidia sa: pentru a compromite pe Lupu Bogdan în faţa noului domn, el propune lui Lupu Bogdan să scrie o scrisoare de devotament către fraţii Cantemir, ştiind bine că, la sfatul său, corespondenţa dintre aceştia ar fi fost interceptată. O astfel de scrisoare ar fi fost o dovadă că Lupu Bogdan conspira împotriva lui Mihai Racoviţă.

[3] Ilie Ţifescu era conştient că urma să moară în curând. În realitate, moartea sa a intervenit în anul 1704, în timpul domniei lui Mihai Racoviţă.

[4] Ilie Ţifescu urmărea, prin urmare, ca Lupu Bogdan să fie ucis prin tăierea capului („capul în singe a-i văpsi să nevoia"), aşa cum se proceda cu orice complotist.

şi precum pretenţia ei alta nu ieste, fără numai cu chipuri şicuite ca acestea, mintea şi socoteala Lupului carea ar fi şi pentru lucrurile carile la cetatea Deltii, unele săvârşite, fără altele acmu începute, ce ar dzice şi ce ar mai nedejdui să iscodească şi îndată la adunări ştire făcând şi minciunile carile mai denainte scrisesă să-şi înnoiască şi pre sine de priietină şi de slujnică să să adeverească. Cătră carea Lupul, cu scurte şi puţinele, însă grele şi temeinice cuvinte, într-acesta chip răspunsă:

„Veche pravilă ieste, o, soro Hulpeo (că poftele şi voile împăraţilor pravilă nemutată ascultătorilor sint). De care lucru, şi la aceasta alegere, de vreme ce voia şi porunca a marilor împăraţi aşe au fost, nici o divă nu ieste, şi aşe, orice au poruncit şi au ales, bine au poruncit şi înţelepţeşte au ales. Nici cătră aceasta mai mult ceva a gândi sau a grăi ni să cade, fără cât noi, într-această dată viaţă singuratecă alegându-ne şi la bârlogul nostru rămăşiţa vieţii din toate tulburările lucrurilor şi gândurilor depărtaţi cu lineşte a o trece şi cu odihnă a o petrece am ales, şi mai deasupra nici a grăi, nici a audzi ceva poftim[1] (că precum gura la grăire, aşe urechile la audzire hotar a avea trebuie, şi cuvântul carile linului suflet tulburare aduce, nu numai a nu-l grăi, ce nici a-l audzi să cade). Aşe noi, între acestea hotare contenindu-ne, nici Liliiacul ce ar fi grăit, nici Filul şi Inorogul ce vor să scornească şi aşeşi nici muştele[2] ce vor să vâziască, sau täunii[3] ce vor să zbânăiască în minte ne vine. De care lucru, mai mult voroava cu noi a lungi scurtându-ţi, la lăcaşul şi odihna ta te du. Iară vremea, proba cea neminciunoasă, şi pre mine şi pre tine cine să fim ne va arăta“.

---

[1] Lupu Bogdan, înţelegând şiretenia lui Ţifescu, declară că nu vrea să se mai amestece în viaţa politică a ţării.

[2] *Mu=tele: ciocoimea, slugile boiere=ti (D.C.)* — aparatul represiv al stăpânilor feudali, la origine mici boieri sau chiar ţărani.

[3] *T[unii: curtenii, aprodzii =i alal\i asemenea acestora (D.C.)* — aceştia erau mici proprietari de pământ, obligaţi să presteze serviciul militar călare.

Acestea Lupul cătră Vulpe încă vorovind, iată, cu tâmplare, şi Ciacalul acolea sosi (carile într-adevăr în dragostea Lupului să avea). Deci Ciacalul, după ce cu plecăciune obiciuita-şi închinăciune dede: „În ceastă noapte, dzice, prin pădure pentru hrana încolea şi încoace îmblând şi prin spinii unui gard de prisacă păsăruicele culcate a prinde pândind, între albine mare vâzâială şi glogozală audziiu.[1] Deci, pentru ca a împletecitelor cuvinte însămnarea a înţelege să pociu, de gardul prisăcii, mai aproape şipurindu-mă, mă lipiiu. De unde, din cele multe, acestea puţine cuvinte înţeleşi (căci a trântorilor urlete a albinelor sunete astupa). Voroava, dară, le era aceasta: „Precum noi împărat, monarh şi stăpânitoriu, aftocrator să fim având, nu numai noi ştim, ce toată lumea mărturiseşte şi matca[2] carea ne chiverniseşte, ne porunceşte, ne stăpâneşte şi ne otcârmuieşte, din toată dihaniia cunoscută şi aleasă ieste (ca sămnul a monarhului adevărat acesta ieste, că nici cu acul să împungă[3], nici cu dinţii să muşce, nici cu unghele să rumpă, ce în greşiţi iertare, în răi pedepsire, în supuşi milă, în streini dreptate şi în hotarăle monarhiii sale contenire să arete), carile toate în monarhul, matca şi mamca noastră

---

[1] Maxut serdarul, sincer partizan al fraţilor Cantemir, aduce vestea, că albinele — *\[ranii de dajdie , birnicii (D.C.)*, şi trântorii — *scutelnicii (D.C.)*, adică ţăranii scutiţi de bir, s-au răsculat. Ţăranii sunt numiţi de Cantemir albine, pentru a le sublinia rolul de producători ai bunurilor materiale. Povestirea lui Maxut serdarul poate fi intitulată *R[scoala albinelor*, pasaj în care vor fi urmărite probleme ale vieţii politice, văzute din perspectiva maselor exploatate, poziţie pe care se situează şi Cantemir. Se pare că această răscoală n-a avut loc.

[2] *Matca albinelor:or`nduiala, obiceiul, pravila \[rii (D.C.)* — pomenirea legilor, scrise şi nescrise („obiceiul“), arată importanţa pe care o aveau acestea pentru mase. Situat pe poziţia lor, Cantemir va concepe şi modelul domnului ca un suveran ce trebuie să ţină seama de legi şi obiceiuri, excluzând astfel imaginea monarhului absolutist.

[3] Modelul monarhului propus de Cantemir se aseamănă cu cel imaginat de Grigore Ureche în cronica sa.

deplin să cuprind[1]. Aceasta, dară, într-acesta chip fiind, oare cu ce socoteală până acmu, iată, de doaă ori, în doaă locuri zburătoarele şi târâietoarele toate adunându-să[2], spre întărirea monarhiii Vulturului şi a Leului de la toţi hirograf a lua să nevoiesc. Aşijderea, precum zburătoarelor epitrop Corbul, iară în-patru-picioarelor Strutocamila s-au ales“. Şi una cătră alta cu prepuse cuvinte dzicea: „Oare pre noi la adunare cum nu ne-au chemat? Au în sama zburătoarelor nu ne-au băgat?[3] Au căci micşorimea statului nostru căutând, nevoinţa, agonisita şi chivernisala de obşte carea facem a cunoaşte s-au lenevit?[4] Ce de vreme ce ieste aşe, de sintem şi noi zburătoare supt soare, pre toţi a cunoaşte să-i facem [5] (că albina sămânţa şi suliţa, miierea şi fiiere tot într-un pântece poartă, şi precum toate politiile nu staturi înalte şi pântece lăsate, ce omoni nedespărţită şi minte ispitită şi ascuţită caută).“ Iară una dintre albine dzisă: „Eu astădzi în câmp pentru agonisi-

---

[1] Scriitorul precizează însă că această imagine a domnului ideal este cuprinsă în tradiţiile şi legile ţării, subliniind astfel superioritatea obiceiului pământului, încălcat de-a lungul timpului de domnii tiranici.

[2] Este vorba de cele două adunări: cea de la Arnăut-chioi şi cea de la Adrianopol.

[3] Ţăranii aserviţi sunt nemulţumiţi pentru că n-au fost şi ei invitaţi la cele două adunări pentru alegerea domnului, unde fuseseră chemaţi „toţi“, de fapt, toate clasele şi categoriile sociale libere. Aici este vorba de ţărănimea aservită, care reclamă probabil un drept străvechi, un obicei al pământului, care le dădea posibilitate de participare la alegerea domnului.

[4] Ţăranii reproşează boierimii că a născocit faptul că ei sunt cei care duc greul în stat, asigurând, prin munca lor, prosperitatea societăţii. O idee asemănătoare o întâlnim şi mai târziu în *Descrierea Moldovei*.

[5] Prin urmare, ţăranii se răscoală pentru a sili boierimea să recunoască şi rolul lor în economia şi drepturile politice străvechi. Această răscoală n-a avut loc, ea fiind imaginată de Cantemir pentru a-şi putea expune ideile sale politice în ceea ce priveşte modelul domnului, legile şi obiceiurile ţării, precum şi drepturile străvechi ale maselor, factorul fundamental în bunăstarea ţării.

ta ieşind şi printre ierbi şi flori miiere cercând, cu viespile[1] a mă împreuna mi s-au tâmplat, la carile iarăşi aceasta voroavă a să scutura am aflat şi precum foarte cu greu duc lucrul[2] ce să aude că s-au făcut, le-am priceput (că tulburarea unii politii între alalte, cu aprinderea unii case într-o cetate să asamănă, că precum din aprinderea unii case toată cetatea primejduieşte, ase o politie răscolindu-să, toată megieşiia să clăteşte). Şi aşeşi eu încă acolea fiind, o viiespe sosi, carea de mare adunarea muştelor şi a ţinţarilor veste adusă[3] şi precum de aceste a pasirilor şi a jiganiilor adunare de veste luând, tare între dânsele vâziia, dzicând: Sculaţi, fraţi, şi mărgând, viespilor ştire să dăm, pre tăuni şi pre gărgăuni împreună să râdicăm şi cu toţii la prisaca albinelor să ne adunăm, unde, de obşte sfătuindu-ne, să alegem şi să căutăm cu ce privileghie Vulturul tuturor zburătoarelor a stăpâni şi cu ce mijloc numai o monarhie la toţi a să numi şi a fi ar putea. Că precum din lume audzim, lucrul acesta nici Liliiecii a-l priimi n-au învoit, dară noi cu cât mai gios decât Liliiecii şi cu cât mai puţine decât toate zburătoarele vom fi? Şi cum cu singură numai tăcerea spre robie şi supunere vecinică ne vom lăsa? Ba, fraţilor, o dată cu capul lucrul acesta neizbândit să nu lăsăm! Că spre aceasta, precum viespea eghipţilor[4] aşe musca ceriului[5] agiutătoare şi scutitoare ne va

---

[1] *Viespile: siimenii, d[r[banii =i alal\i liufegii (D.C.)* — categorii de mercenari.

[2] Şi trupele de mercenari o duceau greu, arătându-se dispuşi să se alăture ţărănimii răsculate.

[3] O viespe, adică un seimen, aduce vestea că sunt gata să participe la răscoală şi alte categorii sociale (ţânţarii şi gărgăunii nu sunt lămuriţi la cheie). Chemarea la răscoală avea în vedere şi pe tăuni, adică pe curteni.

[4] Aluzie la cultul unor animale în Egiptul antic. Aici expresia are înţelesul că răscoala militară a seimenilor are şanse de izbândă, întrucât exista încă din antichitate o divinitate patronimică, un zeu al seimenilor.

[5] Divinitate ocrotitoare a muştelor, adică a ciocoimii. Cantemir face aluzie la divinitatea feniciană antică Baal-zebub, zeul muştelor (care a dat pe Belzebut). Musca cerului este şi o constelaţie.

fi (că pentru slobodzenie şi moşie cu cinste a muri, decât prin mulţi veci cu necinste a trăi, mai de folos şi mai lăudat ieste). Aşijderea, între dobitoace oarece dihonie să fie am înţeles, de vreme ce pe Fil şi Inorog la adunare nu i-au chemat, nici i-au întrebat, nici în samă de lucru i-au băgat. Pe Lup căci dreaptă hotărâre Struţului au făcut şi căci încă de pre vremile epitropiii Vidrii, când cu Pardosul în Ţara Câmpilor au pribegit şi acolo cu dânsul în scandală şi la cuvinte au fost vinit, acmu Pardosul izbândă noaă la pizmă veche socotind a face, cu meşterşug din adunare l-au scos şi oarecum la bârlogul său în chip de izgnanie l-au trimis.[1] Vidra cea odânăoară Corbului din suflet iubită, iară acmu lui decât moartea mai urâtă, dintr-amândoaă izvoadele s-au ras[2] (că decât toată materiia alcătuită, sufletul nealcătuit mai lesne să betejeşte şi mai pre lesne ieste pre lei şi pre urşi a stăpâni decât pre doaă inimi prin toată viaţa într-o dragoste şi într-o priinţă a le păzi). Vulpea sau de bolnavă, sau de vicleană dentre dânşii lipseşte, de unde a prognostici putem că cu vreme clătirea acestor chipuri făcându-se, lucrurile într-alt chip să vor schimba şi statul într-altă haină să va îmbrăca.[3]" Acestea Vulpea, Lupul şi Ciacalul.

Iară cartea Vulpii la mâna sinoadelor agiungând, pre carea citind-o în taină, deosăbi, Uleul pe Pardos, pe Râs şi pre alalţi a credinţii Vicleni şi a vicleşugului credincioşi în taină chemă[4] (că

---

[1] Se face referire la cearta care avusese loc între Lupu Bogdan hatmanul şi Iordache Ruset pe când se aflau refugiaţi în Polonia („Ţara Câmpilor") de frica lui Constantin Duca. Drept răzbunare, Iordache reuşise acum să-i fixeze lui Lupu Bogdan domiciliu forţat la moşie.

[2] Aluzie la faptul că Duca, cel ce odinioară fusese „din suflet iubit" lui Brâncoveanu, era acum un mazil.

[3] Ilie Ţifescu lipsea din ţară nu atât din cauza bolii, ci întrucât, fiinţă duplicitară, simţea că lucrurile s-ar putea întoarce în favoarea Cantemireştilor şi nu mai participă la cea de a doua adunare, de la Adrianopol. Totuşi, după cum afirmă izvoarele, la sosirea în ţară a lui Mihai Racoviţă, Ţifescu va fi numit mare spătar.

[4] După primirea scrisorii lui Ţifescu, la Adrianopol are loc o adunare restrânsa, din partea munteană participând paharnicul Ştefan Cantacuzino,

voroava prea pe taină vicleşugul supune, iară cuvântul în faţă a dreptăţii sămn ieste). Cărora scrisoarea şi sfatul Vulpii arătând, Pardosul dzisă: „Vulpea pentru Lup oricâte scrie adevărate şi de credzut sint, căci precum să dzice dzicătoarea (Lupul părul după vremi îşi schimbă, iară din firea lui nu iese, nici obiceile învăţate îşi mută[2]). Că Lupul pururea nu numai oile a fărâma, ce şi boii din plug a îneca şi pre tot dobitocul supus a spintica, precum obiciuit să fie, lumii ieste ştiut. Şi acmu lucrurile la omonie precum vor să să aducă vădzind, bine să-i pară peste firea lui ieste (că lăcomiia în doaă părţi zavistuieşte, una, căci tot ce pofteşte nu agoniseşte, alta, căci el ce pofteşte pre altul a agonisi priveşte). De care lucru, a mea socoteală aceasta ieste: cu vreme Lupul nu numai din adunarea Deltii, ce din toată lumea a să scoate trebuieşte[3], şi aşe, tot dobitocul în odihnă şi tot locul în ostrovul Critului[4] să va întoarce. Iară amintrilea, precum din obiceiurile lui a să primeni nedejde fără nedejde ieste. Iară pentru Fil şi Inorog mijlocul a să afla pre lesne va fi."

Cătră acestea Râsul, cuvântul apucând, dzisă: „Precum am înţeles, Filul, socotind că după mărimea trupului cinstea să măsură şi epitropiia lui s-ar cădea (ca şi de mainte când Inorogul de la vrăjitori o aflase şi lui în dar şi peste nedejde i-o dăruisă[5]), aicea

---

iar din partea moldoveană Iordache, Mihalache Ruset şi alţi câţiva care susţinuseră pe Racoviţă.

[2] La această adunare restrânsă, Iordache Ruset ia cuvântul, susţinând că sunt adevărate cele scrise de Ţifescu despre Lupu Bogdan hatmanul.

[3] Lupu Bogdan urma să fie înlăturat dintre cei vii. Probabil că acum s-a luat hotărârea ca el să fie otrăvit, căci într-adevăr, el va muri otrăvit cu o cafea în timpul domniei lui Mihai Racoviţă, rostul acestei crime fiind acela de a lipsi pe Cantemir de un sprijinitor valoros.

[4] *Ostrovul Critului: unde jiganie f[rm[toare dzic c[nu s[afl[(D.C.)* — expresia înseamnă că restul boierimii moldovene va trăi netulburată.

[5] Ar rezultă de aici că Dimitrie Cantemir obţinuse pentru sine domnia în anul 1695, dar i-o dăruise fratelui sau Antioh, lucru confirmat şi de unele izvoare ale timpului. Antioh va domni, în prima domnie, între anii 1695—1700.

au fost vinit[1]. (Râsul de vinirea Filului adevărat ştiia, căci pentru ca pre ascuns la Delta să vie el îi poruncisă, iară cu ce gând Râsul aceasta făcusă mai nici el nu ştiia[2]). Iară acmu iarăşi am înţeles, că, pentru alegerea epitropiii Strutocamiliii înştiinţându-să, cu înfrântă voie, iarăşi la locuri-şi s-au dus (că după vestea morţii, vestea lipsirii cinstii locul cel mai de sus ţine), însă sfatul mieu ieste acesta: Filul după mărimea şi mamina trupului la suflet nepotrivit ieste, căci, după măsura trupului sufletul de i s-ar potrivi, Căprioara Hindiii[3] încotro îi ieste voia a-l purta nu l-ar măguli. Carile, de mâncare de agiuns, de băutură la măsură şi de odihnă la vreme de va avea, cevaşi măcară lucrul mai înainte a ispiti nu va îndrăzni. Şi aşe după voia noastră încotro vom pofti a-l trage, într-acolo va merge[4]. Iară Inorogului spre domolire firea nicicum nu i să pleacă. Că în lume frântura cornului şi acela de bunăvoie lepădat a videa cuiva rar s-au tâmplat, iară Inorog domolit nici s-au vădzut, nici s-au audzit, nici undeva s-au aflat. De care lucru, cu toţii împreună vânătoare vom ridica prin codri, prin munţi,

---

[1] Scriitorul se exprimă batjocoritor despre fratele său Antioh, care venise şi el la Adrianopol cu gândul să obţină pentru sine domnia, socotind că „cinstea", adică demnitatea de domn, se măsoară după mărimea trupului (Antioh era într-adevăr foarte mare la trup, dar nu prea inimos, cum spun şi izvoarele istorice).

[2] Cel care îl invitase, în secret, pe Antioh la Adrianopul pentru domnie, fusese Mihalache Ruset. Izvoarele contemporane afirmă că Ruseteştii, care îl chemaseră pe Antioh pentru domnie, de fapt îl amăgeau pe fratele lui Dimitrie, cam naiv din fire.

[3] Nu este descifrată la cheie, dar ar putea fi un membru al familiei Caragea, probabil, vreun frate al lui Dimitraşco Caragea (Căprioara de Araviia). Despre acest personaj se afirmă că avea atâta influenţă asupra lui Antioh, încât îl putea încânta cu fel de fel de promisiuni. Probabil că prin el i se făcuse invitaţia lui Antioh la Adrianopol.

[4] Ştiindu-i firea înclinată spre comoditate şi trai bun, Mihalache Ruset propune sfatului restrâns să determine pe Antioh să renunţe la domnie în schimbul unei sume de bani.

şi în toate părţile ne vom sămăna, pre carile, oriunde ar fi, tot îl vom afla, şi oricât de iute la picioare ar fi, cu lungimea goanii o dată de corn tot îl vom apuca (că ce graba în ceas şi cu sila nu ispråveşte, aceia delungarea vremii şi meşterşugul biruieşte). Carile, la mână cădzind, într-o ogradă încongiurată cu apă lată[1] îl vom închide şi la loc îngust şi strâmpt îl vom trimite. Unde el la loc slobod şi la câmp larg a trăi deprins fiind, de năcaz, în curândă vreme în melianholie, din melianholie în buhăbie, din buhăbie în slăbiciune, din slăbiciune în boală şi, în sfârşitul tuturor, din boală în moarte va cădea, şi aşe, de tot numele din izvodul vieţii i să va şterge. Iară amintrilea, bine să ştiţi că, până Inorogul viaţă are, viaţa noastră scurtă şi aceia cu prepus şi în toate ceasurile cu groază decât moartea mai rea ieste (că o dată a muri, datoriia firii, iară cu groaza morţii a trăi, moartea morţii ieste)".

Aşe Râsul de râs sfaturi ca acestea dacă de saţiu vărsă, Uleul dzisă: „Dară cuvintele acestea la lucru cine va putea duce?"

Râsul: „Eu, răspunsă, numai cu învoiala şi nevoinţa de obşte să fie"[2].

De aceste asupra nevinovăţiii Inorogului spurcate sfaturi, Moliia din blană veste luând, îndată Inorogului ştire trimasă, carile vicleşugurile ce i să gătesc cunoscând, întâi în fire, apoi în picioare nedejdea îşi pusă.[3]

---

[1] *Ograd[ ]ncungiurat[cu apa lat[: ostrov de mare (D.C.)* — ştiindu-l cât este de neînduplecat şi de primejdios, Mihalache consideră că nu poate fi cumpărat ca fratele său şi propune o „vânătoare" împotriva lui Dimitrie, care urma să fie surghiunit într-o insulă.

[2] Cerând încuviinţarea şi strădania tuturor participanţilor, Mihalache Ruset este acela care îşi ia sarcina să ducă la îndeplinire planul împotriva lui Dimitrie Cantemir.

[3] *Moliia din blan[: Athanasie Papazoul (D.C.)* — personaj obscur, care, aflându-se de faţă la cele hotărâte în cerc restrâns, anunţă pe Dimitrie de primejdia ce îl ameninţa.

PARTEA A PATRA

CUPRINS

Aşe şi într-acesta chip sfaturile amânduror părţilor aşedzându-să, asupra Filului şi mai cu de-adins asupra Inorogului cu mare şi fără dreptate ură rămasără. Deci îndatăşi uricile şi privileghiile Liliiacului, vrând-nevrând, după vechile lui pravile şi voie înnoind, aşedzară.[1] După aceia toate pasirile de carne mâncătoare şi toate jigăniile de singe nevinovat vărsătoare, pentru asupra Inorogului vânătoare, beleag[2] şi cuvânt îşi dederă, şi toate în toate părţile să-l cerce, să-l afle, să-l prindză, să-l lege, şi după a lor tirănească să-l giudece lege să orânduiră. Ce ei încă acestea orânduind şi fel de fel de laţuri, curse, mreji şi alte măiestrii în toate poticile şi căile întindzind[3], strâmbătate ca aceasta în multă vreme ceriul a privi, pământul a suferi neputând, de năprasnă din toate părţile şi marginile pământului holburi, vivore, tremuri, cutremuri, tunete, sunete, trăsnete, plesnete scorniră, atâta cât tot muntele înalt cu temeliile în sus şi cu vârvul în gios răsturnară şi tot copaciul gros, înalt şi frundzos din rădăcină îl dezrădăcinară[4], şi aşe, toată

[1] Ar rezulta că Marco pseudobeizadea a fost cumpărat cu bani ca să renunţe pentru totdeauna la pretenţiile lui la domnie.

[2] Loc de întâlnire. Rezultă că boierii s-au legat prin jurământ să pornească o goană sistematică împotriva lui Dimitrie.

[3] *Curs[, la\uri: ceau=i, miuba=ir, arma=i, iar mreaja este ferman, porunc[st[p`neasc[(D.C.)* — boierii obţinuseră o decizie a sultanului pentru surghiunirea lui Dimitrie, hotărâre ce le da dreptul să folosească aparatul turcesc de represiune.

[4] *Horbura, vivorul: r[scoala, scularea asupra]mp[ratului — (D.C.)* — este vorba de răscoala ienicerilor şi a ulemalelor din Istambul împotriva sultanului Mustafa II şi a vizirilor săi, răscoală ce a izbucnit pe la mijlocul lunii iulie

calea şi cărarea pre pământ şi prin aer cu grele neguri şi cu întunecoşi nuări, ca cu un veşmânt negru căptuşind astupară şi tot drumul de pe faţa pământului cu stinci pohârnite, cu dealuri şi holmuri răzsipite şi cu păduri săciuite pretiutiderelea închisără şi încuiară[1]. Din ceriu fulgere, din nuări smidă şi piatră, din pământ aburi, fumuri şi holburi, unele suindu-să, iară altele coborându-să, în aer focul cu apa să amesteca şi stihiile între sine cu nespus chip să lupta. Carile atâta de straşnică şi groznică metamorfosin în toată fapta făcură, cât ceriul cu pământ şi apa cu focul războiu cumplit să fie râdicat să părea[2], cu a cărora clătire toată zidirea să scutura şi să cutremura şi spre cea desăvârşit a tot duhul peire să pleca.

Deci dintâi pricina[3] groznicei aceştiia clătiri nepricepută, iară mai pre urmă tuturor cunoscută fu (că precum picătura cea mai de pre urmă vasul îneacă, aşe strâmbatăţile mari şi multe mai denainte grămădite cu una mai de apoi şi necunoscută şi cea cădzută răsplătire îşi iau, şi precum multe grămădite mai denainte

---

1703 şi s-a extins asupra Adrianopolului, capitala estivală a Imperiului Otoman. La 10 august în acelaşi an, sultanul a fost detronat. Pasajul se referă la detronarea sultanului şi oglindeşte evenimentele din august. În timpul acestor tulburări prigoana împotriva lui Dimitrie Cantemir este sistată. Scriitorul prezintă această răscoală în limbajul său literar şi simbolic ca o reacţie a forţelor naturii împotriva nedreptăţii ce se făcea Inorogului. Întregul fragment referitor la răscoală ar putea fi intitulat *Horbura =i amestec[tura]n mun\i*.

[1] Pentru înţelegerea evenimentelor, dăm descifrările simbolurilor: *dealuri =i mun\i: norodul |arigradului; st`nci =i copaci: norodul Udriiului (Adrianopolului) (D.C.)*.

Din acest pasaj mai rezultă că, din cauza răscoalei, drumurile au fost închise.

[2] Cantemir vorbeşte de o luptă între elemente, pentru a sugera dezmembrarea stihială a existenţei, ca în viziunea apocaliptică din prezicerile sibilinice.

[3] Termen aristotelic desemnând cauza iniţială, cea dintâi cauză (este vorba de cauza primară care a provocat o asemenea răscoală). Cantemir va folosi acest termen în metodologia pe care o iniţiază pentru descoperirea cauzei iniţiale din lanţul fenomenelor sociale şi mai ales al conflictelor interpersonale.

au fost să cunosc)[1]. A amestecăturii, dară, aceştiia pre scurt, istoriia aceasta au fost[2]: Toate dealurile mari şi toţi munţii înalţi[3] asupra stâncelor şi copacilor sfat sfătuiră. Carii şepte hatmani de războiu purtători şi a gloatelor păvăţuitori având, asupra holmurilor[4] celor de la cetatea Deltii[5] vrăjmaş războiu râdicară şi fără veste, cu mari huiete şi de năprasnă cu mari buhnete, asupră-le pohârnindu-să, să răsturnară. Iară pricina aceştii straşnice rădicări şi fără milă fărâmări era aceasta: munţii cu holmurile[6] între sine, pentru greutatea carea de la stânci şi de la copaci[7] trag, să jeluiră şi de pohoara carea în cârcă poartă unul către altul să olecăiră[8] şi fietecarile către de-aproapele său într-acesta chip dzisără: „Până când, fraţilor, stinca piatra sacă şi plopul, chiparisul şi platanul, copaci fără roadă, în capul nostru suindu-să, pe spate-ne urcându-să, vârvurile şi creştetele ne vor acoperi?[9] Şi până când ei înălţindu-să şi mărindu-să, ca cum în vreo samă ne-am fi, ne vor ocări şi batgiocuri?[10] (Că certarea cu toiege într-ascuns decât ocara

---

[1] Răscoala izbucneşte atunci când s-a umplut paharul strâmbătăţilor.

[2] După ce descrie în genere la propriu cataclismul firii, prezentat ca o reacţie a naturii la o nedreptate din lumea umană, Cantemir trece la descrierea răscoalei ienicerilor din anul 1703. Ca atare, vom urmări încărcătura simbolică a termenilor ieroglifici.

[3] Cantemir sugerează că răscoala a avut un caracter de masă, ceea ce era un adevăr.

[4] Demnitarii otomani aflaţi la Adrianopol.

[5] Răsculaţii se îndreptau împotriva Adrianopolului.

[6] Populaţia Istanbulului.

[7] Adică din partea demnitarilor aflaţi atunci la Adrianopol.

[8] Prin urmare, răscoala din anul 1703 din Istanbul a avut drept cauză socială povara pe care o purtau masele din capitala imperiului.

[9] Răsculaţii se plâng şi de faptul că pătura de paraziţi sociali stau în fruntea societăţii, lăsând în umbră masele active şi productive, nedându-le voie să se afirme în viaţa politică şi socială.

[10] Este de reţinut această lozincă a răsculaţilor din anul 1703, care, prin conţinutul de idei, nu putea forma baza ideologică a mişcării ieniavereşti. Trebuie s-o considerăm, prin urmare, ca exprimând propriile idei ale lui

şi batgiocura în arătare mai de suferit ieste). De care lucru, cu toţii într-un gând şi într-o inimă a ne împreuna, cu mic şi cu mare, într-un cuvânt şi într-un giurământ a ne lega trebuie şi lucru carile altădată în politiia noastră nu s-au mai vădzut să facem, adecă cu a noastră răsturnare a mândrilor şi trufaşilor cea desăvârşit prăpădire şi răzsipire să aducem (că toată moartea din fire aspră şi amară ieste, carea numai cu viderea răzsipii nepriietinului mai plăcută şi mai îndulcită a fi să pare). Deci unde ne sint rădăcinile, acolo vârvurile, şi unde ne sint vârvurile, acolo rădăcinile să ne mutăm. Că într-acesta chip toată stânca groasă şi pietroasă şi tot copaciul crăngos şi frundzăros supt noi va rămânea, şi aşe, precum pururea decât noi mai mici şi precum noi i-am hrănit şi i-am crescut, în braţă i-am purtat şi la sin i-am aplecat şi precum până într-atâta în samă a nu ne băga şi în toată hula şi ocara a ne lua nu li s-au cădzut vor cunoaşte[1]. (Că călcâiul peste cap a să înălţa şi piciorul, macară că cinci degete are, însă slujba mânii a apuca nu să cade.“)[2] Aşe, munţii deodată cu cuvântul şi lucrul pliniră, căci pre toată moviliţa[3] cu sine trăgând, toate holmurile şi dealurile după

Cantemir. Pornind, desigur, de la situaţia grea a iobăgimii din ţările româneşti, prin chemarea la luptă a asupriţilor împotriva clasei parazitare a feudalilor, prin sublinierea rolului de producătoare a maselor şi prin sugerarea dreptului de emancipare politică pe baza rolului economic al acestora, Cantemir devansează ideologia politică a revoluţiei burgheze de la 1789, baza ideologică a revoluţiei lui Tudor Vladimirescu şi chiar ideologia paşoptistă.

[1] Trântorii societăţii trebuie făcuţi să înţeleagă că masele sunt cele care îi hrănesc şi nu trebuie dispreţuite. După cum se vede, ideile sunt identice cu cele din *R[scoala mu=telor.*

[2] Om de cultură, Cantemir este pentru un determinism individual sever în deţinerea şi îndeplinirea unor roluri sociale, astfel încât ignorantul şi prostul să nu îndeplinească roluri care cer inteligenţă şi cultură, aşa cum călcâiul nu trebuie să ia locul capului, iar piciorul pe cel al mâinii.

[3] *Movili\e: norodul de pe l`ng[|arigrad, de afar[(D.C.)* — răscoala, care la început avea un caracter pur militar, a atras de partea sa şi masele sărace de la periferia capitalei turceşti.

cei şepte voievodzi urma. Carii cu toţii deodată clătindu-să şi din temelie cutremurându-să, unii peste alţii să pohârniră, de a cărora huiet toate marginele lumii să răzsunară şi să înspăimântară.

Pre aceia vreme adunările[1], în vivorniţă într-aceasta la locul pomenit aflându-să, şi iele împreună cu munţii nu puţintele păţiră şi nu puţină pagubă şi scădere avură. Mai vârtos că măiestriile, laţurile şi cursele, carile pentru vânarea Inorogului întinsese, toate din temeiu să rupsese şi nici de o treabă spre aceia slujbă să întorsesă (că munţii prăvălindu-să, cei ce prin munţi lăcuitori şi vasul înecându-să, cei ce pre mare sint călători, fără primejdiia vieţii şi piierderea dobânziii a fi nu pot). Iară între tulburările munţilor Inorogul la câmpii lăcaşului său, lin şi fără grijă, viaţa-şi petrecea şi cea mai de pre urmă la ce va ieşi în tot chipul a adulmăca să nevoia, până când după a munţilor asupra stincelor şi a copacilor răsturnare, precum biruinţa la munţi să fie rămas înţăleasă, şi toată stânca şi copaciul de la Delta o parte să să fie zdrumicat, iară o parte după sine târâind, în robie să fie luat. Aşijderea, precum tot dobitocul şi zburătoarea între stânci şi între nuări lăcuitoare să afla, în robiia celor şepte voievodzi să fie cădzut şi de la locul său să-i fie mutat să înştiinţă[2].

Acestea aşe, iară Filul (carile pre taină la cetatea Deltii să să fie dus mai denainte s-au pomenit, după ce lucrul împotrivă isprăvit vădzu, cătră Inorog a năzui sili. Filul nu cu bun gând asupra Inorogului la adunări să dusese. (Însă ochiul ceresc toate vede şi cumpăna nevădzută toate în dreptate şi fără filoprosopie

[1] Este vorba de adunările boierilor, care au avut de suferit în realizarea planurilor din cauza răscoalei întinse până la Adrianopol.

[2] Ceauşii trimişi pe urmele lui Dimitrie nu-şi pot îndeplini misiunea din cauza răscoalei, iar urmăritul stă liniştit în palatul său de pe Bosfor („lăcaşul“) în timpul evenimentelor. Boierii moldoveni şi munteni aflaţi la Adrianopol cad pe mâna răsculaţilor (*robiia celor =epte voievodzi*) şi sunt transportaţi la Constantinopol (*robiia dobitoacelor: vinirea moldovenilor]n |arigrad*), amănunt ce nu concordă cu izvoarele vremii.

cumpaneşte[1]). Iară la înturnare, singur de ascunsul inimii sale vădindu-să şi de greşitul său gând asupra Inorogului căindu-să, în gura mare mărturisi (că tot priietinul din dobânda aurului aflat, decât cel cu legătura firii împreunat, mai de gios şi mai cu prepus ieste[2]). Iară după ce adunările cu multă nenorocire în robie cădzură şi la locul celor şepte munţi, în valea carea Grumadzii-Boului[3] să cheamă aduşi fură, Inorogul lucrul din capăt, iară Filul din coadă a apuca ispitiră. Inorogul pricina dintâi, iară Filul fapta pricinii căuta, Inorogul monarhiia pasirilor, iară Filul epitropiia Strutocamilii a răzsipi să nevoia[4]. Însă Filul, puţinele ispitind, precum încă funea noaă şi cu nevoie a să rumpe a fi cunoscu. De care lucru, mai mult în deşert a să osteni să părăsi[5]. Inorogul toată răutatea în capul pasirilor şi tot pricazul în glasul şi siloghismul Corbului cunoscând, pentru amurţala oţăros glasului lui leac să afle pre la toţi vrăjitorii şi doftorii vremii aceiia cerea, şi acmu şi doftorul cel bun găsise şi leacul nemerisă (numai unde ceriul nu să pleacă, pământul în zădar să râdică şi când nuării

---

[1] Scriitorul afirmă despre Antioh că venise la Adrianopol să-şi aranjeze treburile în paguba fratelui său. Revenind la Istanbul, el cere iertare lui Dimitrie.

[2] Antioh urmărise în realitate „dobânda aurului“, aluzie, probabil, la faptul că se lăsase cumpărat cu bani în schimbul renunţării la domnie în favoarea lui Racoviţă.

[3] *Grumadzii Boului: numele bogazului de la |arigrad (D.C.)* — Bosforul.

[4] În timp ce boierii moldoveni şi munteni sosesc la Istanbul, unde locuiesc undeva pe lângă Bosfor, fraţii Cantemir încep demersurile pentru a profita de situaţia grea în care se aflau solicitanţii domniei lui Mihai Racoviţă, Dimitrie Cantemir străduindu-se să obţină domnia Ţarii Româneşti prin înlocuirea lui Brâncoveanu, iar Antioh — domnia Moldovei, prin încercarea de a nu i se confirma domnia lui Racoviţă de către noua conducere a Imperiului Otoman.

[5] Antioh Cantemir, dându-şi seama că funia era nouă, adică Racoviţă era tare, renunţă. Realitatea este că, deşi avea de partea sa pe aga Cealâc, comandantul ienicerilor răsculaţi, Antioh sosise la vizir puţin mai târziu decât Racoviţă, care obţine astfel confirmarea domniei.

umedzala în ploi nu-şi slobod, în deşert samănă cela ce samănă). În care chip, şi a Inorogului osteninţă ieşi, de vreme ce norocul slujind, vicleşugul Corbului în sprijineală şi răutatea-i în fereală să arătă, şi chipurile vrăjitorilor schimbându-să, Inorogul de tot începutul apucat într-altă vreme a-l săvârşi şi cu alt mijloc a-l plini s-au lăsat, precum la locul său să va pomeni[1].

Într-aceiaşi vreme, şi Vidra sosind, spre înăduşala a tuturor jiganiilor, nu puţine fumuri slobodzi, şi acmu toate dobitoacele preţul a-şi tăia şi din robie a scăpa nevoindu-să, Vidra cu ale sale, în divuri, în chipuri, amestecături, preţul îndoit le adaosă, atâta cât pasirilor nu numai penele şi dobitoacelor nu numai perii, ce şi tuleiele li s-au jepuit şi pieile de pre carne li s-au belit. Aşe, Vidra ca un vânt în trestii lovind, din toate şi în toate părţile îi plecă şi îi înduplecă. Însă în sfârşit ceva vrednic de laudă neisprăvind, în gârlele apelor spre aciuare să dusă.[2]

Iară robimea dobitoacelor, toată prin fel de fel de tâmplări şi după multe şi nenumărate de tâmplări şi zbuciumări preţul dându-şi şi precum li să părea lucrurile aşedzindu-şi şi oarecum după voia lor tocmindu-şi, de la cei şepte voievodzi iertare îşi luară şi la locurile sale să să ducă să sculară. În urmă pe Râs, pe dulăii ciobăneşti, pe coteii de casă şi pe Hameleon lăsind, ca denapoile lor păzind, pentru vânătoarea laţurilor şi a tuturor măiestriilor carile de iznoavă asupra Inorogului întinsese, aminte să le fie, le poruncіră. Aşijderea, împotriva lucrurilor sale cevaşi de s-ar tâmpla, cum mai curând ştire să le dea, ca după cuvântul şi

---

[1] Nici străduinţele lui Dimitrie Cantemir nu fuseseră încununate de succes, cu toate că găsise „doftor bun" între demnitarii Porţii. Brâncoveanu se dovedi puternic, datorită faptului că, după cum afirmă izvoarele vremii, mituise în dreapta şi în stânga pe noii puternici de la Istanbul.

[2] În vremea în care boierii umblau pe la demnitarii instalalţi de noul regim pentru obţinerea confirmării lui Racoviţă, se iveşte din nou Constantin Duca (Vidra), fostul domn, care face atâtea intrigi, încât boierii sunt siliţi a plăti din nou sume mari de bani *(Pre\ul robiii: cheltuiala carea li s-au adaos la |arigrad)*.

giurământul carile mai denainte cu vicleşug pusese, cu toţii împreună, de mai mare goană şi vânătoare să să gătească[1].

În vremea ieşirii lor de la Grumadzii-Boului,[2] cu hrizmosul carile încă de demult Camilopardalul le tâlcuisă şi coada păunului către coarnele boului[3] aflase şi pre Cămilă cu dânsa frumos împodobisă, să fie vădzut cineva lucru de ciudesă şi preste toată ciuda mai ciudat şi mai minunat. Că la ieşirea lor de la cei şepte munţi, ciuda nevădzută (şi precum să dzice dzicătoarea): neaudzită, cu coadă în vârvul capului Cămila era.[4] Iară la intrarea la locul lor, vestită dzicătoarea să pliniia, carea dzice: „Mare ciudă duc în car, mai mare va fi dac-om sosi". Toţi era cum era, iară toată minunea şi ciudesea, în Cămilă să cuprindea (că precum soarele cu a sa lumină toate stelele acopere şi nevădzute le face, aşe pasirea dobitocită şi vita păsărită pre toate de mascara covârşiia). Căci la Cămilă, în loc de peri şi de floci, cu pene roşii o îmbrăcasă, lângă carile aripi negre ca de Corb alăturasă, la grumadzii Cămilei cel cohâiat, capul boului cel buărat prepusese. Coada păunului cea

---

[1] În sfârşit (prin septembrie 1703), Mihai Racoviţă obţine confirmarea domniei de la noul sultan (Ahmed III) şi pleacă, împreună cu toţi sprijinitorii, în ţară, lăsând la Istanbul pe agenţii săi (*dul[ii: capichehaiele; coteii: spionii*), precum şi pe Scarlat Ruset, cu dispoziţia de a relua vânătoarea împotriva lui Dimitrie Cantemir.

[2] *Grumadzii Boului: numele bagazului de la |aringrad (D.C.)* — strâmtoarea Bosfor, pe care este clădit Istanbulul. Cantemir vorbeşte despre „ieşirea", adică despre plecarea boierilor moldoveni de la palatul imperial de pe Bosfor, după ce noul domn, Mihai Racoviţă, căpătase investitura de la sultan (septembrie 1703). Cu aceasta începe secvenţa pe care am putea-o intitula *Domnia Stru\oc[milei* (fiind vorba, bineînţeles, de prima domnie: 1703—1705).

[3] *Coada p[unului c[tr[coarnele boului: cuca de la]mp[rat c[tr[caftanul ce luase (D.C.)* — este vorba de cucă şi de caftan, principalele obiecte de îmbrăcăminte domnească ce se primeau cu ocazia investiturii.

[4] Urmează un portret caricatural făcut lui Racoviţă în postura de purtător al însemnelor domneşti. Denumirea ieroglifică a însemnelor, cum ar fi „penele roşii", care înseamnă „cabaniţa de domnie" şi poziţia ocupată de cucă: coada din vârful capului etc. sunt semnificative.

rotată, nu despre sapă, după obiceiul a tuturor dobitoacelor, ce în loc de cercel, alăturea cu capul, în sus o ridicase şi, de cornul cel drept lipind-o, o legase (că unde văpsala galbănă degetele văpseşte, acolo la Cămile coarne, aripi şi pene odrăsleşte[1]).

Aşedară, jigăniile şi dobitoacele toate urmând Strutocamilii, la sălaşul monarhiii sale sosiră, unde, pe Strutocamilă în obiciuitul şopron[2] băgând, pilituri de fier cu prund amestecate, în loc de ospăţ, înainte-i vărsară, cu carile mai mult să mânca decât mânca şi mai mult corţiia decât mistuia.[3]

Iară alalte de singe nevinovat vărsătoare jiganii,[4] fietecarea, trunchiu de meserniţă şi prăvălie de carne deşchisese, în toate părţile giunghind, zugrumând, tăind, despoind, aruncând, împărţind şi nici de grasă în samă băgând, nici de vitioană cevaş milă având (că unde jigania oile păzeşte, acolo ciobanul păscând, în loc de lână, cu gerul să înveşte). Atâta cât tot dobitocul supus la cea desăvârşit a peririi primejdie sosisă. Tot ochiul ce le priviia cu lacrămi de singe le tânguia, între dânsele undeva glas de bucurie sau viers de veselie nu să simţiia, fără numai răget, muget, obide, suspine, văietături şi olecăituri în toate părţile şi în toate colţurile să audziia.[5]

---

[1] *De v[psala galb[n[degetele a s[v[psi: m`na a s[umplea de mit[(D.C.)* — se reaminteşte că obţinerea confirmării domniei lui Racoviţă s-a realizat cu ajutorul mituirii demnitarilor otomani.

[2] *+opron: cur\ile, scaunul domnilor Moldovei (D.C.).*

[3] După ce l-au adus la scaunul domnesc din Iaşi („şopron"), marii boieri fac din Mihai Racoviţă, domnul ales de ei cu multă cheltuială, o unealtă docilă a intereselor lor; îi dau să mănânce „pilituri de fier cu prund amestecate", adică îl silesc să înghită tot ce vor ei.

[4] Cantemir accentuează încă o dată cruzimea boierimii moldovene în relaţiile cu masele de ţărani.

[5] Prin urmare, la adăpostul unui domn slab, fără autoritate şi stăpânit de sentimentul recunoştinţei pentru cheltuielile ce se făcuseră cu alegerea lui, boierimea moldoveană apasă şi jefuieşte cumplit ţărănimea, astfel încât aceasta ajunsese în pragul pieirii: *giungherile, meserni\ele]n dobitoace: prada, jacul boierilor]n cei supu=i (D.C.).*

Cămila săraca, de chipu-şi să mira, de aripi şi de pene oarecum mărindu-să, să cani înfla. Apoi de sete şi de foame şi de alte nevoi şi bezcisnicii cu jele şi nemângăiată să văiera. Cătră aceasta stăpân să stăpâniia, deasupra să supunea, cu glas să amuţiia, cu mâni să ciunţiia, cu picioare să ologiia, cu ochi să orbiia şi încă cu duh să înăduşiia şi cu sufletul în coş în toate ceasurile să omorâia (că precât în viaţă moartea, atâta în putere slăbiciunea lucreadză, însă cu atâta moartea decât slăbiciunea mai fericită, căci ce ia o dată, nici a mai da [nici a mai da], nici a mai lua altă dată poate. Iară în slăbiciune năcazurile, ca otava în primăvară odrăslesc şi fel de fel de chipuri spre mai mare dosadă izvodesc). Aşe Strutocamila, în vreo parte a să clăti, de fricoasă nu putea, ceva a grai, de proastă nu ştia, pentru care lucru, din gura ei altă ceva nu să audziia fără numai bolbăietura carea de la moşii şi strămoşii săi învăţasă şi prin glasul fără articule din piept şi din gârtan acestea îi clocotiia: r.r.r.a.a.a.c.c.c.o.o.o.v.v.v. a.a.a.,[1] pre carile mai pre urmă, iarăşi Lupul filosofind, într-acesta chip le-au tâlcuit: rău, rău, rău, ah, ah, ah, capul, capul, capul, oh oh oh, vai, vai, vai.[2]

Pre aceasta vreme şi Vulpea piielea blănarilor şi carnea cioarâlor îşi dede, căci nici pământul în sine o priimi, nici aerul de cât era uscată a o mai zbici putu. Şi ase, şi ea plata vicleşugului prăpădenie şi peire de năprasnă a fi cunoscu[3] (că a vicleşugului săminţe vara să samănă dulci şi, iarna răsar amară, a cărora poamă întâi îndulcesc, apoi cu nesuferită amărâme otrăvăsc).

Pasirile dară şi dobitoacele, toate acmu lucrurile-şi după cuvântu-şi şi pofta-şi isprăvite şi deplin tocmite a fi părându-li-se, a omoniii şi legăturii cuprindere şi a monarşilor săi vecinică şi neprepusă stăpânire, cu zapise, cu urice şi cu hrisovuluri a întări

---

[1] Racova, comuna din care se trăgea Mihai Racoviţă.

[2] Domnul ales nu era în stare să pună capăt abuzului boierilor, limitându-se la oftat şi văicăreli.

[3] În timpul domniei lui Mihai Racoviţă moare şi marele spătar Ilie Ţifescu (Vulpea), prin luna mai 1705.

şi a adeveri socotiră. Deci hirograful cu a tuturor iscăliturile de obşte, pre carile monarhilor săi dederă, într-acesta chip era[1]:

„Adecă noi, pasirile văzduhului şi dobitoacele pământului, cu această a noastră de obşte scrisoare scriem şi mărturisim, precum de nime siliţi, nici asupriţi, ce dintr-a noastră bună voie, gând bun am gândit, sfat adevărat am sfătuit şi lucru de cinste cu cuviinţă şi spre folosul de obşte am început, am săvârşit şi cu iscăliturile noastre l-am întărit, ca de astădzi înainte cu toţii noi, veri zburătoare, veri pre pământ măргătoare ar fi într-o inimă şi într-o învoinţă supt doaă monarhii a doi monarhi, a înălţatului Vulturului adecă şi a preaputinciosului Leului, supuşi şi aciuaţi să fim. Aşijderea, epitropii şi în toate puternicii acestor slăvite împărăţii otcârmuitori, Corbul adecăte şi Strutocamilon, orice ne-ar porunci şi orice ne-ar învăţa, fără de nici o îngăimală şi fără leac de crâcneală ascultători şi următori să ne arătăm. După aceasta, într-o pravilă şi în unirea legiurilor (deosăbi de obiceele locului) să ne aflăm, a tot priietinul priietin şi a tot nepriietinul nepriietin de obşte să priim sau să nu priim. Greul şi nevoia unul altuia să purtăm, în toată evthihiia şi distihiia tovarăşi nedespărţiţi şi neîndoiţi să ne ţinem, nicicum a vremilor, a lucrurilor şi a tâmplărilor profasin sau alt chip de fereală şi de şuvăială să punem, ce orice ar fi şi s-ar tâmpla cu sfatul de obşte pentru folosul de obşte să arătăm, să dzicem şi să facem. Aşijderea, cu straşnic şi în veci stătătoriu giurământ, pre nume şi viaţa a marilor împăraţi ne giurăm şi spre

---

[1] Prin urmare, pe vremea domniei lui Mihai Racoviţă, probabil prin anul 1704, are loc o înţelegere între boierimea munteană şi cea moldoveană, în sensul practicării unei politici de bună vecinătate şi prietenie, fără pâri reciproce la Poartă. Această înţelegere se materializează într-un act scris, o convenţie, care, urmând, probabil, o practică a vremii, va servi ca document de sprijin pentru încheierea unui tratat de amiciţie între domnii celor doua ţări. Mai jos, scriitorul dă conţinutul, desigur fictiv, dar întemeiat pe realitate, al convenţiei boiereşti, convenţie ce este în acelaşi timp şi un jurământ de credinţă al boierimii faţă de domnii lor.

cinstea monarhiilor noastre cuvânt dăm, ca oricine vrăodânăoară împotrivnic, neascultătoriu sau viclean epitropilor împăraţilor noştri milostivi s-ar afla, din ceata, neamul, cinstea şi adunarea noastră afara să-l scoatem, şi obştii nepriietin, legiurilor eretic şi pravilelor călcătoriu să-l cunoaştem şi, până când a noastră şi a lui viaţă între muritori s-ar tăvăli, ochiul zavistiii, mâna izbândii şi inima vrăjmăşii deasupra unuia ca aceluia să nu rădicăm, ce pururea gonit şi izgonit din ţircălamul unirii noastre avându-l, toată ura vrăjmăşiii nu numai în lucruri, în bucate şi în avuţie-i să să oprească, ce aşeşi, până la curmarea dzilelor şi vieţii lungindu-să, să să lăţască, atâta cât, din bătrân până la tânăr şi din sugariu până la golaş milostivindu-ne, să nu dojenim şi de la ac până la aţă cu avuţie, cu neam, cu simenţie în prav şi pulbere a-l întoarce să silim. (Că precum vrăjmăşiia veche adânci rădăcini sloboade, aşe şi izbânda în neam şi semenţii să lăţeşte.) Aşijderea pentru trii de moarte nepriietini, tuturor mai cu de-adins în ştire să fie şi în pomenire din rod şi-n rod să ţie: adecă pentru Inorog, Filul şi Vidra, carii pururea neînduplecaţi în răutate şi neobosiţi în vrajbe s-au arătat. Ca toată pasirea iute la zburat, toată jiganiia repede la alergat şi toată dihaniia ascuţită la adulmăcat, pururea gata şi fără preget să fie, până când, sau în silţe, sau în curse, sau în colţi, sau în unghii răii rău vor cădea, şi cea ce li să cade plată-şi vor lua, de vreme ce aceste aievea nepriietini şi vrăjmaşi obştii s-au purtat, împăraţilor nesupuşi şi poroncilor neascultători s-au aflat.

Încăşile cu toţii dzicem şi adeverim şi din tot sufletul şi inima făgăduim ca toate capitulurile şi punturile (pre carile împăraţii noştri milostivi de la noi au poftit) în veci neclătite, nebetejite şi nesmintite să le păzim. Şi iarăşile învoim şi poftim ca pe epitropul ce avem (carile chipul şi icoana împăratului nostru poartă) în viaţă neschimbat şi nemutat stăpân să-l avem şi să-l ţinem. Iară după a lor viaţă, ori pre carile din odraslele lor cerescul Vultur şi Leu în scaunul părinţilor săi ar pune, pre acela următoriu şi moştenitoriu epitropiii cu toată învoinţa să-l priimim, ca în veci

de veci semenţiia lor din thronul stăpânirii să nu lipsască, ce cât luna să trăiască şi cât soarele să cu fericire vieţuiască. Fie, fie, fie!

Pentru dară mai bună credinţa şi deplin adeverinţa plecat hirograful nostru la pravul pragului şi la scăuiaşul talpelor a milostivilor noştri împăraţi am pus.[1] Datu-s-au în anul monarhiii pasirilor 29.000, iară a monarhiii jiganiilor 30.100, în anul epitropiii Corbului 1.500, iară a epitropii <i> Strutocamilii 100.[2]

Coţofana uricariul de omăt, pis.

Brehnacea, Şoimul, Uliul, Coruiul, Rârăul, Hârăţul, Cioara, Coţofana, Puhacea, Caia, Pardosul, Ursul, Vulpea, Ciacal, Bursucul, Râsul, Veveriţa, Dulful, Sobolul, Cânele, Coteiul, Ogarul, Mâţa Sălbatecă, Mâţa de Casă, Guziul, Nevăstuica, Şoarecele.

Pasirile şi dobitoacele supuse:

Lebăda, Dropiia, Vaca, Gânsca, Raţa, Curca, Găina, Păunul, Vrabiia, Porumbul, Turturea, Gangur, Piţiguş, Cintiţa, Fasanu, Patrânichea, Prepeliţa, Cârsteiul, Rândunea, Lăstunu, Calul, Boul, Oaia, Capra, Porcu, Măgarul, Cămila, Dzimbrii, Cerbul, Ciuta, Căprioara, Iepurile, Colunul[3] şi alalte pasiri, dobitoace şi jigănii câte în ce-

---

[1] Aşa cum prezintă Cantemir lucrurile, convenţia boierească era formată din două părţi: prima cuprindea obligaţia de credinţă a boierilor pentru sprijinirea lui Racoviţă şi Brâncoveanu împotriva lui C. Duca şi a fraţilor Cantemir, pe care se legau prin jurământ să-i omoare, iar cea de a doua conţinea obligaţia boierilor de a respecta caracterul ereditar dorit de Racoviţă şi Brâncoveanu pentru domnia lor, cerinţă potrivită de altfel cu practica internă străveche, dar contrazisă în acea epocă de dependenţa noastră faţă de Poarta Otomană. Cantemir însuşi va susţine, pentru el, principiul monarhiei ereditare.

[2] Anulând cele două zerouri de la fiecare număr, obţinem anul acestei convenţii boiereşti: anul 1 pentru domnia lui Mihai Racoviţă şi 15 pentru Brâncoveanu, ambele coincizând cu anul 1704. Datele semnificând întemeierea Ţării Româneşti şi a Moldovei sunt, în schimb, greşite.

[3] În privinţa numelui semnatarilor, avem de făcut unele observaţii: ca secretar (uricariu) apare Coţofana de omăt (desigur altă persoană decât Coţofana), Cioara este trecută printre boierii munteni (lucru ce aruncă o umbră

riu sus şi pre pământ gios ne aflăm, pre aceasta ne legăm, ne giurăm şi cele scrise priimim şi adeverim.“

Hirograful acesta, dacă prin referendariul, elcovanul[1], la mâna împăraţilor cu mare cinste şi plecăciune îl trimasără, împăraţii hrisovului la adunări trimasără, carile într-acesta chip să citiia[2]:

„Noi, Vulturul şi Leul, monarşii văzduhului şi a pământului şi într-aceste doaă stihii[3] a tuturor lăcuitoarelor pasiri şi dobitoace aftocratori şi oblăduitori, zburătoarelor până preste nuări şi mărgătoarelor până peste marginile pământului în ştire facem că umilinţa împărăteştii noastre inimi vrând şi învoind ca cele până acmu între înălţatele noastre împotrivnice vrajbe să să împace, toate tulburările în lineşte a să preface şi pentru ca fietecarile hotarăle sale să-şi cunoască şi supuşii fără nici o scandală să-şi deosăbască. Aşijderea, ca cu toţii într-o unire de dragoste adevă-

---

asupra identificării ei cu Panaiotache Morona, un grec în serviciul moldovenilor), mai apare Coţofana (fără altă determinare a numelui), iar între boierii moldoveni întâlnim un nume nou, Dulful, care nu poate fi aceeaşi persoană cu dulful din *Povestea Liliiacului =i a cor[biierului cu dulful*. Între semnatarii moldoveni este prezentă şi Vulpea, ceea ce dovedeşte că nu murise la data semnări convenţiei.

[1] Apare foarte ciudată precizarea că textul convenţiei boiereşti, jurământ de credinţă faţă de domni, este trimis către aceştia printr-un *ielcovan*, adică printr-un *c[l[ra=, ol[car de |arigrad (D.C.)*, lucru ce ar arăta că redactarea acesteia fusese făcută încă din toamna anului 1703, când boierimea celor două ţări se mai afla în capitala otomană.

[2] După primirea convenţiei scrise, cei doi domni realizează, pe baza ei, un tratat de alianţă şi ajutor reciproc între ambele ţări, tratat adus şi la cunoştinţa boierimii. Cantemir dezvăluie circuitul sau stadiile prin care trecea realizarea unui tratat, ai cărui factori erau boierimea şi domnul.

[3] *Stihiile* sunt *\[rile (D.C.)* — de fapt aerul (Ţara Românească) şi pământul (Moldova). La cheie, Cantemir completează: *V[zduhul a pasirilor: |ara Munteneasc[*, iar *P[m`ntul a dobitoacelor: |ara Moldoveneasc[*.

rată şi într-o inimă de tot vicleşugul neimată să să alcătuiască, prin luminatele noastre scrisori şi decât vântul mai repedzii noştri alergători, tuturor celora ce a şti li să cădea, în ştire am dat şi prin straşnica noastră poruncă i-am chemat, şi la locul orânduit, la adunarea de obşte i-am adunat. Cărora arătându-le că, precum cloşca puişorii săi, aşe nebiruita noastră putere cineşi pre al său supt aciuarea şi ocrotirea aripilor sale a aciua şi a ocroti va şi pofteşte. Ca nu cumva de acmu înainte cineva din neprietini spre dânşii mâna strâmbătăţii a întinde şi cu ochiul vicleşugului a le căuta să poată, sau a putea a gândi să îndrăznească. Aşedară, cu toţii, buna împărăteasca noastră vrere vădzând şi spre cel de obşte folos a fi pricepând, poruncii noastre s-au plecat şi înaintea feţii tot genunchiul s-au închinat. De care lucru, şi nemăsurata noastră milosirdie din scaunul înălţimei sale plecându-să şi spre umilinţa lor milostivindu-să, din rostul monarhicesc dzicem şi dzisa cu împărătescul hrisovul întărim şi adeverim ca pre toţi în toată dragostea şi priinţa să-i avem şi cineşi după a sa stepănă şi măsură în cinste şi cuviinţă să-i ţinem. Aşijderea, de tot împotrivnicul şi pizmaşul cu nebiruita noastră putere să-i apărăm şi pre duşmanii lor de la dânşii departe să-i gonim şi să-i izgonim. Ales şi mai vârtos pre unii, carii şi poruncilor noastre ca nişte obraznici îndrăznesc neascultători şi supuşilor noştri bântuitori şi publecăi răscolitori aievea s-au vădzut şi s-au arătat. Pre unii dară ca aceiia dzicem şi poruncim ca, în scurtă viaţa lor, luminată faţa noastră să nu vadă, nici vreodânăoară ei sau semenţiia lor între senatorii noştri să încapă, nici vreunii stepene de cinste în veci să să învrednicească, ce pururea în împărăteasca noastră de nescăpată urgie aflându-să, ascuţita şi netâmpita spată gonindu-i şi întirindu-i, să nu să lenească. Însă acestea despre mare mila noastră ferite vor fi, până când şi supuşii noştri dreptatea, omonia şi credinţa cătră noi nebetijită vor păzi, fără preget şi fără cârteală, spre toate poruncile noastre vor sirgui şi cele de pre an dări fără

rămăşiţă şi zăticneală, la cămările slăvii noastre dând, datoriia ţărănească după obiceiul vechiu vor plăti. Aşijderea, dzicem şi poruncim ca ponturile şi capitulurile carile încă la adunarea dintâi[1] s-au legat şi s-au aşedzat, nesmintite, neclătite şi neviclenite ţiindu-le, în veci ei şi următorii lor, aşe să îmble, cât în cevaşi şi câtvaşi macar cum lina şi odihnita noastră voie să nu scârbască, nici singur şie cu lenevirea sau cu îndrăznirea ură şi urgie asupra să-şi aducă.

Aşedară, alor noastre monarhiceşti porunci ascultătorilor şi în tot chipul drept slujitorilor, milă şi căutare, cinste şi în bunătăţi mare blagoutrobna noastră împărăţie făgăduieşte. Iară într-alt chip celuia ce ar gândi, ar dzice şi ar lucra, prada casii, sărăciia avuţiii, izgnania moşiii şi, în cea mai de pre de urmă, romfea, sabiia dintr-îmbe părţile ascuţită, între trup şi între capu-i despărţitoare, de grabnică şi ocărâtă moarte aducătoare, plata şi izbânda îi va fi. Aceasta scriem şi într-alt chip nu va fi.[2]

Datu-s-au în anul monarhiii Vulturului 29.000, iară la anul monarhiii Leului 30.100, în anul epitropiii Corbului 1.500, iară a epitropiii Strutocamilei 100.

Vulturul monarh, Leul monarh.

Lebăda vel logofet povelil, Boul vel logofet povelil.

Coţofana uricar pis.[3]

---

[1] Adunarea de la Arnăut-chioi, unde se confirmă acum presupunerea că s-a redactat, cel puţin în prima formă, convenţia boierească. Probabil că această convenţie este aceeaşi cu „hirograful de obşte“, pomenit la început, prin care urma să se încheie adunarea.

[2] În tratatul de alianţă dintre cele două ţări, pe lângă prevederile legate de obiectivele acestui act, figurează şi altele în care domnii promit ocrotire boierilor credincioşi şi aspre pedepse pentru viclenitori.

[3] Cantemir nu era la curent cu noii titulari ai demnităţii de logofăt, pomenind în Ţara Românească pe Cornea Brăiloiu (Lebăda) în loc de Şerban Greceanu, iar în Moldova pe Donici (Boul), în loc de Antiohie Jora.

Ponturile =i capitulurile]mp[r[te=ti

1. Corbul în veci şi săminţia lui peste veci epitrop împărăţiii Vulturului să fie. Toată pasirea domn şi stăpânitoriu să-l cunoască, şi într-însele putere slobodă a lega şi a dezlega, a omorî şi a ierta, să aibă.

2. Strutocamila în veci şi seminţiia lui (având, de nu va avea, şi neavând, da va avea[1]) peste veci epitrop împărăţiii Leului să fie. Tot dobitocul şi jiganiia domn şi stapânitoriu să-l ţie, în carile a lega, a dezlega, a omorî, a ierta putere slobodă să aibă.[2]

3. Siloghismul Corbului făcut în *barbara*, în veci neclătit şi nedieresit să rămâie. Aşijderea, tainică filosofia Lupului în şcoala dobitoacelor să nu să profesască, nici ale lui tâlcuiri şi exighises să se citească, ce în locul filosofiii câneşti de batgiocură să să aibă.[3]

4. Cu Filul şi cu Inorogul cineva din jigănii prieteşug, cuvânt, corespondenţie, veri aievea, veri pre taină, din gură sau din scrisori şi în tot alt chipul, macar cum, să nu aibă, nici rudenie cu dânşii să facă, nici precum rude unul altuia sint să să răspundză. Ce cu toţii vrăjmaşi şi de moarte nepriietini să-i cunoască, şi prin toată vremea de goană şi de vânătoare să nu să părăsască, până când cea căzută şi de pre urmă plată sau cu moarte cumplită, sau cu viaţă năcăjită ş-or da.

5. Vidra dintr-îmbe stihiile gonită şi dintr-amândoaă monarhiile izgonită să fie, şi cine într-alt chip ar socoti, cu moartea să plătească.

---

[1] *Av`nd, de nu va avea, =i neav`nd, de va avea: el st[rp fiind, ea copil de-i va na=te (D.C.)* — o nouă aluzie răutăcioasă la adresa vieţii intime a lui Mihai Racoviţă.

[2] Clauza se referă la acordarea domniei ereditare pentru Racoviţă, aşa cum „pontul 1“ presupune acelaşi lucru pentru Brâncoveanu.

[3] O astfel de prevedere, aproape grotescă, la adresa filozofiei Lupului, demonstrează caracterul în mare măsură fictiv al redactării cantemirene a acestui tratat, care-ar fi putut să se fi încheiat, bineînţeles, în alţi termeni.

6. Lupul din bârlogul său afară a ieşi (fără numai pentru hrana) vrednic şi slobod să nu fie şi cu Ciacalul împreunări şi voroave să nu aibă.[1]

7. Pasirile cu dobitoacele cuscrie şi rudenie a face dintr-îmbe părţile neapărate şi neoprite să fie, şi încă cătră aceasta unii pre alţii, pre cât vor putea a îndemna, nevoitori şi silitori să fie, ca într-acesta chip mai multă dragoste şi prieteşug între dânşii să să lăţască.[2]

8. Pasirile într-agiutoriu Strutocamilei şi dobitoacele într-agiutoriu Corbului (când despre nepriietinii obştii vreo tulburare sau amestecare s-ar tâmpla) fără preget şi împotrivire să fie.

9. La toată cheltuiala carea cu a nepriietinilor pricină a vini s-ar tâmpla, pasirile doaă părţi, iară dobitoacele o parte să dea şi dulăii de casă cu coteii şi cu Râsul împreună (carii pentru strajea munţilor s-au ales) toate strâmptorile munţilor cuprindzind, carile ce ar simţi, unul cătră altul ştire să dea, ca într-acesta chip şi paza mai bună să fie, şi vânătoarea fără gonaşi să nu rămâie.[3]

10. Dările de pre an de bunăvoie, făra lipsă şi fără bănat strângându-le, să le numere, cumpănească, în pungi băgându-le, să le lege şi să le pecetluiască, şi aşe, prin mijlocitori credincioşi, la cămările slăvii noastre, fără sminteală să să trimaţă.

Acestea toate, cine într-alt chip ar gândi, ar socoti, ar vorovi, sau vreuna cât de mică din orânduiala şi aşedzimântul ce s-au

---

[1] Tot fictivă este şi interdicţia privind persoana lui Lupu Bogdan, care în realitate va fi mare dregător sub Mihai Racoviţă; este adevărat, însă, ca până la urmă acesta l-a otrăvit. Trebuie totuşi considerate ca reale prevederile privind necesitatea supravegherii duşmanilor noului domn, adică a fraţilor Cantemir, a lui Lupu Bogdan şi a lui Maxut serdarul.

[2] Încuscrirea dintre boierii moldoveni şi munteni devenea astfel un mijloc de întărire a amiciţiei, stipulată şi în convenţie, şi în tratat.

[3] Era normal ca cheltuielile pentru dejucarea intrigilor şi a demersurilor pretendenţilor la Poartă să fie incluse în tratat, cu cota parte a fiecărei ţări, după puterea economică.

pus, ar sminti, până la trii neamuri a casăi pradă, a moşiilor pusteire, a avuţii<i> la cămările împărăteşti luare şi, în cea mai de pre urmă, groznică şi cumplită moarte să ştie.[1]"

Aşedară, zapisul supuşilor,[2] uricul împăraţilor[3] şi ponturile legăturilor într-acesta chip alcătuindu-să şi aşedzindu-să şi cu toţii acmu de lucrul isprăvit veselindu-să, fietecare monarh sfetnicilor, senatorilor şi supuşilor săi cinste şi masă mare să gătească poruncіră (că după izbânda voii, izbânda limarghiii pururea urmadză şi gâlceava împăcată în bucate şi vin să sloboade).[4]

După împărăteasca poruncă toate să gătară, fel de feliuri de mâncări, în divuri, în chipuri de băuturi, pre mese să aşedzară. Fietecarile după cinstea şi stepăna sa la deosăbite mese, cineşi după neamul său şi feliul să orânduiră (că chipul întâi a trufiii în procathedriia mesii să zugrăveşte şi toată mândria în scaunul cel mai de sus să săvârşeşte). Iară la masa la carea singuri împăraţii să ospăta, altora loc de şedzut nu arăta, fără numai Corbului şi Strutocamilii, carii pentru slujba epitropiii ce purta decât toate

---

[1] Deşi acest tratat nu este exclus să fi existat, Cantemir îl formulează în felul său, pentru a satiriza diverse aspecte ale vieţii politice create în urma alegerii din anul 1703 a lui Mihai Racoviţă.

[2] Convenţia boierească, un jurământ de credinţă către domni, este numită „zapisul supuşilor", termen ce ne îndreptăţeşte să-l identificăm cu „hirograful de obşte", cu care s-a încheiat adunarea de la Arnăut-chioi.

[3] Este acea parte din tratat prin care erau reglementate privilegiile boiereşti, în timp ce „ponturile legăturilor" reprezintă tratatul propriu-zis privind relaţiile de alianţă şi ajutor reciproc dintre cele doua ţări.

[4] Cantemir imaginează un mare ospăţ — motiv rabelaisian — care urma să încununeze realizarea acestui tratat de alianţă. Scriitorul porneşte de la un străvechi obicei domnesc, potrivit căruia domnul, în urma câştigării unui război, dădea un ospăţ în cinstea boierilor şi luptătorilor săi. Asemenea ospeţe, de proporţii măreţe, sunt pomenite în cronica lui Grigore Ureche pentru vremea domniei lui Ştefan cel Mare. Ospăţul descris de Cantemir este o frumoasă pagină literară, secvenţă de mare concizie şi expresivitate, în care puterea de evocare a petrecerilor zgomotoase de la curţile domneşti se împleteşte cu satira psihologică.

dihaniile lumii mai în cinste să avea. Cătră aceştea pre Brehnace şi pre Pardos adăogea, ca cum dintr-alţii mai aleşi şi după epitropi al doilea ar fi[1]. Ei într-acesta chip la veseliia ospăţului aşedzindu-să şi în tot feliul de dezmierdări desfătându-să şi acmu păharăle pre masă ades primblându-să, cineşi pre monarhul său cu nespuse laude şi colachii în ceriuri înălţa (că vinul, în stomah intrând, aburul la cap trimite şi aburul vinului, în cap învăluindu-să, gândurile acoperite şi cuvintele negândite la ivală scoate). Şi acmu la cele mai dinluntru a voroavelor pozvolenii întrând, cine de viteaz, cine de credincios, cine de vârtos să lăuda. Aşijderea, cine credinţa şi priinţa sa, cine vicleşugul şi vrăjmăşiia altuia, cu desfrătate şi cu vinul împiedicate voroave arăta.

Acestea încă ei bolbăind şi stropii vinului din gura unuia în obrazul altuia sărind, iată, de năprasnă şi fără veste, toate turmele şi neamurile a tuturor muştelor[2] la masă nechemate şi la ospăţ neîmbiiate a vini şi fără nici o sială a să ospăta vădzură.[3]

---

[1] De remarcat amănuntul, adevărat, că locul al doilea la masă după „epitropi“, adică după domni, îl deţinea, pentru Ţara Românească, stolnicul Constantin Cantacuzino, iar pentru Moldova — Iordache Ruset, ambii conducătorii din umbră ai vieţii politice a celor două ţări româneşti.

[2] Muştele au înţelesul generic de insecte înaripate, aparţinând ordinului himenopterelor. Aşa încât simbolic ele ar trebui să semnifice toate categoriile sociale, de la ţăranii iobagi până la curteni, scutelnici, ciocoime şi mercenari. Dar, din desfăşurarea evenimentelor descrise şi mai ales din elementele ideologice, vom vedea că este vorba numai de ţărănimea iobagă.

[3] Tocmai când boierii se veseleau mai tare, năvălesc la ospăţ roiuri flămânde de muşte, adică de ţărani. Cantemir inventează năvala ţărănimii flămânde, pentru a demonstra starea de cumplite lipsuri a maselor productive din cele doua ţări româneşti. Pentru a sublinia acest lucru, el face apel la procedeul contrastării, opunând masele înfometate cu starea de belşug, ghiftuire şi nepăsare a boierimii. Secvenţa năvălirii disperate a muştelor la ospăţ anticipează cu peste două sute de ani marea răscoală a ţărănimii din 1907 şi dramatica ei reflectare în opera lui Liviu Rebreanu. Numai că această ridicare a maselor este o pură invenţie cantemireană cu scopul de a-şi expune, de pe poziţia acestora, propriile sale idei social-politice.

Că, precum mai denainte s-au pomenit, în noaptea carea Ciacalul de după gardul prisăcii sfatul albinelor şi a viespilor audzisă, şi a doa dzi, viind, Lupului şi Vulpii povestisă, a doa dzi viespile toate pre gărgăuni, pre tăuni, pre ţinţari şi pre alte cete de muşte şi de muşiţe îndemnând, la albine s-au adunat, şi fietecarea de vestea carea audzisă povestind, adecă precum Vulturul tuturor zburătoarelor monarh să să fie ales şi hirografi de la toţi să fie cerşut şi să fie şi luat au înţeles.[1] Care lucru, tot neamul muştelor, pre sine nu mai puţin decât pasirile zburătoare ştiind:[2] „ Sculaţi, fraţi, între sine dzisără, şi oriunde acele adunări[3] vom putea afla, acolea a noastră elefterie[4] a cunoaşte să le facem, ca altă dată să

---

[1] Cantemir reaminteşte pregătirea răscoalei ţărăneşti, când Maxut serdarul (Şacalul) adusese vestea despre aceasta lui Lupu Bogdan şi lui Ilie Ţifescu. Scriitorul repetă de asemenea, în limbajul său cifrat, cauzele răscoalei: faptul că Vulturul a fost ales ca rege al zburătoarelor (muntenilor, cu sensul că n-au fost consultate şi masele) şi că a cerut un act semnat de toţi (hirograf), care să confirme că a fost ales de către mulţime (ceea ce — vor obiecta masele — nu era adevărat).

[2] Masele de ţărani oprimaţi susţin că sunt de acelaşi neam (zburătoare) cu „pasirile zburătoare“ (categoriile privilegiate ale societăţii româneşti de atunci), situaţie din care decurge ideea necesităţii unui tratament social egal între ţărani şi boieri. Aceste idei, pe care scriitorul le repetă, clarifică şi mai mult faptul că răscoala este o invenţie literară şi că sub această formă marele gânditor îşi exprima propriile idei privind două importante laturi ale vieţii sociale şi politice de atunci: alegerea domnului, cu toate practicile legate de aceasta, şi inechitatea politică între masele exploatate şi categoriile privilegiate ale societăţii.

[3] Nu este vorba de cele două adunări de la Arnăut-chioi şi de la Adrianopol, ci de adunările pentru ospeţe, prin care boierii sărbătoreau reuşita planurilor politice.

[4] Libertate (grec.). Masele vor, aşadar, eliberarea de sub dominaţia boierimii (Cantemir este primul gânditor social român care înţelege conflictele sociale prin prisma luptei de clasă). O astfel de lozincă nu putea fi decât a ţărănimii exploatate, nu şi a celorlalte categorii sociale cuprinse în termenul global „muşte“. Cantemir introduce însă şi pe curteni, ciocoi, scutelnici şi mercenari în răscoală, întrucât pe sprijinul acestor categorii se putea conta în competiţiile între pretendenţii la scaunul domnesc.

priceapă, (că nu toată pasirea zburătoare să mănâncă, nici tot marile pre cel mai mic stăpâneşte, nici toată pofta din părere născută[1] să plineşte)". Neamul dară muştelor, precum s-au dzis, tot într-un suflet şi într-o inimă sculându-să şi mai mult cu focul inimii decât cu aripile zburând şi ducându-să, pre toate zburătoarele şi mărgătoarele la pomenitul ospăţ aflară. Carile, mai mult de mânie decât de foame, în bucatele streine şi în agonisita altora ca focul în paie şi ca scânteia în iarba pucioasă intrară. Aceasta toţi sfetnicii şi senatorii din îmbe părţile vădzind, în mierare şi ciudesă ca aceasta sta şi ce poate fi aceasta, din cap, din urme şi din ochi semne făcându-şi, muţeşte întreba. Toţi de toţi întreba şi cel ce să răspundză nu era.

Albinele, viespile, muştile şi alalte gloate nicicum ceva uitându-să, ca la bucatele şi mesele sale, fără nici o grijă, mânca, împrăştiia şi de pre masă gios, la furnici arunca. Căci şi furnicile, de acestea oblicind, după alalte muşte urmară, dzicând precum partea zburătoarelor sint, de vreme ce ca pasirile să oaă şi cu vreme aripi ca muştele şi ca alalte lighioi zburătoare fac.[2] Iară Vulturul şi Leul, de mânie, ca beşica de vânt să împlură, unul piui, altul răcni, şi fietecarile cetelor şi bulucurilor sale de războiu şi de bătaie să să gătească cu urgie porunciră. Şi „nici unul din tâlharii în samă nebăgători să nu scape!" striga: „Cine sint aceştea carii de straşnice chipurile împărăteşti a să sii n-au învăţat? Carii sint aceştea ce de frica groazniciii noastre nu s-au cutremurat? Au ieste cineva supt soare a căruia neştiutorii a să ruşina ochii de străluminarea slăvii noastre să nu să tâmpască? Au ieste din faţa

---

[1] Dorinţă întemeiată pe un motiv închipuit, nu pe realitate. Cunoaştem încă două idei ale răsculaţilor: nu orice mare (cu sensul de boierime) stăpâneşte pe cel mic (mic social, masele) şi nici nu se realizează orice dorinţă întemeiată pe simple presupuneri. O astfel de părere subiectivă era convingerea boierimii că ar avea dreptul să nesocotească pe cei mai mici din ierarhia socială.

[2] Sunt de remarcat, din punct de vedere literar, concizia şi dinamismul secvenţei în care se descrie năvala muştelor asupra bucatelor.

pământului până în ţârcălamul lunii duh ca acela carile gând împotrivnic spre nebiruita noastră putere să puie? Cum mai curând dară în unghi să-i fărâmaţi, în colţi să-i zdrumicaţi, în labe să-i spinticaţi şi cu lutul şi ţărna să-i amestecaţi şi ca pravul şi pulberea în vânt să-i aruncaţi“[1].

După a împăraţilor poruncă, cu toţii îndată de masă şi veselie să lăsară şi de arme şi de războiu să apucară[2] (că precum după răscoale lineştea cu veseliile, aşe după veselii armele şi gâlcevile adese urmadză), toată jiganiia cumplită colţii îşi tociia şi toată pasirea rumpătoare pintenii îşi ascuţiia. Cucoarăle cu buciunele buciuma, lebedele cântecul cel de pre urmă a morţii cânta, păunii, de răutatea ce videa, în gura mare şi cu jele să văieta, şoimii ca hatmanii, uleii ca sărdarii, coruii ca căpitanii pe dinaintea gloatelor şi a bulucurilor să primbla, pupădza ca ceauşii la alaiu îi aşedza, căile din fluiere şuiera, brehnăcile înalt pentru paza străjilor să înălţa. Vulturul deasupra tuturor împărăteşte celea trebuitoare slujitorilor porunciia, carii în aripa dreaptă şi în aripa stângă de războiu să şicuia. Într-acestaşi chip şi jigăniile pre pământ, cineşi la polcul şi la ceata sa orânduindu-să, la meideanul bătăii cu mare dârjie ieşiră.

---

[1] O dată cu semnalul de ripostă dat de către cei doi „împăraţi“, se dezlănţuie *r[zboiul lighioilor mici cu cele mari,* descifrat la cheie *ca poh`rnirea prostimei asupra celor mari, ce f[cus[unirea (D.C.).*

Prin termenul „prostime“ scriitorul limitează pe răsculaţi la categoria ţărănimii, în timp ce noţiunea „unire“ se referă la alianţa dintre Moldova şi Ţara Românească pentru conjugarea eforturilor lui Racoviţă şi Brâncoveanu împotriva Cantemireştilor şi a altor pretendenţi.

[2] În descrierea luptei, scriitorul foloseşte organizarea, strategia şi tehnica militară a vremii sale, însă cele două tabere rivale, de o parte păsările şi patrupedele, iar de alta muştele, nu au nici o simbolică, confruntarea având loc între cele două grupuri de vieţuitoare înţelese la propriu. Această încălcare a simbolicii măreşte originalitatea secvenţei ce prezintă lupta şi ne dovedeşte că scriitorul nu se lasă fascinat numai de peisajul exotic şi de atmosfera de basm din cartea celor *O mie =i una de nop\i,* ci se lasă vrăjit şi de frumuseţea şi dinamica vieţii în peisajul românesc.

Iară după ce puhacele din puşcile cele mari şi cucuvaiele din cele mici sămnul războiul dederă, îndată sunete, buhnete, trăsnete, plesnete, vâjiituri şi duduituri preste tot locul să răzsunară. Că iuţi aripile vulturilor, brehnăcilor, rarăilor, şoimilor, uleilor şi a coruilor cu mare vâjiituri aerul despica, leii, urşii, pardoşii, dulăii, ogarii şi coteii, cu unghile ţărna aruncând pulberea în ceriu spulbăra şi cu neguri de prav luminoasă radzele soarelui astupa. Mânie ca aceasta vărsară, vrăjmăşie ca aceasta arătară, gătire ca aceasta făcură, tunară, detunară, trăsniră, plesniră, răcniră, piuiră şi din toate părţile cu mare urgie marile acestea jigănii asupra micşoarelor musculiţe să repedziră. Ce, precum să dzice cuvântul (Fată munţii şi născură un şoarece[1]), că pre câtă groază arătară, atâta de batgiocură rămasără, de vreme ce micşorimea albinelor, viespilor, muştelor şi a ţinţarilor asupra mărimei pasirilor şi jiganiilor toată ocara şi batgiocura adusără. Căci muştele, cu putinţa aripilor în slava ceriului râdicându-să, colţii şi brâncele cele vrăjmaşe a jigăniilor celor cumplite ceva de laudă a isprăvi sau în ceva a le beteji nu putură. În aer aşijderea toate pasirile rumpătoare (căci alalte numai privitoare era) cu grele trupurile ce purta şi cu mari aripile ce le otcârmuia, în gios slobodzindu-să şi în sus râdicându-să, repede răpegiunea ce făcea, muştele cu puţină clătire şi într-o parte din cale ferire, în deşert a lovi şi în zădar a ieşi o făcea. Încă de multe ori, pentru mai mare batgiocura, pre spate le încăleca şi pintre unghi şi pe supt aripi slobode şi fără primejdie zbura. Iară când vreuna dintr-însele în brânca a vreunii pasiri sau jigănii a cădea să tâmpla, cum să o strângă şi cum să o fărâme nu avea (că precum mărimea la unile arătoasă, iară la altele ca un boţ greu mişeloasă, aşe micşorimea la unele de nemică, iară la unele decât mărimea cu multul mai vrednică ieste). Iară supţirele şi otrăvit acul albinelor, viespilor şi a gărgăunilor

[1] Traducerea unui vers din *Ars poetica* a lui Horaţiu: *Parturiunt montes, nascitur ridiculus mus.*

cu carile iele în locul suliţii şi a sigeţii să într-arma, cât de pre lesne în palma pasirii sau în talpa jigănii îl înfigea, al căruia cumplită durere nu numai cât trupul le beşica, ce încă până la inimă pătrundzind, la ficaţi le străbătea. Şi aşe muştile, după ce în aer pre cât vrea pre pasiri obosiia, trântorii buciumul de înturnat cânta şi cu toatele de iznoavă la ospăţ şi la masă să aşedza, nicicum a leilor sau a altor jigănii călcături şi stropşituri în samă băgând (că precum orbul de noapte nu să grijeşte, aşe cel prea slab de cel prea tare nu să siieşte, că cel ce n-are de ce să prăda de prădătoriu, ca udul de ploaie, nu să teme). Deci când jigăniile pre pământ mai mare navală le da, atuncea muştele, prin nări, prin urechi, printre vine şi pre supt susiori întrându-le, să aciua. De care lucru, nepriietinii, nu pre atâta luptători, pre cât scut, cetate şi apărători le era (că norocul când pre cel norocit a batgiocuri va, întâi cu a sa putere îl măreşte, apoi cu a altuia slăbiciune îl domoleşte). Iară când muştele de bunăvoie le părăsiia şi mai înalt în aer să suia, jiganiilor altă, fără numai urletul în vânt şi trântitul cu curul la pământ nu le rămânea. Căci muştele, de urlete a să spăriia neînvăţate şi din labele lor în văzduh depărtate fiind, în toată nefrica şi negrijea să afla, şi pre spinarea zburătoarelor ca în carâte împărăteşti legănându-să să primbla (între muritori de să dă vreo fericire, pare-mi-să că alta mai mare a fi nu poate decât din rea pizma nepriietinului bun sfârşitul lucrului a să tâmpla. Aşijderea, mai mare nenorocire cineva a păţi nu poate decât din pricina pizmei sale, fericire nepriietinului a vini când vede).

Într-acesta chip dară jiganiile şi pasirile câtăva vreme în zadar trudite şi în deşert ostenite, până mai pre urmă, mai mult de năcaz decât de trudă obosindu-să şi mai mult de mânie decât de osteninţă înăduşindu-să, pentru ca puţinteluş duhurile înfocate să-şi răcorească şi puterile slăbite să-şi odihnească, buciumul de întors cântară. Şi pentru ca stomahurile leşinate să-şi întărească, la ospăţ să aşedzară. Dară nice aceasta cu vreo ticneală a le fi

putu (că precum înăduşitul fum, cu nările trăgând, mai rău să înăduşeşte, aşe odihna fără năroc decât războiul vrăjmaş mai cumplită ieste), de vreme ce mulţimea ţinţarilor şi a muştelor, carile nu numai a mesăi, ce şi a tot pământului faţă în giur împregiur acoperiia, şi atâta aerul cu micile lor trupuri ca cu un fum şi prav împlusă, cât jigăniile, de mare osteninţă mai adese duhurile a-şi trage vrând, cu văzduhul împreună şi micile acelea lighioi cu nările sorbiia, carile, până la plomâi mărgându-le, mai mare înăduşală le făcea. Jigăniile săriia, să trântiia, suspina, strănuta, capul li să învârtejiia, greaţa li să scorniia, iară altăceva nici procopsiia, nici îşi folosiia (că precum mâniia naşte izbânda, aşe izbânda nedobândită naşte dosada, de carea mâniia singură ca cu laţul său să zugrumă)[1]. Pedeapsă şi ocară ca aceasta le zămisli nebuna mândrie şi dosadă ca aceasta le născu mândra nebunie. (Că de multe ori părerea înaltă şi tocma peste nuări ridicată, în fundul beznii necunoştinţii pohârnindu-să, cade, şi cu cât mai cu mărime să slăveşte, cu atâta mai în prăpaste, prăvălindu-să, să ocăreşte. Asijderea, adese s-au vădzut că lucrurile prea putincioasă şi prea vârtoasă pre lesne a să zdrumica şi a să fărâma încă de la cel prea slab şi moale, precum diamantul cu plumb să lucreadză şi, cu pravul său şi cu curma fierului tăindu-să, să despică, să rujdeşte şi să juleşte. Moartea şi peirea filului şoarecele ieste, picătura ploii piatra găureşte şi funea de teiu cu vreme marmurile despică. Că

[1] Sub pretextul conflictului de clasă dintre ţărănâme şi boierime, Cantemir descrie în realitate un război între vieţuitoarele mari şi cele foarte mici. În victoria, în aparenţă absurdă, pe care scriitorul o pune pe seama celor mici împotriva celor mari, este oglindit adevărul că este o imposibilitate apărarea împotriva micilor zburătoare ca albinele, ţânţarii, muştele etc. Pentru a înţelege mai bine situaţia, să ne amintim de necazurile exploratorilor şi mai ales de filmul lui Hitchcock *P[s[rile*. Pe de altă parte, în realizarea artistică, de o deosebită frumuseţe, a bătăliei, scriitorul face dovada unui deosebit simţ al mişcării, anticipându-l pe Eminescu în episodul bătăliei de la Rovine din *Scrisoarea a III-a*.

lucru aşe de putincios şi de vârtos supt soare nu ieste căruia biruinţă şi înfrângere să nu să dea, încă de unde nici gândeşte, nici nedejduieşte).

Aşedară, falnicile şi trufaşele dihanii, duhurile cele înalte şi înfipte ce purta şi sprâncenele cele peste frunte ridicate ce înălţa, cu ocara a toată lumea, de tot gios le lăsară şi gândul într-altă socoteală îşi mutară[1].

Între pasiri, dară, era Brehnacea, carea, macar că şi ea, nu mai puţin decât alalte, de vărsatul singe nevinovat ca de o privală prea frumoasă să veseliia şi de toată carnea proaspătă nu să oţărâia, nici să scărăndăviia, însă de multe ori când sfaturile grele să zbătea şi lucrurile mari să dirmoia, decât alalte precum mai adese şi mai de-aproape adevărul a atinge să videa şi totdeauna spre cele mai line şi odihnite lucruri învăţa şi îndemna[2] (că la tot sfatul, când în vreo parte a să aşedza nicicum a să alege nu poate, spre partea lineştii a să pleca sfat înţelepţăsc ieste). Precum odânăoară cătră Cucunos filosofiia Lupului aievea adeveriia şi de sfatul ce pentru Struţ începusă să să părăsască[3] cu toată nevoinţa siliia, aşijderea cele mai de pre urmă, precum ceva de cinste a toată monarhiii să aducă nedejde nu ieste dzicea. Aceasta pasire, dară, vădzând că din partea carea nici nedejduia, lucruri ca acestea nebiruite şi nele-

---

[1] Cu aceasta se termină episodul bătăliei dintre vieţuitoarele mici şi cele mari, Cantemir, prin reflecţiile de mai sus, readucând lucrurile la condiţia umană.

[2] O nouă caracterizare a stolnicului Constantin Cantacuzino; subliniindu-i-se caracterul hrăpăreţ, i se recunoaşte în acelaşi timp preocuparea pentru adevăr şi pentru orientarea spre împăciuire şi înţelepciune în sfaturile pe care le dă, stolnicul devenind astfel modelul sfetnicului înţelept şi obiectiv în faţa problemelor de viaţa politică.

[3] Aluzie la convorbirea stolnicului cu Lupu Bogdan şi Mihai Cantacuzino în faza preliminară a adunării de la Arnăut-chioi, când se silea să convingă curtea de la Bucureşti despre necesitatea renunţării la sprijinirea alegerii lui Mihai Racoviţă.

cuite să scorniră, precum cu vreme celea de carile grijă purta, de să vor ijdări, cu cât mai rele şi mai cumplite răscoale în tot trupul publicăi vor aduce socoti. De care lucru, acestea aşe în sine chitindu-le şi oarecum până a nu fi, cu ochiul sufletului ca cum acmu ar fi vădzindu-le, cătră tot theatrul[1] voroavă ca aceasta făcu:

În lume[2] într-aceasta lucrurile tâmplătoare cum vor vini şi cum vor cădea, nime dintre muritori deplin şi cum sint cu mintea a le cuprinde poate, nici vreodânăoară cineva rădăcina adevărului pentru cele fiitoare, afară din tot prepusul, cu socoteala a atinge s-au vădzut. Ce precum toate lucrurile în lume sau fiinţăşti sint, sau tâmplătoreşti, aşe în doaă chipuri pentru dânsele a să adeveri şi a să înştiinţa poate. În cele tâmplătoare dară, începutul adese greşeşte, iară sfârşitul singur pe sine de bine sau de rău început să arată şi să dovedeşte. De care lucru, a celor tâmplătoare, până sfârşitul nu le videm, nici de rele a le huli, nici de bune a le lăuda fără prepus putem. Iară în cele fiinţeşti, precum începutul, aşe săvârşitul, după a firii urmare, afară din tot prepusul, precum sint a le pricepe şi a le giudeca îndrăznim şi putem. Că precum în ciurul cu gaurile largi mulţime de grăunţe mititele punem şi veşca ciurului dincoace şi dincolea batem şi zbatem, din cele multe grăunţe, carile întâi şi carile mai pre urmă a cădea s-ar tâmpla nu ştim. Iară precum până în cea de pre urmă, precum toate vor cădea, fără greş ştim. Că fireşte toată greuimea la mijloc trage şi tot grăunţul mic prin gaura mare neoprit trece, şi aşe,

[1] Cantemir imaginează pe boierii munteni strânşi într-o adunare („theatru“) în vederea discutării cauzelor şi consecinţelor răscoalei ţărăneşti şi pentru a găsi o soluţie de urmat în vederea preîntâmpinării unor situaţii asemănătoare. Cel care vorbeşte adunării este stolnicul.

[2] Stolnicul consacră partea întâia a cuvântării previziunii fenomenelor sociale. Abordând această problemă din punct de vedere filosofic, stolnicul (citeşte Cantemir), împarte fenomenele, naturale şi sociale, în două categorii: fenomene întâmplătoare, imprevizibile, şi fenomene ,,fiinţăşti“, adică necesare, pe care mintea omului le poate prevedea fără greş.

urmadză ca ciurul zbătându-să, grăunţele unul pre altul deasupra îngreuind, spre cădere să-l împingă, după acela altul şi altul, până când tot cel ce împingea, de nime neîmpins, ce singur din greutatea firească, după altele urmând, să cadză. De care lucru, în lucrurile tâmplătoare[1], cei ce cu minte întreagă să slujăsc, aceasta laudă şi spre bine prognosticesc, ca oricând calea lineştii s-ar afla, drumul tulburării cu lunecătoriu piciorul norocirii să nu calce, ce totdeauna în cărarea lineştii şi potica păcii, oricât de strâmptă ar fi, nepărăsit şi neabătut să călătorească. Că macar că lucrurile la începătură mici şi pre lesne a să isprăvi să vad, însă lucrul, de ce să lucreadză, creşte şi să măreşte, cu carile împreună şi lesnirile împiedecându-să, nevoile să măminreadză şi să îngreuiadză, şi aşe, cele mai multe, de sfârşitul fericit şi lăudat scăpându-să, să deznedejduiesc.[2] Aşijderea, pricina pricinelor a toată pricinele dintâi privitoare şi giudecâtoare ieste, carile fără cea cădzută plată şi răsplătire a le lăsa nu poate (că precum greuimea grăunţului deasupra căderii celui dedesupt pricină au fost, aşe greuimea altuia pricină căderii celuia ce căderea celuialalt au pricinuit va fi)[3]. Aşedară, lucrurile muritorilor şi muritorii, ori ca grăunţele în ciur,

[1] Stolnicul, lăsând să se înţeleagă că în domeniul vieţii sociale domină fenomenele întâmplătoare, sau, mai precis, întâmplarea, consideră că pentru a preîntâmpina urmările nedorite ale activităţii umane, este înţelept ca omul să se conducă după principiile acţiunilor paşnice şi să excludă avântarea oarbă pe căile pe care ţi le poate deschide momentan norocul.

[2] Imposibilitatea previziunii în domeniul vieţii sociale, dominată de întâmplare, se datoreşte faptului că acţiunea omului poate declanşa seria de consecinţe, unele decurgând din altele sub imperiul legăturilor necesare, pe care omul nu le poate nici prevedea, nici controla.

[3] Pricina pricinelor — cauza cauzelor, cauza ultimă, termen aristotelic desemnând divinitatea, primul motor al procesului ontologic. La Cantemir înţelesul termenului este echivoc, el însemnând, ca şi la Aristotel, divinitatea, însă o divinitate punitivă, ca în concepţia creştină; un alt sens al termenului, pe care îl vom întâlni mai departe, este cel de primă cauză în lanţul cauzal al fenomenelor sociale, în special în cadrul relaţiilor interumane.

ori ca spiţele în roată ar fi, adevărul fără prepus ieste, că loc stătătoriu şi viaţă credincioasă cuiva din fire nu s-au dat, nici să va da, ce toate sfera nestării sale sint să încungiure şi nesăvârşit ţircăiamul firii sint să împregiure şi fietecui decât sine cel mai tare ieste să să afle şi pricina pricinătoare fără izbânda pricinirii ieste să nu scape[1]. Deci până la cuvântul ce voi să grăiesc voi vini, asupra acestuia lucru o pildă, carea în dzilele bătrâneţelor mele a privi mi s-au tâmplat, ascultători şi îngăduitori să fiţi pre toţi vă poftesc.

Odânoară[2] pentru hrana tâmplându-mi-să peste creşteturile munţilor a zbura şi peste toţi câmpii cu ochii a mă primbla, într-un muşinoiu un guziu, de cu vară, ca preste iarnă hrană să-i fie, de prin ţarini grăuncene culesese şi cu multe nevoi şi ostenele în mişina ce făcusă le strânsese. Şi aşe, cu lineşte şi cu odihnă viaţa trăgându-şi, o furnică de mişina guziului dede, carea, un grăunţi râdicând, la muşinoiul său îl dusă, pre care alalte furnici, cu dobândă şi pradă gata ca aceasta vădzind-o, cu toatele după dânsa

---

[1] Viaţa omului şi fenomenele sociale stau sub semnul permanentei schimbări şi înlocuiri a unuia prin altul, peste toate însă impunându-se legea domnirii celui slab de către cel tare, precum şi legea sancţiunii divine („izbânda pricinirii"), care va acţiona în viaţa socială ca un principiu punitiv, justiţia imanentă.

[2] Scriitorul pune pe stolnic să spună o poveste cu întâmplări prin care sunt exemplificate ideile de filozofie socială expuse mai sus. Aceasta poate fi intitulată, în termenii lui Cantemir de la cheie, *Povestea Brehnacii c[tr[tot theatrul*, cu înţelesul de *pild[c[tr[dzisa*: *cine face, faci-i-s[*, sau, în termenii unei zicale asemănătoare, „după faptă şi răsplată". Povestea are, deci, un rol moralizator şi în acelaşi timp, o independenţă relativă faţă de conţinutul propriu-zis al *Istoriei ieroglifice*. Ca şi cele doua povestiri ale Vulpii despre iscusinţa Lupului, şi această naraţiune a Brehnacii aduce în prim-plan peisajul românesc şi aspecte ale vieţii cotidiene. Un singur element nu aparţine lumii noastre: pardosul, animal exotic, o predilecţie cantemireană, care dovedeşte că, spre deosebire de povestirile Vulpii, prin excelenţă populare, povestea Brehnacii este o creaţie cantemireană ad-hoc, în care sunt îmbinate elemente populare cu cele din *fizioloage*, de unde şi nota caracterologic-moralizatoare.

să luară. Şi dacă la casa bietului guziu agiunsără şi de strânsă grămadă grăunţelor dederă, îndată a o prăda, a o încărca şi a o căra începură. Guziul, săracul, în vreme ca aceia de tot agiutoriul scăpat şi de rădăcinile curechiului ce mai denainte stricase blăstămat simţindu-să, din toată nedejdea să scăpă şi cu mare foamete din fălcile morţii nu scăpă. Iară furnica, carea întâiu pricina prădzii, foamei şi mai pre urmă şi a morţii guziului era, de bişugul şi bivul carile peste toată iarna avusese îngrăşindu-să şi îngroşindu-să, cu aripi ca pasirile să într-aripă şi ca muştele în aer cu mare slobodzenie zbură. Iară lângă muşinoiul furnicelor, de cu primăvară, în spinii carii acolea aproape era, o păsăruică mititeluşă cuibul a-şi face şi puii a-şi scoate să tâmplă, carea tot cu furnici mititele puişorii a-şi hrăni şi a-i creşte era obiciuită. Căci amintrilea nici ea alte lighioi mai mari a prinde, nici puii ei a le înghiţi sau a le amistui putea. Iară într-o dzi cea îndestulită nafaca uitându-şi şi a firii sale hotare trecându-şi[1], furnica cea mare şi cu aripi prinsă (căci şi furnica atuncea îşi găseşte peirea, când îndobândeşte aripile), pre carea, după câtăva luptă şi trudă biruind-o, mâncare puilor săi o dusă. Furnica, de primejdiia vieţii cuprinsă şi de amărăciunea ceii mai de pre urmă suflare, cu duios şi mişelos glas cătră păsăruică dzisă: „Nici tu, o, lacomo, fără plată vii rămânea)). Ce păsăruica, milos şi jelnic cuvântul ei în samă nebăgând, fărâmi, fărâmiiele făcând-o, puilor o împărţi. Eu, patima furnicăi vădzind şi cuvântul cel cu moarte amestecat din gură-i audzind, cu tot de-adinsul sfârşitul la ce ar ieşi şi asupra păsăruicăi izbânda, când şi răsplătirea în ce chip ar fi ca să cu-

---

[1] Un important principiu al relaţiilor interumane, exprimat în povestire, prin relaţiile dintre specii: îţi este permis, moralmente bineînţeles, să-ţi iei din bunurile necesare întreţinerii vieţii numai atât cât îţi este strict necesar („nafaca“ însemnând raţie, porţie cotidiană); depăşirea acestei necesităţi fireşti („a firii hotară“), adică lăcomirea spre mai mult nu rămâne nepedepsită. Această lăcomie este sursa nedreptăţii şi inechităţii sociale, cauzele primare care au dus în final la revolta ţărănimii şi la ruşinoasa înfrângere a boierimii hrăpăreţe.

nosc, a oglindi mă pusăiu. Deci pasirea dacă furnica omorî şi puilor o împărţi, îndată, după obiceiu, la câmp, pentru ca alt vânat hrană puilor să prindză, să dusă. Aşe, ea în câmp lipsind, un şoarece pe spini urcându-să, cuibul cu puii păsăruicăi află. Carii, încă golaşi, fără tulee fiind şi puterea aripilor de zburat încă neavând, pradă şoarecelui să făcură, pre carii şoarecele înecându-i, câte unul, câte unul, mâncare puilor săi îi căra. Iară când şoarecele, pentru ca şi cel mai de pre urmă puiu să ia, să întoarsă, iată şi maica lor din câmp cu hrana în gură sosi. Carea, de puişori sărăcită cunoscându-sa şi pre prădătoriu încă în cuibul ei vrăjmăşeşte pre puiul carile încă cu suflet rămăsese, a încolţi şi a răni vădzind, pentru viaţa lui cu mare umilinţă pre şoarece a ruga începu: „Lasă-mi, tiranule, pre unul. Cruţă-mi, vrăjmaşule, pre acest mai mic macară. Nu mă lăsa aşe de tot arsă şi înfocată, fie-ţi milă de lacrămile şi tânguirile mele, nu-mi pierde toată osteninţa tinereţelor, nu mă despărţi de toată nedejdea bătrâneţelor mele! Adu-ţi aminte că şi tu părinte a fii şi nascătoriu a nascuţi eşti. Socoteşte a inimii durere, carea maica pentru rodul pântecelui său pătimeşte. Eu păcatul mieu cunosc şi în oglinda fărălegii mele acmu mă privăsc, pentru carea astăzi cea cădzută plată îmi iau şi dreaptă izbânda furnicăi întreit asupră-mi să face, ai căriia, o, ticăloasa, jelnicul glas n-am ascultat şi peste putinţele şi hotarăle firii mele trecând, trag ce trag şi pat ce pat. Ia pilda mea asupra ta, o, nemilostivule, şi cu pedeaspa la mine sosită de cea la tine viitoare a scăpa te învaţă. Că precum mie întreit, ase ţie îndzăcit pricina pricinelor să nu-ti răsplătească preste firea ei ieste[1]. Şi precum eu pre puii furnicăi

[1] *A fi preste firea sa*— a fi incompatibil cu natura sa proprie, a fi în contradicţie cu propria natură. După Cantemir, divinitatea este, prin natura sa, o justiţiară a faptelor omeneşti, întâmplările povestite demonstrează că principiul justiţiei divine este identic cu noţiunea de justiţie imanentă, concepţie ce coboară divinitatea la nivelul legilor naturale. Teza lui Cantemir anunţă ontologia iluministă, care va opera cu noţiunile de raţiune naturală, raţiune imanentă etc.

i-am făcut fără maică, aşe pre mine, maica, tu m-ai făcut fără pui. Aşijderea, precum tu pre mine, maica oţăroasă şi jelnică, moartea puilor miei astădzi a privi m-ai făcut, aşe mâne sau poimâne de neagră şi cumplită moartea ta a să olecăi şi a să sărăci pre puii tăi va face. Şi precum tu pre mine mă desficioreşti, aşe altul pre puii tăi va despărinţi". Acestea şi altele ca acestea ticăită păsăruica cu olecăioase viersuri şi cu miloase glasuri pamintea şi moartea puilor săi cu jele cânta:

„A lumii cânt cu jale cumplită viaţă,
Cum se trece şi să rupe, ca cum am fi o aţă.[1]
Tânăr şi bătrân, împăratul şi săracul,
Părintele şi fiiul, rude ş-alalt statul,
În dzi ce nu gândeşte, moartea îl înghite,
Viilor ramaşi otrăvite dă cuţite.
Ţărna tiranul, ţărna ţăranul astrucă,
Izbânda, dreptatea, în ce-l află-l giudecă,[2]
Unii fericiţi să dzic într-a sa viaţă,
După moarte să cunoaşte c-au fost sloi de gheaţă."

Ce şoarecele nici de verşul şi de viersuri în ceva înduplecându-să, nici de fierbinţi lacrămile şi duioase suspinurile păsăruicăi cevaşi milostivindu-să şi pre cel mai mic puiu omorând, cu mare veselie la cuibul său îl dusă. Vesel acmu şoarecele, şi de bişugoasă prada ce dobândisă mai îndrăzneţ şi mai simăţ făcându-să, mai tare a îmbia, şi mai fară sială prin toţi spinişorii a să urca începu,

---

[1] Aceste prime două versuri se găsesc şi în poemul *Via\a lumii*, de Miron Costin. Următoarele aparţin însă în exclusivitate lui Cantemir. Întreaga poezie este alcătuită pe tema biblică, pătrunsă şi în unele colinde, aceea a nestatorniciei vieţii, idee din care decurge principiul egalităţii tuturor oamenilor în faţa morţii şi a justiţiei divine, care pedepseşte cu obiectivitate pe fiecare după faptele sale. Tema din asemenea colinde va sta la baza unor variante ale baladei morţii lui Constantin Brâncoveanu.

[2] Versul de faţă este o transpunere a unui cunoscut dicton biblic privind inexorabilitatea justiţiei divine: „În ce-l voi afla, într-aceea îl voi judeca".

socotind ca tot spinul cuibu şi tot porumbreriul pui de pasire va avea (ce precum apelpisia de multe ori mai vrednicii lucreadză, aşe afthadia singură cu sabiia sa capul îşi răteadză). Că într-acea dată o mâţă sălbatecă pentru hrana prin spini şorecăind, sunetul îmbletului şoarecelui la urechi îi vini. Carea, după al său obiceiu, mai cu de-adins a să tupila şi a să şipuri începând, şoarecele cel ce sunetul făcea printre frundze zări, şi aşe, mâţa totdeodată şi fără veste sărind, şoarecele, blăstămatul, toată sărita îşi pierdu (că când minţile de spaimă să uluiesc, atuncea şi picioarele a fugi să împiiedecă şi în toate ierbuşoarele să invălătucesc). Aşe mâţa pre şoarece întâi în brânci, apoi în fălci apucând, cu mormăieturi trufaşe şi mândre i să lauda. Şoarecele între cele puţine olecăituri ce făcu, întâi era aceasta: („cine face, face-i-să, cine înghite undiţa, fier de corabie boreşte): osinda păsăruicăi m-au aflat". Şoarecele încă bine cuvintele nu-şi încheie, şi mâţa în oala stomahului a-l fierbe şi în tigaia maiurilor a-l prăji şi în vasele maţelor a-l scoate începu. Aşe mâţa, spre vânătoarea şoarecelui cu totului tot dându-să, ce o aştepta nici ştiia, nici să gândiia. Că într-acea ună dată, un dulău ciobănesc, pre lângă spini pentru paza oilor îmblând, mirosul mâţii adulmăcă, după miros urma luă, după urmă cu ochii de mâţă dede. În scurt, mâţa şoarecele încă bine nu înghiţisă, şi ea acmu în fălcile dulăului sosisă, carea nu de cuvânt, ce aşeşi mai nici de gând vreme a avea putu. Că vrăjmaşi şi ascuţiţi colţii dulăului îndată toate oşcioarele îi zdrumicară şi toate măţişoarele îi deşirară. Dârz dulăul şi cu coada bârzoiată, ni la un spin, ni la altul piciorul după obiceiu râdica şi precum şi el altuia vânat şi colac să găta, nicicum în minte îi era.

Că pre acea vreme un lup, după oi cu mare meşterşug şi mulcomiş linguşindu-să, asupra dulăului, fără veste cădzu. Lupul pre vechiu nepriietin aşe singur şi de tot agiutoriul strein şi lipsit vădzind, asupra-i să-l fărâme năvrăpi. Dulăul, macar că cu lătratul cât putea pentru pizmaşul de obşte ciobanului ştire da şi cu toată vârtutea, cât prin putinţă îi era, cu lupul să lupta. Insă agiutoriul

ciobanului a sosi, mai mult decât dulăul virtutea lupului a sprijeni zăbăvind, biruinţa la lup rămasă şi, bucăţi-bucăţele făcându-l, viermilor îl întinsă masă. Ciobanul până la locul bătăliii a sosi, încă de departe un pardos, frumos la piiele şi vrăjmaş la inimă, precum asupra lupului cât ce poate aleargă, vădzu. De carile el spăriindu-să până va videa între lup ş-între pardos ce să va isprăvi, după spini să dosi. Pardosul îndată ce la lup fără veste sosi, deodată lupul cu dânsul de luptă să apucă. Ce lupul nici mult lupta sprijenind, nici puţin ceva folosind, în clipala ochiului, biruit, trântit şi omorât fu. Pardosul acmu, duhul cel mai de pre urmă de la lup cu cumplită vrăjmăşie scoţind, ciobanul de după spini cu palestra[1] sigeata printr-inimă îi pătrunsă. Pardosul, de moarte rănit şi de toate puterile părăsit vadzindu-să, cu glas de moarte şi cu cuvinte de singe, într-acesta chip grai: „Gudziul pentru curechiu, furnica pentru furtuşag, pasirea pentru lăcomie, şoarecele pentru simeţie, mâţa pentru pizmă şi viclenie, dulăul pentru vrăjmăşie şi mândrie, lupul pentru veche duşmănie, eu pentru obraznica bărbăţie viaţa ne-am pus[2]. Iară ciobanul pentru piielea mea capu-şi îşi va da". Acestea ciobanul nici ascultând, nici în samă cevaşi macară băgând, macar că trist pentru dulăul ce pierdusă, însă vesel pentru piielea pardosului ce agonisisă era, pre carile în loc despoindu-l şi piielea pre umăr aruncând, spre oi şi spre stână să margă să întoarsă. Căruia un voinic oştean bine întrarmat în timpinare îi vini, şi după ce bună calea după obiceiu ciobanului dede şi pre umeri-i piielea pardosului vădzind, cu plată să i-o vândze, cu blânde cuvinte cerşu. Ciobanul, şi pentru piierderea dulăului mânios, şi pentru uciderea pardosului simăţ, cine

---

[1] *Arcubalista* (nota marginală a lui Cantemir) sau palestra — arbaletă, un arc cu vârtej, folosit în ţările româneşti în secolele al XV—XVI-lea.

[2] Cantemir înşiră principalele defecte morale ale vieţii sociale ale vremii sale. În cadrul povestirii, aceste defecte constituie lanţul cauzal care a motivat acţiunea justiţiei imanente.

de după spini cu palestra odată un pardos au ucis, precum de acmu înainte şi lei şi paralei şi ţigan şi oştean, tot cu o lovală va prăpădi i să pâru. De care lucru, nici dzua bună omeneşte luând, nici la cuvântul blând cum să cădea răspundzind, calea să-şi păzască oşteanului dzisă, iară amintrilea bine să ştie că în câmp ca acesta, cine pre cine a despoia poate, a celuia piiele poartă. Şi „vedzi aceasta (palestra de-a umăr spândzurată arătând), nu a vinde, ce în dar a cumpăra s-au învăţat". Oşteanul, de aspru cuvântul ciobanului oţărându-să şi de batgiocură ce-i făcea cu inima înfrângându-să, mai mult trufaşe răspunsurile a-i audzi a suferi nu putu, ce, îndată calul în dălogi strângând şi cu picioarele din pinteni înteţindu-l, asupra lui să răpedzi şi suliţa prin ţiţa stângă pătrundzindu-i, nu numai de piielea pardosului îl despărţi, ce şi de haine dezbrăcându-l, numărul dzilelor la sfârşit îi dusă. Aşe ciobanul, în dar cumpărătoriu, împreună cu marfa şi viaţa îşi prăpădi.

Iară oşteanul, pe cal încălecând şi piielea pardosului pe deasupra scutului îmbăierând, pe drumu-şi purcesă. Aşe, el uneori de bună inimă şi de izbândă cântând, iară alteori de lucrul şi sângele ce făcusă gândind şi mărgând, de-alăturea drumului un iepure sări. Oşteanul, bunătăţii calului bizuindu-să, precum pe iepure ca şi pe cioban, în suliţă va lua socoti (ce cine alege oasele, peştele cât de mare poate mânca, iară oasele nealegând, piticul cât de mic spre înecarea grumadzilor destul ieste). Şi aşe, cu suliţa buărată pre bietul iepure în goană luă, şi acmu din cal pre iepure biruind şi în clipală iepurile agiungând, când de când în suliţă îl va ridica să chibzuia. Iepurile, într-atâta de mare a vieţii primejdie vădzindu-să şi precum firea mai mult a-l agiutori a nu putea cunoscându-să, la obiciuitul meşterşugu-şi alergă, şi aşe, cu multe şuvăituri şi cohâieturi spre nişte locuri măluroase şi ţărmuroase a fugi luă. Oşteanul, ochii în dosul iepurelui întinşi şi înfipţi având, de a locului răutate şi de primejdiia viitoare nici grijă, nici pază avea. Şi aşe, în răpegiunea calului asupra a unui mal înalt sosind, nici vreme de chivernisală, nici loc de fereală mai putu avea, ce

în mişelos chip din ţărmurile malului fără aripi zbură, şi din călăreţ alergătoriu, dobitoc fără aripi zburătoriu să făcu, până când greuimea firească, răpegiunea şi iuşurimea meşterşugească biruind, cu capul în gios, ca cum nu poftiia, în fundul pohârniturii, ca cum nu vrea, asupra colţiroase şi simceloase pietri, ca cum nu să gândiia şi ca vai de capul lui, cădzu; unde os prin os pătrundzindu-şi şi mădular prin mădular zdrobindu-şi cu groaznică şi straşnică moarte, ceia ce i să cădea izbândă şi ceia ce-l aştepta dreaptă osindă îşi luă[1]".

După povestea şi pilda aceasta, Brehnacea iarăşi cuvântul carile începuse la sfârşit a-l duce apucă: „Aşedară, în lume lucrurile tâmplătoare celor ce rădăcina şi pricina dintâi necunoscută le ieste, precum toate fără chivernisala cuiva şi fără nici o pricină a cădea şi a să tâmpla să par. Însă fietece de a sa hirişă şi adevărată dintâi pricină nu să lipseşte şi fietecui ceia ce i să cade tâmplare, de hulă sau de laudă, de fericire sau bezcisnicie fără greş vine[2]. De

---

[1] Cu ajutorul acestei povestiri, Cantemir demonstrează că toate lucrurile îşi au o cauză mai mult sau mai puţin îndepărtată şi că totdeauna, mai ales în viaţa socială, o greşeală nu rămâne până la urmă fără urmări nedorite şi fără a fi pedepsită. Povestirea este în acest fel o demonstrare a legităţii relaţiei cauză-efect în lumea fenomenelor sociale.

[2] Cantemir face o corectare ideilor filozofice expuse prin intermediul stolnicului în partea de la începutul cuvântării, privind împărţirea fenomenelor în „fiinţăşti“, adică necesare, şi întâmplătoare. Corectarea constă în precizarea că, în ordinea naturală, fenomenele întâmplătoare sunt acelea cărora nu li se cunoaşte cauza, dar că în realitate nici un fenomen nu este lipsit „de a sa hirişă şi adevărată dintâi pricină“, adică de o cauză firească proprie, care este în acelaşi timp adevărata sa cauză primară. In ordinea umană, această legitate se traduce prin teza că orice întâmplare din viaţa noastră este produsul „chiverniselii cuiva“, adică al ordinii divine, care face ca să întâmpinăm o întâmplare rea sau bună ca o consecinţă necesară a unei cauze primare care este o faptă a noastră. S-ar părea deci că filozoful Cantemir are în vedere două ordini: cea naturală, în cadrul căreia operează legităţi naturale, şi ordinea umană, şi ca atare şi socială, în cadrul căreia intervine divinitatea, în postura

care lucru, aievea ieste, că adunările dinceput drepte şi adevărate pricini să nu fie avut, ce numai pentru deşartă şi înflată slava numelui şi pentru ca să să dzică, iată că tot capul ni s-au plecat şi tot genunchiul ni s-au închinat, aceste ale lumii răscoale au pricinit[1]. Deci pentru izbânda a voii în părere începute, a multora multă asupreală şi mare înăduşală să face, carea fără plată şi osindă, precum nu va rămânea, fără prepus ieste[2] (că suspinele drepte ceriurile pătrund şi lacrămile obidite chentrul pământului potricălesc şi singele vărsat cărbune ardzătoriu şi foc pârjolitoriu să face). Carile la vremea sa izbânda şi osinda îşi gătesc, de carile asupritoriul a scăpa şi năcăjitoriul a să apăra preste fire şi peste putinţă ieste[3]. Iată, fraţilor, izbânda la uşă, iată, priietinilor, plata în casă şi răsplata în cap ne-au sosit. Au nu Vulturul, monarh a toată zburătoarea a fi poftind, batgiocura tuturor lighioilor ne-am făcut? Prodromul aceştii urâcioase veşti încă de demult Liliacul era, carile cu cuvântul şi cu lucrul în mijlocul a tot theatrul şi denaintea a tot ochiul biruinţa au dobândit. Aşijderea, acmu, micele acestea musculiţă dreptatea cât să fie de vârtoasă, umilinţa cât să fie de înaltă şi mândriia cât să fie de plecată şi de înflată

---

de justiţiară a faptelor noastre. Cu alte cuvinte, ordinea umană aparţine celei morale, în care legităţile morale acţionează cu puterea unor legi naturale. În caracterul necesar şi natural al sancţiunii divine constă specificul imanentist al acestei justiţii. De aici până la noţiunea de justiţie imanentă a iluminiştilor nu mai era decât un pas.

[1] Concretizând, stolnicul consideră că adunările boierilor, pentru ridicarea în scaunul domnesc a lui Mihai Racoviţă, nu s-au întemeiat pe dreptate, ci, urmărind în realitate doar creşterea prestigiului („înflată slava numelui“), au siluit voinţa multora („tot capul ni s-au plecat“), ceea ce a dus până la urmă la răscoala amintită.

[2] Asuprirea şi siluirea voinţei nu vor rămâne nerăzbunate, în ordinea morală şi socială, zice Cantemir.

[3] Idee directoare în filozofia socială a lui Cantemir: asupritorul social nu va putea scăpa de răzbunarea maselor, răzbunare ce are virtuţile unui fenomen legic.

frumos ne arătară. Au nu în cartea Vulpei fumul pojarului acestuia mirosiia? Şi încă altele mai rele şi mai cumplite a vini prin neştiinţă prorociia (că tot prorocul, adevărat în dzisă negândit, în cuvânt nealcătuit şi în ieşirea lucrului nesmintit ieste). De vreme ce adevărate cuvintele Liliacul să pomenim ne învăţa, şi precum decât Cămila mai mare Filul şi decât zimbrul mai iute Inorogul a fi aminte ne aducea. Acestea toate atuncea de batgiocură şi în samă nebăgate să avea[1], iară acmu iată că piatră după piatră a să pohârni şi val după val a ne lovi şi a ne năbuşi au început. Pentru aceasta dară, de mă viţi asculta, sfatul bătrâneţelor mele ieste acesta: Liliacul precum s-au aşedzat să nu-l mai clătim. Pe Vidră în gârle, unde să află, cu hrană şi cu alte trebuitoare să o chivernisim[2]. A muştelor prieteşugul şi frăţiia, iară nu vrăjmăşiia şi veciniia, să poftim[3]. Filul şi Inorogul, cât în putinţă va fi, precum cu dobitoacele amestec nu avem, a-i înştiinţa să silim şi după înştiinţare adevărul lucrului să şi urmedze. De ciia, unde ar pofti a lăcui şi în ce chip ar vrea a vieţui în ceva împotrivnici să nu ne arătăm, ce noi penele noastre să ciuciulim, iară dobitoacele, cum vor putea, perii să-şi lingă şi să-şi netedzască [4] (că cine gardul strein trece şi în pomul altuia să suie, la întors gardul zid şi la mâncare poama

---

[1] Stolnicul cere asistenţei să-şi reamintească unele întâmplări prevestitoare ale răscoalei, neluate în seamă la vremea lor.

[2] Pentru a preîntâmpina şi alte nenorociri, stolnicul propune nişte soluţii: în primul rând, Marco pseudobeizadea să fie lăsat în pace unde s-a stabilit (în Ierusalim), iar, în al doilea rând, lui Constantin Duca, rămas în Fanar („gârle“), să i se facă o pensie viageră („cu hrană şi cu alte trebuitoare să o chivernisim“), pentru a scăpa astfel de intrigile lui.

[3] O altă propunere, de ordin social: boierii să renunţe de a mai şerbi pe ţărani, fraţi cu ei. Noţiunea de „frăţie“ este luată în sens creştin, frate însemnând semen de aceeaşi credinţă. Ideea nu este numai a lui Cantemir, şerbirea sau rumânirea ţăranilor fiind condamnată de morala vremii.

[4] Şi fraţii Cantemir să fie lăsaţi în pace, muntenii şi moldovenii urmând să-şi vadă fiecare de treburile lor.

piatră i să face). Căci amintrilea, toate, a tuturor dobitoacelor supuse dosede şi asuprele, de nu Filul, Inorogul, de nu Inorogul, altul ca Inorogul, asupra noastră cu vreme va să le izbândească şi tot suspinul cu osânda sa va să ne găsască. Şi mai vârtos Inorogul grijliv pentru noi fiind, nuărul mic repede ploaia va să ne trimată, din carea nu numai penele, şi aripile, ce aşeşi şi cuiburile de prin copaci şi bortele de prin stinci a ne scuti şi uscate a ne feri vrednice nu vor fi (pre slab să nu gonim, că mai tare l-om face, pre fricos să nu spăriem, că mai îndrăzneţ să va întoarce). Acestea, o priietinilor, de la mine; iară voi de la voi ce poftiţi arătaţi şi ce vi-i voia lucraţi şi, veri aşe, veri aşe, în cea mai de apoi cuvintele mele din minte nu scoateţi". Pilda, cuvântul şi sfatul Brehnacii, macară că mărgăritariul curat la aurul nespurcat şi pietrile scumpe frumos cu aur alcătuite era, însă (la inima împietrită şi pizmătoare nu cuvântul, nu învăţătura, ce pedeapsa şi pătimirea, ca la dobitoace în ceva a spori şi a o domoli poate). În care chip, Corbul cu Cucunozul, macar că lucrul adevărului cum şi în ce fel merge bine cunoştea, însă povăţuind pizma şi urmând pofta, vechiul cuvânt pliniia (cel bun vădzu, pricep şi laud, dară cel rău voiu şi urmădz[1]), şi aşe Corbul, urmele relii pofte călcând, a cheltuielior pagube, a osteninţilor în zădar şi a cinstei numelui scădere simţind, de începutul vivoros gând a să părăsi nu putu, ce toate tâmplările împotrivă, într-alt chip spre bine şi după a sa poftă le tâlcuia şi le primeniia. Carile într-acesta chip Brehnacii răspunsă: „Întâi pilda ce ai spus, apoi sfatul carile ai dat foarte bine le-am înţeles. Ce pilda ieste a disidemonii<i> iară sfatul ieste a micropsihiii, carile în toată monarhiia noastră loc şi cinste a avea nu pot. De unde, nici la una, nici la alta uitându-ne, mai mult zdrobirea cuvintelor a face nici ne trebuie, nici ni să cade. Iară cât ieste despre partea lucrului ce s-au tâmplat, nici a împăratului nostru în cinstea

[1] Parafrazare a unui aforism al apostolului Pavel: „văd ceea ce este bine, însă urmez pe cele rele".

numelui vreo scădere, nici monarhiii noastre vreo pagubă s-au făcut sau să va face. Ce muştele, neam obraznic fiind, a sa hirişă mojicie cu şederea la masă nechemate ş-au arătat. Deci precum dulăii, coteii şi mâţele din fărămuşile mesii stăpânilor să hrănesc, aşe şi calicios şi obraznic feliul acesta din lăturile vaselor noastre viaţa de-şi vor sprijeni, de divă ieste? Cătră aceasta, împăratului nostru dinceput nu pentru muştele zburătoare, ce pentru pasirile cu pene, cu oaă şi în aer vieţuitoare sfatul i-au fost, ca pre unul singur monarh stăpânitoriu şi oblăduitoriu să ştie. Iară pre aceste spurcăciuni în numărul zburătoarelor sale a le numi, de nu să va milostivi, din slava cinstii mărimei sale ce i s-au scădzut? Muştele dar, ca nişte lighioi spurcate, mojicoase şi în samă nebăgate, lasă-le să îmble[1]. Iară noi, de lucrul început apucîndu-ne, la sfârşit a-l duce nevoitori să fim, pre carile în curândă vreme a-l videa bună şi fără prepus nedejde avem, de vreme ce, iată, hirograful tuturor în mânule noastre ieste, în carile nu numai iscăliturile cu numerile, ce şi inimile cu sufletele li să cuprind, din carele nici a să întoarce, nici a să căi pot (că decât cuvântul dat, alte mai tari şi mai vârtoase legături a fi nu poate, însă la cei a cinstei cuvântului cunoscători). Iară amintrilea, cu a noastră linevire, lucrul într-alt chip de s-ar tâmpla, atuncea cu bună samă truda în deşert, cheltuială în pagubă şi a cinstei numelui betejire ar urma. Pentru care lucru, pentru ca lauda adevărată şi odihna fericâtă a dobândi să putem, cele isprăvite a întări, cele neisprăvite ca să le săvârşim şi să le isprăvim a sili trebuie. Acmu, dară, tot temeiul lucrului într-aceasta au rămas, ca Lupul la bârlogul său neclătit să să păzască, Filul în giur, împregiur cu hendec, după obiceiu, să sa încungiure şi să să închidză, Inorogul prin munţi,

[1] Cantemir pune pe seama lui Brâncoveanu cuvinte de dispreţ la adresa ţărănimii. Imaginea lăsată despre marele domn al Ţării Româneşti este cu totul subiectivă şi nedreaptă. Dimpotrivă, el a rămas în istoria noastră ca un sprijinitor al culturii şi ca un abil şi patriot om politic.

cu tot feliul de măiestrii şi de vânători la mână a să aduce să nevoim. Şi aşe, acestea spre alalte săvârşindu-să, iată că toată odihna vecinică fără prepus vom dobândi şi în urmă alt gând împotrivă, de tulburare şi de neaşedzare, nu va mai rămânea[1]".

Acestea a Corbului, Cucunozul, Pardosul, Râsul şi alalte mai toate, carile cu sângele fierbinte maţile a-şi răcori ştiu, adeveriia.

[1] Brâncoveanu refuză sfaturile stolnicului şi hotărăşte ca Lupu Bogdan hatmanul să aibă în continuare domiciliu forţat, Antioh Cantemir să fie închis într-o cetate împrejmuită cu şanţ de apărare („hendec"), iar Dimitrie Cantemir să fie şi de aici înainte urmărit şi „vânat" peste tot. Aşadar, după venirea în scaun a lui Mihai Racoviţă, se reia prigoana împotriva Cantemireştilor.

PARTEA A CINCEA

CUPRINS

Aşedară Corbul, din sentenţia ce dedese nemutat şi de mare pizmă în tot cuvântul adevărului neînduplecat stând, cu tot deadinsul de goana şi vânătoarea celor nesupuse dobitoace să apucă (că pizma îndelungată calului sirep şi nedomolit să asamănă, carile pentru ca pe cel de pe dânsul să lepede, întâi pe sine de mal să surupă). Deci către dulăii de casă, Şoimul[1], ogarâi şi coteii trimasă, poruncă ca aceasta dându-le, ca nici un munte înalt şi nici o vale adâncă necercată şi nescuciurată să nu lasă şi pentru ca în măiestriile întinse pre Inorog să aducă în tot chipul, să silească. Iară amintrilea, slujba şi porunca de n-or cumva plini (clonţul Corbului, precum în cele streine, aşe în cele ale sale a ciocăni ştie şi jiganiia carea puii din trup a-şi lepăda nu să milostiveşte, au către priietin şi tovarăş dreptatea va putea ţinea).

Aceştea aşe, după poruncă, în toate părţile să împrăştiiară şi prin vârvurile munţilor şi prin fundurile râpilor nici un loc necălcat, necutreierat şi neadulmăcat nu lăsară. Inorogul, în primejdiia ce să află vădzind şi încă câte îl aşteaptă socotind, deodată în simceaoa a unui munte aşe de înalt să sui, cât nu jiganie îmblătoare a să sui, ce nici pasire zburătoare locul unde sta a privi

---

[1] Şoimul este postelnicul Toma Cantacuzino, pe care Brâncoveanu îl trimite la Istanbul ca şef al iscoadelor şi spionilor săi (,,coteii“), împreună cu capuchehaiele de atunci („dulăii“) şi călăraşii sau curierii călare („ogarii“), pentru a-l căuta pe Dimitrie Cantemir şi a-l prinde. Urmează desfăşurarea acţiunii, sistematic plănuită, de capturare a lui Dimitrie Cantemir de către agenţii spionajului brâncovenesc.

peste putinţă era. Căci la suişul muntelui una era potica, şi aceia strâmptă şi şuvăită foarte, carea în pleşea muntelui prea cu lesne închidzindu-să, pre aiurea de suit alt drum şi-altă cale nici era, nici să afla. Iară în vârvul muntelui locul în chipul unii poiene câtva în lung şi în lat să lăţiia şi să deşchidea, unde ape dulci şi răci curătoare, ierbi şi păşuni în fel de fel crescătoare şi pomi cu livedzi de toată poama roditoare şi grădini cu flori în tot chipul de frumoase şi de tot mirosul mângâios purtătoare era. În loc ca acesta Inorogul vieţuind, macar că în tot feliul de desfătări şi de îndămânări să afla, însă (inimii închise şi de grijă cuprinse tot dulcele amar şi tot largul strâmt îi ieste[1]). Şoimul, câteodată peste munţi înălţindu-să, locul, potica şi închisoarea ei cum şi în ce chip ieste videa, însă pre Inorog undeva macară nu zăriia. Căci Inorogul preste toată dzua supt deasă umbra pomilor aciuându-să şi la un loc neclătit aşedzindu-să, noaptea numai la locurile păşunii ducându-să şi câteodală şi la prundiş din munte în ses coborându-să, până în dzuă iarăşi la locul aciuării sale să afla[2]. Într-acesta chip, Inorogul câtăva vreme strâmtă şi pustnică viaţă ducând, şi nu în silţele, ce aşeşi nici în viderile sau audzirile gonaşilor cădzind, coteii de cehnit, ogarii de scâncit, dulăii de brehăit şi Şoimul de piuit amurţisă şi, din toate puterile obosindu-să, a vânătorii toată nedejdea pierdusă. De care lucru prin scrisori Corbului şi altor sfetnici ştire făcură, precum vânătoarea Inorogului nenedejduită ieste şi, de ieste cu putinţă, alt chip de chivernisală să afle şi spre aceia a să a nevoi să nu să îngaime, că într-acesta

---

[1] *Simceaoa muntelui: curte de om mare, carea nu s[poate c[lca (D.C.)* — prinzând de veste, Dimitrie îşi găseşte adăpost în casa unui mare demnitar otoman, al cărui nume nu îl dezvăluie şi unde agenţii lui Brâncoveanu nu puteau pătrunde.

[2] *Prundi=: casele de pre marginea boazului, dinafar[de cetate (D.C.)* — zona exterioară cetăţii de pe malul Bosforului, unde Dimitrie îşi avea palatul personal şi unde revenea în timpul nopţii.

chip lucrul de va rămânea, sfârşitul cu multă trudă şi cu mare primejdie a nu fi nu poate.[1]

Veşti ca acestea Corbul audzind, cu mare urgie să înfocă şi cu grele şi aspre cuvinte răspunsul le dede, de lenevire şi de nenevoinţă tare vinuindu-i. Aşijderea, de acmu înainte îngăimele ca acestea de vor mai pomeni şi lucrul după poruncă de nu vor plini, cu pedeapsă de moarte lăudându-li-să, precum ci şi după dânşii semenţiia lor în urgiia şi scârba împărătească în veci vor rămânea le dzicea.[2] Şoimul şi alalţi împreună cu dânsul răspuns ca acesta luând, nu puţin să întristară (căci crăncăitul Corbului aspru şi spre răi chedzi tuturor pasirilor şi dobitoacelor să vede şi ieste). De care lucru, cum vor face şi cum vor drege sta de să mira. Că de o parte, urgiia Corbului tare îi spăimânta, iară de altă parte, greutatea lucrului peste putinţa lor îi împresura.

Şi aşe, cu toţii la un loc să să adune, ca pentru nevoia ce le sta asupră, sfat de obşte să facă, dzi şi soroc îşi pusără.[3] Deci după dzua pusă, la locul însămnat cu toţii adunându-să, după ce multe cuvinte şi în ciur şi în dârmoiu cernute şi zbătute la mijloc pusără, cu toţii sufletele să-şi piardză, iară trupurile şi viaţa să-şi agonisască aleasără. Adecă sămn de pace şi giurământ de prieteşug Inorogului să trimaţă, şi la cuvânt prietenesc şi fără vicleşug ca cum l-ar chema, din vârvul muntelui, la gura poticăi, în marginea apii, carea pe acolea trecea, să-l coboară. Căci pe supt poalele muntelui şi pre lângă gura poticăi o apă mare şi câtva de lată curea, unde ei socotiia că, Inorogul de să va coborî, despre

[1] Echipa de urmăritori trimisă de Brâncoveanu a aflat unde era ascuns Dimitrie, dar îşi dă seama că a merge până acolo implică primejdii pentru însuşi domnul Ţării Româneşti.

[2] Neluând în seamă primejdia la care se expunea, Brâncoveanu îşi dojeneşte spionii pentru lipsa lor de curaj şi le porunceşte, ameninţându-i cu pedepse, să facă totul pentru a captura pe Dimitrie.

[3] Toma Cantacuzino convoacă spionii de sub conducerea sa, pentru a hotărî măsurile ce trebuiau luate.

strâmptoare ei îl vor lua. Iară dinainte apa îl ocoleşte, din dreapta şi din stânga malurile cu mreji şi cu silţe avea împănate şi ce ieste temeiul a toată fărălegea, cu giurământul tot vicleşugul căptuşit şi acoperit având, precum loc de şuvăit şi parte de năzuit nu va mai avea, nedejduia (că giurământul între muritori apa curăţiii fiind, vinul şi veninul fărălegii s-au făcut, carile întâi dulce îmbată, apoi amar otrăveşte şi îneacă[1]).

Aceste blăstămate şi fără de lege sfaturi după ce cu toţii de bune le aflară şi de folos a fi le aşedzară, altă rădăcină supt roata carulul şi alt oţapoc în copita calului li să arătă. Căci Şoimul într-acesta chip dzisă:"Bine că noi lucrurile la această cale am pus, dară cine să va putea afla carile la locul unde Inorogul lăcuieşte a să urca să poată? Şi aceste cuvinte de miiere amestecate cu fiiere cine i le va povesti? Şi giurământul nostru cel frământat cu zăhar şi dospit cu toapsăc amar cine i-l va da?" Cu toţii, de tot sfatul uimiţi şi de tot înştiinţatul lipsiţi, tăcură şi ce să răspundză cuvânt macară nu avură (că când socoteala asupra răutăţii ieste întemeiată, atuncea nu numai ascunsul inimii năcăjindu-să să pedepseşte, ce tot lucrul împotriva dreptăţii pus aspru şi groznic să iveşte). Şi aşe, cu toţii în labirinthul neaflării şi în rătăcirea nenemeririi ar fi rămas, de nu în munţi pre aceia vreme jiganiia carea Hameleon să cheamă s-ar fi aflat (că precum în tot adevărul organul dreptăţii, aşe în toată minciuna organul strimbătăţii a lipsi nu poate), a căruia fire în toate feţele a să schimba, precum să fie, mai denainte s-au pomenit. Acesta dară macară că la putinţa trupului mai mult decât un şoarece nu era, însă în puterea a învoinţii a tot răul decât un balaur mai putincios era. Şi macar că la sfat nechemat viind şi la cuvânt neîntrebat răspundzind, precum el lucrul acesta a-l săvârşi şi slujbă ca aceasta a plini va putea, dzisă. Aşijderea, câteva mijloce spre a lucrului lesnire precum va

---

[1] *Gura potic[i: poarta cet[\ii, cap[tul uli\ii (D.C.)* — agenţii munteni, folosindu-se de jurăminte mincinoase, pentru a-l prinde, vor să-l atragă pe Dimitrie în afara adăpostului său, întinzându-i o cursă la poarta cetăţii Istanbul.

afla, cu multe linguşituri, tare să făgăduiia.[1] Iară povestea Hameleonului într-acesta chip era:[2] odinăoară, Hameleonul, prin prundişul apei[3] aceiia îmblând, apa poate fi Nilul[4] era, căci din apă un crocodil[5] mare groznic ieşind, pre becisnicul Hameleon, pentru că să-l înghiţă, în fălci[6] îl luă. Hameleonul, macar că în faţa a tuturor gonţilor să schimbă, ce în cevaşi macară a-şi folosi nu putu (căci la viderea ochilor toate simţirile şi chitelele să încuie). Aşe, fără veste el în vrăjmaşi colţii crocodilului aflându-să, nu numai schimbările şi mutările, ce aşeşi şi pre sine cine şi ce să fie să uită. Însă biftuirea crocodilului norocul Hameleonului fu, carea vreme spre ascultarea lângedii rugăminte îi dede. Hameleonul, dară, cu mare umilinţă şi ca cel ce moartea în ochi îşi vede, din toată nevoinţa şi cu toată jelea rugându-să, dzicea: „O, domnul şi stăpânul mieu, o, pricina morţii şi vieţii mele, o, puternicule puternicilor şi biruitoriul biruitorilor, până a nu mă face stramţe printre colţii tăi, spre plecatele şi ticăloase cuvintele mele audzul îţi pleacă (că nu atâta hrana mâniia foamei potoleşte, pre cât rugămintea cu plecăciune tăriia vrăjmăşiii înfrânge; şi de multe

---

[1] Hameleonul, Scarlat Ruset, fratele mai mic al lui Iordache (Pardosul), se afla atunci în Istanbul. Puţintel la trup şi plin de răutate — după cum îl portretizează scriitorul — el se oferă să atragă pe Dimitrie în cursă, pentru ca agenţii munteni să poată pune mâna pe el. Acesta, întruchipând în cel mai înalt grad răutatea şi perfidia, îşi va depune toate silinţele pentru pierderea lui Dimitrie Cantemir.

[2] Povestea care urmează este o întâmplare din viaţa lui Scarlat Ruset, pe care scriitorul o redă cifrat.

[3] Casele din afara zidurilor Istanbulului pe marginea Bosforului.

[4] *Nilul poate fi: bogazul, limanul carile merge p`n[la Vlaherna (D.C.)* — acest liman este Cornul de Aur, iar Vlaherna este o veche mânăstire, aflată în capătul interior al acestui liman care răspunde în Bosfor.

[5] *Crocodil: hasechi, pristavii bostangiilor (D.C.)* — comandantul bostangiilor, trupele de securitate ale sultanului, însărcinate şi cu paza şi ordinea în cetate.

[6] *F[lcile crocodilului:]nchisoarea la boslangii, caichana (D.C.).*

ori ce simceaoa suleţii n-au pătruns, cuvântul umilit au domolit)". Crocodilul, a-l zdrumica fălcile oprindu-şi, ce i-ar fi cuvântul îl întrebă. Hameleonul dzisă: „(Uscăciunea posmagului spre potolirea foamei, iară nu spre dezmierdarea mesii să găteşte), de care lucru a dzice îndrăznesc că din fărâmiia mică ca mine mai vârtos în vreme de saţiu ca acesta, ce folos sau desfătare aşe mare a simţi vii putea, şi crede-mă, domnul mieu milostiv, că din uscate şi zvântate oşcioarele mele, fără numai scorneala greţii plinului stomah altă ceva a ieşi nu poate. Deci în firea crocodilului de ieste vreo milă, acmu în micşorimea şi mieşelimea mea să arete. Iară eu, robul stăpânului şi cruţătoriului mieu, giuruiesc ca preste puţine dzile şi în curândă vreme, un vânat mare, gras şi frumos agonisind să-i aduc, carile, oricât de mare şi vrăjmaşă foame ai avea, a o potoli şi a o sătura să poată, şi oricât de flămând stomahul ţ-ar fi, de biv şi de saţiu a-l sătura şi a-l împlea destul să fie. Iară cuvântul făgăduit cu lucrul de nu voi isprăvi, stăpânul mieu milostiv bine ştie că viaţa mea în prund şi lăcaşul mieu lângă apă ieste, pentru care lucru, oricând ar vrea şi ar pofti, de nu masă îndestulită, iară gustare frundzerită tot voi fi". Crocodilul, şi sătul într-acea vreme şi lacom pre altă vreme, pentru găina de mâne oul de astădzi lăsă şi tare cuvintele şi giuruitele Hameleonului poftorind, într-alt chip de va fi sau alte pricini de va pune tare îl îngroziia şi în fel de fel de munci şi de pedepse i să lăuda. Şi aşeşi, precum întâi limba cea lungă îi va zmulge, apoi toate mădularile fără de nice o milă îi va zdrobi, dzicea[1].

---

[1] Rezultă că, în împrejurări necunoscute, Scarlat Ruset ar fi încăput pe mâna bostangiilor, care l-au aruncat în închisoarea lor (caitchana). De acolo el a scăpat, promiţând în schimb că le va da pe mână „un vânat mare, gras şi frumos", care nu era altul decât Dimitrie Cantemir însuşi. Obligaţia ce şi-o lua Ruset poate însemna că acest membru al familiei Cupăreştilor se angajase să lucreze ca agent al poliţiei imperiale otomane. Mai departe vom afla şi motivele pentru care pregătea o astfel de soartă fostului său prieten şi stăpân, ştiut fiind că familia Ruseteştilor fusese credincioasă atât lui Constantin Cantemir cât şi fiilor săi.

La Hameleon[1] de lungimea limbii ce are lucru de mirat ieste, pentru a cui fire întâi a povesti puţintel zăbăvindu-ne, apoi iarăşi la cuvântul nostru ne vom întoarce. Această jiganie în părţile calde să naşte şi mai vârtos cei mari la Barbaria[2], dară mai mici şi la Zmir[3], în Asia, să află. Chipul decât altor jigănii mai mult broaştei să asamănă, numai capul spinticătura gurii peştelui ce-i dzic lacherda să răduce. Grumadzi n-are, gura mult spinticată şi până la umere agiunge, căci, ca şi peştele, grumadzi n-are, ce capul cu spinarea la un loc i să ţine. De la cap până la coadă spinarea ca a porcului grebănoasă şi gârbovă-i ieste. Peste tot trupul păr sau alt felu de piiele nu are, ce în chipul sagriului soldzi mănunţei şi în vârv ascuţiţei are. La ochi albuşuri în giurul împregiurul luminii ca alte jigănii nu are, ce pre unde ar fi să fie albuşul ochiului, iarăşi soldzişori ca şi peste tot trupul are, numai mai mănunţei; tot ochiul în chipul movieliţii din melciuri afară ca a broascăi ies şi de la rădăcină în sus, de ce mărg, să ascut, iară în vârvul ascuţiturii lumina ochiului cât un grăunţ de mac gălbinind să vede. Când într-o parte şi într-alta va să caute, nu capul, ce melciurile ochilor îşi întoarce, cu carile în toate părţile slobod caută. Picioare are patru, însă cele denainte la braţ cu a moimâţei îşi samănă; degete cinci şi lungşoare are, şi, când cu palma prinde ceva, între doaă şi între trii degete palma i să închide şi să deşchide, de o

[1] Urmează o descriere ştiinţifică, surprinzător de exactă şi amănunţiţă, pe care Cantemir o face Hameleonului ca animal, descriere pe care o presară icicolo cu unele simboluri referitoare la caracterul urât, plin de perfidie diabolică al personajului. Scriitorul numeşte această descriere, la cheie, *Hiri=[istoriia Hameleonului*, prin care înţelege *carea precum ieste jigania arat[*, vrând să sublinieze că nu face decât o descriere a animalului şi nu a personajului. În acelaşi sens trebuie înţeleasă şi o altă explicaţie de la cheie: *Hiri=[t`lcuirea schimb[rii fe\elor hiri=ului hameleon: cea din fire ar[tare, car t`lc n-are.* **Am putea intitula aceast[secven\[** *Chipul =i firea hameleonului.*

[2] Africa de Nord, fără Egipt, prin care se inţelegea atunci zona ocupată astăzi de Algeria, Tunisia şi Libia.

[3] Izmir (antica Smirna), localitate din Asia Mică.

parte degetul cel mare şi cu cel de lângă dânsul puind, iară de altă parte alalte trii rămâind. Coada cât a şoarecilor celor mari ieste de lungă, cu carea nu mai puţin decât cu mânule prinde ce ar fi de prins, căci când va să să suie său să coboare pre varga supţire, precum cu brâncele apucă, aşe şi coada în giur împregiur îşi împleticeşte, ca din mâni de s-ar scăpa, de coadă spândzurat rămâind, iarăşi a să apuca să poată. Limba nu mai scurtă decât coada îi ieste, încă poate şi mai lungă să-i fie. Iară în vârvul limbii din fire aşe ieste dăruit, ca cum cleiu sau vâsc ar avea. Deci de departe şi totdeodată limba scoţindu-şi, o lungeşte şi pre care muscă a lovi s-ar tâmpla, îndată pre limbă-i încleită[1] rămâne, de unde nicicum a să mai dizlipi sau a mai scăpa mai poate. In toată viaţa lui ceva a mânca nu s-au vădzut, ce hrana[2] aierul şi văzduhul[3] îi ieste. Căci Hameleonul pre carile a videa ni s-au tâmplat prin vremea a unui an în cuşcă închis, fără mâncare şi fără băutură au trăit. A căruia moarte nu de altă, ce de nesufereala gerului s-au tâmplat. Iară când prindea muştele, precum s-au dzis, nu pentru hrana, ce pentru gioaca le prindea, şi dacă le înghiţiia, îndatăşi pre gios le lepăda, nicicum musca betejind, căci musca, dacă cădea, cu picioarele mişca şi, multe dintr-însele dezmetecindu-să, iarăşi zbura. Alt glas sau cântec nu are, fără numai ca un foale, de văzduh împlându-să, când să răzsuflă, ca foalele când să răzsuflă, coşul îi răzsună. Cea din fire floare îi ieste albă cu negru

---

[1] *}ncleitura musc[i asupra limbii: n[p[=tile carile scorne=te asupra p[tima=ilor (D.C.)* — scriitorul punctează din loc în loc descrierea cu elemente care conturează portretul moral al personajului.

[2] *Hrana: agonisit[dreapt[(D.C.)* — câştig prin mijloace cinstite, corecte.

[3] *V[zduhul, aierul stricat: cam[t[, dob`nda banilor (D.C.)* — în text lipseşte termenul „stricat“, dar la „scara“ de la începutul scrierii *aierul stricat* este *sam*, explicat: *un fel de v`nt otr[vit carile, lovind pe om,]ndat[s[face cenu=[=i hainele-i putredzesc*. În alta parte; apare *sam aierul*, explicat de astă dată la cheie ca *datoriia =i s[r[ciia Hameleonului*. În orice caz, Cantemir ne informează cu umor că veniturile „cinstite“ ale lui Scarlat Ruset proveneau din camătă.

picată, precum sint soldzii costrăşului. Iară amintrilea, ori în ce felu de floare va, într-aceia să poate schimba. Deci, când să mânie să face verde, când să întristă să face negru, iară când să veseleşte, roşiu cu galbăn amestecat să face. Aşijderea şi fără pricină în tot feliul de feţe să schimbă, iară mai vârtos în floarea ce-i stă denainte, hiriş într-aceia să mută[1]. Pricina aceştii puteri ce are, adecă din nemică flori şi feţe[2] în divuri, în chipuri a-şi agonisi mulţi în multe chipuri a o arăta să nevoiesc, însă, pre cât noi sama a-i lua am putut, ieste aceasta: Grăunţele cele mănunţele carile în chipul sagriului peste piiele îi sint fietecarile din patru părţi, în patru feţe ieste din fire văpsit, adecă alb, negru, roşiu şi albastru în floarea ceriului, carile sint văpsele din fire stătătoare. Deci, când va să să facă negru, toţi soldzişorii cu partea cea neagră în sus îi întoarce; aşijderea când va să să facă roşiu, alalte dedesupt ascundzind, partea soldzişorilor cea roşie deasupra scoate, şi aşe la alalte face.Căci toţi soldzii lui sint rătunzi şi în chipul sferii prin piiele i să întorc şi precum îi ieste voia îi mută. Aşijderea, când va să să mute într-alte feţe, feţele soldzilor amestecă şi, în chipul zugravilor, din câteva flori amestecate altă floare scorneşte. Deci pentru firea şi chipul Hameleonului atâta destul fiind, la cuvântul nostru să ne întoarcem.

Aşe, Hameleonul, supt groaza datului cuvânt către crocodil (precum mai sus s-au pomenit) legat şi strâns fiind[3] şi pentru

---

[1] *}n floarea ce-i st[denainte,]ntr-aceea s[mut[: cu care viclean s[tumpin[, cu acela p[rta= s[face (D.C.).*

[2] *Fe\ele a-=i schimba: vicle=ugurile a-=i muta (D.C.)* — aceste câteva simboluri conturează în mod expresiv portretul moral al lui Scarlat Ruset.

[3] *Groaza datului cuv`nt: chiz[=iia pentru datoriie (D.C.)* — Scarlat fusese băgat în închisoarea bostangiilor pentru o datorie bănească, pe care nu avea cum s-o plătească, neavând bani (de corelat cu expresia de mai sus: „datoriia şi sărăciia Hameleonului“). Pentru a scăpa de acolo, el promite cu juramânt („groaza datului cuvânt“) că în locul datoriei va da pe mâna lor pe Dimitrie Cantemir.

voroava Inorogului audzind, îndată socoti că din doaă lucruri unul tot va putea isprăvi, unul, că el la trup mic[1] şi la suit şi la coborât sprintin fiind, pre fietecare strâmptori a încăpea şi oriunde Inorogul ar fi a să urca va putea. Deci Inorogul, după viclene giurământurile ce va să-i dea domirindu-să, să va încredinţa şi la marginea apii în prund de să va coborî şi dulăii de-l vor putea vâna, precum mare slujbă cătră Corb şi cătră toţi mare prieteşug au făcut să va arăta, care slujbă fără nedejdea a mare şi îndestulită plată nu era. Iară altul, ca de nu vor putea dulăii pre Inorog stăpâni (căci vicleana jiganie şi aceasta ştiia, că Inorogul nu puţină iuţime în picioare are) şi de le va cumva din gură-li scăpa, alt loc de năzuinţă nu poate să aibă, fără numai cu înotatul apii, de vreme ce toate strâmptorile şi poticile acmu închise şi păzite fiind. Şi aşe, vânatul în apă crocodilului să arete socotiia şi cu a Inorogului nevinovăţie el din vina robiii să scape, gândiia[2] . În scurt, sau Corbului spurcată slujbă, sau crocodilului cruntă plată cu a Inorogului curăţie să facă tare năvrăpiia. Cu care mijloc, pricină a i să da vădzind, de lucru spurcat şi scărăndăvicios ca acesta să apucă, ca el, organul fărălegii, vasul otrăvii, lingura vrăjbii, tocul minciunilor, silţa amăgelii, cursa vicleşugului, văpsala strâmbătăţii şi vândzitoriul dreptăţii să să facă priimi (că răutatea în neam moştenindu-să, în care chipuri să să ijdărască nu cearcă, ce unul sfârşitul răutăţii ieste, ca împotriva binelui să facă ce ar face, carile nici împotriva a cărui bine, nici cu care chip de răutate să slujeşte caută). Şi încă mai vârtos fărălege peste fărălege şi răutate

---

[1] Socotim o repetare a informaţiei, la propriu, că Scarlat Ruset era mic de stat.

[2] Scarlat Ruset imaginează o stratagemă: după ce Dimitrie s-ar fi lăsat atras în afara adăpostului său din casa marelui demnitar, el urma, la întoarcere, să fie capturat, fie de agenţii munteni (dulăii), dacă acesta se înapoia pe calea uscatului, fie de bostangii (crocodili), dacă se întorcea pe apă *(]notatul apii este trecerea cu caicul)*. În felul acesta, prezumtiva victimă nu se putea salva.

peste răutate a grămădi nu să siia, de vreme ce nu numai de binefacerile carile de la Inorog vădzusă uita, ce încă pentru bine cu rău a-i răsplati[1] (jiganiia carea bine nici a face, nici a grăi, nici a pomeni au învăţat) să ispitiia şi să nevoia. Că odinioară Hameleonul putred şi otrăvit aerul (carile Sam să cheamă[2]) înghiţind, de carile lovit şi topiscat, acmu celea mai de pre urmă duhuri trăgea, a căruia patimă Inorogul vădzind, să milostivi (că inima milostivă cu cel ce-l doare o doare şi cu cel pătimaş împreună pătimeşte) şi cornul cel ce a toată fire de binefăcătoriu ieste, spre putred şi acmu mai împuţit trupul Hameleonului îşi întinsăsă, cu a căruia umedzală, topsăcos aerul carile prin tot trupul lăţit şi împrăştiiat îi era, spălând şi toată putregiunea curăţindu-i-o, iarăşi la viaţă l-au întors.[3] Ce jiganiia spurcată, încă de demult în şcoala Camilopardalului ithica[4] ascultând, a lui titul carile deasupra porţii scris ieste poate fi învăţase. Carile într-acesta chip să citeşte: (Până când cineva pre cel al său de bine făcătoriu vede, datoriia acelui făcut bine în cunoştiinţa inimii stidire şi patimă îi aduce, carea pururea supt legătura datoriii îl strânge. Deci pentru bine

[1] Aluzie la binefacerile pe care odinioară Dimitrie le-ar fi făcut lui Scarlat, dar pe care acesta le uitase.

[2] *Sam aerul,* adică aerul otrăvit, înseamnă *datoriia =i s[r[ciia Hameleonului (D.C.)* — este vorba de o etapă în viaţa lui Scarlat Ruset când acesta trăia în strâmtorare, lipsit de bani.

[3] *}ntoarcerea la via\[:]mbog[\irea, avut a-l face (D.C.)* — Scarlat fiind într-o vreme lipsit de mijloace materiale, în aşa fel încât nu avea nici măcar cu ce să-şi întreţină viaţa, Dimitrie i-a dat o mare suma de bani. Aceasta s-a întâmplat probabil pe vremea în care Ruseteştii erau în bune relaţii cu familia Cantemir.

[4] Rezultă că Scarlat fusese odinioară elevul lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul, pe când acesta fusese profesor la Academia Grecească din Fanar, în realitate o înaltă şcoală a Patriarhiei Ortodoxe din Istanbul. Aluzia la etica profesată de Mavrocordat este ironică: Scarlat îşi însuşise morala acestui om fără caracter. Scriitorul subliniază că, după modelul Exaporitului, Scarlat răsplătea binele cu răul.

cu bine a răsplăti a celor putincioşi şi fricoşi lucru ieste; aşijderea, pentru rău cu bine a răsplăti a celor [a celor] fricoşi şi norocoşi faptă ieste. Iară a celor înţelepţi politici chivernisală ieste ca nici în frica fricosului să cadză, nici norocul nărocosului să ispitească, ce sau pentru binele mare, răul prea mare făcând, altă dată undeva a-l timpina macară să nu priimască, şi aşe, în faţă necăutându-i, de supt legătura datorii<i> binelui, carea ruşine şi stidire îi aducea, să scape, sau a pricini neputând, de la alţii pricina morţii să-i aştepte, ca dintre vii ieşind, precum datornicul i-au lipsit să ştie, şi aşe, şi din patima ştiinţii inimii odihnit să rămâie).[1] Aşedară, Hameleonul în tot chipul răul Inorogului şi binele şi folosul său a fi alegând şi în moartea lui viaţa sa alcătuind, cătră mai sus pomenitele jiganii precum această slujbă le va sluji să apucă. A răului răul cuvânt tuturor răilor bun şi plăcut fu[2] (că toată inima rea a toată răutatea deşchisă gazdă şi lascăvă ospătătoare ieste).

Deci cu toţii îndată multe şi fel de feliuri de feţe Hameleonului giuruind şi munţi de aur cu pietri de anthraxă lacomului făgăduind[3], cuvântul la faptă de va aduce, precum îi vor da, dzicea. Şi mai multă vreme zăbăvii nedând, o carte scrisără, în carea mai multe laţuri decât slove şi mai multe suleţe şi sule decât oxii şi varii spre nevinovată viaţa Inorogului să găta, în carea acestea să cuprindea:

„Şoimul, ogarâi, dulăii şi coteii, Inorogului, slăvitului, sănătate! Iată, pre al vostru şi al nostru priietin cătră voi trimetem, carile cartea noastră dând, alalte câte din rost ar dzice credinţă să aibă,

---

[1] Cantemir face consideraţii de psihologie socială privind conduita recunoştinţei; condamnând pe oportunişti, scriitorul se declară pentru modelul de conduită al înţeleptului.

[2] Planul imaginat de Scarlat place agenţilor munteni şi este adoptat.

[3] *Mun\i de aur cu pietri de antrax: giuruin\[, carea nu ieste de dat (D.C.)* — Cantemir vrea, probabil, să spună că nu mai era nevoie de astfel de recompensă pentru un om al cărui caracter era înclinat spre rău şi lăcomie.

poftim, căci nu a lui, ce a noastre cuvinte îţi aduce. Aşijderea, în ştire facem că de vreme ce tot dobitocul într-un gând şi într-o inimă pe Strutocamilă şie epitrop au ales şi l-au priimit şi siloghismul Corbului neclătit şi nedespărţit a fi, a tuturor zapisul şi iscăliturile adeveresc. Rămâne lucrul ca şi tu dintr-alte dobitoace răzleţit şi rătăcât să nu fii, ce cu alalte într-un staul şi într-o petrecere să te întorci. De care lucru, noi prietineşte a te sfătui îndrăznim şi în frica ascunsului inimii spre binele şi folosul vostru vă îndemnăm. Deci, de-ţi va fi voia, precum şi a noastră ieste şi pofteşte, din munţi coborându-te, la locul unde şi noi a vini putem, vino, ca acolea mai pre larg, faţă cătră faţă, voroavă a avea să putem. Nici alt gând sau altă socoteală în gând să-ţi între, căci, pre numele cerescului Vultur şi pre tăriia stelescului Leu, în tot adevărul ne giurăm că în inima noastră gând rău şi viclean nu ieste. Aşe Vulturul cu blândeţe şi Leul cu milă să ne fie, cât gândim, vom sau facem ceva rău asupra voastră. Şi cu acestea cum mai curând răspunsului să ne învrednicim rugăm."[1]

Într-acesta chip cartea scrisă şi pecetluită în mâna Hameleonului o dederă, carile luând-o, nu numai cu brâncele şi cu labele, ce şi cu coada şi cu pântecele târiindu-să şi urcându-să, la munte a să sui începu. Deci, după multe nevoi şi nevoinţe, dacă la locul unde Inorogul lăcuia agiunsă, cu câneşti cuciriturі şi hulpeşti măgulituri înainte-i i să arătă: „Bucură-te, domnul şi izbăvitoriul mieu," dzicându-i. Inorogul: „De unde te luaşi, jiganie dobitocită şi dobitoc jigăniit, dzisă, şi de ieste în gura ta veste de bucurie şi în inima ta gând de adevericiune, toate bune, adevărate şi fericite sint". Răspunsă Hameleonul: „Trăiască domnul mieu milostiv

---

[1] Agenţii munteni, conduşi de Toma Cantacuzino, scriu o scrisoare către Dimitrie, solicitându-i o întrevedere şi jurându-se că nu-i vor face nici un rău. Această scrisoare o trimit prin Scarlat, pe care Dimitrie îl considera prieten devotat, ca odinioară, neavând de unde să ştie despre rolul odios pe care acesta şi-l asumase.

într-ai mulţi şi buni şi toată nepriietina minte de ascuţită simceaoa cornului stăpânului mieu nepătrunsă să nu scape şi tot împotrivnicul prav şi pulbere supt talpele împăratului mieu să să faca". Şi cu acestea scoţind cartea, cu multă plecăciune în mână i-o dede. Inorogul, cartea dacă citi şi celea ce într-însă să cuprindea dacă pre amăruntul înţăleasă, cătră Hameleon dzisă: („Precum rana veche şi adâncă pre lesne a să tămădui, aşe şi încă mai mult neprieteşugul şi vrăjmăşiia de mulţi ani în curândă vreme a să uita şi de la inimă a să lepăda prea cu anevoie lucru ieste), însă (precum la rana rea şi grea mehlemul şi leacul de să şi află, că fără leac numai moartea la muritori ieste, ce sămnul grozav locul odânăoară betejit învaţă, aşe şi nepriietinul vechiu şi vrăjmaş, de s-ar şi face priietin, însă pătimirile mai denainte trecute şi simţite a faptei nepriietinului pururea împungătoare şi de pomenirea cu dosadă aducătoare rămân). De care lucru, macar că doftoriia boalei aceştiia nenedejduită ieste, însă de vreme ce întâi ei plecători spre pace şi poftitori de prieteşug s-au arătat (nici pacea a goni a celui cu socoteală, nici în viaţă pizma a ţinea şi vrăjmăşiia a urma a înţeleptului lucru ieste), şi macar că nici slovele credinţă, nici cuvintele adeverinţă a avea pot, însă (prostimea şi hirişiia inimii asupra adevărului stăruită, adese şi mai totdeauna ascunse şi căptuşite vicleşugurile şi măguliturile isteţilor au biruit). De care lucru, prin carte mai mult ceva a scrie neavând, din rost Şoimului de la mine sănătate îi vii pofti, şi precum pofta ce pofteşte de la noi învoită şi priimită ieste îi vei spune, şi precum după cuvântul dat şi giurământul legat m-am încredinţat îl vii adeveri. Nedejdea şi izbânda pururea în dreptate puind (căci mai tare ieste singurătatea în dreptatea unuia decât toate taberile în strâmbătatea a dzăci de mii de mii), şi precum la locul prundului mă voi coborî îi vii povesti. Însă singur cu singur împreunare a avea poftesc (că dulăul rău nu giurat, ce aşeşi nici cu lanţuje legat de aproape credinţă nu are). Aşijderea (nepriietinul atuncea credinţă a avea trebuie, când răul a face nici mâna îi dă, nici vremea îi

slujeşte). Pentru aceasta, dară, dulăii de la locul împreunării noastre să lipsască, şi ales pentru împreunarea carea, când şi unde vom să avem macar cum ştire să nu aibă. Iară tu, a mele către tine de bine faceri arătate pomenind, cuvântul acesta mistuieşte şi de către tot chipul îl acopere şi-l tăinuieste“.[1]

Atuncea Hameleonul, cu aspre blăstămi şi ştraşnice giurământuri a să blăstăma şi a să giura începu şi: „Pre viaţa mea, o, domnul mieu, dzicea, şi pre credinţa mea, de voi descoperi, de voi grăi sau din mâni, din cap şi din ochi sămn de înştiinţare de voi face, în cap urgie, în ochi orbie, în mâni ciungie să-mi vie! Şi roada gândului mieu cu amar, cu pelin şi cu venin să mănânc; viu Leul, viu Vulturul, cărora mă închin, că de ce m-am apucat, până la sfârşit nu mă voi părăsi şi domnului şi stăpânului mieu cu toată dreptatea ori în ce şi cât voiu putea a sluji nu mă voiu lenevi. Aşijderea, despre Şoimu vreo grijă să nu porţi, căci pre cât Voroava şi cuvântul îi ieste de lămurit, pre atâta inima şi sufletul încă mai curat şi din toată imăciunea spălat îi ieste (că la omul întreg, cu vântul icoana sufletului şi fapta ascunsă a inimii comoară poartă). Eu, dară, după porunca de bine făcătoriului şi stăpânului mieu, iată cum mai de curând înapoi mă voi întoarce şi toate ale tale nepreţăluite cuvinte pre amăruntul şoimului voi povesti, şi iarăşi ce cuvânt de răspuns voi lua, fără nici un preget la domnul mieu milostiv îl voi aduce.

Cu acestea, după ce Hameleonul denaintea Inorogului ieşi, pre cale mărgând, precum paşii, aşe chitele îşi muta, şi precum piielea, aşe gândurile şi mintea îşi vârsta şi-şi schimba şi singur cu sine, ni mai tare paşii mutând, ni de învăluirea gândurilor calea

---

[1] Călăuzit de principiul soluţionării conflictelor pe calea tratativelor paşnice, Dimitrie Cantemir acceptă propunerea de a se întâlni, pentru convorbiri, cu Toma în palatul său pe Bosfor („locul prundului“), cu condiţia să nu fie de faţă nici unul din agenţii munteni, data şi locul întâlnirii urmând, de asemenea, să rămână necunoscute acestora.

şi călcătura-şi uitând, prin neştiinţă să opriia, şi viclenele giurământuri socotind, într-acesta chip întorcea şi le tâlcuia (că precum stomahul rău din bune bucate venin şi greutate dobândeşte, aşe giurământul şi cuvântul drept în inima vicleană spre rău şi spre vicleşug să primeneşte): „Pre viaţă şi pre credinţă m-am giurat precum cătră cineva nu voi descoperi, însă gândul inimii mele: adecă până când sau în dinţii dulăilor îl voi înţăpa, sau în fălcile crocodilului îl voi îneca. În cale să-mi iasă şi în cap să-mi vie roada gândului mieu: adecă pre lesne să-mi vie şi după poftă să mi să plinească lucrul carile am început; că până gândul nu-mi voi dobândi, de nevoinţă nu mă voi părăsi. În toate cu dreptate domnului mieu să slujesc m-am giurat, însă într-această dată adevărat domnul şi stăpânul mieu crocodilul ieste, într-a căruia robie cădzind, cu preţ tăiat m-au slobodzit şi dintr-a sa bunăvoie viaţă şi dzile mi-au dăruit şi, până preţul îi voi plăti, de la mine sfântă parolă[1] au luat. Deci altul mai bun, mai plăcut şi mai primit preţ decât Inorogul, altul să fie nu pociu socoti, şi aşe ieste. Iară cât pentru a Vulturului şi a Leului viaţă ieste, puţină grijă port, căci şi puţin de mine să atinge, mai vârtos (că giurământul carile pre a altora viaţă stăruit stă, cu chipurile carile de dobitoace şi de pasiri în ceriu a fi astronomii adeveresc să asamănă).[2]"

Hameleonul în cale ca acestea mărgând şi bloscorind, la Şoim sosi. Căruia, după obiceiu închinându-să: „Bucură-te, şi iarăşi bucură-te, îi dzisă, căci toate după voie şi a marelui tău suflet poftă curg şi mai mult cu lungimea voroavii vreme în deşert să nu treacă, glas de bucurie şi cuvânt de veselie în scurt să-ţi povestesc (că

---

[1] „Sfânta parolă“ înseamnă jurământ pe cele sfinte, după practica vremii. De remarcat că deşi jurase lui Cantemir, Scarlat se gândea la jurămintele faţă de Toma şi mai ales fată de şeful bostangiilor.

[2] Deşi jurase lui Cantemir că va tăinui cele aranjate în legătură cu viitoarea întâlnire dintre cei doi, Scarlat gândea în realitate la mârşăvia dinainte plănuită. Este de remarcat, din punct de vedere literar, felul în care scriitorul prezintă gândurile vânzătorului.

proimiul lung la voroava scurtă ca capul porcului la trupul raţii să potriveşte). Pre nepriietin cu buni chedzi la mână ţi-l aduc: după cuvinte s-au lăsat, viclenelor giurământuri s-au încredinţat şi la prundiş în marginea apii să să coboară, fără nici un prepus, s-au înşelat. Acmu, dară, sentenţia şi învăţătura moşilor şi strămoşilor tăi pomeneşte (că sfârşitul nepriietinii<i> izbânda asupra nepriietinului ieste, iară mijlocile, cum, cu ce şi când, nu să cearcă[1]). Deci acmu vreme găsind şi mijlocul prin giurământ aflând, mai multe nu cugeta, ce cum mai curând unde şi când va fi împreunarea cuvânt şi poruncă îmi dă, ca fără zăbavă cumplitului vrăjmaş aşternut spre somnul vecinic să-i aştern şi acoperemânt de odihnă nedeşteptată cu un ceas mai înainte să-i gătesc. Însă Inorogul aceasta a cerşut, ca dulăii, ogarii şi alalţi cotei la locul împreunării să nu să afle, ce singur numai cu singur împreunare să aibă. La care lucru, cu proasta mea socoteală sfătuiesc: după pofta şi cererea lui să faci, ca nu cumva, de departe mirosul dulăilor adulmăcând, de vicleşug să-şi prepuie, şi de la strâmptoare neieşind, la prundiş nu să va coborî. Iară la prundiş coborându-să, de ciia mai multă grijă nu purta, căci eu, sluga ta, cu toată nevoinţa grijea slujbii aceştiia voi avea şi ori în ce chip ar fi (după cum să dzice dzicătoarea), voi afla ac de cojocul lui."

Şoimul, chipul înşelăciunii ce făcea şi mărimea fărălegii ce isprăviia de a doa oară socotind şi răzchitind, aşijderea dreaptă şi curată inima Inorogului vădzind, gândul într-alt chip începu a i să pleca (că ce răutate nu abate bunătătea? Şi ce strâmbătate nu biruieşte dreptatea?). Şi macar că cu nestâmpărată vrăjmăşie într-acela chip îl goniia şi nepărăsit de atâta vreme îl întiriia, însă în sine socoti că acel felu de scărăndăvicioasă vânătoare preste

---

[1] Aluzie la familia Cantacuzinilor, care se conducea după legea talionului şi după principiul că scopul scuză mijloacele. Apelul la formula „moşii şi strămoşii" se referă la Ioan VI Cantacuzino (1341—1354), care devine împărat al Bizanţului prin uzurpare.

toată fărădelegea covârşeşte. Şi aşe, primejdiile dintr-îmbe părţile în cumpăna dreptii socotele cumpănind, spurcata aceasta faptă decât frica, carea despre partea monarhiilor purta, mai grea a fi află, şi batgiocura isteciunii viclene decât lauda carea socotiia că cu prinsoarea Inorogului îşi va agonisi cu multul mai mare şi mai neştearsă a fi cunoscu.[1] De care lucru, dzic unii (precum mai pre urmă de la Bâtlan[2] cuvântul au ieşit), cătră Hameleon într-acesta chip să fie grăit:

„Eu, pentru slujba carea până acmu ai făcut, foarte îţi mulţemăsc; iară de acmu carea să faci te făgăduieşti să ştii că nu o priimăsc, şi mai cu de-adins aceasta a şti ţi să cade (că vredniciia, macară şi la nepriietin ar fi, pururea lăudată ieste), aşijderea (precum prieteşugul, aşe neprieteşugul hotarăle şi ţenchiurile sale are, pre carile cel următoriu cinstii şi vrednicii<i> a le sări şi a le covârşi nu i să cade[3]). Noi cu toţii, macar că sfatul dintâi, carile asupra Inorogului am făcut, pre rele şi fără de lege temelii au fost aşedzat (de vreme ce supt poala giurământului adeverinţii idolul minciunii vicleşugului a acoperi nevoiam). Însă atuncea din sfatul pus nu ne-am fi clătit, când în răspunsurile lui împotrivă vicleşug şi neprietinească necredinţă am fi cunoscut. Aşijderea,

---

[1] Este de reţinut, pentru caracterul lui Toma, prioritatea pe care acesta o acordă corectitudinii, spiritului de echitate şi dreptate în relaţiile interumane faţă de exigenţele conduitei politice, chiar când este vorba de serviciile pe care trebuie să le aduci patriei. Este foarte interesantă această disociere schiţată de Cantemir între dreptate şi datorie.

[2] Dimachi, fosta capuchehaie a lui Constantin Duca, acum intrat în slujba lui Brâncoveanu, ca membru marcant al serviciului său de spionaj la Poartă şi omul de încredere al lui Toma Cantacuzino. De aici şi deconspirarea conversaţiei secrete purtată de Toma cu Scarlat şi pusă de scriitor pe seama lui Dimachi.

[3] Toma, rămânând impresionat de încrederea pe care i-o acorda Cantemir, îşi schimbă atitudinea şi renunţă la prinderea prin vicleşug şi trădare a lui Dimitrie. El dezvăluie această atitudine şi lui Scarlat, ştiindu-l bun amic al celui pentru care avea ordin de capturare.

în multe chipuri cuvintele de ş-ar fi împleticit şi giurământurile noastre în multe feliuri de-ar fi ispitit, din cuvânt în cuvânt şi din răspuns în răspuns, voroava spre altă cale a abate am fi putut, căriia cu vreme şi altă tâlcuire pre lesne s-ar fi putut da. Dară acmu, cu prostimea, cu dreptatea şi cu credinţa carea au arătat şi în giurământurile noastre fără nici un prepus lăsindu-să şi încredinţându-să, toată apărarea şi şuvăiala s-au râdicat. De care lucru, nu numai pofta neprietinească, ce şi frica cerească de socotit ieste (căci hotarul nepriietinilor ieste ca cu oarbă pofta izbândii din pravila dreptăţii şi hotarăle cinstii sale să nu iasă). Aşijderea (toată izbânda adevărată asupra nepriietinului împreună cu biruinţa şi lauda cearcă. Iară când din izbândă hulă să naşte şi ocară, atuncea izbânda adevărată să agoniseşte, iară cinstea şi slava numelui să piierde şi să ocăreşte). Aşijderea (izbânda numai atuncea titulul biruinţii a agonisi poate, când ca un nepriietin pre nepriietin nepriietineşte biruieşte, iară nu când ca un priietin viclean pre nepriietinul drept prietineşte vicleneşte, carea atuncea spurcată viclenie, iară nu curată biruinţă să numeşte şi ieste). De care lucru (cele o dată rău şi fără socoteală sfătuite fără nici o ruşine spre bine şi spre socoteală trebuiesc clătite şi prefăcute). Deci, până unde sorocul împreunării noastre va fi, duhurile neprietineşti a potoli şi afară din tot punctul vicleşugului umil cu altul împreunare a avea am socotit. Iară după voroavele sfârşite, vreun legământ de prieteşug între noi a să alcătui neputându-să, atuncea iarăşi la punctul ce eram ne vom întoarce, şi el ale sale, iară noi ale noastre vom căuta.[1]"

Cătră carile Hameleonul, adăogând veninul a-şi vărsa, dzisă: „Între nepriietini pravila aceasta carea ai pomenit adevărată ieste

---

[1] Atâta timp, spune Toma, cât Cantemir se comportă cu încredere şi sinceritate, trebuie tratat ca atare şi numai dacă, în cursul convorbirii se va dovedi că este imposibilă o reală împăcare, se va putea relua acţiunea de urmărire şi capturare.

şi cuvintele şi socotelele aceste cinsteşe şi lăudate sint. Însă şi altă pravilă să află, cu carea cineva slujindu-să şi pre nepriietinul său a birui poate şi pre urma toată întinarea şi imăciunea hulii îşi spală şi-şi scoate. Ţenchiul alergării nepriietinului până acolo ieste, până unde pre nepriietinul său biruieşte, şi biruinţa luând, deciia să odihneşte. Deci, sau a birui, sau a să birui tâmplarea neprietinească ieste, iară peristasurile a să cerca supt pravilă nu cade (că precum în războaiele de obşte hotar sabiii, suliţii sau sigeţii nu să pune, ce oricare armă mai pre lesne ar sluji, cu aceia pre nepriietin a lovi, a răni şi a omorî slobodzenie ieste). Aşijderea, nici hotar ieste pus când şi unde spre nepriietin a năvăli, ce când vremea slujeşte şi unde locul spre lesnire să socoteşte. Într-acesta chip sint şi mijlocele carile fără armă sau fără alt chip de mihanie, adecă prin chipul prieteşugului, prin dulceaţa cuvântului, prin vârtoasă şi pătrundzitoare sula aurului, prin zugrăvită plecarea capului şi în cea mai de pre urmă prin frumos meşterşugul giurământului, pre nepriietin supt legăturile izbândzii şi în obedzile biruinţii a aduce pozvolenie să dă. Că toate mai sus pomenitele pravile numai în bătaia monomahiii a sluji pot şi a să păzi trebuiesc.[1]“

Cătră carile Şoimul, răspundzind, dzisă: „Acestea, precum dzici, aşe ar fi, când cu gând şi cu cuvânt aievea neprietinesc asupră ne-ar vini, sau împotrivă i-am merge. Iară acmu noi, chemându-l

[1] Scarlat, conturându-se de pe acum drept un personaj cu convingeri machiavelice, pledează pentru principiul că pentru doborârea duşmanului nu e nevoie să-ţi alegi mijloacele. La aceasta se adaugă faptul că toate procedeele trebuie folosite când este vorba de a servi domnul şi ţara. În această confruntare de principii privind dreptatea şi datoria este de reţinut afirmaţia lui Scarlat că nu există nici o îngrădire juridică („pravila“) pentru folosirea oricăror mijloace în a-ţi face datoria faţă de ţară. Tema pe care Cantemir o pune în discuţia celor doi trebuie considerată semnificativă, întrucât exigenţele vieţii noastre politice de stat, oglindind procesul de trecere spre o viziune modernă, vor promova modelul machiavelic, perimând astfel pe cel al cavalerului.

în numele păcii, cum vom lucra lucrul vrăjbii? Şi când în vânătoare de obşte l-am încungiura, atuncea nici colţii s-ar opri, nici unghile s-ar apăra, ce carile mai întâi ar putea, acela mai tare l-ar spintica. Deci acestea, într-această dată, precum din gură, aşe din inimă părăsite şi lepădate trebuie, şi altă zăbavă mai mult nefăcând, cum mai de curând sirguieşte şi Inorogului, după ce de la mine închinăciune cu plecăciune îi vii da, precum mâne în marginea apii, la prundiş ieste să ne împreunăm, îi spune, căci acolo prieteneşte îl voi aştepta. Aşijderea, precum pre alalţi tovarăşi (în carii prepus de vicleşug are) de lângă mine i-am depărtat şi altă ceva grijă împotrivnică să nu poarte îl înştiinţadză (căci cuvântul de credinţă în mijlocul neprietiniii cinstea şi mărimea decât în mijlocul prietiniii mai mult şi mai tare îşi arată).[1]“

Hameleonul, de acolea ieşind, în sine şi cu sine a chiti şi în reaoa-şi minte ca acestea a învălui şi a prăvăli începu (că precum lumina soarelui la ochii bolnavi întunecare, aşe cuvântul de lineşte la inima săltătoare tulburare aduce):

„Oare ce poate fi această nestătătoare şi de ieri până astădzi într-altă socoteală mutată mintea Şoimului? Că de pre a voroavelor semne, carile aievea îmi arătă, osteninţa mea în zădar şi nevoinţa în darn îmi va ieşi. Eu socotiiam că toată greutatea lucrului în coborârea Inorogului la locul prundului stăruieşte, care lucru prin multe ale mele crunte sudori ieste să să săvârşească. Iară după pogorârea lui lucrul gata şi săvârşit ţineam, a căruia mulţemită şi plată, după cele multe şi mari giuruinţă ce-mi făcea,

[1] Toma rămâne ferm pe poziţia că prietenia trebuie tratată cu prietenie. Din această atitudine el începe să se contureze mai bine, devenind un model al cavalerului medieval, adept al cinstei, curajului şi al luptei drepte. Izvoarele istorice ale vremii confirmă această trăsătură de caracter a lui Toma. Dar din simpatia cu care scriitorul tratează personajul respectiv, am putea fi îndreptăţiţi să considerăm că ideile vehiculate de postelnic sunt de fapt ale lui Cantemir însuşi.

fără prepus aşteptam. Apoi, nedejdea înduplecându-mi, dziceam că, din colţii dulăilor de va cumva scăpa, din fălcile crocodilului nici cu un mijloc nu să va mântui. Şi aşe, sau despre o parte, sau despre alta, rămasul bărbatului cu trântitura muierilor tot voi dobândi şi gândul mieu început tot voi isprăvi.[1] Iară acmu cunosc că Şoimul, poate fi, din şcoala fizicăi în şcoala ithicăi au întrat, ca cum toată viaţa în canoane ş-ar fi învăţat şi toată hrana cu dreptate ş-ar fi aflat. Care lucru, precum de firea şoimului departe să fie cine poate să nu ştie? Ce sau pre cela carile pre această slujbă l-au trimis viclenind, pre vecinicul nepriietin la mână să puie nu va, sau vădzind că cu mâna mea lucru greu şi de laudă vrednic ca acesta să isprăveşte, mie îmi pizmuieşte[2] (că pizmătariul pentru ca cinstea altuia să nu să adaogă şie scădere şi ocară a priimii obiciuit ieste). Ce de vreme ce şoimul mintea pistriciunii penelor îşi asămănă, şi eu slujba în faţa piei<i> îmi voi întoarce, nici după socoteala cuiva firea îmi voi schimba, ce precum până acmu, aşe şi de acmu feţele şi ştiu, şi pociu a mi le schimba.“

Acestea el prin budze bolborăind şi toate răutăţile în inimă fierbând şi zămintind, întâi la dulăi, la ogari şi la cotei aleargă şi

---

[1] La cheie această expresie este lămurită astfel: *R[masul b[rbatului cu tr`ntitura muierilor: pilda aceasta va s[ s[ ]n\eleag[ c[ oricum s-ar t`mpla tot pe voie ieste s[fie,* adică *ieste povestea c[, prind doa[muieri s[s[tr`nteasc[, dzicea, oricarea s-a birui s[ fac[ voia b[rbatului. B[rbatul ]ndat[ a s[ g[ti ]ncep`nd, iele dzicea: „Ce te g[te=ti?“. El r[spuns[: „Ori a=e, ori a=e, eu tot voi s[dob`ndesc“ (D. C.).*

[2] Scarlat Ruset face consideraţii asupra schimbării atitudinii lui Toma Cantacuzino: „a trecut de la şcoala fizicăi (cea a realilăţilor practice, care consideră firească folosirea oricăror mijloace) la şcoala ithicăi“ (cea a moralei, care interpretează ca imorală folosirea mijloacelor necinstite). În mintea lui începe să încolţească bănuiala că Toma ori merge pe calea trădării faţă de domnul său („pre calea carile pre această slujbă l-au trimis viclenind“, adică trădând), ori face aceasta din invidie la adresa lui Scarlat Ruset, care izbutise să înşele pe Dimitrie.

toată pocitaniia cea ascunsă de-a fir-a-păr le povesti. Adecă precum Inorogul la împreunare să vie cuvânt au dat şi precum împreunarea lui cu Şoimul preste ştiinţa altor tovarăşi să fie, care lucrul Şoimul fără nici o îndoinţă au priimit. Aşijderea, precum Şoimul sfatul cel bun de folos şi de obşte ş-au mutat şi pre Inorog din legăturile gata, nebetejit şi nedodeit va să-l sloboadză, într-alt chip de ar face, mare scădere cinstei şi ocară numelui socotindu-şi. De ciia, minciuna cu multe împuţicioasă flori împodobind, dzicea, precum Şoimul să fie dzis, precum unghile şi pintinii lui pe cornul Inorogului a să pune nici îndrăznesc, nici harnice sint, nici el organul răutăţii şi ciniia vicleşugului a să face firea-i priimeşte, ce numai cu bine şi cu prieteşug cu dânsul ceva a face de va putea, în tot chipul va ispiti. Iară amintrilea, la rău şi la vicleşug, macar cum nu să va amesteca şi curate să fie unghile lui de singele nevinovat. „Deci acmu de ieste şi a voastră socoteală, într-acesta chip şi cu toţii împreună mintea despre folos spre stricăciune de v-aţi mutat, să ştiu şi eu, ca nu mai mult în deşert osteninţele să-mi cheltuiesc. Iară de cunoaşteţi sau vă prepuneţi ca vreun vicleşug în mintea Şoimului să fie întrat (spre carea nu puţine şi mici sint semnele, carile cu urechile le-am audzit şi într-adevăr cu gura şi cu inima le mărturisesc), cuvântul carile voi povesti (căci tăinuirea lucrului scripţul corăbii<i> ieste) şi chipul meşterşugului în ascunsul inimii voastre ascundeţi cu carile foarte pre lesne şi preste a Şoimului ştiinţă la sfârşit a-l aduce viţi putea. Cu care mijloc de la Vultur şi de la Corb toată mulţemita şi plata singuri voi luând, Şoimul, de dar şi laudă ca aceasta lipsit şi ca un necunoscătoriu binelui şi folosului, singur de sine pedepsit va rămânea, şi pentru căci asupra nepriietinului milostivire şi dreptate arătând şi giurământul nebetejit ţiind, mare căială în urmă şi fără folos va simţi (că decât giurământul, mai bun meşterşug şi mai tare măiestrie şi mai tăinuită viclenie spre amăgeala cuiva a să da nu poate). Aşijderea (că oricând ce ieste adevărat de s-ar grai

şi ce ieste drept totdeauna de la toţi de s-ar face şi s-ar ţinea, nici în lume vrajbă a să scorni, nici asupra nepriietinului a să izbândi s-ar putea).[1]"

De acestea dulăii audzind, nu în puţinele chitele, nici în iuşoare socotele întrară. Întâi, pentru aşe în grabă mutarea sfatului, a doa, pentru mai aievea, prepusul vicleşugului, a triia, că cu mijlocele ce începuse, lucrul de nu vor scoate la cap, altă nădejde toată încă de demult să curmasă, a patra, că cevaşi macară preste voia şi ştiinţa Şoimului a face nu puţină sială avea, de vreme ce toată slobodzeniia lui era dată şi cu toţii supt a lui poruncă a fi poruncă avea. Iară în cea mai de pre urmă, socotiră, macar şi peste a Şoimului voie, lucrul de vor putea isprăvi socotiia, pentru slujba făcută, Şoimul înaintea monarhilor orice pentru dânşii împotrivă ar dzice în samă nu-i vor ţinea mai mare sfârşitul slujbei decât chipul greşelii a fi înţelegea. Şi aşe, după câtăva a chitelelor scuturare, sentenţia aleasără ca, ori cu ce mijloc ar putea fi, numai Inorogul la mână să vie. Pentru care aşedzimânt între dânşii mare şi vârtos legământ pusără, ca de lucrul ce să va lucra în viaţă Şoimul ştire să nu aibă (o, minune mare, giurământul a călca călcătorii de giurământ să giură) şi mai cu de-adins chipul vicleniii aceştiia mai supţire şi mai frumos a fi îl socotiră, adecă supt titulul altuia răutatea lor să scrie şi, cum să dzice prostul cuvânt, cu cleştele jăratecul să ţie şi cu mâna altuia şerpele din bortă să scoaţă şi ca cum ei neatinşi şi neştiutori lucrului acestuia ar fi să să arete, de vreme ce tot prepusul Inorogului asupra Şoimului va cădea. Şi

[1] Scarlat Ruset comunica agenţilor lui Brâncoveanu bănuielile sale privind loialitatea lui Toma Cantacuzino faţă de domn, acuzându-l de amiciţie nepermisă cu un duşman al domnului Ţării Româneşti, cum era Cantemir. Îi îndeamnă să ia iniţiativă împotriva voinţei lui Toma, pentru prinderea lui Dimitrie conform planului alcătuit dinainte. Este de observat capacâtatea de perseverare a diabolicului personaj.

aşe, ca cum calului fără zăbală pintini ar da, răutăţii Hameleonului voie şi slobodzenie dederă, ca nici o cale nestropşită şi nici o piatră neclătită să nu lasă, până dreptatea Inorogului în silţa strâmbătăţii lor ar băga[1].

Hameleonul, lătrăturile şi brehăiturile dulăilor cu mare dragoste ascultând, după porunca ce dederă, voios de la dânşii ieşi. De unde iarăşi la Şoim să să întoarcă vrând (ca câte întâi îi cântase acmu să i le descânte), în cale pre Bâtlan tumpină (cu a căruia pâră Vidra din săboare să izgonisă). Carile, pre Hameleon de unde vine întrebând, el precum acmu de la vreun loc aşe însămnat nu vine răspunsă, ce „mai dineaoare de la Inorog am vinit, dzice, carile mâine cu Şoimul împreunare va să aibă şi, de nu l-aş fi eu cu multe şi vârtoase giurământuri încredinţat, pre cărţile şi giurământurile Şoimului nicicum nu s-ar fi lăsat. Ce acmu eu, ca un bun priietin şi dreaptă slugă, la mijlocul trebii aceştiia m-am pus, însă nu puţină frică duc ca nu cumva vânătorii, giurământul călcând, vreun vicleşug Inorogului să facă, şi apoi ocara şi pedeapsa sufletului mieu unde să va duce? şi obrazul în lume cum îmi voi mai arăta?“[2]

---

[1] Apare acum un alt personaj colectiv: este vorba de corpul de agenţi ai serviciului de spionaj al lui Brâncoveanu. Cum era şi natural, ei şovăie la început să considere trădător pe conducătorul lor, Toma, şi să ia o iniţiativă contrară dispoziţiilor lui, dar până la urmă ei acceptă, judecând lucrurile din perspectiva şefului suprem, Brâncoveanu, care le dăduse ordinul expres de prindere a lui Dimitrie. Fin observator al omului, scriitorul reuşeşte să redea cu subtilitate psihologia subordonatului faţă de superior, psihologie pe care o foloseşte şi Scarlat când pune pe agenţi în situaţia extremă de a opta între dispoziţia unui şef mai mic şi ordinul şefului suprem, domnul.

[2] Din conversaţia lui Scarlat cu Dimache se observă preocuparea sa de a apărea în faţa lumii ca total neamestecat în eventuala capturare a lui Dimitrie, faptă ce urma să fie considerată numai ca rezultat al iniţiativei agenţilor munteni.

Acest fel de seminţe de minciuni întâi către Bâtlan semăna, carile mai pre urmă în ivală a toată lumea era să răzsaie şi într-un chip ca cum pentru cinstea numelui grijă ar purta să arăta. Iară mai într-adevăr era că, de nu ş-ar fi deşchis gura şi nu numai limba cea lungă şi aşeşi şi maţile către cineva de nu ş-ar fi scos, de cuvântul ascuns ce ştiia înflându-să, îi părea că ca căpuşile va crăpa (că rar minciunos nelăudăros şi mai rar falnicul tainic să află[1]). Apoi şi el pe Bâtlan întrebă:

„Dară tu unde mergi?" El dzisă: „Şi eu către Şoimu mărg, de vreme ce şi eu, acmu de curând cu porunca Corbului trimis fiind, ca pentru paza la strâmptorile gârlelor să fiu am vinit.[2]" Hameleonul dzisă: „De vreme ce la Şoimu vii să mergi, te rog, către dânsul ceva din cuvintele mele să nu pomeneşti, căci singur poruncă mi-au dat ca lucrul acesta tăinuit şi de către toţi acoperit să ţiiu". Căinţa descoperirii cuvântului pre Hameleon apăsând, către Bâtlan adăogea dzicând, că încă de demult bun şi deplin priietin ştiindu-l, lucru ca acesta l-au arătat, nici un prepus având că nu-l va putea tăinui (că precum curvariul după stâmpărarea poftei în focul căielii arde, aşe netainicul, după slobodzirea cuvântului, în prepusul descoperirii să chinuieşte). Bâtlanul dzisă: „Pentru aceasta nu despre mine, ce despre tine grijă poartă şi pasă unde îţi ieste a merge".

De ciia Hameleonul, la Şoim viind, într-acesta chip îi vorovi: „Eu eram, după porunca ta, întins la Inorog să mă duc, ce un lucru în minte viindu-mi, de la mijlocul căii iarăşi m-am întors. Dzic, dară, că de vreme ce aşe cinsteş şi cu cale a fi ai socotit, ca nu ce

---

[1] Limbut şi paranoid, Scarlat se trăda uneori în fala cunoscuţilor, dezvăluindu-le propriile sale planuri şi gânduri.

[2] *Paza B`tlanului la g`rle: capichehael`cul lui Dimachi (D.C.)* — amănunt ce înseamnă că Dimachi devenise acum capichehaia lui Brâncoveanu la Poartă, funcţie ce îl obliga să ia legătura cu Toma Cantacuzino, şeful agenţilor munteni.

pofta porunceşte, ce ce dreptatea pofteşte să faci şi giurământul dat nebetejit să ţii, aceasta în grijă să-ţi fie: ca nu cumva, vreunul din dulăi aproape de prundiş aflându-să, mirosul Inorogului să adulmece, şi ei gândul tău cel drept şi sfatul cel de astădzi neştiind, să nu cumva ceva, după sfatul cel de ieri, prin neştiinţă să lucredze şi fără veste Inorogului vreo stricăciune să aducă. Şi nu numai căci eu cinstea şi credinţa lui pierd (că de cel fără folos puţină grijă să poartă), ce încă mai mult de tine ocara să va atinge, de carea nici cu toată apa ocheanului a te spăla nu vii putea (că ocara descoperită cu peliţa arapului asemenea ieste, carea a să înălbi nicicum nu ştie)."[1] Şoimul, ştiind precum dulăii ceva din capul lor a face nu pot, nici preste voia lui ceva a lucra îndrăznesc, Hameleonului dzisă: „Pentru acesta lucru tu în samă nu băga, căci dulăii până unde pot alerga eu ştiu.[2]"

Hameleonul urmele minciunii şi paşii vicleşugului într-acesta chip împletecindu-şi (ca când s-ar tâmpla cineva urma a-i lua, la vreo cale a o scoate să nu poată), de ciia într-un suflet la crocodil alergă, cătră carile, cu multe feliuri de schimbate şi schimosite cuciriturі: „Bucură-te, domnul şi cruţătoriul mieu! dzisă. Veste bună de pradă bişugoasă şi vânătoare săţioasă eu, nerăscumpărat robul tău, să-ţi vestesc am vinit, şi domnul meu milostiv adevărat să ştie că mâine dimineaţă Inorogul, jiganiia cea vestită şi de colţii a tuturor dulăilor aşe mult dorită, din munţii înalţi la prundişul apii ieste să să pogoară. Unde despre strâmptorile poticilor, pen-

---

[1] Arătându-se preocupat de prestigiul („cinstea") lui Toma şi al sau personal, în realitate, pentru a preveni orice bănuială asupra sa, Scarlat îi atrage atenţia că s-ar putea, ca la întâlnirea cu Dimitrie, să se afle prin jur şi agenţii săi, care de-abia aşteaptă să-l prindă.

[2] Toma refuză să creadă o asemenea eventualitate, ştiind ce dispoziţie dăduse agenţilor săi, negândindu-se însă că între Scarlat şi ei avusese loc o înţelegere secretă de colaborare.

tru ca înapoi a da să nu mai poată, toţi câinii şi dulăii păzitori sint. Deci ei, precum să-l gonească, îl vor goni, dară precum să-l agiungă nu-l vor putea, robul tău foarte bine ştie. Ce Inorogul, iarăşi altă cale deşchisă neavând şi din dos acmu de câini încungiurat simţindu-să, până mai pre urmă înotatului bizuindu-să, în apă va să să arunce (că primejdiia cât de grea, însă pre mâine viitoare, decât cea cât [cea cât] de iuşoară, însă denaintea ochilor stătătoare mai iuşoară să pare). Deci el în apă cădzind, nu picioare de înotat, ce aşeşi aripi de zburat de ar avea, denaintea iuţimii domnului mieu, precum a scăpa nu va putea, adeverit sint. Şi iată eu, fără altă zăbavă, la Inorog în munte mă voi sui şi ceasul vremii coborârii lui însămnând, fără preget ştire îţi voi da. Numai de pre aicea nu te depărta, ca în vremea trebuitoare fără zăbavă să te pociu afla (că punctul vremii trebuitoare la a lucrului isprăvire ca măsura căldurii focului la vărsarea jmalţului ieste)."[1] Crocodilul, de vânatul ce-i făgădui foarte veselindu-să, din toată inima cartea de iertat precum îi va da i să giurui. Însă cuvintele în deşert să nu-i cumva iasă, foarte îl înteţi. Hameleonul iarăşi cu mari giurământuri să afurisiia, precum minciună din gura lui nu iese, ce toate precum sint, aşe i le povesteşte. (Că făcătorii răului, când mulţi într-un gând asupra unii răutăţi să află, unul pre altul a nu amăgi obiciuiţi sint, ca nu cumva cu vicleşugul mic, fărălegea mare a isprăvi din mână să piardză).

Aşedară, şi într-acesta chip Hameleonul, după ce cât putu cătră toţi minciunile fiarsă, coapsă, sără, pipără, înghiţi şi borî, într-un

---

[1] Scarlat vesteşte pe hasechiu, căpetenia bostangiilor, că Dimitrie Cantemir va fi a doua zi la palatul său de pe Bosfor. După ce îi va duce lui Dimitrie răspunsul de la Toma, se va informa şi va raporta hasechiului exact ora când Cantemir va ieşi din adăpost. Prada va fi sigură, pentru că dacă acesta se va întoarce pe uscat, îl vor prinde agenţii munteni, iar dacă se va întoarce pe apă, el va trebui prins de bostangii.

duh la locul unde Inorogul să afla alergă. Căruia, după politicescul obiceiu închinându-să şi toată fericirea rugându-i şi menindu-i, dzisă: „După porunca domnului şi cruţătoriului mieu, toate le-am plinit şi încă câte vechiul prieteşug şi adevărata dragoste pofteşte şi preste poruncă cele cădzute am adaos, de vreme ce câte spre folosul şi binele tău cătră Şoimu am grăit şi am întărit, a le povesti, nici început au, nici săvârşit (o, bat-o urgiia cerească, jiganie vicleană, cât de pestriţ şi de vărgat grăieşte!). Ce în scurt (precum să dzice cuvântul că gura carea singură pre sine să laudă, pute), cum am chivernisit şi cum am silit a chivernisi şi lucrurile împreunării a tocmi, mai mult a mă lăuda nu mi să cade, de vreme ce sara va arăta împreunarea şi dimineaţa a lucrului răzsunarea, căci toate după poftă şi după voie vor ieşi. (Caută chipul voroavii a viclenii jigănii, că să asamănă unor icoane, carile mutându-să din loc, i să schimbă faţa). Căci mijlocele ce prepus aveai din mijloc le-am râdicat, pre dulăi şi de ştiinţă şi de loc departe i-am depărtat, ochiul cu rău căutătoriu de tot l-am astupat, pre unde măiestrii şi silţe întinse au fost le-am stricat şi le-am fărâmat, toată piiedeca din cărare şi piatra poticnelii din cale am mutat, amânduror inimile, spre priimirea dragostei am gătat şi toată surceaoa supt focul începăturii şi toată ciraoa pre jăratecul săvârşirii am pus şi am supus. Una au rămas, şi aceia foarte pre lesne: adecă oricând aţi vrea, atuncea împreunare a avea să puteţi. Deci, cât despre partea şoimului ieste, eu, robul tău, atâta i-am uns sufletul şi i-am muiat inima, cât cu mare dor şi cu nespusă poftă nesăţioasei privelii străluminatii tale feţe a să împreuna şi cu dulcele şi mângâioase voroavelor tale a să învrednici asteaptă.[1] „

[1] Revenind la Dimitrie Cantemir, Scarlat Ruset îi spune că el a înduplecat pe Toma Cantacuzino să se întâlnească în mod sincer cu el, şi că tot el a îndepărtat orice primejdie din partea agenţilor lui Constantin Brâncoveanu.

Inorogul, macar că nu aşe credzute giurământurile, neprepuse cuvintele şi neprimejduioase împreunările avea (că în inima neprietinească care prepus nu încape? Şi gândul vrăjmăşesc ce lucru împotrivă nu scorneşte?), însă întâi dreptăţii bizuindu-să (căci ascunsul inimii sale de pricina vrăjbii curat a fi chiar ştiia), apoi o parte a socotelii evgheniii Şoimului dând (căci neamul vechiu şi cel de bună rudă după a nunţii întregiune pete şi [şi] imăciuni de ocară noaă cu nevoie priimeşte). Că Şoimul acela din neamul său persiesc era, carii decât ceşti evropeşti cu multul mai buni sint (însă bunătatea Şoimului în vrăjmăşie şi în iuţime de nu să va lua). De care lucru, socotiia că în numele vechiu poreclă nouă şi în neamul cinstit hula ocărâtă nu va suferi. Şi aşe, cătră Hameleon cuvânt dede, precum în desară la prundiş să va coborî[1].

Hamelionul, răspuns ca acesta luând, vesel înapoi să întoarsă, de unde întâi la crocodil mărgând, întâi lui de într-acea seară vinirea Inorogului ştire îi dede: pre unde ieste să între şi pre unde ieste să iasă îi arătă, unde trebuie să păzască şi vremea înturnării lui cum să pândească foarte bine şi de toate pre amănuntul îl învăţă.

De acolea apoi la ogari, la cotei şi la alalţi spurcaţi dulăi să dusă, cărora aşijderea plinirea bucuriii şi vinirea vânatului le povesti. După aceia şi mai pre urmă la Şoim vini, căruia, ca şi celorlalţi, de adunarea în desară îi spusă. Încă iarăşi căpacul minciunii deasupra tingirii vicleşugului adăogând, chip de mare rugăminte cătră Şoim arăta şi pre toţi dumnădzăii îl giura să nu cumva sfârşitul împreunării bune în capul începăturii rele să iasă, şi el în chipul măiestriii răutăţii să cadă. Şi altele multe cătră acestea dicăind şi în uscat înghiţind, cuvinte căptuşite îngăima şi teie de curmeie lega. Aces-

[1] Cantemir are încredere în Toma Cantacuzino, văzând în el un om de onoare, aşa cum îl arată şi originea sa nobiliară, de neam „persiesc“, amănunt interesant, cu privire la provenienţa iraniană a Cantacuzinilor.

tea într-acesta chip făţarnica lighioaie în oala fărălegii dzama nedumnădzăirii cu lingura vrăjmăşiii zămintind şi vânturând, ca cum slujba ar fi plinit, de la Şoim voie şi iertăciune îşi ceru, ca într-acea sară la culcuşul său spre odihnă să să ducă, arătând că, de multe alergări şi zbuciumări, de tot ostinită şi obosită ieste. Însă şi aceasta pre mai mare a vicleşugului căptuşală o făcea, pentru ca în dzua ce va luci, peste noapte ce va să să nască ştiind, obraz încă mai obraznic a avea să poată. Adecă precum el de multă trudă biruit fiind, somnului ca morţii au fost dat şi de faptele carile peste noapte s-au tâmplat ca cum ştire n-ar fi avut (că precum multe dzua descopere, aşe mai multe noaptea acopere, socotiia).

Şi aşe, Hameleonul de la Şoim ieşind, dormire fără dormire să dormitedze şi somn fără somn să somnedze la stratul culcuşului său să dusă. [O, mai bine în veci să fie murit decât dormire ca aceasta să fie dormit! O, mai bine mort să să fie sculat decât somn ca acesta să fie somnat ! O, mai bine într-o faţă şi aceia în piiatră să să fie întors decât ase în multe feliuri de stricăciune şi fără folos! O, faptă spurcată şi lucru scârnav, o, batgiocură de batgiocurit şi ocară de ocărât, vino, dintele şerpelui, aleargă, coada scorpiii, şi adevărul mărturisiţi de să află la voi vinin şi toapsăc ca acesta ca carile supt limba Hameleonului din fire izvoreşte, din meşterşug să înmulţeşte şi spre băutura la inimă curaţilor să dospeşte şi să mesteşte! (Că otrava limbii, pre tot toapsăcul cât de vrăjmaş, a toată jiganiia cât de cumplită cu multul covârşeşte.) Măsură-te, minciună, şi vedzi minciună decât toată minciuna mai mare! Cumpăneşte-te, vicleşug, şi cunoaşte vicleşug mai greu decât tot vicleşugul. Târâieşte-te, boală, şi simţi boală mai lângedă decât toată boala. Sai, moarte, şi gustă moarte mai amară şi mai omărâtoare decât toată moartea! Spune, răutate, de ieste în tine răutate de rea cât aceasta răutate ! O, răutate, răutate, de trii ori răutate şi iar răutate.

Deci Hameleonul, după ce dulăilor amuţăturile şi năvrăpiturile pre cât mai mult putu întărtă, pre crocodil, precât mai rău şi mai vrăjmaş ştiu, îl aţiţă şi toate cele spre vicleşugul şi scăderea Inorogului, pre cât prin mână îi vini, gândi, grăi, lipi, dezlipi, aşedză, făcu şi isprăvi, peste noapte în loc de somn cu răutatea, singur şie, nu numai ochii şi tot trupul îşi acoperi, ce încă şi inima şi sufletul cu grele întunerece peste tot căptuşindu-şi îşi ponegri, de unde sunetul tâmpenii de cu sară lovit, a doa dzi ca preste vali răzsunate, glasul dimpotrivă din ceas în ceas a audzi, cu sete aştepta.[1]

[1] După ce descoperise atât agenţilor munteni cât şi turcilor ora întâlnirii dintre Cantemir şi Toma Cantacuzino, Scarlat Ruset s-a dus să se culce, ca să nu pară amestecat în această cursă pregătită de dânsul.